

पालि संवाद तथा अनुवाद सहयोगी

AIDS TO PALI CONVERSATION AND TRANSLATION

अनुवाद तथा सम्पादन: 'पालि जागरण संघ' का सदस्य समूह

पालि संवाद तथा अनुवाद सहयोगी

AIDS TO PALI CONVERSATION AND TRANSLATION

मूल लेखक:

ए.पि. बुद्धदत्त महाथेर

अगाराम, अम्बलनगोड, श्रीलंका

अनुवाद तथा सम्पादन:

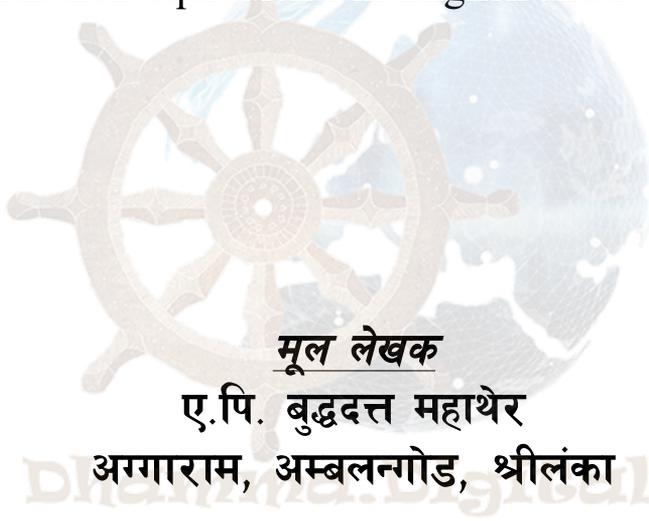
'पालि जागरण संघ' का

सदस्य समूह

पालि संवाद तथा अनुवाद सहयोगी

AIDS TO PALI CONVERSATION AND TRANSLATION

(A compilation of colloquial Pali words, phrases and sentences
with their equivalents in English and Nepali)

मूल लेखक

ए.पि. बुद्धदत्त महाथेर

अगाराम, अम्बलनगोड, श्रीलंका

अनुवाद तथा सम्पादन
'पालि जागरण संघ' का
सदस्य समूह

पुस्तकको नाम	: AIDS TO PALI CONVERSATION AND TRANSLATION (पालि संवाद तथा अनुवाद सहयोगी)
प्रकाशक	: धम्म डिजिटल
प्रकाशनार्थ आर्थिक सहयोग	: अनागारिका नन्दावती अन्तर्राष्ट्रिय बौद्ध भावना केन्द्र, बुद्धनगर, काठमाडौं ।
सर्वाधिकार	: अनुवाद तथा सम्पादन
धर्मदान	: रू. २००/- (अन्य प्रकाशनको लागि सहयोगार्थ)
प्रथम संस्करण	: ५०० प्रति
कभर पेज डिजाइन	: एलिजा ताम्राकार प्रधान
प्रकाशन मिति	: बु.सं. २५६९ : वि.सं. २०८२ : ने.सं. ११४६ : ई.सं. २०२६
मुद्रण	: आइडियल प्रिन्टिङ्ग प्रेस ग्वाको, ललितपुर, फोन नं. ५४५०५२२

समर्पण

थेरवाद बुद्धधर्मको प्राज्ञिक अध्ययन अध्यापन गर्न
लुम्बिनी बौद्ध विश्वविद्यालयबाट सम्बन्धन प्राप्त गरी
थेरवाद बुद्धिष्ट एकेडेमीको संस्थापक अध्यक्ष तथा प्राचार्यको रूपमा
रहनुभई स्नातकोत्तर तहमा थेरवाद बौद्ध अध्ययन एवं
पालि बौद्ध अध्ययन संकाय सञ्चालन गर्न
महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्नुभएका
नेपालका सातौँ संघनायक
श्रद्धेय भिक्षु ज्ञानपूर्णिक महास्थविरप्रति
यो कृति सश्रद्धा सादर
समर्पण गर्न चाहन्छौँ ।

प्रस्तावना

सन् १९२८ मा मैले 'त्रिभाषारत्नाकर' (Tribhāshāratnākara) नामक एउटा पालि भाषाको संवाद पुस्तिका प्रकाशित गरें। त्यसमा महत्त्वपूर्ण शब्दहरूको सङ्कलन, पालि संवादका पाठहरू, जसको अर्थ सिंहली र अंग्रेजी दुबैमा दिइएको थियो र अनुवाद अभ्यासका लागि केही अंशहरू समावेश थिए। जब मैले यो पुस्तकको एक प्रति स्वर्गीय प्राध्यापक गाइगरलाई उपहार स्वरूप पठाएँ, उनले मलाई यसप्रकार लेखें –

“मैले अब तपाईंको पालि संवाद पुस्तिकालाई ध्यानपूर्वक अध्ययन गरेको छु र मलाई लाग्छ कि यो पालि रचनाको एक उत्कृष्ट परिचय हो। यदि तपाईंले यो कार्य जारी राख्नुभयो र विद्यार्थीहरूलाई अझ कठिन रचनाहरू कसरी बनाउने भनेर पनि सिकाउनुभयो भने यो निकै उपयोगी हुनेछ। मलाई लाग्छ कि यो विषयवस्तुलाई दुई व्यक्तिबीचको संवादको रूपमा व्यवस्थित गर्नु सबैभन्दा राम्रो हुनेछ, उदाहरणको लागि – दुई साथीबीच द्वीपमा घुम्दै (समय, मौसम, देश, रूखहरू, सडकहरू आदिको बारेमा कुरा गर्दै) वा किसान र उसकी श्रीमतीबीच (दैनिक र पारिवारिक जीवन, बच्चाहरूको शिक्षा, स्वास्थ्य र रोग, कृषि कार्य, लोकप्रिय विश्वास, आदि) वा राज्य परिषद्का दुई सदस्यबीच (राजनीति, आर्थिक प्रश्नहरूको बारेमा; कुनै सभाको अखबारको रिपोर्टबाट अनुवाद अत्यन्त रोचक हुनेछ) वा पुरोहित र उनको जजमानबीच (दार्शनिक र धार्मिक विषयहरूमा) दुई विद्वानबीच वा व्यापारीहरूबीच व्यापारिक जीवनको बारेमा पत्र वा पत्राचार पनि उपयोगी हुनेछ। र म तपाईंलाई सल्लाह दिन्छु कि तपाईंले आफ्नो पुस्तिकामा गरेजस्तै प्रत्येक वाक्यलाई अङ्ग्रेजी, पालि र सिंहलीमा अनुवाद गर्नुहोस्, किनकि मलाई लाग्छ कि यो युरोपेली र सिंहली दुबै विद्यार्थीहरूका लागि अत्यन्त शिक्षाप्रद छ।”

निश्चित रूपमा प्राध्यापक गाइगरले संकेत गरेअनुसार यस्तो कार्य संकलन गर्न असम्भव त छैन, तर यो एक धेरै विशाल कार्य हुनेछ, जसको लागि प्रकाशक र क्रेताहरू पाउन गाह्रो हुन सक्छ। यसैकारण मैले यो वर्तमान कार्यलाई यसै आकारमा, सानो आयतन तर त्रिभाषारत्नाकरभन्दा बढी परिष्कृत रूपमा संकलन गर्ने निर्णय गरेको छु। तथापि, मैले आयतन घटाउन र यो युरोपेली विद्यार्थीहरूको लागि अझ उपयुक्त बनाउन सिंहली भाग हटाएको छु।

यो कार्य धेरै वर्ष पहिले संकलन गरिएको थियो, तर एक वा अर्को कारणले गर्दा वर्षौंसम्म प्रकाशन ढिला भइरह्यो। मेरो *New Pali Course* अहिले श्रीलंका र विदेशमा व्यापक रूपमा प्रयोग हुँदैछ। उन्नत विद्यार्थीहरूको लागि लामो समयदेखि ढिला भइरहेको

(ख)

Higher Pali Course अब प्रकाशित भइसकेको छ । त्यसैले, यो पुस्तकलाई ती पहिलाका कार्यहरूको पूरकको रूपमा प्रकाशन गर्नु उचित देखिन्छ । यहाँ दिइएका २२० क्रियापदहरूको सूची, तिनका भूतकालीक कृदन्त र पूर्वक्रिया, एउटा यस्तो विषय हो जुन उच्च पालि पाठ्यक्रममा समावेश हुनुपर्ने थियो । पत्र लेखन अर्को यस्तो विषय हो जुन त्यहाँ समावेश हुनुपर्ने थियो, तर पुस्तकलाई सुविधाजनक आकार दिनका लागि यसबाट हटाइएको छ ।

यो पुस्तक तीन भागमा विभाजित छ, जसमध्ये पहिलो भागमा 'समूहमा शब्दहरू' जस्तै 'नाता सम्बन्ध', 'खानेकुराहरू' आदि समावेश छन् । दोस्रो भाग विभिन्न विषयहरूसँग सम्बन्धित संवादमा आधारित छ, र तेस्रो भागमा अनुवाद छ । अलग-अलग भागहरूमा पाइने सबै शब्दहरूको अर्थसहित शब्दावलीमा दिइएको छ, पहिलो पालि-अंग्रेजी र दोस्रो अङ्ग्रेजी-पालिमा । तेस्रो भागको सुरुमा लोकप्रिय कथाहरू र दन्त्यकथाहरूबाट केही सजिलो अंशहरू र 'कालिदास कसरी कवि बने' जस्ता केही अलि कठिन अंशहरू छन् । अन्त्यमा, अभिधर्मको अर्थकथाबाट ऐतिहासिक तथ्यसँग सम्बन्धित केही अंशहरू छन्; र अन्तमा, भारत र तिब्बतका केही प्राचीन विश्वविद्यालयहरूको बारेमा निबन्ध प्रकृतिका केही थप अंशहरू दिइएका छन् ।

पत्र लेखनको खण्डमा मैले प्राध्यापक गाइगरद्वारा मलाई पठाइएका केही वास्तविक पालि पत्रहरू र मद्वारा उहाँलाई पठाइएका केही पत्रहरू समावेश गरेको छु । यदि विद्यार्थीहरूलाई तिनको आवश्यकता प्यो भने मसँग यस्ता थप पालि पत्रहरू छन्, जुन भविष्यको संस्करणमा समावेश गरिनेछन् ।

केही वर्ष पहिले, जब मैले आफ्नो पाण्डुलिपि श्रीलंका विश्वविद्यालयका पालि प्राध्यापक डा. जी. पी. मल्लसेकर, एम. ए., डी. लिट्. लाई बुझाएँ, उनले यस कार्यलाई सुधार गर्न केही सुझावहरू दिए । ती सुझावहरूमध्ये एक थियो – समूहमा दिइएका शब्दहरूलाई वर्णमाला क्रममा व्यवस्थित गर्नु थियो । त्यसैले, मैले प्रत्येक समूहलाई वर्णमाला क्रममा व्यवस्थित गरेको छु । यी सुझावहरू र मेरो अङ्ग्रेजीमा गरेका केही सुधारहरूको लागि उहाँप्रति आभार प्रकट गर्न चाहन्छु ।

ए. पि. बुद्धदत्त
अगाराम, अम्बलनगोड
सन् १९५१

Note of Commendation

The late Most Venerable Aggamahā-paṇḍita Polwatte Buddhaddatta Mahanayaka, a distinguished Pāli scholar from Sri Lanka, authored numerous works to advance the study of the Pāli language. His seminal book, *Aids to Pali Conversation and Translation*, remains an accessible resource for both monastics and laity alike.

The 'Pāli Jāgaraṇa Saṅgha' of Nepal has undertaken the noble task of translating this work into Nepali. This initiative significantly contributes to the international promotion of Pāli. I extend my heartfelt blessings to this meritorious and scholarly endeavor.

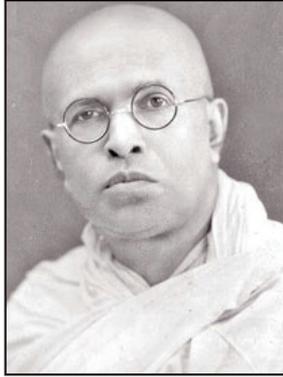
With Blessings in the Dhamma,

Ven. Kobeithuduwe Vijitha

(B.A. (hons), M.A., Dip. in Ed.)

Aggārāma, Ambalangoda,

Sri Lanka.

Short Biography of A.P. Buddhadatta Mahathero

Venerable Ambalangoda Polwatte Buddhadatta Mahanayake Thera (1887–1962), commonly known as **A.P. Buddhadatta**, was one of the most distinguished Sri Lankan Buddhist monks and scholars of the 20th century. He is widely celebrated for making the study of the Pali language accessible to both Eastern and Western students.

Early Life and Education

- **Born:** July 23, 1887, in Ambalangoda, Sri Lanka.
- **Ordination:** He was ordained as a novice monk on November 2, 1899, at the age of 12.
- **Studies in Burma:** In 1902, he traveled to Burma (now Myanmar) to deepen his knowledge of the *Abhidhamma* and Pali. He received his higher ordination (*Upasampada*) there in 1907. His time in Burma was pivotal, as he became fluent in Burmese and gained a mastery of the orthodox Theravada traditions.

Academic and Literary Career

Buddhadatta Mahathera was a prolific author and educator who bridged the gap between traditional monastic scholarship and modern academic standards.

- **Pali Text Society (PTS):** He was a key collaborator with the Pali Text Society in England. He edited numerous classical texts and maintained a long-standing correspondence with famous Western scholars like **I.B. Horner** and **Mrs. Rhys Davids**.

- **University Professor:** He served as the first professor of Buddhist Philosophy at **Vidyalkara University** and was a lecturer at the University of Sri Lanka.
- **Teaching:** He taught at prestigious institutions like **Ananda College** and **Nalanda College** in Colombo. Finding the traditional methods of teaching Pali too cumbersome for young students, he revolutionized the curriculum by creating structured, modern textbooks.

Notable Works

He authored over 90 books in Pali, Sinhala, English, and Burmese. Some of his most enduring works include:

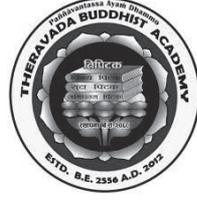
- **The New Pali Course (Parts I & II):** Still considered the "gold standard" for beginners learning Pali today.
- **Concise Pali-English Dictionary:** A vital tool for students of the Tipitaka.
- **English-Pali Dictionary:** One of the most comprehensive resources for translation.
- **Aids to Pali Conversation and Translation:** Focused on the practical application of the language.

Honors and Recognition

- **Agga Maha Pandita:** In 1954, he became the first Sri Lankan monk to be honored with this title (meaning "Foremost Great Scholar") by the government of Burma.
- **Sixth Buddhist Council:** He played a leading role in the *Chattha Sangayana* (Sixth Buddhist Council) held in Yangon in 1954.
- **Ecclesiastical Rank:** He rose to the rank of **Mahanayake** (Chief Prelate) of the Amarapura Sri Kalyanavansa Nikaya in 1957.

Venerable Buddhadatta passed away on November 9, 1962, at the age of 75. His legacy lives on through his textbooks, which remain the primary gateway for thousands of people around the world to access the original words of the Buddha.

(with the help of Gemini)

शुभकामना

थेरवाद बुद्धिष्ट एकेडेमीले थेरवाद बुद्धधर्म र पालि बौद्ध अध्ययनमा स्नातकोत्तर तहको कक्षा सञ्चालन गरिँदै आएको छ । सन् २०१२ अर्थात् वि.सं. २०६९ सालमा लुम्बिनी बौद्ध विश्वविद्यालयको सम्बन्धन प्राप्त गरी यो एकेडेमीको स्थापना भएदेखि थेरवाद बुद्धधर्ममा एम. ए. (M. A. in Theravada Buddhism) को कक्षा सञ्चालन हुँदै आएको छ । वि.सं. २०७६ सालमा आएर थेरवादमा स्नातकोत्तर गरेका विद्यार्थीहरूले बुद्धवचन गहन रूपमा बुझ्न अनुवाद साहित्यमा मात्र भर नपरी मूल बुद्धवचन पालि त्रिपिटक नै अध्ययन गर्नुपर्छ र त्यसको लागि बुद्धले उपदेश दिनुभएको भाषा मागधीभाषा (पालिभाषा) नै पढ्नु पर्छ भन्ने महशूस गरियो । एकेडेमीमा पालि विद्वान भन्ते गुरुमांहरू, शिक्षक शिक्षिका, संचालकहरूको बैठक बस्यो । बैठकमा डा. रीना तुलाधरले पालि भाषाको Short course हरू संचालन गनुपर्ने सुझाव दिनुभयो । तर मैले एम.ए. कै छुट्टै कक्षा संचालन गनुपर्ने सुझाव दिएको थिएँ । यसमा सबै सहमत हुनुभयो र यसमा भिक्षु धर्मगुप्त महास्थविर र प्रा. डा. सुवर्णलाल बज्राचार्य (लुम्बिनी बौद्ध विश्वविद्यालयको हालको उपकुलपति) पाठ्यक्रम बनाउने तर्फ लाग्नु भयो र प्रा. डा. भिक्षु संकिच्च महास्थविर र भिक्षु सिरि वजिर महास्थविर समेतले सहयोग गर्नुभयो । अन्तमा लुम्बिनी बौद्ध विश्वविद्यालयबाट पालि बौद्ध अध्ययनमा एम.ए. कक्षा संचालन गर्ने स्वीकृति प्राप्त भयो । २०७७ सालदेखि पालि बौद्ध अध्ययनमा एम. ए. (M. A. in Pali Buddhist) को दुईवर्षे कक्षा संचालन गरियो ।

विद्यार्थी भर्नाको निमित्त सबैको तर्फबाट प्रयास गरियो । विशेष गरी डा. रीना तुलाधरले ठूलो सहयोग गर्नुभयो । उहाँले पालिमा अध्ययन गरी सर्वोकृष्ट हुनेलाई द्रव्यमान सिंह बसुन्धरा तुलाधर स्वर्णपदक स्थापना गर्नुभयो । आफू स्वयं पनि पहिलो विद्यार्थीको रूपमा पढ्नुभयो । पालि बौद्ध अध्ययन पहिलो समूहमा २६ जना विद्यार्थीहरूले आवेदन दिएता पनि १३ जनाले मात्र परीक्षा दिएका थिए । ती विद्यार्थीहरूले २०८० आषाढ ९ गते शनिवार धर्मगुप्त भन्ते बस्नुभएको बौद्धजन विहार सुनाकोठीको ललितपुरमा पालि-भाषाका शिक्षक शिक्षिकाहरूलाई सम्मान कार्यक्रम गरियो ।

त्यसै बखत “पालि जागरण संघ” गठन गरियो । पालि अध्ययन गर्ने १३ जना विद्यार्थीहरू डा. रीना तुलाधर, जाणवती गुरुमां, चम्पावती गुरुमां, कुसलजाणी गुरुमां, सुरेश

(छ)

नकमी, आभा अवाले, लोचन तारा तुलाधर, सुषमा बज्राचार्य, रेविका शाक्य, सोभियत रत्न तुलाधर, चिरञ्जीवी तण्डुकार, नरेन्द्र बहादुर तण्डुकार र तारा राजकर्णिकार स्थापित मिलेर उक्त संघ गठन गरिएको थियो । संघले पालि भाषाका विद्यार्थीहरूसित अन्तरक्रिया, नेपाल बौद्ध परियत्ति शिक्षामा पालि अध्यापन, कोविद मध्यम वर्षको पालि भाषा व्याकरण र परित्राण पुस्तक प्रकाशन गर्न आर्थिक सहयोग, बोधिज्ञान भन्ते मार्फत मिलिन्दप्रश्न नेपालीमा वाचन कार्यक्रम २९ भागसम्म फेसबुक र यूट्यूबमा प्रसारण, थेरवाद बुद्धिष्ट एकेडेमीमा पालि अध्ययनबारे बोधि टेलिभिजनमा छलफल कार्यक्रम लगायत पालि भाषाका महत्वपूर्ण पुस्तक अनुवाद कार्य गरेका छन् । यसैक्रममा आज यो पुस्तक प्रकाशन गरिएको छ ।

श्रीलंकाका ए. पि. बुद्धदत्त महाथेरले लेख्नु भएको **‘एड्स टु पालि कन्भर्सेशन एण्ड ट्रान्सलेशन’** नामक पुस्तकलाई नेपालीमा अनुवाद गर्नुभएकोमा पालि जागरण संघलाई हार्दिक बधाई दिन चाहन्छु । यो पुस्तक पालि अध्ययन गर्ने विद्यार्थीको निमित्त कोशेढुङ्गा जस्तै हो । पालि भाषामा कुराकानी वा संवाद गर्न र अनुवाद गर्ने अभ्यासको निमित्त यो अन्यन्त उपयोगी पुस्तक हो । पालि भाषा सिक्न दैनिक बोलचालका शब्दहरू सिक्नुपर्छ । व्यक्तिको शरीरको अङ्गप्रत्यङ्गहरू आँखा कान नाक आदिलाई पालिमा के भन्ने, नाताकुटुम्ब आमा, बाबा, मामा, भाइ बहिनीलाई के भन्ने, विभिन्न पेशा सिकमी, डकमी, सुचिकार, कलाकार, अभिनेता, आदिलाई के भन्ने ? लुगा कपडा, गरगहनालाई पालिमा के भन्ने, घरमा कार्यालयमा प्रयोग हुने नाना थरीका सामानहरूलाई के भन्ने आदि इत्यादि शब्दहरू पालिमा जान्नुपर्दछ । सामानहरू, घरमा प्रयोग हुने सामानहरू आदि समूह समूह छुटाएर यसमा शब्दार्थ राखिएको छ । यो पुस्तक तीन भागमा विभाजन गरिएको छ र अन्तमा पालिको शब्दहरू अङ्ग्रेजीमा र अङ्ग्रेजीको शब्दहरू पालिमा शब्दकोश पनि राखिएको छ । यस एकेडेमीको एम. ए. पालिको पाठ्यक्रममा यो पुस्तक राखिएको छ । अब नेपालीमा यो अनुवाद हुनुले एकेडेमीका विद्यार्थीहरू मात्र होइन पालिभाषा सिक्न चाहनेहरूको निमित्त अत्यन्त उपयोगी हुनेछ । यो पुस्तक थेरवाद र पालिका विद्यार्थी लगायत सबैको हातमा हुनुपर्ने पुस्तक हो । यस्तो महत्वपूर्ण पुस्तक नेपालीमा अनुवाद गरी प्रकाशन गर्नुभएकोमा ‘पालि जागरण संघ’ लाई हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछु । यस्तै महत्वपूर्ण कार्यमा निरन्तर लागि रहन सकोस् भनी उक्त संघको उत्तरोत्तर प्रगतिको कामना गर्दछु । साथै प्रकाशन गर्ने धम्म डिजिटललाई पनि मंगलमैत्री कामना गर्दछु । चिरं तिद्वत्तु सद्धम्मो ।

डा. महेन्द्र रत्न शाक्य
प्राचार्य

थेरवाद बुद्धिष्ट एकेडेमी

आलोक नगर, तीनकुने, काठमाडौं, नेपाल ।

२०८२/०९/२२

(ज)

भूमिका

पच्चीस सय वर्ष अघिदेखि जनमानसमा प्रचलित पालि भाषालाई संसारका विभिन्न भाषामा विद्वान्हरूले परिचित गराउँदै आएका छन् । यसै क्रममा पालि भाषालाई अङ्ग्रेजी भाषामा बुझाउने श्रद्धेय श्रीलङ्गाली भिक्षु ए. पी. बुद्धदत्तको प्रयत्न प्रसंशनीय छ । उहाँद्वारा रचित AIDS TO PĀLI CONVERSATION AND TRANSLATION ग्रन्थ पालि अध्ययन जगतमा चिर परिचित एवं सरल र पठनीयताका कारण लोकप्रिय छ । पालि भाषा र नेपाली भाषाको पनि निकटतम सम्बन्ध रहेको छ । यही सम्बन्धसेतुलाई जोड्ने कार्य नेपालीमा यस अनुदित **“पालि संवाद तथा अनुवाद सहयोगी”** पुस्तकले गरेको छ । यस पुस्तकमा पालि भाषालाई नेपाली भाषामा सरल, सहज रूपमा बुझाइएको छ । यसमा दैनिक उपयोगमा आउने सामग्रीहरूको शब्दावली तथा बोलिचालिका लागि आवश्यक वाक्यावलीहरू सुबोधरूपमा सिकाउने प्रयास गरिएको छ । उपमा र दृष्टान्तहरूले ग्रन्थलाई थप पठनीय बनाएको छ । प्रत्यक्ष बुद्धवचन अध्ययन गर्न जिज्ञासू र अध्येताहरूका लागि पालि अपरिहार्य छ । यस्ता नेपाली पाठकहरूले पालि भाषाको यथेष्ट ज्ञान हासिल गर्न सक्ने पाठ्य ग्रन्थहरू कमै छन् । यस ग्रन्थले त्यो छिद्र केही हदसम्म कम गर्दछ । सूक्ष्मरूपमा विश्लेषण गर्दै जाने हो भने पालि भाषाबाट नै नेपाली भाषाको विकास भएको प्रतीत हुन्छ । त्यसर्थ नेपाली भाषीले पालि भाषा जान्नु अनिवार्य छ । यसका साथै वर्तमान समयमा नेपालमा पालि अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि यो अनुदित पुस्तक अत्यन्त उपयोगी र बहुलाभदायी छ । यसको भाषाशैली सुगम र बोधगम्य छ । पालिभाषा अध्ययन गर्ने अध्येताका लागि महत्वपूर्ण आधार हुनेछ भन्ने विश्वास लिएको छु ।

विश्वविद्यालयका विद्यार्थीहरूका लागि यो पुस्तक अझ उपयोगी हुनेछ । तत्कालीन समयमा बुद्धको भाषा पालि भएको, बुद्धजन्मस्थल लुम्बिनी, उनन्तिस वर्ष कपिलवस्तु, देवदह वरिपरिका स्थानमा विचरण भएकाले स्थानका आधारमा पनि पालि भाषाबाट नै नेपाली भाषा विकसित भएको हुनुपर्छ । नेपालीमा पालिसँग सम्बन्धित पुस्तक प्रकाशन गर्दा दुई भाषाबीचको अझ गहनतम सम्बन्ध र अनुसन्धेय विषय प्रकाशमा आउँछ । यस मूल्यवान् अनुदित पुस्तकका अनुवादक ‘पालि जागरण संघ’ का सदस्य समूह र नेपालीमा प्रकाशनको जिम्मेवारी लिनुहुने प्रकाशकलाई साधुवाद छ । पालि भाषाको माध्यमबाट बुद्धशासन चिरस्थायी होस् भन्ने कामना पनि गर्दछु ।

भिक्षु सिरि वजिर महास्थविर

उपप्राध्यापक

लुम्बिनी बौद्ध विश्वविद्यालय, केन्द्रीय क्याम्पस

(ॐ)

सम्पादकीय

पालि भाषा थेरवाद बौद्ध दर्शनको मेरुदण्ड हो । सम्पूर्ण त्रिपिटक पालि भाषामा लिपिवद्ध छ । बुद्धत्व लाभपछि धर्मप्रचारका क्रममा सरल र सरस पालि भाषाको प्रयोग गरेकोले यसलाई बुद्धकालीन जनभाषाका रूपमा व्याख्या गरिएको छ । पालि भाषा सिक्नु थेरवादी बौद्धजनको लागि बुद्धको विशुद्ध वचन साक्षात्कार गर्नु हो । यस अर्थमा पालि भाषा अध्ययन अध्यापन थेरवादी बौद्ध अनुयायीमाझ अपरिहार्य देखिन्छ । यस्तो महत्वपूर्ण भाषा नेपालमा प्राज्ञिक अध्ययन अध्यापन हुन ठिलाइ हुनु बुद्धको मूल ज्ञान प्राप्त गर्ने अवसरबाट वञ्चित हुनु जस्तै हो । यसलाई थेरवाद बुद्धिष्ट एकेडेमीले पूर्ति गरेको छ ।

लुम्बिनी बौद्ध विश्वविद्यालयबाट सम्बन्धन प्राप्त थेरवाद बुद्धिष्ट एकेडेमीका प्राज्ञिक बौद्ध विद्वानहरूको पहलमा वि.सं. २०७७ सालदेखि स्नातकोत्तर तहमा **“पालि बौद्ध अध्ययन”** अध्यापन शुरु भएको थियो । सेमेष्टर प्रणालीमा सञ्चालित उक्त तहको प्रथम र द्वितीय सेमेष्टरमा **पालि संवाद र अनुवाद** शीर्षकमा दुई पत्र समावेश थिए । ती पत्रका लागि ए.पि. बुद्धदत्तकृत **"Aids to Pali Conversation and Translation"** नामक अङ्ग्रेजी पुस्तकको आधार लिइएको थियो । ती पत्रहरू श्रद्धेय भिक्षु धर्मगुप्त महास्थविर, श्रद्धेय भिक्षु निगोध महास्थविर, श्रद्धेय भिक्षु सिरि वजिर महास्थविर तथा श्रद्धेय अनागारिका मधुभाणिनीले अङ्ग्रेजी संस्करणबाट नै अध्यापन गराउनु भएको थियो ।

मूल पुस्तक रोमनाइज पालिको अङ्ग्रेजी अनुवाद भएकोले नेपाली विद्यार्थीहरूलाई अध्ययन गर्न असहज थियो । अध्ययनको क्रममा रोमनाइज पालिलाई देवनागरीमा लेखेर नेपाली अनुवाद गर्दै गइयो । संकलित शब्दावली, शब्दार्थ वा भावार्थ नेपाली भाषामा भएकोले पालि जागरण संघका सदस्यहरूले पुस्तकको रूपमा प्रकाशन गर्नु पर्ने धारणा व्यक्त गरे । सबैको सहमति पश्चात् रोमनाइज पालिलाई देवनागरी र अङ्ग्रेजी अनुवादलाई नेपाली भाषामा अनुवाद भएपछि **पालि संवाद तथा अनुवाद सहयोगी**ले पुस्तकको रूप लियो ।

यो पुस्तक पालि भाषा सिक्न चाहने विद्यार्थी लगायत पाठकवर्गको लागि अत्यावश्यक छ । यसमा अङ्ग्रेजी, पालि र नेपाली गरी तीन भाषाको प्रयोग गरिएको छ । विद्यार्थी तथा पाठकवर्गको सहजतालाई ध्यानमा राख्दै रोमनाइज पालि भाषाका शब्दलाई नेपालीमा अनुवाद गरिएको छ । विशेष गरी भाग १ र अङ्ग्रेजी-पालि-नेपाली शब्दावलीमा अङ्ग्रेजी भाषाको प्रयोगले पुस्तकको पुरानो शैलीलाई यथावत् कायम गर्ने कोशिश गरिएको छ । यसमा आधारभूत शब्दावलीदेखि कठिन शब्दावलीसम्मलाई समेटिएको छ । व्यावहारिक पालि भाषाको प्रयोगलाई पुस्तकले प्रोत्साहित गरेको छ । तीन भागमा विभाजित यस पुस्तकको प्रथम खण्डमा महत्वपूर्ण शब्द समूह छ । जस्तै : *नाता सम्बन्ध, पेशा अनुसारका व्यक्तिहरू, शरीरका अङ्गहरू, आहार* आदि । यसमा विभिन्न ३६ समूहको अङ्ग्रेजी-पालि-नेपाली शब्दार्थ छ । दोस्रो खण्डमा संवाद छ । यस खण्डमा १५ प्रकारका संवाद प्रस्तुत गरिएको छ । अन्तिम खण्डमा अनुवाद राखिएको छ । यस अन्तर्गत २५ प्रसिद्ध कथाहरूको निबन्धात्मक अनुच्छेदको रूपमा प्रस्तुत गरिएका छन् भने प्राचीन जम्बुद्वीपका प्रसिद्ध

५ विश्वविद्यालयहरूको संक्षिप्त विवरण समावेश छन् । केही ऐतिहासिक तथ्यहरू, अभिधर्मका अर्थकथाबाट उद्धरण गरिएका छन् भने ६ वटा पत्र लेखनको अभ्यास पनि यस पुस्तकमा समेटिएका छन् ।

अनुवादको क्रममा विविध कठिनाइको सामना गर्नु परे पनि पालि जागरण संघका सदस्यहरूको अथक परिश्रम र योगदानले पुस्तकाकार रूप दिन सफल भएका छौं । नेपालको थेरवाद बौद्ध परम्परामा पालि भाषामा कुराकानीको अभ्यास गर्न एउटा निधि तयार भएको छ । अङ्ग्रेजीमा लेखिएको पुस्तक नेपालीमा अनुवाद गर्दा गल्ती हुन सक्ने सम्भावनालाई मध्यनजर गर्दै भिक्षु, अनागारिका तथा बौद्ध विद्वानहरू मार्फत् शुद्धाशुद्धि परीक्षण गराउने कार्यले पुस्तक तयारीमा केही समय खर्चनु पर्यो । उक्त कार्यले पुस्तकको उत्कृष्टता कायम राख्ने आशा लिई प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष योगदान गर्ने सबैप्रति कृतज्ञतापूर्वक आभार प्रकट गर्न चाहन्छौं ।

यस पुस्तक नेपाली अनुवाद र सम्पादनको लागि प्रतिलिपि अधिकार दिनुभई पत्र पठाउनु भएकोमा मूल लेखक भिक्षु ए.पि. बुद्धदत्त, अगाराम, अम्बलनगोड, श्रीलंका का ए.पि. बुद्धदत्त ट्ट्रफ्ट का श्रद्धेय भिक्षु कोवेइतुडुवे विजित, अगाराम, अम्बलनगोड प्रमुख भिक्षुसंघप्रति आभार एवं कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहन्छौं । यस पुस्तक पाठकवर्गसम्म पुऱ्याउन प्रकाशकीय भूमिका निर्वाह गर्नुहुने धम्म डिजिटल परिवारलाई साधुवाद दिन चाहन्छौं । धम्म डिजिटलले गर्दै आइराखेका थेरवाद बुद्ध धर्मका पुस्तकहरूलाई नयाँ प्रविधि अनुसार डिजिटल आरकाइभमा राख्ने, पुस्तक प्रकाशन, App. design र नेपाली भाषामा त्रिपिटक अनुवाद कार्यहरूमा सफलताको शुभकामना व्यक्त गर्दछौं । त्यस्तै आफ्नो ५० वर्ष शुभ जन्मोत्सव तथा प्रव्रजित जीवन ३५ वर्ष पूर्ण गर्नुभएको उपलक्ष्यमा पुस्तक प्रकाशनको लागि आर्थिक सहयोग गर्नुहुने श्रद्धेय नन्दावती गुरुमांलाई शुभकामनाका साथ साधुवाद दिन चाहन्छौं । यस पुस्तकको लागि शुभकामना पत्र लेख्नु भई हामीलाई उत्साह प्रदान गर्नुभएका थेरवाद बुद्धिष्ट एकेडेमीका प्राचार्य डा. महेन्द्र रत्न शाक्यलाई पनि साधुवाद दिन चाहन्छौं । त्यस्तै नै यस पुस्तकमा पालि विद्यार्थी र पाठकवर्गको लागि सारगर्भिक भूमिका लेखिदिनुभएका श्रद्धेय भिक्षु सिरि वजिर महास्थविरज्युप्रति साधुवाद सहित कृतज्ञता व्यक्त गर्न चाहन्छौं । यस पुस्तकको लागि आकर्षक कभर डिजाइन गर्नु हुने एलिजा ताम्राकार प्रधानलाई साधुवाद छ । त्यस्तै पुस्तक समयमा नै प्रकाशन गर्न सहयोग गर्नु हुने विनोद महर्जन, आइडियल प्रिन्टिङ्ग प्रेस परिवारलाई पनि साधुवाद दिन चाहन्छौं ।

अन्तमा, यो पुस्तक नेपालको थेरवाद बौद्ध समुदायमा पालि भाषा सिक्न चाहनेहरूका लागि उपयोगी हुने विश्वास लिएका छौं । पाठकवर्गले यसलाई सबदो प्रयोग गरेर अमूल्य बनाउनेमा हामी विश्वस्त छौं । यसको प्रयोग केवल अध्ययनको लागि मात्र नभई पालि भाषाको प्रयोगात्मक अभ्यासको लागि पनि महत्वपूर्ण हुनेछ भन्ने आशा लिएका छौं । शुद्धतालाई ध्यानमा राखेर पुस्तक तयार गर्ने कोशिश गर्दागर्दै पनि कहिलेकाहीं टाईपमा गल्ती हुन सक्ने भएकोले पाठकवर्गले उक्त त्रुटी औंल्याइ 'पालि जागरण संघ'लाई सुझाव दिनुहुन्छ भनी हामी विश्वस्त छौं । यस्ता सल्लाह र सुझावले नयाँ संस्करणको लागि थप बल पुग्ने अपेक्षा पनि गर्दछौं । चिरं तिष्ठतु सद्धम्मो । भवतु सब्ब मङ्गलं !

पालि जागरण संघ, नेपाल

(८)

प्रकाशकीय

बुद्ध जन्मभूमि नेपालमा बुद्धको शिक्षाबारे लेखिएका अमूल्य, अद्वितीय र महत्वपूर्ण कृतिहरूको संरक्षण, प्रचारप्रसार एवं समयानुकूल प्रविधिमैत्री बनाई चिरकालसम्म जगेर्ना गर्न ती कृतिहरूलाई डिजिटलाइज गरी इन्टरनेटको माध्यमबाट आममानिसको पहुँचमा सहज रूपमा पुऱ्याउने मूल उद्देश्यका साथ स्थापना भएको यस धम्म डिजिटलले अगगाराम, अम्बलन्गोड, श्रीलंकाका ए.पि. बुद्धदत्त महाथेरद्वारा लिखित AIDS TO PALI CONVERSATION AND TRANSLATION (पालि संवाद तथा अनुवाद सहयोगी) पुस्तकलाई पालि जागरण संघ, नेपालले नेपाली भाषामा अनुवाद र सम्पादन गरेको हो ।

यस पुस्तक पालि अध्ययन, अध्यापन गर्ने शिक्षक, शिक्षिका र पालि भाषाको ज्ञान लिन इच्छुक सबैलाई उपयोगी हुन्छ, भन्ने विश्वास लिएका छौं । लुम्बिनी बौद्ध विश्वविद्यालय अन्तर्गतको कार्यक्रम 'Masters in Pali Buddhist Studies' थेरवाद बुद्धिष्ट एकेडेमीले सञ्चालन गरेकोमा पहिलो ब्याचको विद्यार्थी समूहको सद्दानीय कार्यको लागि साधुवाद दिन चाहन्छौं । यस पुस्तक प्रकाशनको लागि सहयोगी दाता श्रद्धेय नन्दावती गुरुमांले आफ्नो जन्मदिन र प्रव्रजित जीवन ३५ वर्ष पूरा गर्नुभएको सुखद उपलक्ष्यमा धर्मदान गर्नु भएकोमा उहाँ गुरुमांलाई मंगल कामना व्यक्त गर्दै साधुवाद व्यक्त गर्न चाहन्छौं । पुस्तक तयार गर्न प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष रूपमा सहयोग गर्नुहुने सबैमा आभार व्यक्त गर्दै पुस्तक समयमै छापी दिनुहुने आइडियल प्रेस परिवारलाई पनि धन्यवाद ज्ञापन गर्दछौं ।

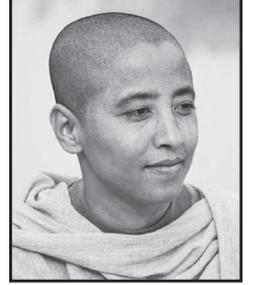
धम्म डिजिटल

धापाखेल बुद्ध विहार

मिति २०८२ माघ १०

भवतु सब्ब मङ्गलं !!!

आर्थिक दाताबाट शुभेच्छा

बुद्धजन्मभूमि नेपालमा थेरवाद बुद्धशासनको प्रचारप्रसारमा आफूले सकेको कार्य गर्दै आएकी थिएँ । अहिले **सब्बदानं धम्मदानं जिनाति** अर्थात् सबै दानलाई धर्म दानले जित्छ भन्ने बुद्धको भनाइलाई मनन गर्दै आँनो जन्म वर्ष ५० र प्रव्रजित जीवन ३५ वर्ष पूर्ण भएको उपलक्ष्यमा अग्गाराम, अम्बलनोड, श्रीलंकाका लेखक ए.पि. बुद्धदत्त महाथेरद्वारा लिखित AIDS TO PALI CONVERSATION AND TRANSLATION नामक पुस्तकलाई पालि जागरण संघ, नेपालले 'पालि संवाद तथा अनुवाद सहयोगी' नाम दिई नेपाली भाषामा अनुवाद तथा सम्पादन गरेकोमा यो पुस्तक प्रकाशनको लागि आर्थिक सहयोग गर्न पाउँदा हर्ष लागेको छ । यो मौका दिनुभएकोमा पालि जागरण संघ, नेपालप्रति आभार प्रकट गर्दछु ।

शुद्ध बुद्धसासन चिरस्थायी होस् ।

नन्दावती गुरुमां
अन्तर्राष्ट्रिय बौद्ध भावना केन्द्र
बुद्धनगर, काठमाडौं

विषयसूची

प्रस्तावना	(ख)
Note of Commendation	(घ)
Short Biography of A.P. Buddhadatta Mahathero	(ङ)
शुभकामना	(छ)
भूमिका	(ज)
सम्पादकीय	(ञ)
प्रकाशकीय	(ठ)
आर्थिक दाताबाट शुभेच्छा	(ड)

भाग १

WORDS IN GROUP (समूहमा शब्दहरू)

क्र.सं.	शीर्षक	पृ.सं.
१.	Some important pronominal terms, etc. केही महत्वपूर्ण सर्वनामिक पदहरू, अन्य	१
२.	Human Beings / मनुस्सा / मानिसहरू	२
३.	Persons according to their occupations / पेशा अनुसारका व्यक्तिहरू	३
४.	Relations / नाता सम्बन्धहरू	५
५.	Members, Organs and Component parts of the body सरीरावयवा चेव कोट्टासा / शरीरका अवयव, अङ्ग तथा भागहरू	६
६.	Victuals / आहारा / आहारहरू	८
७.	Vegetables, Fruits and Nuts साका फलाफलानि च / तरकारी, फलफूल र फलहरू	९
८.	Garments and Ornaments वत्थाभरणानि / लत्ताकपडा र गहना	१०
९.	Parts of a house and building materials गेहङ्गा, गेहोपकरणानि च / घरका अङ्ग र घरायसी सामाग्रीहरू	११
१०.	Things that are in a house गेहभण्डानि / घर भित्र प्रयोग हुने सामानहरू	११
११.	Trees and Vines / रुखलता / रूख र लहरा	१३
१२.	Medicinal Herbs and Drugs / भेसज्जमुआदीनि / जडीबुटी तथा औषधिहरू	१४

क्र.सं.	शीर्षक	पृ.सं.
१३.	Animals / तिरच्छाना / जनावरहरू	१५
१४.	Birds and Insects / पक्खिनो खुद्दजन्तवो च / पंक्षी र किराहरू	१६
१५.	Gems and Minerals / रतन-खणिजानि / रत्न र खनिजहरू	१७
१६.	The Universe / लोकधातु / ब्रह्माण्ड	१७
१७.	The Earth / पथवी / पृथ्वी	१८
१८.	Water deposits and water-ways जलासया जलमग्गा च / जलाशय र जलमार्गहरू	१९
१९.	Public places and buildings in a Country महाजनिकद्वानानि / सार्वजनिक स्थल तथा देश भित्रका भवनहरू	२०
२०.	Things and persons pertaining to a city नागरिकवत्थूनि पुग्गला च / शहरका वस्तु र मानिससंग सम्बन्ध	२१
२१.	Government / रज्जपालनं / सरकार	२२
२२.	Litigation / अधिकरणं / मुद्दा मामिला	२३
२३.	Vehicles / वाहनानि / वाहनहरू	२४
२४.	Diseases and medical treatment / रोगा चे'व पतिकारा च / रोग र उपचार	२५
२५.	Stationery and Printing / लिपिभण्डानि मुद्दापनञ्च / मसलन्द तथा छपाई	२७
२६.	Tools and Implements / आयुधोपकरणानि / औजारहरू र प्रयोग	२८
२७.	Buildings and other things in a monastery विहारङ्गा समणपरिक्खारानि च / विहारका अङ्ग र श्रमण परिष्कारहरू	२९
२८.	Musical Instruments / तुरियभण्डानि / वाद्यवादन	२९
२९.	Time / कालभेदा / समय	३०
३०.	Days and Months / दिवसा मासा च / दिन र महिना	३१
३१.	Colours and Tastes / वण्णा चे'व रसा च / रङ्ग र स्वाद	३१
३२.	Measures and Weights / मानतुलनानि / नाप र तौल	३२
३३.	Numerals Cardinals / सङ्ख्या / संख्या	३३
३४.	Some adjectives / विसेसनानि / केही विशेषणहरू	३४
३५.	Indeclinable and adverbs / निपाता / निपातहरू	३७
३६.	Some adverbial phrases, interjections, and addressing forms केही क्रियायोगी पद, संयोजन र सम्बोधन गरिने तरिका	३९
३७.	Various Verbs / नानाख्यातपदा / अनेक क्रियापद	४०

भाग २

क्र.सं.	शीर्षक	पृ.सं.
१.	General Conversation I / साधारण-सल्लापो / साधारण संवाद	५३
२.	General Conversation II / साधारण-सल्लापो / साधारण संवाद	५४
३.	Orders and Advice / आदेश र सुभावा	५५
४.	Conversation with a school-boy / विद्यार्थी बीचको संवाद	५६
५.	Conversation between two farmers / दुई किसानहरू बीचको संवाद	५८
६.	Conversation between two merchants / दुई व्यापारीहरू बीचको संवाद	५९
७.	Conversation about Animals, Birds and Insects जनावर, पंक्षी तथा किराहरूबारे संवाद	६०
८.	About Trees, Fruits, Flowers etc. रूख, फल, फूलहरू आदि बारेमा	६३
९.	About a Dwelling House / आवास घरको बारे	६५
१०.	About a City / शहरको बारेमा	६७
११.	Government Affairs / सरकारी मामिलाहरू	६९
१२.	Patients and Medical Treatment / बिरामी र औषधी उपचार	७२
१३.	About Buddhist Monasteries / बौद्ध विहारहरूका बारेमा	७४
१४.	Conversation with a person come from Burma बर्माबाट आएका व्यक्तिसँग संवाद	७७
१५.	About the sacred places in Ceylon / श्रीलंकाका पवित्रस्थलहरू बारेमा	८०

भाग ३

AIDS TO TRANSLATION (अनुवाद सहयोगी)

पालिबाट नेपालीमा

क्र.सं.	शीर्षक	पृ.सं.
१.	The blind who carried a lamp पदीपहृत्यो अन्धो / हातमा बत्ती लिएको अन्धो	८३
२.	The rich man and his poor brother महाद्धनिनो दळिद्वो भाता / महाधनीको गरिब भाइ	८३
३.	The beggar who pretended to be dumb मृगपतिरूपको याचको / लाटोको बहाना गर्ने माग्ने	८४

(त)

क्र.सं.	शीर्षक	पृ.सं.
४.	How a lion was killed by a hare कथं एकेन ससकेन सीहो मारितो / कसरी एउटा खरायोद्वारा सिंह मारियो ?	८५
५.	The bad result of an untimely setting off अकाले निक्खमनस्स विपाको / कुबेलामा निस्किनेको विपाक	८५
६.	Two otters who disputed over a fish विवादापन्ना द्वे उद्दा / विवादमा परेका दुई पानीबिरालो	८६
७.	The donkey in lion's skin सीहचम्मावृतो गद्रभो / सिंहको छाला ओढेको गधा	८७
८.	How crows and owls became enemies काकोळुकानं विरोधो / काग र लाटोकोसेरो बीचको शत्रुता	८७
९.	The power of unity / सामगिगया बलं / एकताको शक्ति	८८
१०.	Cleverness of a blind man / उपायदक्खो अन्धो / उपायमा दक्ष अन्धो	८९
११.	The tortoise who perished because of his own mouth अत्तनो मुखं निस्साय विनद्धो कुम्भो आफ्नो मुखको कारणले विनाश भएको कछुवा	९०
१२.	The kind suffer through the wicked सप्पुरिसा असप्पुरिसेहि दुक्खं पपोन्ति सत्पुरुषहरू असत्पुरुषहरूसँग बस्दा दुःख पाउँछन् ।	९१
१३.	Comparison with the sun and the moon चन्दिम-सुरियेहि समानता / चन्द्रमा र सूर्यबीच समानता	९१
१४.	Prince Jimutavahana / जीमूतवाहनो कुमारो / जीमूतवाहन कुमार	९२
१५.	Merchant Vitastadatta and his son वाणिजो वितत्थादत्तो तस्स पुत्तो च / व्यापारी वितस्तादत्त र उसको छोरा	९२
१६.	Greatness of the Creator / विधातुनो महानुभावता / विधाताको महानता	९३
१७.	How Kalidasa became a poet कथं कालिदासो पण्डितो जातो / कालिदास कसरी कवि बने ?	९४
१८.	Rabinson Crusoe and his attendant रविन्सन्-क्रुसो-नाम तस्स सेवको च / रविन्सन्-क्रुसो र उसको सेवक	९५
१९.	Pilgrim's dream पुञ्जतित्थगमकस्स सुपिनं / पुण्यतीर्थमा जाने व्यक्तिको सपना	९५
२०.	Are the high-caste men compassionate? उच्चकुलिका अनुकम्पका होन्ति नु ? उच्चकुलीनहरू अनुकम्पा गर्नेहरू हुन्छन् र ?	९६

क्र.सं.	शीर्षक	पृ.सं.
२१.	Moderation in receiving alms पटिगहणे मत्तञ्जुता / प्रतिग्रहणको मात्राज्ञता	९७
२२.	Great influence of the virtuous शीलवतो महानुभावता / शीलवान्को महानुभाव	९७
२३.	The rebellion of Brahman-Tissa in Ceylon I लङ्काय ब्राह्मण-तिस्स-भयं I / लंकाको ब्राह्मण तिस्स भय १	९८
२४.	The rebellion of Brahman-Tissa II लङ्काय ब्राह्मण-तिस्स-भयं II / लंकाको ब्राह्मण तिस्स भय २	९९
२५.	When the great devastation was over महाभये वूपसन्ते / महाभय शान्त भएको बेलामा	१००
२६.	THE UNIVERSITY OF ANCIENT पोराण जम्बुदीपे निखिलविज्जालयो / प्राचीन जम्बुद्वीपमा विश्वविद्यालय	१०२
१.	The University of Takshasila तक्कसिलाय निखिलसत्थालयो / तक्षशीलाको विश्वविद्यालय	१०२
२.	The University of Nalanda नालन्दाय निखिलविज्जालयो / नालन्दाको विश्वविद्यालय	१०३
३.	The University of Odantapuri उदन्तपुरी-महाविज्जालयो / उदन्तपुरी महाविद्यालय	१०४
४.	The University of Vikramasila विक्रमसिलायं निखिलविज्जालयो / विक्रमशीलाको विश्वविद्यालय	१०५
५.	The University of Tashi-Lhunpo in Tibet तिब्बते तासि-लुम्पो-नामो निखिलसत्थालयो तिब्बतमा तासि लुम्पो नाम गरेको विश्वविद्यालय	१०६
	LETTER-WRITING / लेखनसम्पादनं / लेखनसम्पादन	१०८
१.	कोळम्बनगरे J.D. Fernando	१०८
२.	सीलरतनथेरो	१०९
३.	भिक्षु पियनन्द	११०
४.	Professor W. Geiger	१११
५.	भिक्षु बुद्धदत्तथेरो	११२
६.	Professor W. Geiger	११३
	VOCABULARY / शब्दार्थ (पालि-नेपाली)	११५
	VOCABULARY / शब्दार्थ (अङ्ग्रेजी-पालि-नेपाली)	१५२

AIDS TO PALI CONVERSATION AND TRANSLATION

PART I

(पालि संवाद तथा अनुवाद सहयोगी)

(भाग १)

Words in Groups (समूहमा शब्दहरू)

1. Some important pronominal terms, etc.

(केही महत्वपूर्ण सर्वनामिक पदहरू आदि)

A, An - एक, ३. - एक

All - सब्ब; सकल, ३. - सबै

Another - अञ्ज; अपर, ३. - अरू

Both - उभय, ३. - दुवै

Certain - अञ्जतर, ३. - अरू कुनै

Each other - अञ्जमञ्जं - एक आपसमा

Everybody - सब्बे'व - सबै नै

Everyone - सब्बे - सबै

He - सो - ऊ

Her - तं(दु.), तस्सा(द्ध) - उनीलाई

Him - तं - उसलाई

His - तस्स - उसको

I - अहं - म

It - तं - त्यो

Me - मं - मलाई

My - मम, मय्हं- मेरो

No one - न कोचि - कोही हैन

Other, The - इतर, ३. - अरू

Some - एकच्च, ३. - कोही

Somebody - कोचि - कोही

Someone else - अञ्जो कोचि - अरू कोही

That man - एसो - त्यो मानिस

That woman - एसा - त्यो महिला

That thing - एतं - त्यो वस्तु

These men - इमे - यी मानिसहरू

These women - इमा - यी महिलाहरू

These things - इमानि - यी वस्तुहरू

Their - तेसं(पु.न.), तासं, (स्त्री.) - उनीहरूको

Them - ते (पु.), ता, (स्त्री.), तानि(न.) - उनीहरूलाई

This man - अयं - यो मानिस

This woman - अयं - यो महिला

This thing - इमं, इदं - यो वस्तु

Thee - तं, त्वं - तिमिलाई

Thine - तव, ते, तुह्यं - तिम्रो, तपाईंको

Those men, etc. - ते - ती मानिसहरू

Those women - एता, ता - ती महिलाहरू

Those things - एतानि, तानि - ती वस्तुहरू

Us - अम्हे - हामीलाई

We - मयं - हामी

What - किं ?- के

Whatsoever - यं किञ्चि - जुन कुनै

Which - कतर, ३. - कुन
 Who - को ?- को
 Whosoever - यो कोचि - जो कोहीले
 Whom - कं ?- कसलाई
 Whose - कस्स - कसको
 You - तुम्हे - तिमीहरू
 Your - तुम्हाकं - तिम्रो

साधारण टिप्पणी

निम्न समूहमा दिइएका नामहरूले तिनीहरूको Nominative singular endings क्रमैसँग देखाउने भएकोले विद्यार्थीहरूलाई तिनीहरूको क्रमिक लिङ्गहरू पत्ता लगाउन सहयोग हुनेछ । 'ओ' मा अन्त्य हुने शब्दहरू पुल्लिङ्ग हुन्, 'आ' मा अन्त्य भएका प्राय शब्दहरू स्त्रीलिङ्गी हुन्, 'अं' मा अन्त्य भएका चाहिँ नपुंसकलिङ्गी हुन् । नामको लिङ्ग पत्ता लगाउन यी स्वरूपमा समावेश छैन, पुस्तकको अन्त्यमा सान्दर्भिक शब्दार्थ दिइएको छ । विशेषण शब्दहरू तिनीहरूको स्वरूपअनुसार दिएका छन्, तिनीहरूलाई नम्बर ३ मा देखाएको छ, तिनीहरूको लिङ्ग, वचन र विभक्तिअनुसार रूपचलान हुन्छन् ।

2. Human Beings

मानिसहरू : मनुस्सा

Boy - दारको, कुमारो - केटा
 Brahman - ब्राह्मणो - ब्राह्मण
 Cripple - पीठसप्पी, पु.- लङ्गडो
 Dwarf - वामनो - पुङ्के
 Enemy - अरि, सपत्तो - शत्रु
 Eunuch - पण्डको - नपुंसक

Fool - बालो, मूल्हो - मूर्ख
 Friend - मित्रो - मित्र, साथी
 Girl - दारिका, कुमारी - बालिका
 Hermit - तापसो - तपस्वी
 Infant - थनपो - शिशु
 King - राजा, भूपति, (पु.) - राजा
 Lord - सामी, अधिपति, पु.- स्वामी
 Low-caste man - चण्डालो - अछुत
 Maiden - युवती, तरुणी, (स्त्री.) - युवती
 Man - पुरिसो, मनुस्सो - मानिस
 Master - सामी, पभू, (पु.) - मालिक, स्वामी
 Millionaire - सेट्टी, (पु.) - सेठ, धनी
 Miser - लुद्धो, मच्छरी - कञ्जुस
 Mystic - योगी (पु.) - योगी
 Monk - मुनि, समणो - श्रमण, भिक्षु
 Nun - समणी, भिक्षुनी, (स्त्री.) - श्रमणी
 Nurse - धाती, (स्त्री.) - धाईआमा
 Old man - महल्लको - बुढो
 Old woman - महल्लिका - बुढी
 Prince - राजपुत्तो - राजकुमार
 Princess - राजधीता - राजकुमारी
 Queen - राजिनी, महेसी, स्त्री.- रानी
 Servant - सेवको - सेवक
 Warrior - खत्तियो - क्षेत्रीय
 Widow - विधवा - विधवा
 Widower - मतभरियो - विदुर
 Wise man - पण्डितो - बुद्धिमान्, पण्डित
 Woman - इत्थी, वनिता, नारी - महिला
 Young man - तरुणो, युवा, (पु.) - युवा, तरुण
 Young woman - तरुणी, युवती, (स्त्री.) - युवती, तरुणी

Some adjectives pertaining to them

तिनीहरूसँग सम्बन्धित केही विशेषणहरू

- Bald - खल्लाट, ३. - तालुखुइले
Blind - अन्ध, ३. - अन्धो
Blind of one eye - काण, ३. - काणो
Deaf - बधिर, ३. - बहिरो
Dumb - मूग, ३. - लाटो
Elderly - महल्लक, ३. - बुढो, जेठो
Insane - उम्मत्त, ३. - पागल
Lame - खञ्ज, ३. - लंगडो
Poor - दळिद्, ३. - गरिब, दरिद्र
Rich - धनवन्तु, ३. - धनवान्
Squint eyed - बलिर, ३. - आँखा टेढो भएको

3. Persons according to their occupations

पेशा अनुसारका व्यक्तिहरू

- Actor - नटो - अभिनेता, कलाकार
Artisan - सिप्पी, (पु.) - कालिगड
Artist - चित्तकारो - चित्रकार
Author - गन्थकारो - ग्रन्थकार, लेखक
Baker - पूपकारो - रोटी बनाउने मानिस
Barber - नहापितो - नापित, हजाम
Blacksmith - कम्मारो - कामी
Book binder - पोत्थकसिब्बको - पुस्तक बनाउने
Broker - कयविककयिको - दलाल
Butcher - मागविको; पसुघातको - कसाई

- Caravan-leader - सत्यवाहो - यात्राको नेता
Carpenter - बड्की, (पु.) - सिकर्मी
Carter - साकटिको - गाडा चलाउने व्यक्ति
Charioteer - रथाचरियो; सारथि, पु. - सारथी
Cheat - बञ्चको, सठो - ठग, बेइमान
Chemist - रसायनिको - रसायनशास्त्री
Clerk - लेखको - कर्मचारी
Compositor - वण्णयोजको - कम्पोजितर
Confectioner - पूपियो - हलवाई, मिठाई बनाउने व्यक्ति
Cook - सूदो - भान्छे
Cow-herd - गोपालो - गोठालो
Cultivator - कस्सको - किसान
Dancer - नटो, नत्तको - नृत्यकार
Dealer in carpets - पावारिको - गलैँचा व्यापारी
Dealer in cloth - वत्थिको - लुगा व्यापारी
Dealer in furniture - दारुभण्डिको - फर्निचर व्यापारी
Dealer in liquor - मज्जविककयी - रक्सी व्यापारी
Dealer in medicine - ओसधिको - औषधि व्यापारी
Dealer in oil - तेलिको - तेल व्यापारी
Dealer in Perfume - गन्धिको - अत्तर व्यापारी
Dealer in swine - सूकरिको - सुँगुर व्यापारी
Dealer in wood - कट्टिको - काठ व्यापारी
Driver - पाजको - चालक

Drunkard - सुरासोण्डो - जँड्याहा, पियक्कड	Juggler - इन्दजालिको - जादुगर
Dyer - रञ्जको - रञ्जितकार, लुगा रङ्गाउने व्यक्ति	Labourer - कम्मकारो - ज्यामी, कामदार
Elephant-keeper - हत्थिगोपको - माहुते	Lawyer - नीतिवेदी, (पु.) - वकिल
Engineer - यन्तसिप्पी, (पु.) - इन्जिनियर	Lutanist - वेणिको - वीणावादक
Farmer - कस्सको - किसान	Mason - इट्टकवड्डकी - डकर्मी
Fisherman - केवट्टो - माभी	Mathematician - गणको - गणितज्ञ
Fish-monger - मच्छिको - माछा व्यापारी	Merchant - वाणिजो - व्यापारी
Foreman - कम्मन्तनायको - कामदारको नाइके	Messenger - दूतो, सासनहरो - सन्देशवाहक, दूत
Fortune-teller - इक्खणिको - ज्योतिषी	Musician - वादको - संगीतकार
Fowler - साकुणिको - सिकारी, चरा मार्ने व्यक्ति, पन्छि घाटक	Orator - कथिको - वक्ता
Gambler - अक्खधुत्तो - जुवाडी	Painter - वण्णालेपको - पेन्टर
Gamester - जूतकारो - जुवा खेल्ने, जुवाडे	Peddler - कच्छपुटो - घुमन्ते व्यापारी
Gardener - उय्यानपालो - माली	Physician - वेज्जो - चिकित्सक
Garland-maker - मालाकारो - मालाकार	Player - कीळको - खेलाडी
Gate-keeper - द्वारपालो - द्वारपाल	Potter - कुम्भकारो - कुमाले
Goat-herd - अजपालो - गोठालो बाखा पाल्ने व्यक्ति	Preacher - देसको - प्रवचक
Goldsmith - सुवण्णकारो - सुनार	Printer - मुद्दापको - मुद्रक
Grass-dealer - तिणहारको - घाँस व्यापारी	Publisher - पकासको - प्रकाशक
Harlot - गणिका - वेश्या	Rice-merchant - तण्डुलिको - चामल व्यापारी
Hireling - भतको - ज्यामी	Scavenger - पुक्कुसो - सरसफाई गर्ने व्यक्ति
Horse-keeper - अस्सगोपको - घोडा पालक	Sculptor - सिलावड्डकी, (पु.) - मूर्तिकार
Hunter - व्याधो, लुट्टो - व्याधा, शिकारी	Shepherd - मेण्डपालो - भेडा पालक
Jockey - अस्साचरियो - घोडचढी गर्ने व्यक्ति	Shoe-maker - उपाहनिको - सार्की
	Shopkeeper - आपणिको - पसले
	Singer - गायको - गायक
	Slave (male)- दासो - दास (पुरुष)
	Slave (female)- दासी - दासी (स्त्री)

Stationer - लिपिभण्डिको - लेखन सामग्री बेच्ने व्यक्ति (पुस्तक विक्रेता)	- (Maternal aunt's son) - मातुच्छापुत्तो - सानीआमाको छोरा
Surveyor - भूमिमाणको, रज्जुगाहको - सर्वेक्षक, अमिन	- (Paternal uncle's son) - चूलपितुपुत्तो - काकाको छोरा
Tailor - तुण्णवायो - सूचिकार	- (Maternal uncle's son)- मातुलपुत्तो - मामाको छोरा
Tanner - चम्मकारो - चमार, सार्की, चर्मशोधक	Daughter - धीता - छोरी
Teacher - आचरियो, सिक्खापको - शिक्षक	- Daughter in law- सुणिसा - बुहारी
Thief - चोरो - चोर	Elder Brother - जेठभाता - ठूलो दाई
Trainer of horses - अस्सदमको - घोडचढी प्रशिक्षक	Elder Sister - जेठभगिनी, (स्त्री.) - ठूली दिदी
Turner - चुन्दकारो - चुनार, खराज गर्ने व्यक्ति, कालिगड	Father - पिता - पिता
Warrior - योधो - योद्धा	- Father in law - ससुरो - ससुराबा
Washerman - रजको, धोवको - धोवी	Father's Sister - पितुच्छा - फुपु
Weaver - पेसकारो - पेशकार, कपडा बुन्ने व्यक्ति	Grandfather - अय्यको, पितामहो - हजुर बुबा

4. Relations

नाता सम्बन्धहरू

Aunt (Maternal uncle's wife) - मातुलानी, (स्त्री.) माइजु	Grandmother - अय्यिका, मातामही, (स्त्री.) - हजुरआमा
(Paternal uncle's wife) - चूलमाता - काकी	Grandson - नत्ता, (पु.) - नाति
Blood relation - सालोहितो - रगतको नाता	Great grandfather - पय्यको - जिजु हजुर बुबा
Brother - भाता, (पु.) - भाई	Great grand mother - पय्यिका - जिजु हजुरआमा
- Brother in law - सालो - सालो	Great grandson - पनत्ता, (पु.) - पनाति
Child - दारको - बालक	Husband - भत्ता, पति, (पु.) - पति
Cousin (Paternal aunt's son) - पितुच्छापुत्तो - फुपुको छोरा	Husband's brother - देवरो - देवर
	Maternal uncle - मातुलो - मामा
	Mother - अम्मा, माता, (स्त्री.) - माता
	-Mother in law - सस्सु - सासु
	Mother's sister - मातुच्छा - आमाको दिदी/बहिनी

Nephew (Sister's son) - भागिनेय्यो - बहिनीको छोरा भान्जा	Backbone - पिट्टिकण्टको - मेरुदण्ड
Nephew (Brother's Son)- भातुपुत्तो - भाइको छोरा	Belly - कुच्छ - पेट, गर्भ
Niece (Sister's daughter) - भागिनेय्या - बहिनीको छोरी, भान्जी	Bile - पित्त - पित्त
Niece (Brother's Daughter) - भातुधीता - भाइको छोरी	Blood - लोहितं, रुधिरं - रगत
Paternal uncle - चूलपिता - काका	Body - कायो, सरीरं - शरीर
Sister - भगिनी, (स्त्री.) - बहिनी	Bone - अट्टि, (न.) - हाड
- Sister in law - ननन्दा - नन्द	Bowels - अन्तं - आन्द्रा
Son - पुत्तो - पुत्र	Brain - मत्थलुङ्गं - मस्तिष्क
- Son in law - जामाता - ज्वाई, (पु.)	Breast - उरो - छाती
Wife - भरिया - श्रीमती	- Breast of a woman - थनो - स्तन
Younger brother - कणिट्ठभाता, (पु.) - कान्छो भाइ	Cheek - कपोलो - गाला
Younger sister - कणिट्ठभगिनी - कान्छी बहिनी (स्त्री.)	Chin - चुबुकं - चिउँडो

5. Members, Organs and Component parts of the body

सरीरावयवा चे'व कोट्टासा
(शरीरका अवयवहरू, अङ्गहरू तथा भागहरू)

Abdomen - वत्थि, (न.) - पेट	Eye - अक्खि, नयनं - आँखा
Ankle - गोप्फको - गोलीगाँठो	Eyebrow - भमुका - आँखी भौ
Anus - गुदं - मलद्वार	Eyelash - पखुमं - परेला
Arm - बाहु, (पु.) - पाखुरा	Face - आननं, वदनं - मुख, अनुहार
Armpit - कच्छ्रो - काखी	Fang - दाठा - तिखो दाँत
Artery - धमनी, (स्त्री). - धमनी	Fat - मेदो - बोसो
Back - पिट्टि, (स्त्री). - पिठ्यु	Female organ - योनि, (स्त्री). - योनि
	Finger - अङ्गुलि, (स्त्री). - औला
	Littlefinger - कणिट्ठङ्गुलि, (स्त्री). - कान्छि औला
	Flank - पस्सं - शरीरको काँधदेखि फिलासम्म अगलबगलको भाग

Flesh - मंसं - मासु	Nose - नासा; घाणं - नाक
Foot - पादो - पैताला	Outer skin - छ्वि, (स्त्री.) - बाहिरी छाला
Forehead ललाटो, नलाटो - निधार	Palm - हत्थतलं - हत्केला
Forefinger - तज्जनी, (स्त्री.) - चोर औला	Phlegm - सेम्हं - खकार (कफ)
Hand - हत्थो; पाणि, (पु.) - हात	Pleura - किलोमकं - फोक्सोमा जमेको रोग
Hair - केसो - कपाल	Pupil of the eye - अक्खितारा - आँखाको नानी
- Hair on the body - लोमं - रौं	
Head - सीसं - शिर	Pus - पूयो - पीप
Heart - हृदयं - मुटु	Rib - फासुका - करड
Heel - पण्ह, (स्त्री.) - कुर्कुच्चा	Saliva - खेलो - च्याल
Hip - जघनं; कटि, (स्त्री.) - पुट्टा	Semen virile - सुककं - शुक्र, वीर्य
Jaw - हनुका - बङ्गारो	Shank - जङ्घा - जाँघ
Kidney - वक्कं - मृगौला, किडनी	Shoulder - अंसकूटो - काँध
Knee - जाणु, (पु.) - घुँडा	Sinew - न्हारु - मांसपेशी
Knot of hair - धम्मिल्लो - चुल्लो	Skin - तचो - छाला
Leg - पादो - खुट्टा	Skull - सीसकपालो - खोपडी
Lip - ओट्टो; दन्तावरणं - ओठ	Snot - सिङ्घाणिका - सिंगान
Liver - यकनं - कलेजो	Sole - पादतलं - पैताला
Lungs - पप्फासं - फोक्सो	Spleen - पिहकं - फियो
Lymph - वसा - बोसो	Stomach - उदरं - पेट
Marrow of the bone - अट्ठिमिञ्जा - हाडको मासी	Sweat - सेदो - पसिना
Mesentery - अन्तगुणं - सानो आन्द्रा	Synovial fluid - लसिका - जोर्नीको च्याल
Moustache - दाठिका - जुँगा	Tears - अस्सु - आँसु
Mouth - मुखं - मुख	Thigh - ऊरु - तिघा
Nail - नखो - नङ्ग	Thumb - अंगुट्टो - बुढी औला
Neck - गीवा - घाँटी	Toe - पादङ्गुलि - खुट्टाको औला, गोडाको औला
Nerve - सिरा - स्नायु	Tooth - दन्तो - दाँत
Nipple - चूचुकं - दूधको मुट्टो	Urine - मुत्तं - मूत्र

6. Victuals

आहारहरू (आहारा)

Barley - **यवो** - जौ

Bean - **मासो** - रातो सिमि

Beef - **गोमंसं** - गाईको मासु

Beverage - **पानं** - तरल पेय

Bread- **गोधुमपूपो** - पाउरोटी

Butter - **नोनीतं** - नौनी

- Butter milk - **तक्कं** - मोही, मही

Clarified butter - **घतं** - घ्यू

Cake - **पूवो, पूपो** - केक, रोटी

Candy - **खण्डो** - चकलेट, मिठाइ

Chillies - **मरिचं** - खुर्सानी

Coffee - **काफी, (स्त्री).** - कफी

Corn - **धञ्जं** - मकै

Cummin seed - **जीरकं** - जीरा

Curd - **दधि, (न).** - दहि

Curry - **व्यञ्जनं** - व्यञ्जन

- Curry stuffs - **कटुकभण्डं** - मसलाको सामान

Drink - **पानकं** - पेय पदार्थ

Fat - **वसा** - बोसो

Fish - **मच्छो** - माछा

Dried fish - **सुखामच्छो** - सुख्खा माछा

Salted fish - **लोणमच्छो** - नूनिलो माछा

Flour - **पिट्टं** - पिठो

Fried Flour - **सत्तु** - सातु

Food - **भोजनं, आहारो** - खाना

Hard food - **खादनीयं** - कडा खाना

Soft food - **भोजनीयं** - नरम खाना

Garlic - **लसुणं** - लसुन

Ghee - **घतं** - घिउ

Gingilly - **तिलं** - तिल

Grain - **धञ्जं** - अन्न

Gram - **चनको** - चना

Green peas - **मुगगो** - हरियो केराउ

Honey - **मधु, न.** - मह

Juggery - **गुळो** - सख्खर

Kernel - **मिञ्जा** - मासी

Liquor (distilled) - **सुरा** - प्रशोधित रक्सी

- Liquor fermented - **मेरयं** - घरायसी रक्सी

Meat - **मंसं** - मासु

Dried meat - **वल्लूरं** - सुकेको मासु

- Essence of meat - **मंसरसो** - मासुको भोल/रस

Milk - **खीरं** - दूध

Molasses - **फाणितं** - गुँड/चाकु

Mustard - **सिद्धत्यो** - तोरी

Mutton - **एळकमंसं** - खसीको मासु

Oil - **तेलं** - तेल

Onion - **पलण्डु, (पु.)** - प्याज

Paddy - **वीहि, (पु.)** - धान

Pepper - **कोलकं** - मरिच

Pork - **सूकरमंसं** - सुंगुरको मासु

Rice - **तण्डुलं** - चामल

- Boiled Rice - **ओदनो, भत्तं** - उसिनेको चामल (भात)

Rice-gruel - **यागु, (स्त्री.)** - खोले (यागु)

Salad - **उत्तरिभङ्गो, सालवो** - सलाद

Salt - **लवणं, लोणं** - नून

Sesame - तिलं - तिल
 Sweetmeat - खज्जकं - रोटी, मिठाई, खाद्य
 Syrup - पानं, पानकं - चास्नी, शर्वत
 Tamarind - चिञ्चा - इमली
 Tea - चाहा - चिया
 Treacle - फाणितं - गुँड
 Turmeric - हलिद्दि, स्त्री.- बेसार
 Venison - मिंगमंसं - मृगको मासु
 Vinegar - बिलङ्गो - भिनेगर
 Wine - मुद्दिकासवो - रक्सी
 Yam - कन्दो, आलुवो - तरुल

विशेषणहरू :

Boiled - सेदित - उमालिएको
 Cooked - पक्क, पचित - पकाएको
 Fried - भज्जित - तारेको (फ्राई) गरिएको
 Roasted - अङ्गारपक्क - सेकाएको

7. Vegetables, Fruits and Nuts

साका फलाफलानि च
 (तरकारी, फलफूल र फलहरू)

Ash-pumpkin - कुम्भण्डो - कुभिन्डो
 Banana - कदलिफलं - केरा
 Bitter gourd - कारवेल्लो - तितेकरेला
 Bread Fruit - लबुजं - कटहर
 Brinjal - वातिङ्गनो - भान्टा
 Cabbage - गोळपत्तं - बन्दा
 Coconut - नाळिकेरं - नरिवल
 Cucumber - कक्कारी, (स्त्री.) - काँक्रो
 Dates - खज्जूरी, (स्त्री.) - खजूर
 Egg-fruit - वातिङ्गनो - भन्टा

Fig - उदुम्बरं - अञ्जिर
 Fruit - फलं - फलफूल
 Gourd - लाबु, (न.) - लौका
 Snake-gourd - पटोलं - लामो लौका
 Grape - मुद्दिका - अंगुर
 Horse-radish - सिग्गु, (न.) - वृक्ष विशेष
 Jujube - बदरं - बयर
 Jack-fruit - पनसं - रूख कटहर
 Ladies-finger - भण्डाकी, (स्त्री.) - रामतोरीयाँ
 Lotus-root - मुठालं - कमल फूलको जरा
 Mango - अम्बं - आँप
 Mangosteen - मधुतिम्बरू, न.- गुलियो एकप्रकारको फल
 Marmelo - बेलुवं - बेल
 Nut - फलं - सुपारी
 Orange - जम्बीरं - सुन्तला
 Palmyra nut - तालफलं - ताडफल
 Papaya - वातकुम्भफलं - मेवा
 Pineapple - मधुकेतकी, बहुनेत्तफलं - भुइँ कटहर
 Pumpkin, yellow - पीतकुम्भण्डो - फर्सि
 Radish - मूलको - मूला
 Spinach - तम्बको - पालुङ्ग
 Rose-apple - जम्बू, (स्त्री.) - जामुन
 Sugar-cane - उच्छु, न.- उखु
 Water-melon - वल्लिभो - खर्बुजा
 Wood-apple - कपित्थं - बेल

विशेषणहरू :

Fresh - अभिनव - ताजा
 Ripe - पक्क - पाकेको
 Unripe - आमक- नपाकेको, काँचो

8. Garments and Ornaments

वत्थाभरणानि (लत्ताकपडा र गहना)

Bangle - बलयं - चुरा
Bangle for arm - केयूरं - बाला
Bangle for feet - नूपुरो - पाउजु
Belt - कायबन्धनं - पेटी
Blanket - कम्बलं - कम्बल
Bracelet - बलयं, कटकं - कंगना, बाला, चुरा
Calico - कप्पासिकं - छिरबिरे
Chaplet - सेखरो - शिरबन्दी
Cloth - वत्थं - कपडा
Cloth for bathing - उदकसाटिका - नुहाउँदा लगाउने लुगा
Fiber — खोमं - फाईबरको लुगा
Woolen — कम्बलं - ऊनको लुगा
Collar - गीवेय्यं - कलर
Crest-gem - चूळामणि, (पु.) - शिरोमणि, शिरको गहना
Crown - किरीटं - मुकुट
Diadem - उण्हीसं - (महिलाको) ताज
Ear-ring - कुण्डलं - कानमा लगाउने मुन्द्रि
Garland - माला - माला
Garment - साटकं - लुगा
Inner — अन्तरवासको - भित्री लुगा
Lower — निवासनं - मुनि लगाउने लुगा
Upper — उत्तरीयं, उत्तरासङ्गो - माथि लगाउने लुगा
Girdle - कटिबन्धनं - पेटी, कम्मर बन्ध
Girdle of a woman - मेखला - कम्मर बन्ध
Handkerchief - हत्थपुञ्जं - रुमाल

Hat - नाळिपत्तो, सीसावरणं - टोपी
Hem (of a garment) - दसा - लुगाको किनारा
Jacket - कञ्चुको - ज्याकेट
Necklace - हारो, गीवाभरणं - हार
Ointment, fragrant - विलेपनं - सुगन्धित मलम (क्रिम)
Overcoat - दीघाकञ्चुको - ओभरकोट
Perfume - सुगन्धो - अत्तर
Perfuming - वासनं - वासना
Pin - सलाका - आलपिन, सियो
Rag - नन्तकं - पोत्ने भुम्रो
Ring - अङ्गुलिमुद्दा - औंठी
Signet-ring - मुद्दिका - छाप भएको औंठी, चिनो
Sandals - उपाहनं - चप्पल
Scent - गन्धसारो - बास्ना
Shoe - पादुका - जुता
Silk - कोसेय्यं - रेशम
Smoking Pipe - धूमनेतं - धुम्रपान गर्ने पाईप
Soap - नहानीयं - साबुन
String of pearls - मुत्तावली - मोतिमाला
Toilet powder - वासचुण्णं - शौचालय चूर्ण
Toilet Box - वासकरण्डो - शौचालय बाकस
Towel - मुखपुञ्जं - रुमाल
Turban - सीसवेठनं - फेटा, पगरी
Umbrella - छतं - छाता
Veil - मुखावरनं - बुर्का, घुम्टो, मजेत्रो
Walking Stick - कत्तरयट्टी - लौरौ
Watch - होरालोचनं - घडी

9. Parts of a house and building materials

गेहङ्गा, गेहोपकरणानि च
(घरायसी सामाग्रीहरू)

Barn - कोठुं - कोठा
Bathing Closet - नहानकोठुको - नुहाउने कोठा
Beam - तुला - बिम
Bedroom - सयनिघरं - सुत्ने कोठा
Board - फलको - सूचना पाटी
Bolt - अगलं - आग्लो, चुकुल
Brick - चयनिट्टका - ईट्टा
Cement - काळचुण्णं - सिमेन्ट
Compound - अङ्गणं - आँगन
Dinning Room - भोजनसाला - भोजनगृह
Door - द्वारं - ढोका
Door-frame - द्वारबाहा - ढोकाको चौकोस
Drawing-room - पटिक्कमनं - बैठक कोठा
Eaves - निम्बं - बलेंसी
Garage - रथसाला - ग्यारेज
Gate - द्वारकोठुको - मूलद्वार
Granary - कुसूलो - अन्न भण्डार
Hall - साला - सभा हल
Hearth - उद्धनं - चूल्हो
Hinge - द्वारावट्टको - कब्जा
House - घरं, गेहं - घर
Inner room - ओवरको - भित्री कक्ष
Key - कुञ्चिका, ताळो - साँचो
Key-hole - कुञ्चिकाविवरं - साँचोको प्वाल
Lavatory - वच्चकुटि - शौचालय
Lime - सेतचुण्णं - सेतो चूर्ण
Mortar - चयनालेपो - सिलौटा
Pillar - थम्भो - खम्बा

Pinnacle - कूटागारो - शिखर भएको भवन
Rafter - गोपानसी, (स्त्री.) - दलान
Roof - छदनं - छाना
Room - गम्भो -कोठा
Sand - वालुका - बालुवा
Stable - अस्ससाला - तबेला
Stair - सोपाणो - भय्याङ्ग
Store - उट्टोसितो - भण्डार
Terrace - वेदिका - छत
Threshold - उम्मारो - दैलो
Timber - कट्टं, दारु .न. - काठ
Top-plate - पक्खपासो - माथिल्लो छत
Upper floor - पासादतलं - तल्लो तल्ला
Verandah - आलिन्दो, (स्त्री.) - बरन्डा
Wall - भित्ती - भित्ता
Wall-plate - सङ्घाटो - भित्ता
Window - वातपानं - भ्याल
—shutter - कवाटं - भ्यालको खापा, पल्ला
—with a balcony - सीहपञ्जरो -
भ्यालसहितको बरन्डा
Women's apartments - इत्थागारं, ओरोधो -
महिलाहरूको बासस्थान

10. Things that are in a house

गेहभण्डानि

(घर भित्र प्रयोग हुने सामानहरू)

Ash - छर्रिका - खरानी
Basket - पिटकं - टोकरी
Bag - पसिब्बको - भोला
Bed - मञ्चो - खाट
Bed-sheet - मञ्चत्थरणं - तन्ना

Bench - **निसीदनफलको** - बेञ्च ,चारपाई
 Betel server - **तम्बूलपेळा** - पानको थाली
 Bottle - **नाळिका** - बोटल
 Box - **मञ्जूसा** - बाकस
 Broom - **सम्मज्जनी, (स्त्री.)** - कुचो
 Brush - **वालण्डूपको** - ब्रस
 Carpet - **कोजवो** - कार्पेट
 Chair - **पीठं** - कुर्सी , पिर्का
 Charcoal - **अङ्गारो** - कोइला
 Corn-measure - **नाळि, स्त्री.** - मकै नापने
 भाँडो, पाथी
 Couch - **पल्लङ्गो** - पलङ्ग, खाट, सोफा
 Cup - **चसको** - कप
 Desk - **लेखणफलको** - डेक्स , टेबल
 Dish - **थालि, (स्त्री.)** - थाल
 Easy chair - **आसन्दि, (स्त्री.)** - आरामदायी
 कुर्सी
 Fire - **अग्नि, (पु.)** - आगो
 Firebrand - **अलातं** - अगुल्टो
 Fire-place - **उद्दनं** - अग्निशाला
 Firewood - **दारु, (न.)** - दाउरा
 Fuel - **इन्धनं** - इन्धन
 Furniture - **दारुभण्डं** - फर्निचर
 Glass-bottle - **काचतुम्बो** - शिशाको बोटल
 Glassware - **काचभण्डं** - शिशाको भाँडो
 Hand-basket - **पच्छि, (स्त्री.)** - डालो
 Jar - **अरञ्जरो** - ठूलो गाग्री
 Jug - **कुण्डिका** - अंखोरा, लोटा
 Knife - **सत्थं, छुरिका** - शस्त्र , चक्कू , छुरी
 Ladle - **दब्बि, (स्त्री.)** - डाडु
 Lamp - **पदीपो** - बत्ति
 Lamp wick - **दीपवट्टि, (स्त्री.)** - बत्ति ,सलेदो

Leathern bag - **भस्ता** - छालाको भोला
 Lid - **पिधानं** - बिको
 Lid for a pot - **सरावो** - भाँडोको बिको
 Mat - **किलञ्जो** - चटाई, बिछ्यौना, सुकुल
 Mirror - **आदासो** - ऐना
 Mortar - **उदुखलो** - सिलौटा
 Mosquito net - **मकसावरणं** - भुल
 Needle - **सूचि, (पु.)** - सियो
 Pestle - **मुसलो** - मुस्ली
 Pillow - **बिम्बोहनं** - तकिया
 Pillowcase - **चिमिलिका** - तकियाको खोल
 Plate (to eat from) - **कंसो** - थाल
 Pot - **चाटि, (स्त्री.)** - माटोको भाँडो
 Pot-stand - **चुम्बटकं** - बिँडो
 Purse - **पसिब्बको** - पर्स (थैली) ,भोला
 Rattan Chair - **भट्टपीठं** - बेतको मेच
 Rope - **रज्जु, (स्त्री.)** - डोरी
 Scales - **तुला** - स्केल ,तराजु
 Scissors - **कत्तरिका** - कैची , कतर्नो
 Seat - **आसनं** - आसन, सीट
 Sewing machine - **सिब्बनयन्तं** - सिलाई
 मेशिन, सिउने यन्त्र
 Sieve - **पिट्टुचालिका** - पिठो चाल्नी
 Spittoon - **खेलमल्लको** - थुकदानी ,
 फिकदानी
 Spoon - **कटच्छु, (पु.)** - चम्चा
 Stone to grind on - **निसदो** - ढुङ्गाको सिलौटा
 Stone to grind with - **निसदपोतो** - लोहोरो
 Table - **भोजनफलको** - टेबल
 Thong - **वरत्ता** - पेटी
 Thread - **सुत्तं, तन्तु, (पु.)** - धागो
 Tray - **कंसाघारो** - किस्ती

Vessel - **भाजन** - भाँडाकुडा
 Clayvessel - **आमत्तिक** - माटोको भाँडो
 Bronzevessel - **कंसभाजन** - पित्तलको भाँडो
 Water Pot - **घटो** - घैटो
 Winnowing basket - **सुप्पो** - नाङ्गलो

11. Trees and Vines

रुखलता (रूख र लहरा)

Areca - **पूगो** - सुपारी
 Bamboo - **वेळु, वेणु, (पु.)** - बाँस
 Banyan - **निग्रोधो** - वर
 Bark - **तचो** - रूखको बोक्रा
 Bassia - **मधुको** - चिउरि फल
 Betel vine - **नागलता** - पानको लहरा
 Branch - **साखा** - हाँगा
 Bud - **मकुलं** - कोपिला
 Bunch - **मञ्जरी, (स्त्री.)** - मुजूरा, गुच्छा
 Cassia fistula - **राजरुखो** - तेजपात
 Cedar - **खदिरो** - खयर
 Champac - **चम्पको** - चाँप, चम्पक, चम्पा
 Cluster - **थबको** - एउटै जातको समूह
 Coconut palm **नाळिकेरो** - नरिवलको रूख
 Coral tree - **किंसुको** - मूंगाको रूख
 Cotton Plant - **कप्पासी, (स्त्री.)** - कपासको बोट
 Date Palm - **खज्जुरी, (स्त्री.)** - खजुरीको बोट
 Ebony - **काळसारो** - कालो खैरो काठ
 Fig tree - **उदुम्बरो** - निवारोको रूख
 Flower - **पुष्पं, कुसुमं** - फूल
 Fork (of a tree) - **विटपो** - काँडा

Grape-vine - **मुद्दिका** - अंगुरको बोट
 Holy fig - **अस्सत्थो** - पिपलको बोट, बोधिवृक्ष
 Ironwood tree - **नागरुखो** - नागवृक्ष
 Joint - **पब्बं** - गाँठो, जोर्नी
 Leaf - **पत्तं, पण्णं** - पात
 Lotus - **पदुमं** - कमल
 Mango tree - **अम्बो** - आँपको रूख
 Marmello - **बेलुवो** - मेल, मयल
 Margosa - **निम्बो** - नीम
 Marshydate-palm - **हिन्तालो** - एक प्रकारको ताड
 Palmyra palm - **तालो** - ताड
 Pandanus - **केतकी, पु-** केतुकी
 Parasite plant - **वन्दाका** - परजीवि बोट
 Pericarp - **कणिका** - बीजकोष
 Plant - **गच्छो, लट्टि, (स्त्री.)** - विरुवा
 Plantain tree - **मोचो, कदलीतरु, (पु.)** - केराको बोट
 Red lotus - **कोकनदं** - रातो कमल
 Reed - **नळो** - बाबियो
 Root - **मूलं** - मूल, जरा
 Rose-apple tree - **जम्बुरुखो** - जम्बु रूख
 Sal tree - **सालो** - सालको रूख
 Sandal wood - **चन्दनं** - श्रीखण्ड
 Shrub - **गुम्बो** - भाडी
 Silk-cotton - **सिम्बली, (पु.)** - सिमल कपासको रूख
 Sprout - **अङ्गुरो** - अंकुर
 Stalk - **वण्टं** - डाँठ
 Talipot palm - **ताली, (स्त्री.)** - ताडीफल

Tree - **रुखो, तरु, (पु.)** - रूख
 Hollow of a tree - **कोटरो** - खोक्रो रूख
 Trumpet flower tree - **पाटली** - पाडरीको रूख
 Log - **खन्धो** - रूखको मुडा
 Twig - **पसाखा** - प्रशाखा, हाँगाविङ्गा
 Vine - **लता** - लहरा
 Water-lily - **उप्पलं** - जल कमल
 White-lily - **कुमुदं** - स्थल कमल
 Wood-apple tree - **कपित्थो** - बेलको रूख
 Whitelotus - **पुण्डरीकं** - सेतो कमल

12. Medicinal Herbs and Drugs

भेसज्जमुआदीनि
 (जडीबुटी तथा औषधि)

Aloe wood - **अगरु, (पु.)** - घिउ कुमारीको डाँठ
 Aloe perfoliata - **अमिलातो** - घिउ कुमारी
 Asafoetida - **हिङ्गु, (न.)** - हिंग
 Asparagus - **सतावरी, (स्त्री.)** - कुरिलो
 Babreng - **विलङ्गं** - सुकुमेल
 Beeswax - **मधुसित्थं** - कुट, मैन
 Beescomb - **मधुजालकं** - माहुरीको चाका
 Bdellium - **गुग्गुलु, (पु.)** - गोकुल धूप
 Camphor - **कप्पूरं** - कपुर
 Cardamom - **एळा** - अलैची
 China rose - **जयसुमनं** - चाइनिज गुलाफ
 Citron - **मातुलुङ्गो** - कागतीको जस्तो रूख, बिमिरो
 Clitoria - **गिरिकण्णी, (स्त्री.)** - निम्बु
 Cloves - **लवङ्गं** - ल्वांग

Collyrium - **अञ्जनं** - गाजल
 Coriander - **धानियं** - धनिया
 Ginger - **सिङ्गिवेरं** - अदुवा
 Gum - **निय्यासो** - गुँद, चोप, खोटो
 Jasmine - **जातिसुमना** - चमेली
 Lead wort - **अगिगसञ्चितो** - चितु, चित्रक
 Liquorice - **मधुलद्विका** - मुलेठी
 Mace - **जातिकोसो** - जावित्री, जयपत्री
 Musk - **कत्थूरिका** - कस्तुरी
 Myrobalana belerica - **विभीटकी, (स्त्री.)** - बर्रो
 Myrobalana balerica emblica - **आमलकी**
 Yellow myrobalana belerica - **आमलकी, (स्त्री.)** - हरितकी, हरो
 Nutmeg - **जातिफलं** - जाईफल
 Orris root - **गोलोमी, (स्त्री.)** - पाँचऔंले
 Prickly nightshade - **निदिद्विका** - कण्ठकारी, कच्चिडो, कटेली
 Red lead - **चिनपिट्टं** - अवीर
 Resin - **यक्खधूपो** - गुँड
 Rock salt - **सिन्धवो** - सिंधे नुन
 Sacrificial Grass - **कुसो** - कुश घाँस
 Saffron - **कुङ्कुमं** - केशर
 Sulphur - **गन्धकं** - गन्धक
 Swallow wort - **अक्को** - विषालु विरुवा, निर्मसी
 Thorn apple - **उम्मत्तो** - धतुरो
 Wax - **सित्थकं** - मैन
 Yellow pigment - **हरितालं** - हरिताल

13. Animals

तिरच्छाना (जनावर)

Bear - अर्छ्रो - भालु	Frog - मण्डूको - भ्यागुतो
Beast - पसु, (पु.) - जनावर, पशु	Goat - एळको, अजो - बाखा
— tail वालो - पुच्छरको रौं	Hare - ससो - खरायो
Beast of burden - वाहकपसु - पशुवाहक, गोठालो	Hide - चम्मं - छाला
Bitch - सुनखी, (स्त्री.) - छाउरी कुकुर	Hoof - खुरो - खुर
Boa - अजगरो - अजिंगर	Horn - सिङ्गं - सिङ्ग
Buffalo - महिसो - भैंसी	Hump - ककु, (पु.) - जुरो
Calf - वर्छ्रो, पोतको - बार्छ्रो	Hyena - तरर्छ्रो - हुँडार ब्वाँसो
Camel - ओट्टो - ऊँठ	Iguana - गोधा - एक प्रकारको छेपारो
Cat - बिळालो - बिरालो	Leopard - दीपि, (पु.) - चितुवा
Cattle - गो, (पु.) - गाईवस्तु, गाइगोरु	Lion - सीहो - सिंह
Chameleon - ककण्टको - छेपारो	Lioness - सीही, (स्त्री.) - पोथी सिंह
Cobra - नागो - कोब्रा नाग	Mare - वळवा - घोडी
Colt - किसरो, हयपोतो - घोंडाको बच्चा (बछेडो)	Mongoose - नकुलो - न्याउरी मुसा
Cow - गावी, (स्त्री.) - गाई	Monkey - वानरो - बाँदर
Crab - कुळीरो - गंगटो	Ox - गोणो - गोरु
Deer - मिगो - मृग	Pig - सूकरो - सुंगुर
Female deer - मिगी, (स्त्री.) - पोथी मृग	Porcupine - सल्लो - दुम्सी
Dog - सुनखो - कुकुर	Quadruped - चतुप्पदो - चौपाया जनावर
Donkey - गद्रभो - गधा	Ram - मेण्डो - भेंडा
Elephant - हत्थी, करी, (पु.) - हात्ती	Rat - आखु, (पु.) - मुसा
She elephant - हत्थिनी, (स्त्री.) - पोथी हात्ती	Rat-snake - घरसप्पो - धामन सर्प
Elk - गोकण्णो - बाहसिगे	Rhinoceros - खगविसाणो - गैंडा
Female of an animal - धेनु, स्त्री. - दुध दिने गाई, पोथी जनावर	Scorpion - विर्छिका - विर्छि
Flying fox, bat- पखबिळालो - चमेरो	Serpent - सप्पो, अहि, (पु.) - सर्प
Fox - सिगालो - स्याल	Shark - मकरो - सार्क माछा
	Tiger - व्यग्घो - बाघ
	Tortoise - कुम्मो - कछुवा
	Turtle - कर्छपो - कछुवा
	Viper - गोनसो - अजिङ्गर
	Wolf - वको - ब्वाँसो

14. Birds and Insects

पक्खिनो खुद्दजन्तवो च (पंक्षी र किरा)

Ant - पिपीलिका, किपिल्लिका - कमिला
Red — तम्बकिपिल्लिका - रातो कमिला
White — उपचिका - सेतो कमिला, धमिरा
— hill - बम्मिको - धमिराको गोला
Bat, Large - जतुका - ठूलो चमेरा
Bat, Small - वग्गुलि, (स्त्री.) - सानो चमेरा
Beak - मुखतुण्डं - चुच्चो
Bee - मधुकरो, अलि, (पु.) - मौरी
Blue jay - किकी, (पु.) - पोथी निलकण्ठ
पन्ध्री
Bug - मड्डुणो - उडुस
Carpenter-bee - भमरो - मड्डुणो, कर्मी मौरी
Centipede - सतपदी, (पु.) - खजुरो
Cock - कुक्कुटो - भाले कुखुरा
Crane - बको - बकुला
Crest - सिखा - टाउकोमा प्वाँख भएको,
सिउर
Cricket - चीरी, (स्त्री.) - भ्याँउकिरी
Crow - काको - काग
She-crow - काकी - पोथी काग
Curlew - कोञ्चा - कौञ्च पन्ध्री
Dove - कपोतो - ढुकुर
Drake - कादम्बो - भाले ,पानी हाँस
Eagle - गरुडो - गरुड
Egg - अण्डं - अण्डा
Feather - पत्थं, पेखुणं - प्वाँख
Flea - उप्पातको - उपियाँ
Fly - मक्खिका - भिंगा

Goose, ruddy - चक्कवाको - चखेवा
Grass-hopper - सलभो - फट्याङ्गा
Gracula religiosa - सीळिका - मैना
Hawk - सेनो - बाज
Hen, - कुक्कुटी, स्त्री., (in common)
पक्खिधेनु, (स्त्री.) - कुखुरी
Herd - यूथो - बथान
Heron - कङ्को - बकुल्लो
House-lizard - घरगोळिका - छेपारो
Indian cuckoo - कोकिलो - कोयल
Locust - पटङ्गो - सलह किरा
Leech - जलूका - जूका
Louse - ऊका - जुम्रा
Mosquito - मकसो - लामखुट्टे
Nest - कुलावको - गुँड
Osprey - कुक्कुहो - गिद्ध
Owl - उळूको - उल्लू
Parrot - सुको, सुवो - सुगा
Peacock - मयूरो - मयूर
Peacock's tail - बरिहं - मयूरको पुच्छर
Pheasant - वनकुक्कुटो - वन कुखुरा
Pigeon - पारावतो - परेवा
Raven - काकोलो - काग
Serpent's body - भोगो - सर्पको शरीर
— slough - निम्मोको - सर्पको काँचुली
— fang - सप्पदाठा, आसी, (स्त्री.) - सर्पको
बिष दन्त
Sparrow - चातको - काकाकुल, भँगेरा
Spider - उण्णनाभि, (पु.) - माकुरा
Swan - हंसो - हाँस

Venom - विसं - विष
Vulture - गिज्भो - गिद्ध
Wing - पक्खो - पखेटा
Worm - किमि, कीटो - कीरा

15. Gems and Minerals

रतन, खणिजानि
(रत्न तथा खनिजहरू)

Brass - रीरी, स्त्री., आरकूटो - पित्तल
Bronze - कंसो - काँस
Cat's-eye - वेळुरियं - लसुने, वैदूर्य
Copper - तम्बो - तामा
Coral - पवालं - मूगा
Diamond - वजिरं - हीरा
Emerald - मरकतं - पन्ना
Germ - मणि, (पु.) - रत्न
Gold - सुवर्णं - सुन
— bullion - हिरञ्जं - काँचो सुन
Iron - अयो, कालायसं - फलाम
Lapis lazuli - नीलमणि, (पु.) - निलो मणि,
नीलो पत्थर
Lead - तिपु - सिसा
Pearl - मुत्ता - मोति
Plumbago - अब्भकं - अभ्रक
Quicksilver - पारदो - पारो
Ruby - लोहितञ्जो - माणिक
Sapphire - इन्दनीलो - नीलम
Silver - रजतं - चाँदी
Topaz - फुस्सरागो - पुष्पराज

16. The Universe

लोकधातु (ब्रह्माण्ड)

Cloud - बलाहको - बादल
Cold - सीतं - चिसो, सितल
Comet - धूमकेतु, (पु.) - पुच्छेतारा, धूमकेतु
तारा
Constellation - नक्खत्तं - नक्षत्र
Darkness - अन्धकारो - अँध्यारो
Dew - तुहिनं - शीत
Eclipse of the moon - चन्द्रगाहो - चन्द्र
ग्रहण
Eclipse of the sun - सुरियगाहो - सूर्य ग्रहण
Fire - अग्नि, (पु.) - आगो
Hail-storm - करका - असिना भरी
Heat - उण्हं - ताप
Heaven - देवलोको, सगो - स्वर्ग
Hell - निरयो - नर्क
Ice - हिमं - हिउँ, वरफ
Light - आलोको - प्रकाश
Lightning - विज्जु, (स्त्री.) - बिजुली, चट्याङ
Meteor - उक्कापातो - उल्का
Moon - चन्दो - चन्द्रमा
Moonbeams - चन्दिका - चन्द्रमाको किरण
Planet - गहतारा, (स्त्री.) - ग्रह
Rain - मेघो, वस्सं - वर्षा
Rainbow - इन्दधनु, (न.) - ईन्द्रेणी
Rising of the moon - चन्दोदयो - चन्द्रोदय
Rising of Sun - सुरियोदयो - सूर्योदय
Rotation - परिभ्रमणं - परिक्रमा
Sky - आकासो, नभं - आकाश

Snow - तुहिनं - हिउँ
 Snowstorm - हिमपातो - हिमपात
 Thunder - थनितं - गर्जन
 Thunderbolt - असनि, (स्त्री.) - मेघ गर्जन
 सहित वर्षा
 Water - जलं, उदकं - जल, पानी
 Wind - वातो, वायु, (पु.) - हावा
 World - लोको - संसार
 Zodiac - रासिचक्रं - राशि

Mine - आकरो - खनिज
 Metropolis - राजधानि, स्त्री.; अगगनगरं -
 महानगर
 Mountain - पब्बतो - पहाड
 —peak - गिरिसिखरं - पर्वतको शिखर
 Mud - पङ्को, कललं - हिलो
 North pole - सुदस्सनो - उत्तरी ध्रुव
 North temperate Zone - ईसधरो - उत्तर
 समशीतोष्ण क्षेत्र

17. The Earth

पथवी (पृथ्वी)

Antarctic zone - विनतको - अन्टार्टिका क्षेत्र
 Arctic zone - करवीको - आर्कटिक
 Cave - गुहा - गुफा
 City - नगरं, पुरं - शहर
 Continent - महादीपो - महादेश
 Country - रट्टं - देश
 Desert - कन्तारो - मरुभूमि
 Dust - धूलि, (स्त्री.) - धुलो
 Empire - अधिरज्जं - साम्राज्य
 Field - खेतं - जमिन
 Forest - वनं, अरञ्जं - जंगल
 Garden - आरामो, उय्यानं - बगैँचा
 Gravel - सक्खरा - रोडा
 Ground - भूमि, (स्त्री.) - जमिन, भुईं, धरती
 Island - दीप - द्वीप
 Kingdom - रज्जं - राज्य
 Land - थलं - भूमि
 Market - निगमो - शहरी बजार

Path - मग्गो - बाटो
 Precipice - पपातो - ठाडो भिर
 Province - पदेसो - प्रदेश, प्रान्त
 Sub-province - उपपदेसो - उपप्रदेश,
 उपप्रान्त
 Rugged land - जङ्गलो - जङ्गल, उबडखाबड
 भूमि
 Rock - सेलो - चट्टान
 Sand - सिकता, वालिका - बालुवा
 Site for a building - घरवत्थु - घरायसी
 सामान
 Soil - मत्तिका - माटो
 South Pole - अस्सकण्णो - दक्षिण ध्रुव
 South Temperate Zone - नेमिन्धरो -
 दक्षिण समशीतोष्ण क्षेत्र
 Stone - सिला, पासाणो - ढुङ्गा
 Swamp - अनुपो - दलदल
 Table land - सानु, (पु.) - समतल भूमि
 Valley - उपच्चका - उपत्यका
 Village - गामो - गाउँ

18. Water deposits and water-ways

जलाशया जलमग्गा च (जलाशय र जलमार्ग)

Bank - कूलं, तीरं - किनार	Flood - ओघो - बाढी
Further — - पारं - किनार पारी	Great — - महोघो - ठूलो बाढी
Near — ओरं - किनार वारी	Foam - फेणं - फिँज
Bathing place - नहानतित्थं - स्नान घाट	Lagoon - लोणी, (स्त्री.) - दह
Billow - कल्लोलो - छाल, तरङ्ग	Lake - सरो, तळाको - तलाउ
Boat - दोणि, स्त्री., नावा - डुङ्गा	Small — - पल्ललं - सानो तलाउ
Ship's boat - पोतो - जहाजको डुङ्गा	Lotus pond - अम्बुजिनी, (स्त्री.) - कमलको फूलको पोखरी
Bubble - बुब्बुलं - फोका	Mast - कूपको - मस्तुल , पानी जहाजमा पाल बाध्ने खम्बा
Canal - जलमातिका - नहर	Merchant vessel - वाणिजनावा - व्यापारीको जहाज
Canoe - खुद्दकदोणि, (स्त्री.) - हल्का डुङ्गा	Net - जालं - जाली
Cascade - निज्भरो - सानो भरना	Oar - अरित्तं - डुङ्गा खियाउने बहना
Captain of a ship - नियामको - जहाजको कप्तान	Ocean - समुद्रो, सागरो - समुद्र
Conch - सङ्घो - शंख	Opposite wind - विरुद्धवातो - विपरित हावा
Cyclone - वेरम्भवातो - ठूलो भुमरी, चक्रवात	Oyster - सिप्पिका - सिपी
Engineer of a ship - यन्तिको - जहाजको इन्जिनियर	Pilot - कण्णधारो - चालक
Drain - परिखा - खाई, खावा	Pond - पोखराणी, (स्त्री.) - पोखरी
Favorable wind - अनुकूलावातो - अनुकूल हावा	Pool - सोब्भो - पौडी पोखरी
Ferry - तित्थं - तिर्थ	Rocky Pool - सोण्डी, (स्त्री.) - चट्टानी दह
Fish - मीनो - माछा	Raft - उळुम्पो - फराकिलो डुङ्गा
Fishhook - बलिसं - बलिछ	River - नदी, (स्त्री.) - नदी
Fishtrap - कुमिनं - पासो, जाल	Mouth of a — - नदीमुख - मुहान
	Rudder - गोटविसो - बहना
	Sail - लकारो - जहाजको पाल
	Sailor - नाविको - नाविक , बोटे , माफि

Salt water - **खारोदकं** - नुनिलो पानी
 Ship - **नावा** - पानीजहाज
 —of-war - **युद्धनावा** - युद्ध नौका
 Shore - **बेला** - नदिको किनार
 Sluice - **जलनिगमो** - जलनिकास
 Stream - **कुन्दी, (स्त्री.)** - सानो खोला
 Submarine - **अन्तोदकनावा** - पानी भित्र
 चलने जहाज
 Tank - **वापी, स्त्री., जलासयो** - जलाशय,
 ट्याङ्की
 Torrent - **जलधारा** - जलधारा
 Vallisneria - **सेवालो** - भ्याउ
 Voyage - **समुद्रगमनं** - जलयात्रा
 Water drop - **थेवो** - पानीको थोपा
 — fall - **निज्फरो** - भरना
 Wave - **ऊमि, (स्त्री.), तरङ्गो** - तरङ्ग
 Well - **कूपो** - कुवा
 Whirlpool - **आवट्टो** - भूमरी
 Yatch - **लकारनावा** - पाल भएको जहाज

Cemetery - **सुसानं** - चिहान, मसान
 Shrine - **देवायतनं** - देवस्थल
 College - **विज्जालयो** - विद्यालय
 Factory - **कम्मन्तसाला** - कारखाना
 Flower garden - **पुष्फारामो** - पुष्प बगैँचा
 Granary - **धञ्जागारं** - अन्न भण्डार
 Hospital - **आरोग्यसाला** - अस्पताल
 Hotel - **भोजनागारं** - भोजन गृह
 Jail - **बन्धनागारं** - बन्दीगृह
 Law court - **विनिच्छयसाला, अधिकरणद्वानं**
 - अदालत
 Lunatic asylum - **उम्मत्तालयो** - पागलखाना
 Market - **आपणो** - बजार
 Orchard - **फलारामो** - बगैँचा
 Park, Pleasure garden - **उय्यानं** - उद्यान,
 रमाइलो बगैँचा
 Pharmacy - **भेसज्जागारं** - औषधालय
 Photographic studio - **छायारूपसाला** -
 फोटो स्टुडियो

19. Public places and buildings in a Country

महाजनिकद्वानानि (सार्वजनिक स्थल तथा देश भित्रका भवनहरू)

Bank - **धनागारं** - बैंक
 Barber's shop - **नहापितसाला** - शैलुन
 Barrack - **योधनिवासो** - ब्यारेक
 Carpenter's shed - **वड्डीसाला** - सिकर्मीको
 ज्यासल

Play ground - **केळिमण्डलं** - खेल मैदान
 Police station - **भटागारं** - प्रहरी चौकी
 Post office - **सन्देशागारं** - हुलाक कार्यालय
 Pottery - **कुम्भकारसाला** - कुमालेको कार्य
 शाला
 Printing office - **मुद्रङ्गनालयो** - छापाखाना
 Prison - **कारा** - कारागार, भ्यालखाना
 Race course - **अस्समण्डलं** - घोडा मैदान
 Railway station - **धूमरथनिवत्तनं** - रेल
 स्टेशन

Rest house - विस्सामसाला - विश्रामस्थल	Crossing of roads - चच्चरं - चौबाटो
Sanatorium - सोत्थिसाला - स्वास्थ्य चौकी	Customs office - करग्गाहालयो - कर कार्यालय
School - पाठसाला - पाठशाला	Education office - अज्झापनकिच्चालयो - शिक्षालय
Smithy - कम्मरसाला - आरन , ज्यासल	Gateway - बहिद्वारं - प्रवेश द्वार
Surgery - सल्लकत्तालयो - शल्यक्रियाकक्ष	Inner city - अन्तेपुरं - भित्री शहर
Tavern - पानमन्दिरं - मधुशाला, जाँड भट्टी	Light house - पदीपागारो - प्रकाश गृह
Technical school - सिप्पायतनं - प्राविधिक शिक्षालय	Mayor - नगरगुत्तिको - नगर प्रमुख
Temple - विहारो, अस्समो - विहार , आश्रम	Moat - दिग्घका, परिखा - पोखरी, परिखात
Theatre - नच्चसाला - नृत्यमञ्च	Municipality - नगरसभा - नगरपालिका
University - निखिलविज्जालयो - विश्वविद्यालय	Member of a municipality - नगरसभिको - नगर सदस्य
Warehouse - भण्डागारं - गोदाम	Museum - अब्भुतवत्थुनिचयो - संग्रहालय
Weaving hall - पेसकारसाला - कपडा बुन्ने कारखाना	Palace - राजमन्दिरं - राजदरबार

20. Things and persons pertaining to a city

नागरिकवत्थूनि पुग्गला च

(शहरका वस्तु र मानिससँग सम्बन्धित)

Bastion - उद्दापो - गढ	State elephant - मङ्गलहत्थी - मंगल हात्ती
Chosen beauty of a town - नगरसोभिनी, (स्त्री.) - नगरसुन्दरी	— chariot - राजरथो - राजाको रथ
City gate - नगरद्वारं - नगरको द्वार	— horse - मङ्गलस्सो - मंगल घोडा
City wall - पाकारो - सिमाना, पर्खाल	Street - वीथि, रच्छा - सडक
Citizen - नागरिको - नागरिक	Town hall - सन्थागारो - सभागृह
Clock tower - घटिकाथम्भो - घण्टाघर	War office - युद्धकिच्चालयो - युद्ध कार्यालय
Council chamber - मन्तिसभा - परिषद् कोठा	Watch-tower - अट्टालको - निरीक्षण घर

21. Government

रज्जपालनं (सरकार)

Ally - मित्तसेना - मित्र सेना
Ammunition - युद्धोपकरणानी - गोला बारुद
Archer - धनुद्धरो - धनुर्धर
Armour - कवचो, सन्नाहो - कवच
Armoured - सन्नद्ध (भू.कृ.) - हातहतियार बोकेको, राजपोशाक लगाएको
Army - युद्धसेना - सैनिक
Army consisting of elephants - हत्थिसेना - हात्ती सवार सेना
Hostile Army - सत्तुसेना - शत्रु सेना
Array of troops - सेनाव्यूहो - सेनाको लस्कर
Arrow - सरो, कण्डो - तीर, वाण
Artillery - नाळियन्तसेना - तोप
Banner - पताका - व्यानर
Battalion - अणीकं - बटालियन
Battle - युद्धं - युद्ध
Battle axe - कुठारी, (स्त्री.) - बञ्चरो
Battle field - युद्धभूमि, (स्त्री.) - युद्धभूमि
Bayonet - महाछूरिका - संगीन
Body-guard - अणीकट्टो - अङ्गरक्षक
Bow - धनु, (न.) - धनु
Cavalry - अस्ससेना - घोडा सवार फौज
Camp - खन्धावारो - शिविर
Cannon - महाअगिनाळी, (पु.) - तोप
Chamberlain - सिरिसयनपालको - श्री शयनरक्षक

Constable - राजभटो - प्रहरी
Consul - राजानुयुत्तो - वाणिज्य दूत
Councillor - मन्ती, (पु.) - मन्त्री
Privy councillor - सचिवो - सचिव
Crown Prince - युवराजा, (पु.) - युवराज, राजकुमार
Dagger - छूरिका - चुपी
Defeat - पराजयो - पराजय
Disunion - भेदो - एकता नहुनु
Emblems of royalty - राजककुधभण्डानी, न., (पु.) - प्रतीकको राजस्व
Emperor - अधिराजा, (पु.) - सम्राट
Empress - अधिराजिनी, (स्त्री.) - महारानी
Envoy - राजदूतो - राजदूत
Fighting - युज्झनं - युद्ध गर्नु
General - सेनापति, (पु.) - सेनापति
Government Agent of a province - दिसापति, (पु.) - प्रान्तको सरकारी अधिकारी
Governor of a province - मण्डलिस्सरो - प्रान्तको सरकार
Handle of sword - थरु, (पु.) - तलवारको बिंड
Head of the army - अगगसेनापति, (पु.) - महासेनानी
— of the prisons - कारागारपति, (पु.) - बन्दीगृह प्रमुख
— of the public works - कम्मिकामच्चो - सामाजिक कार्यकर्ता प्रमुख
Hero - वीरो, महायोधो - नायक

Infantry - पदाति, (पु.) - पैदल सेना	Secretary of state - महालेखकामच्चो - अर्थ मन्त्री
Killing - हननं - हत्या गर्नु	Sheath - कोसी, (स्त्री.) - कोषाध्यक्ष
King - नरपति, (पु.) - राजा	Sheriff - जनपदभोजको - निर्वाचित प्रतिनिधि
Kingdom - रज्ज, विजितं - राज्य	Shooting - विज्भनं - हान्तु
King's command - राजाणा - राजाको आज्ञा	Siege - अवरोधनं - कब्जामा लिनु, सैन्य कारवाही
King's sword-bearer - असिग्गाहको - राजाको तलवार बोक्ने	Soldier - युद्धभटो - सैनिक
Lord Chancellor - अक्खदस्सामच्चो - कुलपति	Sear - हेति, (स्त्री.) - भाला
Minister - अमच्चो - अमात्य, मन्त्री	Spy - चरपुरिसो - जासूस
Minister of education - अज्झापनामच्चो - शिक्षा मन्त्री	String of a bow - जिया - धनुषको डोरी
Minister of Health - सोख्यामच्चो - स्वास्थ्य मन्त्री	Sword - खग्गो, असि, (पु.) - तरवार
Navy - नाविकसेना - जलसेना	Swordsman - खग्गधारो - तरवारधारी
Parasol - सेतच्छत्तं - सेतो छत्र	Throne - सीहासनं - सिंहासन
Peace - सामं - शान्ति	Viceroy - उपराजा, (पु.) - उपराजा
Prime minister - महामच्चो - महामन्त्री, प्रधानमन्त्री	Victory - जयो - विजयी
Punishment - दण्डो, कारणा - कारवाही	Violence - बलक्कारो, हठो - हिंसा
Queen - राजिनी, (स्त्री.) - रानी	War - युद्धं - युद्ध
Quiver - सरकलापो - वाण राख्ने भाँडो, ठोक्रो	War cry - युद्धघोसो - युद्धको घोषणा
Rebel - दामरिको - विद्रोही	War chariot - युद्धरथो - युद्ध रथ
Retreat - पच्चोसक्कनं - पछि हट्नु	Weapon - आयुधं - हतियार
Revenue - करो, बलि, (पु.) - कर, राजश्व	
Rifle - अग्गिणाली - बन्दुक	
Royal - राजकीय, ३ - राजकीय	
Royal seal - राजमुद्दा - राज मुद्रा	

22. Litigation

अधिकरणं (मुद्दा मामिला)

Abusing - अक्कोसनं - निन्दा
Bail - पाटिभोगो - जमानत
Barrister at law - अधिनीतिवेदी, (पु.) - प्रमुख वकिल
Be-heading - सीसच्छेदो - शिरच्छेदन

(The) Bench - **विनिच्छयासनं** - न्यायासन
 Coercion - **बलक्कारो** - जबरजस्ती, बलत्कार
 Command - **आणा** - आज्ञा
 Complaint - **चोदना** - उजुरी, गुनासो
 Condemned - **वज्झप्पत्त, ३** - दोषी
 Confiscation - **राजायत्तकरणं** - राज्याकरण, राष्ट्रियकरण
 Confiscation of one's whole estate
 Corporal - **सब्बस्सहरणं** - सर्वस्वहरण
 Corporal punishment - **कारणा** - फौजी सजाय
 Crime - **अपराधो** - अपराध
 Culprit - **अपराधी, साहसिको** - अपराधी, दोषी
 Dacoity - **गामघातो** - डकैति
 Defendant - **चुदितको** - प्रतिवादी
 District Court - **दिसाधिकरणं** - जिल्ला अदालत
 Evidence - **सक्खि, (न.)** - साक्षी, प्रमाण
 Execution - **वधो, घातनं** - प्राणदण्ड, फाँसी
 Executioner - **वधको** - फाँसी दिने व्यक्ति
 False witness - **कूटसक्खिको** - भुटो साक्षी
 Highway robbery - **विपरामोसो** - राजमार्ग चोरी
 Imprisonment - **बन्धनं, कारापक्खिपनं** - कैद
 Interpreter - **भासानुवादको** - भाषानुवादक
 Intimidation - **परिभासनं** - धम्की, त्रास
 Judge - **अनुविज्जको, विनिच्छयामच्चो** - न्यायाधिश
 Judgement - **विनिच्छयो** - न्याय, फैसला
 Law Court - **अधिकरणसाला** - अदालत

Law suit - **अट्टं** - मुद्दा
 Lawyer - **नीतिवेदी, (पु.)** - वकिल
 Litigant - **अट्टकारो** - मुद्दा चलाउने, विवादी
 Magistrate - **धम्माधिकारी, (पु.)** - न्यायिक अधिकारी
 Murder - **मनुस्सघातो** - हत्यारा
 Petition - **आयाचनपण्णं** - आवेदन
 Place of execution - **आघातनं** - प्राणदण्ड दिने ठाउँ
 Plaintiff - **चोदको** - वादी
 Plunder - **अच्छिन्दनं** - लुट
 Police Court - **उपदिसाधिकरणं** - प्रहरी अदालत
 Prisoner - **बन्धनागारिको** - कैदी
 Privy Council - **राजाधिकरणं** - गोप्य परिषद्
 Punishment - **दण्डो, वधो** - दण्ड
 Supreme Court - **सेट्ठाधिकरणं** - सर्वोच्च अदालत
 Theft - **चोरियं, थेय्यं** - चोरी
 Trail - **अनुविज्जनं** - परीक्षण
 Witness - **सक्खिको** - साक्षी
 Witness box - **सक्खिपञ्जरो** - कटघरा
 Violence - **साहसं** - हिंसा, उग्रत

23. Vehicles

वाहनानि (वाहनहरू)

Aeroplane - **व्योमयानं** - हवाईजहाज
 Axle - **अक्खो** - चक्का घुम्ने धुर, अक्ष
 Bridle - **मुखाधानं** - लगाम
 Carriage - **रथो** - रथ, वाहन

Cart - **सकटो** - ठेलगाडा
 Chariot - **अस्सरथो** - घोडाको रथ, बग्गी
 Chariot body - **रथपञ्जरो** - रथको भाग
 Chariot rug - **रथत्थरो** - रथमा विछ्याउने कपडा
 Chariot pole - **धुरो** - रथको धुर
 Charioteer - **सारथी** - सारथी
 Driver - **पाजिता, (पु.)** - चालक
 Driver of an elephant - **हत्थारोहो** - माउते
 Elephant rug - **हत्थत्थरो** - हात्तीको जीउमा विछ्याउने कपडा
 Hook to quiet an — - **अङ्कुसो** - अंकुस
 Pike to guide an — - **तुत्तं** - हात्तीको अंकुश
 Trappings for an — - **हत्थिकप्पनो** - हात्तिलाई सजाउनु
 Fender of a carriage - **वरूथो** - रथमा राख्ने फलामको बार
 Fleet horse - **जवनो** - वेगवान् घोडा
 Horse of good breed - **आजानीयो** - उत्तम नश्लको घोडा
 — born in Sindh - **सिन्धवो** - सिन्धमा जन्मेको घोडा
 — rug - **अस्सत्थरो** - घोडामाथि ओछ्याउने कपडा
 — trappings - **अस्सकप्पनो** - घोडाको साजसज्जा
 — shoe - **खुरावरणं** - घोडाको खुरको आवरण
 Untrained — - **खलुङ्गो** - तालिम नभएको घोडा
 Well Trained — - **विनीतस्सो** - सुप्रशिक्षित घोडा

Linch pin - **अक्खग्गकिलो** - दलिनमा ठोकेको किला
 Litter - **सिविका** - डोली
 Motor car - **सयंवट्टको** - कार, ट्याक्सी
 — cycle - **विज्जुचक्कयुगं** - मोटरसाईकल
 Mule - **अस्सतरो** - खच्चर
 Nave (of a wheel) - **नाभि, (स्त्री.)** - पाङ्गा बस्ने नाभि
 Nose rope - **कुसा** - नाकमा बाँध्ने डोरी
 Palanquin - **दोला** - पाल्की, डोली
 Push cycle - **चक्कयुगं** - जोडी पाङ्गा
 Railway train - **धूमरथो** - रेल
 Reins - **रथरस्मि, (स्त्री.)** - लगाम
 Rickshaw - **हत्थवट्टको** - रिक्सा
 Rim (of a wheel) - **नेमि, (स्त्री.)** - पांग्राको परिधिको घेरा
 Saddle - **अस्सकच्छा** - घोडाको काठी
 State carriage - **फुस्सरथो** - राज्यरथ, पुष्परथ
 Tram car - **विज्जुरथो** - विद्युतको कार
 Wheel - **चक्कं** - पांग्रा
 Whip - **कसा** - चाबुक, कोरा
 Yoke - **युगं** - युग, जोडा

24. Diseases and medical treatment

रोगा चेव पतिकारा च (रोग र उपचार)

Ailment - **रुजा** - रोग
 Ailment in ears - **कण्णरोगो** - कानको रोग
 Ailment of joints - **पब्बवाताबाधो** - जोर्नीको रोग

Alkaline solution - खारं - क्षारीय	Epilepsy - अपमारो - मिर्गी (छारे रोग)
Anointing - अभ्यञ्जनं - तेल मालिस	Excess of wind - वातकोपो - डकार
Antidote - विसहरणं - विषको असर रोक्ने औषधि	Eye disease - अक्खरोगो - आँखाको रोग
Asthma - सासो - दम	Fainting - मुच्छ्रा - मूर्च्छा
Appendicitis - अन्तगण्ठिकाबाधो - आन्द्रामा हुने रोग	Fever - जररोगो - ज्वरो
Attendant to the sick - गिलानुपट्टाको - बिरामीको सेवा गर्ने व्यक्ति	Malarial fever - विसवातजरो - मलेरिया ज्वरो
Beneficial - सम्पाय, ३ - उपकारी, हितकारी	Fistula - भगन्दरा - फिस्टुला
Biliousness - पित्तभ्रमो - बान्ता हुने लक्षण	Headache - सीसरुजा - टाउको दुख्नु
Boil - गण्डो - पिलो	Health - आरोग्यं - स्वस्थ
Catarrh - पिनासो - पिनास	Hemorrhoids - लोहितारिसं - रक्तनलीको समूह
Chemical compound - रसायनं - रसायन	Hiccough - हिक्कारो - हिक्क आउनु
Cholera - विसूचिका - हैजा	Indigestion - अजिण्णकं - अपच
Colic - वातसूलं - पेट दुखाई	Inflammation - दाहो - दाहा, जलन
Collyrium - रसञ्जनं - गाजल, आँखाको औषधि	Influenza - सेम्हरोगो - रुघा खोकीको ज्वरो
Consumption - कासो - खोकी, खोकी	Insanity - उम्मादो - पागलपन
Cough - उक्कासनं - खोकी	Itch - कच्छु, कण्डु, स्त्री. - चिलाउने
Decoction - कसायो - तर्रो काँढा	Jaundice - पण्डुरोगो - कमलपित्त, जन्डिस
Diabetes - बहुमुत्तरोगो - मधुमेह	Leprosy - कुट्टं - कुष्ठरोग
Disease - रोगो, व्याधि, (पु.) - रोग	White Leprosy - सङ्कुट्टं - सेतो कुष्ठरोग
Doctor - वेज्जो, भिसक्को - चिकित्सक	Medical treatment - तिकिच्छ्रा - उपचार
Dysentery - अतिसारो - भाडापखाला	Medicinal - ओसधीय, ३ - औषधिय
Bilious Dysentery - लोहितपक्खन्दिक्का - भाडाबान्ता	Medicine - भेसज्जं - औषधि
Elephantiasis - सीपदं - हात्तीपाइले रोग	Ointment - आलेपो - लेप, मलम
Enteric fever - सन्निपातजरो - टाइफाइड ज्वरो, दोखसन्निपात	Optician - अक्खिवेज्जो - आँखाको डाक्टर
Epidemic - सङ्गन्तिकरोगो - महामारी, सरुवा रोग	Patient - रोगी; गिलानो - रोगी, बिरामी
	Paralysis - पक्खघातो - पक्षघात
	Physician - भिसक्को - चिकित्सक
	Pharmacy - भेसज्जागारो - औषधि पसल
	Pill - गुळिका, वटिका - गोलि
	Pityriasis- पण्डुरोगो - दुबी, पाण्डुरोग

Plague - अहिवातकरोगो - हावाबाट संक्रमण हुने रोग	Desk - लेखनफलको - लेख्ने टेबल
Purgative - विरेचन - भाडापखाला	Editing - गन्थसोधना - सम्पादन
Purged - विरिक्त, भू.कृ. - भाडापखाला लागेको	Envelop - सासनावरण - खाम
Rheumatism - वातरत्त - वाथ रोग	Fountain pen - नाळलेखनी, (स्त्री.) - कलम
Surgeon - सल्लकत्तो - शल्यक्रिया गर्ने डाक्टर	Ink - लेखनकसटो - मसी
Surgery - सल्लकत्तियं - शल्यक्रिया	Ink stand - कज्जलाधारो - मसी राख्ने भाँडो
Surgical operation - सल्लकम्मं - शल्यक्रिया गर्ने काम	Letter - लेखन, सासनं - पत्र, सन्देश
Sickness - गेलज्वं - बिरामी	Letter (of the alphabet) - अस्वरं - अक्षर
Sickroom - गिलानसाला - बिरामी गृह	Line - पन्ति, रेखा - पंक्ति
Small-pox - मसूरिका - बिफर	Metrical composition - पज्जबन्धो - पद्य रचना
Steam bath - सेदकम्मं - बाफमा नुहाउने	Newspaper - पवत्तिपत्तं - समाचार पत्र
Swelling - सोफो - सुन्निनु	Note-paper - सासनपत्तं - सन्देश पत्र
Swoon - मुच्छ्रा - मूर्च्छित हुनु	Ola - तालपण्णं - ताडपत्र
Toothache - दन्तरोगो - दाँतको रोग	Page - पिट्टं - पृष्ठ
Urinary disease - मेहो - पिसाबको रोग	Paper - काकचपण्णं - कागज
Venom - विसं - विष	Pen - लेखनी, (स्त्री.) - कलम
Venereal disease - उपदंसो - मैथुनजन्य रोग	Pen nib - लेखनीमुखं - कलमको नीब
Vomitting - वमनं - बान्ता	Pen holder - लेखनीधरो - कलमको बिक्रो
	Pencil - अब्भकलेखनी, (स्त्री.) - सिसाकलम
	Periodical - कालिकसङ्ग्रहो - आवधिक तालिका (पत्रिका)

25. Stationery and Printing

लिपिभण्डानि मुद्दापनञ्च

(मसलन्द तथा छपाई)

Blackboard - काळफलको - कालोपाटी	Poem - कब्बं, पज्जं - कविता
Book - पोत्थकं - पुस्तक	Printer - मुद्दापको - प्रिन्टर
Compilation - सङ्ग्रहनं, संकलनं - संकलन	Printing - मुद्दापनं - छपाई
Composing - वण्णयोजना - कम्पोज गर्ने	Printing press - मुद्दायतनं - छापाखाना
Compositor - वण्णयोजको - कम्पोज गर्ने व्यक्ति	Proof - सोध्यपण्णं - शुद्धिकरण
	Proof reader - वण्णसोधको - शुद्धिकरण गर्ने व्यक्ति
	Ruler - उजुरेखको - स्केल
	Scribe - लेखको - लेखक
	Seal - मुद्दा - छाप, लाहाछाप

Sealing wax - **जतु, (न.)** - छाप लगाउने
मैन

Signature - **हत्थलञ्चनं** - सहिछाप,
हस्ताक्षर

Slate - **सिलापत्थरो** - शिलापत्र

Slate pencil - **सिलालेखनी, (स्त्री.)** - खरी

Straight line - **उजुरेखा** - सिधारेखा

Writing - **लेखनं, लिपि** - लेखन

26. Tools and Implements

आयुधोपकरणानि

(औजारहरू र प्रयोग)

Adze - **वासि, स्त्री.** - बसिला

Anvil - **अधिकरणी, स्त्री.** - फलामको
अचानो

Awl - **आरा** - आरा, जुत्ता सिउने सियो

Axe - **फरसु, (पु.)** - बञ्चरो

Bellows - **गगरी, स्त्री** - आगो फुक्ने

Boring - **विनिविज्भनं** - प्वाल पार्नु

Breaking - **भिन्दनं** - टुक्याउनु

Carpenter's line - **काळसुतं** - सिकर्मीको
धागो

Chisel - **निखादनं** - चुलेसि

Chopping - **तच्छनं** - ताछ्नु

Crow -bar - **खणित्ती, (स्त्री.)** - कोदालो

Crucible - **मूसा** - धातु पगाल्न प्रयोग गर्ने
माटोको भाँडा

Cutting - **छिन्दनं** - काट्नु

Digging - **खणनं** - खन्नु

File - **लोहखादको** - खिया लागेको

Hammer - **कूटं** - हथौडा

Iron chain - **अयोदामो** - फलामको सिक्कि

Loom - **वेमो** - तान

Mallet - **कट्टहत्यो** - मुङ्गो

Mammotty - **कुदालो** - कुदालो

Mowing - **लायनं** - काट्नु

Nail - **आणि, स्त्री.** - किला

Pingo - **काजो** - नोल

Pingo basket - **सिक्का** - खर्पन

Pick-axe - **टङ्को** - छिनो

Pincers - **सण्डासो** - चिम्टा

Plough - **नङ्गलं** - हलो

Ploughing - **कसनं** - जोत्नु

Plough share - **फालो** - फाली

Pole of a plough - **नङ्गलीसा** - हलोको
पोल

Plummet - **ओलम्बको** - भुण्डिने घन्टी
,सवाल, साहुल

Razer - **खुरं** - छुरा

Saw - **ककचो** - करौती, आरा

Shuttle - **तसरो** - धागो बेर्ने यन्त्र

Sickle - **दात्तं** - हाँसिया

Sledge hammer - **महाकूटो** - घन, ठूलो
हथौडा

Splitting - **फालनं; विदारणं** - फाड्ने, चिर्ने

Trowel - **करणी, स्त्री.** - ज्यावल, करणी

Vice - **कट्टपीळको** - काठच्याप्ने औजार

Weaving - **वायनं** - बुन्नु

Whetstone - **निकसो** - धार बनाउने
पत्थर

Wimble - **आराहत्यो** - किला ठोक्न प्वाल
पार्ने सामान

27. Buildings and other things in a monastery

विहारङ्गा समणपरिक्खारानि च
(विहारका अङ्ग र श्रमण परिष्कारहरू)

Alms hall - दानसाला - दानशाला

Altar - पूजासन - पूजा आसन

Belfry - घण्टाथम्भो - घण्टी स्तम्भ, घण्टाघर

Bell - घण्टा - घण्टी

Bo-tree - बोधिरुखो - बोधिवृक्ष

Bowl - पत्तो - पात्र

Buddhist monk - भिक्खु, पु. - भिक्षु

Chapter house - सीमाघरं - सीमा गृह

Devotee - भत्तिमा, (पु.) - श्रद्धालु

Devotion - सद्धा - श्रद्धा

Doctrine - धम्मो - धर्म

Elderly monk - थेरो - स्थविर

Enlightened One - बुद्धो - बुद्ध

Faithless - अस्सद्ध, ३ - अश्रद्धालु

Image - पटिमा - प्रतिमा

Image house - पटिमाघरं - प्रतिमाघर

Library - पोत्थकालयो - पुस्तकालय

Monastery - विहारो ; आरामो - विहार

Monk's quarters - पण्णसाला - कुटी,
पाटबाट निर्मित आश्रम

Missionary - धम्मदूतो - धर्मदूत

Novice - सामणेरो - श्रामणेरो

Pogoda - चैतियं - चैत्य

Platform around a bo-tree -
बोधिअङ्गणं - बोधिरुखको आँगन

Platform around a pagoda -
चैतियङ्गणं - चैत्यको आँगन

Preacher - देसको - देशक

Preaching - देसना - देशना

Preaching hall - धम्मसाला - धर्मशाला

Pulpit - धम्मासनं - धर्मको आसन

Relic casket - धातुकरण्डो - धातु राख्ने
सन्दुक

Religious book - धम्मपोत्थको - धार्मिक
पुस्तक

Water-strainer - परिस्सावनं - पानी
चाल्नी

Yellow robe - चीवरं; कासावं - चीवर

28. Musical Instruments

तुरियभण्डानि (वाद्यवादन)

Conch shell - सङ्घो - शंख

Cymbal - घनं - करताल

Dance - नच्चं - नाच

Dancing - नच्चनं - नृत्य, नाचु

Drum - भेरि - मृदङ्ग

Drum stick - भेरिमण्डो - मृदङ्गको लट्टी

Sounding of a drum - भेरिवादनं -
मृदङ्गको ध्वनी

Flute - धमनवंसो - बासुरी

Flute player - वेणुधमो - बासुरीवादक

Harmony - लयो - हर्मोनियम

High tone - तारो - उच्च ध्वनी

Low tone - मन्दसरो - सानो ध्वनी

Lutanist - वेणिको - वीणावादक

Lute - वीणा - वीणा

Belly of a lute - पोक्खरो - वीणाको
गोलो भाग

Bow of a lute - कोणो - गज,
कमानी
Neck of a lute - उपविणो - वीणाको
घाँटी
Music - वादितं, नच्चगीतं - संगीत
Musical note - सरो - संगीत
टिप्पणी
Musician - वादको - वाद्यवादक
Tabor - मुदिङ्गो, मुरजो - तबला
Trumpet - सुसिरं - नरसिङ्गा

Fullmoon day - पण्णरसी, (स्त्री.) -
पूर्णिमा
Future - अनागतो - भविष्य
Hour - घटिका - घण्टा
Mid-day - मज्झण्हो - मध्याह्न
—night - निसीथो - मध्य रात
Minute - मुहुत्तो, खणो - मिनेट
Month - मासो - महिना
Morning - पभातो - बिहान
Moment - खणो - क्षण
Night - रत्ति, (स्त्री.) - रात

29. Time

कालभेदा (समय)

Afternoon - अपरन्हो - अपराह्न
Afterwards - पच्छा - पछाडि वा पछि
Always - सदा, निच्चं, नि. - सँधै
Dawn - अरुणो, अरुणोदयो - अरुणोदय
Day - दिवसो - दिन
Day after tomorrow - परसुवे, नि. -
पर्सि
Day before yesterday - परहीयो -
अस्ति
Day time - दिवसकालो - दिउँसो
One day - एकदा, नि. - एकदिन
Early morning - पच्चूसो - सबेरै
Fast-day - उपोसथो - उपोसथ
Formerly - पुब्बे, पुरा, नि. - पूर्व, पहिले
Forenoon - पुब्बण्हो - बिहानीपख
Fortnight - अद्धमासो, पक्खो - आधा
महिना

First watch of the — - पठमयामो -
रातको प्रथम याम (साँझ ६ बजे बाट
१० बजेसम्म)
Last watch of the — - पच्छिमयामो -
रातको अन्तिमयाम (रातको २ बजेबाट
बिहान ६ बजेसम्म)
Middle watch of the — - मज्झिमयामो
- रातको मध्यमयाम (१० बजेबाट २
बजेसम्म), अर्द्धरात्री, मध्यरात
New moon day - अमावसी, (स्त्री.) -
औंसी
Now - इदानि, नि. - अहिले
Rainy season - वस्सानो - वर्षायाम
Season - उतु, (पु.) (स्त्री.) - मौसम, ऋतु
Second - अच्छरा - एक चुट्की
Spring - वसन्तो - वसन्त ऋतु
Summer - गिम्हानो - ग्रीष्म ऋतु
Time - कालो - समय
Past time - अतीतो - भूत, विगत

Present time - पञ्चुपन्नो - वर्तमान
काल

Today - अज्ज, नि. - आज

Tomorrow - सुवे, नि. - भोलि

Week - सत्ताहो - हप्ता

Winter - हेमन्तो - हेमन्त ऋतु (जाडो याम)

Year - सरदो, संबच्छरं - वर्ष

Yesterday - हीयो, हिय्यो - हिजो

30. Days and Months

दिवसा मासा च (दिन र महिना)

Sunday - रविवारो - आईतबार

Monday - चन्दवारो - सोमवार

Tuesday - कुजवारो - मंगलवार

Wednesday - बुधवारो - बुधवार

Thursday - गुरुवारो - विहीवार

Friday - सुक्कवारो - शुक्रवार

Saturday - सनिवारो - शनिवार

January - फुस्सो - पौष

February - माघो - माघ

March - फग्गुणो - फागुन

April - चित्तमासो - चैत्र

May - वेसाक्को - वैशाख

June - जेठमासो - जेठ

July - आसाळ्हो - आषाढ

August - सावणो - श्रावण

September - पोढुपादो - भाद्र

October - अस्सयुजो - आश्विन

November - कत्तिको - कार्तिक

December - मागसिरो - मंसिर

31. Colours and Tastes

वण्णा चे'व रसा च (रङ्ग र स्वाद)

Azure - मन्दनीला, ३ - फिक्का निलो,
आकाशे निलो

Black - काळ, ३ - कालो

Blue - नील, ३ - निलो

Brown - पिङ्गल, ३ - खैरो

Dark-brown - कण्ह-पीत, ३ - गाढा खैरो

Green - हरित, ३ - हरियो

Grey - धूसर, ३ - खरानी रङ्ग

Light red - अरुण, ३ - फिक्का रातो

Multi-coloured - कम्मास, ३ - बहुरङ्गी

Orange-coloured - पीतरत्त, ३ - सुन्तला
रङ्ग, सिन्दूरी रङ्ग

Pink - पाटल, ३ - गुलाबी

Red - रत्त, लोहित, ३ - रातो

Tawny - कपिल, ३ - खैरो पहेंलो

Yellow - पीत, ३ - पहेंलो

Yellowish white - पण्डुवण्ण, ३ - सेतो
पहेंलो

Astringent - कसाव, ३ - टर्रो

Bitter - तित्त, ३ - तितो

Pungent - कटुक, ३ - मरिचको जस्तो
पिरो, कटुक

Salt - लवण, ३ - नुनिलो

Sour - अम्बिल, ३ - अमिलो

Sweet - मधुर, ३ - गुलियो

माथिका शब्दहरू ठोस हुँदा पुलिङ्ग हुन्छ ।

32. Measures and Weights

मानतुलनानि (नाप र तौल)

- 7 grains = 1 Inch, अङ्गुलं - एक अङ्गुल
9 inches = 1 Span, विदत्थि, (स्त्री.) -
एक वित्ता
2 spans = 1 Cubit, रतनं; हत्थो - एक हात
4 cubits = 1 Fathom, व्यामो, धनु, (न.)
- गज, दुई/छ फीट
500 fathoms = 1 League, कोसो; गावुतं
- कोस, ३५२० गज
4 League = 1 Yojana, योजनं - योजन

Measuring of Corn

अन्नको मापन

- ४ पसत = १ पत्थ, पु.
४ पत्थ = १ नाळी, स्त्री.
४ नाळी = १ दोण, पु.
४ दोण = १ मानिका
४ मानिका = १ खरी, स्त्री.
१० खरी = १ कुम्भ, पु.
२ कुम्भ = १ वाह, पु.

33. Numerals Cardinals

सङ्ख्या (संख्या)

- १ = एकं
२ = द्वे
३ = तयो
४ = चत्तारो
५ = पञ्च
६ = छ
७ = सत्त

- ८ = अट्ठ
९ = नव
१० = दस
११ = एकादस
१२ = द्वादस
१३ = तेदस; तेरस
१४ = चुद्दस; चतुद्दस
१५ = पञ्चदस; पण्णरस
१६ = सोळस
१७ = सत्तरस; सत्तदस
१८ = अट्ठारस; अट्ठादस
१९ = एकून्वीसति, स्त्री.
२० = वीसति
२१ = एकवीसति
२२ = द्वावीसति; बावीसति
२३ = तेवीसति
२४ = चतुवीसति
२५ = पञ्चवीसति
२६ = छब्बीसति
२७ = सत्तवीसति
२८ = अट्ठवीसति
२९ = एकून्तिसति
३० = तिसति, स्त्री
३१ = एकतिसति
३२ = द्वत्तिसति; बत्तिसति
३३ = तेत्तिसति
३४ = चतुत्तिसति
३५ = पञ्चत्तिसति
३६ = छत्तिसति
३७ = सत्तत्तिसति
३८ = अट्ठत्तिसति
३९ = एकून्चत्ताळीसति

४० = चत्तालीसति
 ४१ = एकचत्तालीसति
 ४२ = द्विचत्तालीसति
 ४३ = तेचत्तालीसति
 ४४ = चतुचत्तालीसति
 ४५ = पञ्चचत्तालीसति
 ४६ = छचत्तालीसति
 ४७ = सत्तचत्तालीसति
 ४८ = अट्टचत्तालीसति
 ४९ = एकूनपण्णासा
 ५० = पण्णासा; पञ्जासति
 ५१ = एकपण्णासा
 ५२ = द्वेपण्णासा
 ५३ = तेपण्णासा
 ५४ = चतुपण्णासा
 ५५ = पञ्चपण्णासा
 ५६ = छपण्णासा
 ५७ = सत्तपण्णासा
 ५८ = अट्टपण्णासा
 ५९ = एकूनसट्ठि
 ६० = सट्ठि
 ६१ = एकसट्ठि
 ६२ = द्वासट्ठि; द्विसट्ठि
 ६३ = तेसट्ठि; तिसट्ठि
 ६९ = एकूनसत्तति
 ७० = सत्तति
 ७१ = एकसत्तति
 ७२ = द्वासत्तति; द्विसत्तति
 ७३ = तेसत्तति; तिसत्तति
 ७९ = एकूनासीति
 ८० = असीति
 ८१ = एकासीति

८२ = द्वेसीति; द्वियासीति
 ८३ = तेसीति; तियासीति
 ८४ = चतुरासीति
 ८९ = एकूननवुति
 ९० = नवुति
 ९२ = द्वानवुति; द्विनवुति
 ९३ = तेनवुति; तिनवुति
 ९६ = छन्नवुति
 ९९ = एकूनसतं
 १०० = सतं
 २०० = द्विसतं
 ३०० = तिसतं
 ४०० = चतुसतं
 ५०० = पञ्चसतं
 ६०० = छसतं
 ९०० = नवसतं
 १,००० = सहस्सं
 २,००० = द्विसहस्सं
 १०,००० = दससहस्सं
 १००,००० = सतसहस्सं; लक्खं
 १,०००,००० = दसलक्खं
 १०,०००,००० = सतलक्खं; कोटि, स्त्री.
 १००,०००,००० = दसकोटि, स्त्री.
 १०,०००,०००,००० = सतकोटि
 १०१ = एकाधिकसतं
 १०८ = अट्टत्तरसतं
 ११० = दसुत्तरसतं
 १५० = दियड्डसतं
 १५०० = पञ्चसताधिकसहस्सं, दियड्डसहस्सं
 २५० = अट्टतेय्यसतं, तियड्डसतं
 १/४ = पादो
 १/२ = अट्ठो
 ३/४ = अट्ठुट्ठो

Ordinals

क्रमसंख्या (कमसङ्ख्या)

- First - पठम, ३ - पहिलो
Second - दुतिय, ३ - दोस्रो
Third - ततिय, ३ - तेस्रो
Fourth - चतुत्थ, ३ - चौथो
Fifth - पञ्चम, ३ - पाँचौं
Sixth - छट्ठ, ३ - छैठौं
Seventh - सत्तम, ३ - सातौं
Eighth - अट्ठम, ३ - आठौं
Ninth - नवम, ३ - नवौं
Tenth - दसम, ३ - दशौं
Eleventh - एकादसम, ३ - एघारौं
Twelfth - द्वादसम, ३ - बाह्रौं
Thirteenth - तेरसम, ३ - तेह्रौं
Fourteenth - चुद्दसम, ३ - चौधौं
Fifteenth - पञ्चदसम, ३ - पन्ध्रौं
Sixteenth - सोळसम, ३ - सोह्रौं
Seventeenth - सत्तरसम, ३ - सत्रौं
Eighteenth - अठ्ठारसम, ३ - अठ्ठारौं
Nineteenth - एकून्वीसतिम, ३ - उन्नाइसौं
Twentieth - वीसतिम, ३ - वीसौं
Thirtieth - तिसतिम, ३ - तिसौं
Fortieth - चत्ताळीसतिम, ३ - चालिसौं
Fiftieth - पञ्चासतिम, ३ - पचासौं
Sixtieth - सट्ठितम, ३ - साठिऔं
Seventieth - सत्ततिम, ३ - सत्तरिऔं
Eightieth - असीतिम, ३ - असीऔं
Ninetieth - नवुतिम, ३ - नब्बेऔं
Hundredth - सतम, ३ - सयौं

34. Some Adjectives

विसेसनानि (केही विशेषणहरू)

- Bad - असुन्दर; अभद्क - नराम्रो
Bad smelling - दुगन्ध - दुर्गन्ध
Belonged - आयत्त - सम्बन्धित
Beautiful - सुन्दर; सरूप - सुन्दर
Bent down - ओनत - निर्हुरिएको
Big - महन्त - ठूलो
Blunt - अतिखिण - धार नभएको
Bold - निम्भय - निर्भीक
Brave - वीर - वीर
Bright - पभस्सर; भासुर - चहकिलो
Broad - वित्थत - विस्तृत
Charitable - अलुद्ध - दयावान्
Cheerful - सुमन - खुशी भएको
Circular - चक्काकार - गोलाकार
Clean - निम्मल; सुद्ध - निर्मल, शुद्ध
Close - समीप; आसन्न - सामीप्य, नजिक
Coarse - कक्कस - खस्रो
Cold - सीतल - शीतल, चिसो
Composed of mind - समाहित -
समाधिष्ठ
Concealed - गुत्त; पतिच्छन्न - गोप्य,
छोपिएको
Covered - छन्न - छोपिएको
Crooked - बद्ध; कुटिल - बाँगो, नियत
नराम्रो भएको
Cruel - दुद्ध; कुरीर - दुष्ट, क्रूर
Deep - गम्भीर - गम्भिर
Despised - निन्दित; वम्भित - निन्दित
Dim - निष्पभ; मलिन - मधुर प्रकाश,
मलिन

Dirty - किलिङ्ग - क्लिष्ट, कठिन	Gross - ओळारिक - ठूलो, स्थूल
Distant - दूर - टाढा	Haggard - किस - कृश, दुब्लो, कमजोर, दुर्बल, पातलो
Distracted - असमाहित - समाधिष्ठ नभएको	Handsome - सुरूप - सुन्दर, सुरूप
Dry - सुक्खा - सुक्खा	Heavy - भारिय - गह्रौं, भारी भएको
Egg-shaped - अण्डाकार - अण्डाकार	Hard - थड - स्तब्ध, कडा, कठोर, जड
Empty - तुच्छ - खाली	High - उच्च - उच्च, माथि
Eternal - सस्सतिक - शास्वतिक आत्मा चिरस्थायी मान्ने	Honest - अवङ्क; उजु - इमान्दार, सीधा
Even - सम - बराबर, समान	Hostile - विरुद्ध - विरुद्ध
Excellent - पणीत; अतिसुन्दर; विसिद्ध - प्रणीत, अतिसुन्दर, विशिष्ट	Hot - उण्ह - तातो
Exposed - विवट; अनावट - विवृत, खोलिएको	Ignoble - अधम; नीच - तल्लो तहको, नीच, निकृष्ट
Extreme - अच्चन्त - अत्यन्त, अनाच्छादित, खुलेको	Immovable - अचल, थावर - अचल, स्थिर
Fair - सोभन - शोभन, राम्रोपन, विछट्टै सुन्दरता	Impermanent - अनिच्च - अनित्य
Famous - विस्सुत - प्रख्यात	Kind - कारुणिक - करुणा
Fat - थूल - स्थूल, ठूलो, मोटो	Lazy - अलस - अलक्षी
Few - कतिपय - कतिपय, केही, थोरै	Less - ऊन - कम
Fine - सुखुम - सूक्ष्म, गूढ, राम्रो	Light - सल्लहुक - हलुका
Foolish - दन्ध; मन्दबुद्धिक - मूर्ख, मन्दबुद्धि भएको, ढिलो, सुस्त	Little - खुदक; परित्त - क्षुद्रक, सानो, छोटो, अल्प
Fortunate - धञ्ज; सुभग - धन्य, सौभाग्य	Long - दीघ; आयत - दीर्घ, लामो, विस्तृत, विशाल
Friendly - अविरुद्ध; सुहद; अनुकूल - मैत्रीपूर्ण	Loose - सिथिल - शिथिल, खुकुलो
Full - पुण्ण; सम्पुण्ण - पूर्ण, सम्पूर्ण	Low - नीच - नीच, अल्प, थोरै, तल
Globular - गोलाकार - गोलाकार	Many - बहुक - बहुत, अधिक, प्रचुर, धेरै
Good - सुन्दर; भद्क - सुन्दर, भद्र	Mean - हीन - नीच, हीन, क्षुद्र
Great - महन्त; उत्तम - महान, उत्तम	Moderate - मज्झिम; मत्तञ्जू - मध्यम, मध्यम जान्ने
Greedy - लुद्ध; महिच्छ - लोभी, ठूलो इच्छाले भरिएको	More - अधिक - अधिक
	Movable - जङ्गम; चल; पारिहारिय - चल, गतिशील, चलायमान, परीक्षण गर्ने

Much - पहूत - प्रभूत, प्रशस्त, ज्यादा, धेरै	Soft - मुदु - मृदु, नरम, कोमल
New - अभिनव - अभिनव, ताजा, नवीन, नयाँ	Square - चतुरस्स - चारकुने, चारपाटे
Noble - पवर; उत्तम - प्रवर, प्रधान, उत्तम	Straight - उजु - सीधा
Octagonal - अष्टसिक - अष्टभुज, आठकोण भएको	Sublime - सुखुम - उत्कृष्ट
One's own - सक; सकीय - स्व, निजी, स्वकीय	Sweet - मधुर - गुलियो
Old - पुराण - पुरानो	Sweet smelling - सुगन्ध - सुगन्ध
— in years - महल्लक - ज्येष्ठ	Thick - घन - बाक्लो, मोटो, घना
Opened - विवट; अनावट - विवृत, खोलिएको, अनाच्छादित, खुलेको	Thin - तनु - पातलो, दुब्लो, थोरै
Other - पर; अपर - पर, अपर, अर्को, अरुको	Timid - भीरुक - डरलाग्दो
Permanent - निच्च; थावर - नित्य, स्थिर	Triangular - तिकोणक - त्रिकोण
Praised - अभित्युत - अति, अति स्तुति गरिएको, प्रशंसित	Ugly - विरूप; असोभन - विरूप, नराम्रो
Pure - परिसुद्ध - परिशुद्ध	Unclean - मलिन; असुद्ध - मलिन, अशुद्ध
Respected - मानित; बहुमत - माननीय, बुद्धमत, बहुमान्य	Uneven - विसम - विषम, बराबर नभएको असमान
Rotten - पूतिक - कृहिएको	Unknown - अपाकट; अपञ्जात - अप्रकट, अन्जान
Round - वट्टुल; वट्ट - बाटुलो, वर्तुल, वृत्ताकार	Unfortunate - दुक्खित, भाग्यहीन - अभाग्य
Sad - दुम्मन - दुःखी	Unfriendly - दुहद; विरुद्ध - मित्रभाव नभएको, नसुहाउँदो
Semi-circular - अर्धचक्राकार - अर्धचक्राकार	Virtuous - सुशील - सुशील, सदाचारी
Shallow - उत्तान - स्पष्ट गरेको, खुलाएको, माथि फर्केको	Vicious - दुस्शील - दुश्शील, दुराचारी
Sharp - तिखिण - तिखो	Well-known - विस्सुत; सुपाकट - प्रख्यात, सुप्रकट
Short - रस्स - छोटो, लघु, अल्प, थोरै	Weighty - भारिय; गरुक - वजन, भारी भएको
Skilful - पटु; दक्ख - दक्ष, निपुण, कुशल, प्रवीण	Wet - तिन्त; अल्ल - भिजेको
Small - खुद्दक - क्षुद्रक, सानो, छोटो, अल्प	Wise - पञ्चवन्तु - प्रज्ञावान्
Smooth - सिनिद्ध; मट्ट - स्निग्ध, लचिलो, मलेको, नरम	Wounded - वणित - घाइते
	Young - बाल; तरुण - बालक, तरुण, तन्नेरी

35. Indeclinables and Adverbs

निपाता (निपातहरू)

- Above - उपरि; उद्धं - माथि
Across - तिरो; तिरियं - तिर, पारि
After (that) - पच्छा; अथ - पछि, त्यसपछि
— a long time - चिरेन - धेरै समयपछि,
चिरकाल देखि
Again - पुन - फेरि
— and Again - पुनपुनं - फेरि फेरि
All around - समन्ततो - चारै
तिरबाट, सबै तिर
Almost - मनं; केवलकम्पं - प्रायः सबै
Also - अपि; चापि - पनि
Although - तथा पि - तैपनि
Always - सततं; सदा - सधै
And - च; अपि - र
As - यथा-तथा - जस्तै-त्यस्तै, जसरी त्यसरी
As far as - याव-ताव - जहाँबाट-त्यहाँसम्म
As follows - सेय्यथीदं - यसप्रकार
Aside - एकमन्तं - एक ठाउँमा
At first - ताव; पठमं - सुरुमा
Because - यतो; यस्मा-तस्मा - किनभने,
जसकारणले - त्यसकारणले
Before (in front) - पुरतो - अगाडि
Before (formerly) - पुरा, पुब्बे - पहिले
Before long - अचिरं - केही समयमा नै,
भर्खर भएको
Before hand - पगेव; पटिगच्चेव - समय
भन्दा अगाडि नै
Behind - पच्छतो - पछाडि
Below - अधो; हेद्ग - तल
Between - अन्तरा - बीचमा
But - तथापि - तथापि, तर
Certainly - अद्वा; वे; हवे; कामं; जातु -
साँच्चै नै
Constantly - अभिण्हं - लगातार
Eastwards - पुरत्या - पूर्वतिर
Either-or - वा; अथवा; उदाहु - वा, अथवा
Else - अपि च - तर पनि
Elsewhere - अञ्जत्थ - अर्को ठाउँमा
Enough - अलं - पर्याप्त
Ever - सदा; सब्बदा - सधै
Everywhere - सब्बत्थ - सबै ठाउँमा
Exactly - यथातथं - त्यस्तै
Except - विना - विना
Far less - किमङ्ग - कम्तीमा
Frequently - अभिक्खणं - बारम्बार
From afar - दूरतो - टाढाबाट
From here - इतो - यहाँबाट
From there - ततो - त्यहाँबाट
From where - कुतो - कहाँबाट
Gratis - मुधा - अमूल्य
Hastily - सहसा - अचानक
Hence - इतो; एत्तो - तसर्थ
Hence forth - इतो पभुति - यताबाट
सुरु गरेर
Here - इध; अत्र; एत्थ; इह - यहाँ
How - कथं - कसरी ?
However - यथा कथञ्चि - यद्यपि
How much - कित्तकं; कीव - कति पर्छ ?
If - सचे; यदि - यदि
In - अन्तो - भित्र
Indeed - खलु - साँच्चै

Instantly - सज्जु - भट्टै
 Is not - ननु ? - होइन र ?
 Just - एव - जस्तै, मात्रै
 Just as - यथ-रिव - जस्तै नै, यस्तै नै
 Like - विय; इव - जस्तै
 Likewise - तथेव - त्यस्तै नै
 More and more - भीयो - धेरै भन्दा धेरै
 Mostly - येभ्युयेन - धेरै जसो
 Namely - सेय्यथीदं - यसप्रकार, उपमा
 भन्नुपर्दा
 Never - न कदाचि - कहिले पनि
 No - न; नो - होइन
 — where - न व्वचि - कहिँ पनि
 (Do) not - मा - नगर्नुहोस्
 Often - अभिण्हं - सधैं, लगातार
 Once - सकिं - एक चोटि
 Oneself - सयं; सामं - आफै
 Or - उदाहु; अथ वा - अथवा
 Outside - बहि - बाहिर
 Otherwise - अञ्चथा - अन्यथा
 Perhaps - अप्पेव - सायद
 Properly - सम्मदेव - राम्रोसँग
 Rather - किञ्च - कहिलेकाहीं
 Rightly - सम्मा - सहि तरिकाले
 Secretly - रहो - गोप्य रूपले
 Seldom - कदाचि करहचि - बिरलै, कहिलेकाहीं
 Shortly - अचिरं - केही समयमा नै भर्खर
 भएको
 Silently - तुण्ही - मौन, चुपचाप
 Slowly - सनिकं - बिस्तारै-बिस्तारै, थोरै-थोरै
 So - तथा - त्यस्तै
 So far - तावता - त्यहाँसम्म
 So long - तावता - टाढासम्म

So long as - याव कीवं - जहाँसम्म
 Soon - खिप्पं; सीघं; आसु; तुवटं - चाँडै
 Strongly - दळ्हं - दृढतापूर्वक
 Surely - अवस्सं; एकन्तेन - साँच्चै नै
 Then - तदा - त्यसवेला
 Thence - ततो - उपर्युक्त, माथि भनिएको
 There - तत्थ; तत्र; तहिं - त्यहाँ
 Therefore - तस्मा; तेन - त्यसकारणले
 Through - अन्तरेन - बीचमा
 Tightly - गाळ्हं - कसिलो
 Together - एकज्झं - एक साथ
 Together with - सहेव - सँगै नै
 Until - याव - जबसम्म
 Until - ताव - तबसम्म
 Upon - उपरि - माथि
 Very much - अतिविय; अतीव - धेरै नै
 Well-nigh - मनं - थोरै मात्रामा
 What - किं ? - के ?
 What if - यन्नून - यदि के अब ?, अब के
 हुन्छ, भने ?
 When - कदा ? - कहिले ?
 Whence - कुतो - कहाँ
 Whenever - यदा - जब
 Where - कुहिं; कुत्र ? - कहाँ ?
 Wherever - यत्थ कत्थचि - जहाँ कहिँ
 Wherefore - यस्मा - जसको कारणले
 Whether - कच्चि - कतै (सन्देहार्थक पद)
 Why - कस्मा ? - किन ?
 With - सह; सद्धिं - सँगै
 Without - विना; ठपेत्वा - बिना, राखेर
 Wrongly - मिच्छा - मिथ्या
 Yes - आम; एवं - हुन्छ, हजुर

36. Some adverbial phrases, interjections and addressing forms

केही क्रियायोगी पद, संयोजन र
सम्बोधन गरिने तरिका

Ah ! Alas ! - हा; अहो - अहो
Anyhow - येन केनचि आकारेन - जुन
कुनै आकारले (जसरी भए पनि)
By how much - कित्तावता - कति
हदसम्म
By this much - एत्तावता - यति हदसम्म
For a long time - चिराय - लामो समय
Hail - जयतु - जय होस्
In many places - बहुत्थ - धेरै ठाउँहरूमा
In one place - एकत्थ - एक ठाउँमा
In one way - एकधा - एक प्रकारले
In two ways - द्विधा - दुई प्रकारले
In three ways - तिधा - तीन प्रकारले
In four ways - चतुधा - चार प्रकारले
In five ways - पञ्चधा - पाँच प्रकारले
In six ways - छधा - छ प्रकारले
In seven ways - सत्तधा - सात प्रकारले
In eight ways - अट्ठधा - आठ प्रकारले
In nine ways - नवधा - नौ प्रकारले
In ten ways - दसधा - दस प्रकारले
In hundred ways - सतधा - सय
प्रकारले
In many ways - बहुधा - धेरै प्रकारले
In how many ways - कतिधा - कति
प्रकारले
In every way - सब्बथा - सबै प्रकारले
In both ways - उभयथा - दुबै प्रकारले

In another ways - अञ्जथा - अरू
तरिकाले
In the other way - इतरथा - अर्को तरिकाले
In another place - अञ्जत्थ - अरू ठाउँमा
In both places - उभयत्थ - दुबै ठाउँमा
In another day - अञ्जदा - अर्को समयमा
In the presence of - सम्मुखा - सम्मुखमा
In the absence of - परम्मुखा -
अनुपस्थितिमा
Look here - इइ - यहाँ हेर
Methinks - मञ्जे - मलाई लाग्छ
My dear - भो; अम्भो; आवुसो; सम्म;
मारिस - कल्याण मित्र
Rev. Sir - भन्ते; भदन्ते - आदरणीय भिक्षु
Sir - अय्ये; सामी - स्वामी
Shame - धि ! धिरत्थु ! - धिक्कार !
Twice - द्विक्खत्तुं - दुई पटक
Thrice - तिक्खत्तुं - तीन पटक
Four times - चतुक्खत्तुं - चार पटक
Five times - पञ्चक्खत्तुं - पाँच पटक
Six times - छक्खत्तुं - छ पटक
Ten times - दसक्खत्तुं - दस पटक
Twenty times - वीसतिक्खत्तुं - बीस पटक
Hundred times - सतक्खत्तुं - सय पटक
Thousand times - सहस्सक्खत्तुं - हजार
पटक
Many times - बहुक्खत्तुं - धेरै पटक
How many times - कतिक्खत्तुं - कति
पटक ?
My Lord - देव - स्वामी
Well done - साधु ! साधु ! - सुन्दर, राम्रो
What else - अञ्जं किं ? - अन्य के ?

37. Various Verbs नानाख्यातपदा (अनेक क्रियापद)

Verbs (क्रियापदहरू)	1st Singular (वर्तमान काल प्रथम पुरुष एकवचन)	Past Participle (भूतकालिक कृदन्त)	Absolutive (पूर्वकासिक कृदन्त, पूर्व क्रिया)
Abuses	अक्कोसति (दुर्व्यवहार गर्छ)	अक्कुट्ट (दुर्व्यवहार गरिएको)	अक्कोसित्वा (दुर्व्यवहार गरेर)
Ails	रुजति (दुख्छ)	—	रुजित्वा (दुखेर)
Anoints	अञ्जति (गाजल लगाउँछ)	अञ्जित (गाजल लगाएको)	अञ्जित्वा (गाजल लगाएर)
Appears	पञ्जायति (प्रकट हुन्छ)	पञ्जात (प्रकट भएको)	पञ्जायित्वा (प्रकट भएर)
Ascends	आरुहति (चढ्छ)	आरुह (चढेको)	आरुह्य (चढेर)
Assembles	सन्निपतति (जम्मा हुन्छ)	सन्निपतित (जम्मा भएको)	सन्निपतित्वा (जम्मा भएर)
Associates	सेवति (संगत गर्छ)	सेवित (संगत गरेको)	सेवित्वा (संगत गरेर)
Associates	भजति (संगत गर्छ)	भजित (संगत गरेको)	भजित्वा (संगत गरेर)
Attempts	उस्सहति (कोशिस गर्छ)	—	उस्सहित्वा (कोशिस गरेर)
Awakes	पबुञ्जति (जाग्छ (आफै))	पबुद्ध (जागेको)	पबुञ्जित्वा (जागेर)
Awakens	पबोधेति (जगाउँछ)	पबोधित (जगाएको)	पबोधेत्वा (जगाएर)
Balances	तुलेति (तौलिन्छ)	तुलित (तौलिएको)	तुलेत्वा (तौलिएर)
Bathes	नहायति (नुहाउँछ)	नहात (नुहाएको)	नहायित्वा (नुहाएर)
Bears	वहति (बहन गर्छ)	वहित, वूह (बहन गरिएको)	वहित्वा (बहन गरेर)
Beats	पहरति (पिट्छ)	पहट (पिटेको)	पहरित्वा (पिटेर)
Becomes	भवति (हुन्छ)	भूत (भएको)	भवित्वा (भएर)
Becomes	होति (हुन्छ)	—	हुत्वा (भएर)
Becomes established	पतिट्ठति (प्रतिष्ठापन गर्छ)	पतिट्ठित (प्रतिष्ठापन गरेको)	पतिट्ठाय (प्रतिष्ठापन गरेर)

Becomes full	आपूरति (पूर्ण हुन्छ)	आपुण्ण (पूर्ण भएको)	आपूरिय (पूर्ण भएर)
Becomes purified	विसुज्झति (विशुद्ध हुन्छ)	विसुद्ध (विशुद्ध भएको)	विसुज्झित्वा (विशुद्ध गरेर)
Begs	याचति (माग्छ)	याचित (मागेको)	याचित्वा (मागेर)
Begins	आरभति (आरम्भ गर्छ)	आरब्ध (आरम्भ गरेको)	आरम्भ/आरभित्वा (आरम्भ गरेर)
Behoves	वदति (सुहाउँछ)	—	—
Believes	सद्दहति (विश्वास गर्छ)	सद्दहित (विश्वास गरेको)	सद्दहित्वा (विश्वास गरेर)
Believes	विस्ससति (विश्वास गर्छ)	विस्सत्थ (विश्वास गरेको)	विस्ससित्वा (विश्वास गरेर)
Binds	बन्धति (बाँध्छ)	बद्ध (बाँधिएको)	बन्धिय (बाँधेर)
Bites	डसति (डस्छ)	दडु (डसिएको)	डसित्वा (डसेर)
Blows (wind)	वायति (बहन्छ)	वायित (बहिएको)	वायित्वा (बहेर)
Blows (with mouth)	धमति (फुक्छ)	धन्त (फुकेको)	धमित्वा (फुकेर)
Breaks	भिन्दति (भाँच्छ)	भिन्न (भाँचिएको)	भिन्दिय (भाँचिएर)
Breaks	भञ्जति (भाँच्छ)	भग्ग (भाँचिएका)	भञ्जिय (भाँचिएर)
Brings	आहरति (ल्याउँछ)	आहट (ल्याएको)	आहरित्वा (ल्याएर)
Brings up	पोसेति (पालन पोषण गर्छ)	पोसित (पालन पोषण गरिएको)	पोसिय (पालन पोषण गरेर)
Buries	निखणति (खन्छ)	निखात (खनिएको)	निखणित्वा (खनेर)
Burns (v.i.)	डहति (डह्छ)	दडु (डढेको)	डहित्वा (डढेर)
Burns (v.t.)	दहति (जल्छ)	दडु (जलेको)	दहित्वा (जलेर)
Buys	किणाति (किन्छ)	कीत (किनेको)	किणित्वा (किनेर)
Carries	हरति (लग्छ)	हट (लगेको)	हरित्वा (लगेर)
Ceases	निवत्तति (रोक्छ)	निवत्तित (रोकेको)	निवत्तिय (रोकेर)
Ceases	निरुज्झति (निरोध हुन्छ)	निरुद्ध (निरोध भएको)	निरुज्झित्वा (निरोध भएर)

Collects	ओचिणाति (जम्मा गर्छ)	ओचित (जम्मा गरिएको)	ओचिनित्वा (जम्मा गरेर)
Collects	उपचिनाति (जम्मा गर्छ)	उपचित (जम्मा गरिएको)	उपचिनित्वा (जम्मा गरेर)
Combines	संयोजेति (जोड्छ)	संयुक्त (जोडेको)	संयोजेत्वा (जोडेेर)
Comes	आगच्छति (आउँछ)	आगत (आएको)	आगन्त्वा, आगम्म (आएर)
Comes in	पविसति (प्रवेश गर्छ)	पविट्ट (प्रवेश गरेको)	पविसित्वा (प्रवेश गरेर)
Comes into existence	उप्पज्जति (उत्पन्न हुन्छ)	उप्पन्न (उत्पन्न भएको)	उप्पज्जित्वा (उत्पन्न भएर)
Comes out	निक्खमति (निस्कन्छ)	निक्खन्त (निस्केको)	निक्खम्म (निस्किएर)
Composes	रचयति (रचना गर्छ)	रचित (रचना गरिएको)	रचयित्वा (रचना गरेर)
Conceals	गोपेति (गोप्य राख्छ)	गुत्त (गोप्य गरिएको)	गोपेत्वा (गोप्य गरेर)
Conceals	पटिच्छादेति लुकाउँछ)	पटिच्छन्न (लुकाएको)	पटिच्छादिय (लुकाएर)
Concentrates	समादहति (समाधिष्ठ गर्छ)	समाहित (समाधिष्ठ भएको)	समादहित्वा (समाधिष्ठ गरेर)
Covers	छादेति (ढाँक्छ)	छन्न (ढाकेको)	छादेत्वा (ढाकेर)
Covers	—	छादित (छोपिएको)	छादिय (छोपेर)
Creates	मापेति (नाउँछ)	मापेत, मापित (बनाएको)	मापेत्वा (बनाएर)
Creates	निम्मिणाति (निर्माण गर्छ)	निम्मित (निर्मित)	निम्मिणित्वा (निर्माण गरेर)
Cries	रोदति (रुन्छ)	रोदित (रोएको)	रोदित्वा (रोएर)
Crosses	तरति (तर्छ)	तिण्ण (तरेको)	तरित्वा (तरेर)
Cures	तिकिच्छति (उपचार गर्छ)	तिकिच्छत (उपचार गरिएको)	तिकिच्छय (उपचार गरेर)
Cuts	छिन्दति (काट्छ)	छिन्न (काटिएको)	छिन्दित्वा (काटेर)
Dances	नच्चति (नाँच्छ)	—	नच्चित्वा (नाचेर)

Decides	निच्छेति (निर्णय गर्छ)	निच्छित (निर्णय गरेको)	निच्छिय (निर्णय गरेर)
Decorates	मण्डेति (सजाउँछ)	मण्डित (सजाएको)	मण्डेत्वा (सजाएर)
Decorates	अलङ्करोति (श्रृंगार गर्छ)	अलङ्कृत (श्रृंगार गरिएको)	अलङ्कृत्वा (श्रृंगार गरेर)
Defects	पराजेति (पराजित हुन्छ)	पराजित (पराजय भएको)	पराजिय (पराजय गरेर)
Deprives of	वोरोपेति (वञ्चित गर्छ)	वोरोपित (वञ्चित गरिएको)	वोरोपिय (वञ्चित गरेर)
Descends	ओरुहति (भर्छ)	ओरूळ्ह (भरेको)	ओरुहित्वा/ओरुह (भरेर)
Dies	मरति (मर्छ)	मत (मरेको)	मरित्वा (मरेर)
Digests	जीरेति (पचाउँछ)	जिण्ण (पचाएको)	जीरेत्वा (पचाएर)
Digs	खणति (खन्छ)	खत (खनिएको)	खणित्वा (खनिएर)
Disappears	अन्तरघायति (अन्तरधान हुन्छ)	अन्तरहित (अन्तरधान भएको)	अन्तरघायित्वा (अन्तरधान भएर)
Disputes	विवदति (विवाद गर्छ)	विवदित (विवाद गरिएको)	विवदित्वा (विवाद गरेर)
Divides	भाजेति (भाग गर्छ)	भाजित (भाग गरिएको)	भाजेत्वा (भाग गरेर)
Divides	विभजति (विभाजन गर्छ)	विभत्त (विभाजित)	विभजिय (विभाजन गरेर)
Does	करोति (गर्छ)	कत (गरिएको)	कत्वा/ करित्वा (गरेर)
Drags	आकङ्कति (तान्छ)	आकङ्कित (तानिएको)	आकङ्कित्वा (तानेर)
Dries, v.t.	सुक्खापेति (सुकाउँछ)	सुक्खापित (सुकाएको)	सुक्खापेत्वा (सुकाएर)
Dries, v.t. (i)	सुस्सति (सुकछ)	सुक्ख (सुकेको)	सुक्खापेत्वा (सुकेर)
Drinks	पिवति (पिउँछ)	पीत (पिएको)	पिवित्वा (पिएर)
Dwells	वसति (बस्छ)	वुत्थ (बसेको)	वसित्वा (बसेर)
Dwindles	परिहायति (घट्छ)	परिहीन (घटेको)	परिहायित्वा (घटेर)

Eats	भुञ्जति (खान्छ)	भुत्त (खाएको)	भुञ्जिय (खाएर)
Eats	अस्नाति (खान्छ)	असित (खाएको)	–
Eats	अदति (खान्छ)	–	अदित्वा (खाएर)
Emerges from water	उत्तरति (उत्रिन्छ)	उत्तिष्ण (उत्रिएको)	उत्तरित्वा (उत्रेर)
Enshrines	निदहति (सम्पत्ति गाड्छ)	निदहित, निहित (गाडिएको)	निदहित्वा (गाडिएर)
Enters	पविसति (प्रवेश गर्छ)	पविट्ट (प्रवेश गरिएको)	पविसित्वा (प्रवेश गरेर)
Establishes (v.t.)	पतिट्ठपेति (प्रतिष्ठापन गराउँछ)	पतिट्ठपित (प्रतिष्ठापन गराएको)	पतिट्ठपिय (प्रतिष्ठापन गराएर)
Establishes (v.i.)	पतिट्ठति (प्रतिष्ठापन गर्छ)	पतिट्ठित (प्रतिष्ठापन गरिएको)	पतिट्ठाय (प्रतिष्ठापन गरेर)
Exists	पवत्तति (चल्छ)	पवत्त, पवत्तित (चलिरहेको)	पवत्तेत्वा (चलेर)
Fall	पतति (खस्छ)	पतित (खसेको)	पतित्वा (खसेर)
Fears	भायति (डराउँछ)	भीत (डराएको)	भायित्वा (डराएर)
Feels	वेदेति (महशुस गर्छ)	वेदित (महशुस गरेको)	वेदियित्वा (महशुस गरेर)
Fights	युज्झति (युद्ध गर्छ)	युज्झित (युद्ध गरिएको)	युज्झित्वा (युद्ध गरेर)
Fills (v.t.)	पूरेति (पूर्ण गराउँछ)	पूरित (पूर्ण गराएको)	पूरेत्वा (पूर्ण गराएर)
Fills (v.i.)	पूरति (भर्छ, पूर्ण हुन्छ)	पुण्ण (भरेको, पूर्ण भएको)	पूरित्वा (भरेर, पूर्ण भएर)
Flees	पलायति (भाग्छ)	पलात (भागोको)	पलायित्वा (भागेर)
Flies	उड्ढेति (उड्छ)	उड्ढित (उडेको)	उड्ढियित्वा (उडेर)
Floats, v.i.	बुहति (तैरिन्छ)	बूळ्ह (तैरिएको)	बुहित्वा (तैरिएर)
Floats	उप्लवति (तैरिन्छ)	उप्लवित (तैरिएको)	उप्लवित्वा (तैरिएर)
Floats, v.t.	प्लावेति (उत्रिन्छ)	प्लावित (उत्रिएको)	प्लावेत्वा (उत्रिएर)
Flows	पग्घरति (बग्छ)	पग्घरित (बगेको)	पग्घरिय (बगेर)

Flows	सन्दति (बग्छ)	सन्दत (बगेको)	सन्दित्वा (बगेर)
Folds	संहरति (पट्याउँछ)	संहट (पट्याएको)	संहरित्वा (पट्याएर)
Follows	अनुगच्छति (पछि लाग्छ)	अनुगत (छि लागेको)	अनुगन्त्वा (पछि लागेर)
Forbears	सहति (सहन्छ)	सहित (सहेको)	सहित्वा (सहेर)
Forbears	अधिवासेति (सहन्छ, स्वीकृति दिन्छ)	अधिवासित (सहेको, स्वीकृति दिएको)	अधिवासेत्वा (सहेर, स्वीकृति दिएर)
Forgets	पमुस्सति (बिसिन्छ)	पमुट्ट (बिसिएको)	पमुस्सित्वा (बिसिएर)
Forgives	खमति (क्षमा गर्छ)	खन्त (क्षमा भएको)	खमित्वा (क्षमा गरेर)
Forsakes	चजति (त्याग्छ)	चत्त (त्यागेको)	चजित्वा (त्यागेर)
Forsakes	पजहति (त्याग्छ)	पजहित (त्यागेको)	पहाय, पजहिय (त्यागेर)
Forsakes	जहाति (त्याग्छ)	जहित (त्यागेको)	जहित्वा (त्यागेर)
Gets	लभति (पाउँछ)	लद्ध (पाएको)	लद्धा, लभित्वा (पाएर)
Gets	अधिगच्छति (पाउँछ)	अधिगत (पाएको)	अधिगन्त्वा (पाएर)
Gives	ददाति, देति (दिन्छ)	दिन्न (दिएको)	दत्त्वा, ददित्वा (दिएर)
Gives in charge	निय्यादेति (जिम्मा दिन्छ)	निय्यादित (जिम्मा दिएको)	निय्यादेत्वा (जिम्मा दिएर)
Goes	गच्छति (जान्छ)	गत (गएको)	गन्त्वा (गएर)
Goes	याति (जान्छ)	यात (गएको)	—
Goes ashore	पाच्छति (पार तर्छ)	पारङ्गत (पार तरेको)	पारङ्गित्वा (पार तरेर)
Goes ashore	तरति (तर्छ)	तिण्ण (तरेको)	तरित्वा (तरेर)
Goes out	निक्खमति (निस्कन्छ)	निक्खन्त (निस्केको)	निक्खम्म (निस्केर)
Governs	अनुपालेति (पालन गर्छ)	अनुपालित (पालन गरेको)	अनुपालेत्वा (पालेर)
Grows, v.i.	वड्ढति (बढ्छ)	वुड्ढ (बढेको)	वड्ढित्वा (बढेर)
Grows, v.t.	वड्ढेति (बढाउँछ)	वड्ढित (बढाएको)	वड्ढेत्वा (बढाएर)
Grows up	रूहति (बढ्छ)	रूळ्ह (बढेको)	रूहित्वा (बढेर)
Hangs, v.i.	ओलम्बति (भुन्डिन्छ)	ओलग (भुन्डिएको)	ओलम्बित्वा (भुन्डिएर)

Hangs, v.t.	ओलम्बेति (भुन्ड्याउँछ)	ओलम्बित (भुन्ड्याएको)	ओलम्बेत्वा (भुन्ड्याएर)
Happens	सिज्भति (सिद्ध हुन्छ)	सिद्ध (सिद्ध भएको)	–
Hears	सुणाति, सुणोति (सुन्छ)	सुत (सुनेको)	सुत्वा, सुणित्वा (सुनेर)
Heats	तापेति (ताल्छ)	तापित, तत्त (तातेको)	तापेत्वा (तातेर)
Honours	पूजेति, मानेति (पूजा गर्छ)	पूजित, मानित (पूजा गरेको)	पूजेत्वा, मानेत्वा (पूजा गरेर)
Identifies	सन्तीरेति (पहिचान गर्छ)	सन्तीरित (पहिचान गरेको)	सन्तीरेत्वा (पहिचान गरेर)
Illuminates	ओभासेति (प्रकाश पार्छ)	ओभासित (प्रकाश पारेको)	ओभासेत्वा (प्रकाश पारेर)
Illuminates	जोतेति (प्रकाश पार्छ)	जोतित (प्रकाश पारेको)	जोतेत्वा (प्रकाश पारेर)
Imitates	अनुकरोति (अनुकरण गर्छ)	अनुकत (अनुकरण गरेको)	अनुकरित्वा (अनुकरण गरेर)
Imprisons	रोधेति (बन्धक बनाउँछ)	रोधित (बन्धक बनाएको)	रोधिय (बन्धक बनाएर)
Interprets	अनुवादेति (अनुवाद गर्छ)	अनुवादित (अनुवाद गरेको)	अनुवादेत्वा (अनुवाद गरेर)
Interrogates	पुच्छति (सोध्छ)	पुद्द, पुच्छित (सोधेको)	पुच्छित्वा (सोधेर)
Interrogates	अनुविज्जति (सोधपुछ गर्छ)	अनुविज्जित (सोधपुछ गरेको)	अनुविज्जित्वा (सोधपुछ गरेर)
Interrupts	उपच्छिन्दति (क्रम भंग गर्छ)	उपच्छिन्न (क्रम भंग भएको)	उपच्छिज्ज (क्रम भंग भएर)
Is	भवति (हुन्छ)	भूत (भएको)	भवित्वा (भएर)
Is	अत्थि (हुन्छ)	–	–
Is able	सक्कोति (सक्छ)	–	सक्कुणित्वा (सक्ने भएर)
Judges	तीरेति (न्याय गर्छ)	तीरित (न्याय गरिएको)	तीरेत्वा (न्याय गरेर)

Judges	विनिच्छेति (निर्णय गर्छ)	विनिच्छित (निर्णय गरिएको)	विनिच्छिय (निर्णय गरेर)
Jumps	पक्खन्दति (उफ्रिन्छ)	पक्खन्त (उफ्रिएको)	पक्खन्दित्वा (उफ्रिएर)
Keeps	ठपेति (राख्छ)	ठपित (राखेको)	ठपेत्वा (राखेर)
Kills	मारेति (माछ्छ)	मारित (मारिएको)	मारेत्वा (मारेर)
Kills	घातेति (घात गर्छ)	घातित (घात गरिएको)	घातेत्वा (घात गरेर)
Kills	हनति (हिंसा गर्छ)	हत (हिंसा गरिएको)	हन्त्वा (हिंसा गरेर)
Kindles	जालेति (बाल्छ)	जालित (बालिएको)	जालेत्वा (बालेर)
Knits	गन्थेति (गाँठो पार्छ)	गन्थित (गाँठो पारिएको)	गन्थेत्वा (गाँठो पारेर)
Knows	जानाति (थाहा पाउँछ)	जात (थाहा पाएको)	जानेत्वा (थाहा पाएर)
Laments	विलपति (विलाप गर्छ)	–	विलपित्वा (विलाप गरेर)
Laughs	हसति (हाँस्छ)	हट्ट (हाँसेको)	हसित्वा (हाँसेर)
Lays aside	निक्खपति (राख्छ)	निक्खत्त (राखिएको)	निक्खपित्वा (राखेर)
Leads	नेति (लगेछ)	नीत (लगेको)	नेत्वा, नीत्वा (लगेर)
Learns	उगगण्हाति (सिक्छ)	उगगहित (सिकेको)	उगगहेत्वा (सिकेर)
Lifts up	उच्चारेति (उचाल्छ)	उच्चारित (उचालिएको)	उच्चारेत्वा (उचालेर)
Lifts up	उक्खपति (उचाल्छ)	उक्खत्त (उचालिएको)	उक्खपित्वा (उचालेर)
Lives	जीवति (बाँच्छ)	जीवित (बाँचेको)	जीवित्वा (बाँचेर)
Looks	पस्सति (हेर्छ, देख्छ)	दिट्ठ (देखेको)	पस्सित्वा (देखेर)
Looks	ओलोकेति (हेर्छ)	ओलोकित (हेरेको)	ओलोकिय (हेरेर)
Manifests	पातुभवति (प्रकट हुन्छ)	पातुभूत (प्रकट भएको)	पातुभवित्वा (प्रकट भएर)
Measures	मिणाति (नाप्छ)	मित (नापेको)	मिणित्वा (नापेर)
Moves	चलति (चल्छ)	चलित (चलेको)	चलित्वा (चलेर)
Nurses	आपादेति (हेरचाह गर्छ)	आपादित (हेरचाह गरिएको)	आपादेत्वा (हेरचाह गरेर)

Observes	रक्खति (रक्षा गर्छ)	रक्खत (रक्षा गरिएको)	रक्खय (रक्षा गरेर)
Observes	पटिपज्जति (जान्छ)	पटिपन्न (गएको)	पटिपज्जित्वा (गएर)
Obtains	अधिगच्छति (प्राप्त गर्छ)	अधिगत (प्राप्त गरेको)	अधिगन्त्वा (प्राप्त गरेर)
Opens	विवरति (खोल्छ)	विवट (खोलिएको)	विवरित्वा (खोलेर)
Oppresses	पीळति (पिडा दिन्छ)	पीळित (पिडा दिएको)	पीळित्वा (पिडा दिएर)
Originates	उप्पादेति (उत्पत्ति हुन्छ)	उप्पादित (उत्पन्न भएको)	उप्पादेत्वा (उत्पन्न भएर)
Originates	निब्बत्तेति (उत्पत्ति हुन्छ)	निब्बत्तित (उत्पन्न भएको)	निब्बत्तेत्वा (उत्पन्न भएर)
Perishes	विनस्सति (विनाश हुन्छ)	विनट्ट (विनाश भएको)	विनस्सित्वा (विनाश भएर)
Plays	कीळति (खेल्छ)	—	कीळित्वा (खेलेर)
Plays	रमति (रमाउँछ)	रत (रमाएको)	रमित्वा (रमाएर)
Pleases	तुस्सति (तुष्ट हुन्छ)	तुट्ट (तुष्ट)	तुस्सित्वा (तुष्ट भएर)
Ploughs	कसति (जोल्छ)	कट्ट (जोतिएको)	कसित्वा (जोतिएर)
Pounds	कोट्टेति (कुट्छ)	कोट्टित (कुटेको)	कोट्टित्वा (कुटेर)
Praises	अभित्थवति (प्रशंसा गर्छ)	अभित्थुत (प्रशंसित)	अभित्थविय (प्रशंसा गरेर)
Preaches	देसेति (देशना गर्छ)	देसित (देशना गरिएको)	देसेत्वा (देशना गरेर)
Prepares	सज्जेति (तयार गर्छ)	सज्जित (तयार गरिएको)	सज्जेत्वा (तयार गरेर)
Prints	मुद्देति (छापछ)	मुद्दित (छापेको)	मुद्दित्वा (छापेर)
Promises	पटिजानाति (बाचा गर्छ, प्रतिज्ञा गर्छ)	पटिज्जात (बाचा गरिएको, प्रतिज्ञा गरिएको)	पटिजानित्वा (बाचा गरेर, प्रतिज्ञा गरेर)
Promises	पटिस्सुणाति (बाचा गर्छ)	पटिस्सुत (बाचा गरिएको)	पटिस्सुत्वा (बाचा गरेर)

Protects	पालेति (संरक्षण गर्छ)	पालित (संरक्षण गरिएको)	पालेत्वा (संरक्षण गरेर)
Prevents	निवारेति (बचाउँछ, रोक्छ)	निवारित (बचाएको, रोकेको)	निवारेत्वा (बचाएर, रोकेर)
Purifies	विसोधेति (शुद्ध गर्छ)	विसोधित (शुद्ध गरिएको)	विसोधेत्वा (शुद्ध गरेर)
Purifies	सम्पसादेति (प्रसन्न गर्छ)	सम्पसादित (प्रसन्न गरिएको)	सम्पसादिय (प्रसन्न गरेर)
Purges	विरेचेति (पेट सफा गर्छ, रिक्तो गर्छ)	विरित्त (पेट सफा गरेको, रिक्तो गरेको)	विरेचेत्वा (पेट सफा गरेर, रिक्तो गरेर)
Pushes away	पनुदति (उखेल्छ)	पनुदित (उखेलिएको)	पनुदित्वा (उखेलिएर)
Rains	वस्सति (वर्षा हुन्छ)	वट्ट (वर्षा भएको)	वस्सित्वा (वर्षा भएर)
Raises	उट्ठापेति (उठाउँछ)	उट्ठापित (उठाएको)	उट्ठापेत्वा (उठाएर)
Reads	पठति (पढ्छ)	पठित (पढेको)	पठित्वा (पढेर)
Recites	सज्झायति (पाठ गर्छ)	सज्झायित (पाठ गरिएको)	सज्झायित्वा (पाठ गरेर)
Regains	पटिलभति (फेरि पाउँछ)	पटिलद्ध (फेरि पाएको)	पटिलभित्वा (फेरि पाएर)
Remembers	अनुस्सरति (सम्भन्न्छ)	अनुस्सरित (सम्भन्नेको)	अनुस्सरित्वा (सम्भन्नेर)
Resolves	अधिद्व्यति (संकल्प गर्छ)	अधिद्वित (संकल्प गरेको)	अधिद्वय (संकल्प गरेर)
Returns, v.i.	पटिनिवत्तति (फर्किन्छ)	पटिनिवत्त (फर्केको)	पटिनिवत्तित्वा (फर्केर)
Returns	पच्चागच्छति (फर्किन्छ)	पच्चागत (फर्केको)	पच्चागन्त्वा (फर्केर)
Rises	उट्ठाति (उठ्छ)	उट्ठित (उठेको)	उट्ठाय (उठेर)
Roars	नदति (गर्जिन्छ)	–	नदित्वा (गर्जेर)
Runs	धावति (दगुड्छ)	–	धावित्वा (दौडेर)
Says	वदति (भन्छ)	वुत्त (भनिएको)	वत्त्वा (भनेर)

Says	भासति (भन्छ)	भासित (भनिएको)	भासित्वा (भनेर)
Says	कथेति (भन्छ)	कथित (भनिएको)	कथेत्वा (भनेर)
Seeks	गवेसति (खोज्छ)	गवेसित (खोजिएको)	गवेसित्वा (खोजेर)
Seeks	परियेसति (खोज्छ)	परियेसित (खोजिएको)	परियेसिय (खोजेर)
Sees	पस्सति (हेर्छ, देख्छ)	दिदु (देखेको)	पस्सित्वा, दिस्वा (हेरेर, देखेर)
Sells	विक्रिणाति (बेच्छ)	विकीत (बेचेको)	विक्रिणित्वा (बेचेर)
Sends	पेसेति (पठाउँछ)	पेसित (पठाएको)	पेसेत्वा (पठाएर)
Sets fire	भापेति (जलाउँछ)	भापित (जलाएको)	भापेत्वा (जलाएर)
Sews	सिब्बति (सिउँछ)	सिब्बित (सिएको)	सिब्बेत्वा (सिएर)
Shakes	कम्पेति (हल्लिन्छ)	कम्पित (हल्लिएको)	कम्पेत्वा (हल्लिएर)
Shakes	चालेति (चल्छ)	चालित (चलिएको)	चालेत्वा (चलेर)
Shines	विरोचति (चम्किन्छ)	विरोचित (चम्केको)	विरोचित्वा (चम्केर)
Shines	ओभासति (चम्किन्छ)	ओभासित (चम्केको)	ओभासित्वा (चम्केर)
Shoots	विज्भति (घोच्छ)	विद्ध (घोचिएको)	विज्भित्वा (घोचेर)
Shows	दस्सेति (देखाउँछ)	दस्सित (देखाएको)	दस्सेत्वा (देखाएर)
Shuts	पिदहति (बन्द गर्छ)	पिहित (बन्द गरेको)	पिदिहित्वा (बन्द गरेर)
Sings	गायति (गाउँछ)	गायित (गाएको)	गायित्वा (गाएर)
Sinks, v.i.	निमुज्जति (डुब्छ)	निमुग्ग (डुबेको)	निमुज्जित्वा (डुबेर)
Sits	निसीदति (बस्छ)	निसिन्न (बसेको)	निसीदिय (बसेर)
Sleeps	सयति (सुत्छ)	-	सयित्वा (सुतेर)
Sleeps	निदायति (निदाउँछ)	-	निदायित्वा (निदाएर)
Smells	घायति (सुँघ्छ)	घायित (सुँघेको)	घायित्वा (सुँघेर)
Sows	ककचेन छिन्दति (करौँतिले काट्छ)	ककचेन छिन्न (करौँतिले काटेको)	ककचेन छिन्दित्वा (करौँतिले काटेर)
Spends	विस्सज्जेति (खर्च गर्छ)	विस्सट्ट (खर्च गरेको)	विस्सज्जेत्वा (खर्च गरेर)
Spreads, v.i	पत्थरति (फिज्छ)	पत्थट (फिजेको)	पत्थरित्वा (फिजेर)
Spreads, v.t.	वित्थारेति (फिजाउँछ)	वित्थत (फिजाएको)	वित्थारेत्वा (फिजाएर)

Springs up	उब्भिज्जति (पानीको मूल फुट्छ)	उब्भिन्न (पानीको मूल फुटेको)	उब्भिज्ज (पानीको मूल फुटेर)
Stands	तिट्ठति (उभिन्छ)	ठित (उभिएको)	ठत्वा (उभिएर)
Steals	चोरेति (चोर्छ)	चोरित (चोरिएको)	चोरेत्वा (चोरेर)
Steals	थेनेति (चोर्छ)	थेनित (चोरिएको)	थेनेत्वा (चोरेर)
Strews	विकिरति (छर्छ)	विकिण्ण (छरिएको)	विकिरित्वा (छरेर)
Strings	आवुणाति (बाँध्छ)	आवुत (बाँधिएको)	आवुणित्वा (बाँधेर)
Stumbles	पक्खलति (चिप्लिन्छ)	पक्खलित (चिप्लिएको)	पक्खलित्वा (चिप्लिएर)
Swallows	गिलति (निल्छ)	गिलित (निलेको)	गिलित्वा (निलेर)
Sweeps	सम्मज्जति (बढार्छ)	सम्मट्ट (बढारेको)	सम्मज्जित्वा (बढारेर)
Swoons	मुच्छति (मूर्च्छित हुन्छ)	मुच्छित (मूर्च्छित)	मुच्छित्वा (मूर्च्छित भएर)
Takes	आदाति (लिन्छ)	आदिन्न (लिएको)	आदाय, आदियित्वा (लिएर)
Takes	गण्हाति (समात्छ)	गहित (समातेको)	गहेत्वा, गण्हिय (समातेर)
Takes down	ओतारेति (उत्तार्छ)	ओतारित (उतारिएको)	ओतारेत्वा (उतारिएर)
Takes down	ओरोपेति (तल राख्छ)	ओरोपित (तल राखिएको)	ओरोपिय (तल राखेर)
Tastes	सायति (स्वाद लिन्छ)	सायित (स्वाद लिएको)	सायित्वा (स्वाद लिएर)
Teaches	उग्गण्हापेति (सिकाउँछ)	उग्गण्हापित (सिकाएको)	उग्गण्हापेत्वा (सिकाएर)
Teaches	सिक्खापेति (सिकाउँछ)	सिक्खापित (सिकाएको)	सिक्खापेत्वा (सिकाएर)
Thinks	चिन्तेति (चिन्तना गर्छ)	चिन्तित (चिन्तना गरिएको)	चिन्तेत्वा (चिन्तना गरेर)
Threatens	तज्जेति (तर्साउँछ)	तज्जित (तर्साएको)	तज्जेत्वा (तर्साएर)

Throws	खिपति (फाल्छ)	खित्त (फालिएको)	खिपित्वा (फालेर)
Touches	फुसति (स्पर्श गर्छ)	फुट्ट (स्पर्श गरिएको)	फुसित्वा (स्पर्श गरेर)
Trains	सिक्खापेति (शिक्षा दिन्छ)	सिक्खापित (शिक्षित)	सिक्खापिय (शिक्षा दिएर)
Trains	दमेति (दमन गर्छ)	दमित (दमन गरेको)	दमिय (दमन गरेर)
Translates	परिवत्तेति (घुमाउँछ)	परिवत्तित (घुमाएको)	परिवत्तेत्वा (घुमाएर)
Trembles	कम्पति (काँप्छ)	कम्पित (काँपेको)	कम्पित्वा (काँपेर)
Turns	वट्टेति (घुम्छ)	वट्टित (घुमेको)	वट्टेत्वा घुमेर
Understands	बुज्झति बुझ्छ	बुद्ध बुझेको	बुज्झित्वा (बुझेर)
Unfolds	पसारति (पसाउँछ)	पसारित (पसारिएको)	पसारिय (पसारिएर)
Vomits	वमति (वान्ता गर्छ)	वमित (वान्ता गरेको)	वमित्वा (वान्ता गरेर)
Waits for	आगमेति (प्रतीक्षा गर्छ)	—	आगमेत्वा (प्रतीक्षा गरेर)
Walks	चरति (हिँड्छ)	—	चरित्वा (हिँडेर)
Wanders	आहिण्डति (घुम्छ)	—	आहिण्डित्वा (घुमेर)
Washes	धोवति (धुन्छ)	धोत (धोएको)	धोवित्वा (धोएर)
Wears on	निवासेति (पहिरन्छ)	निवत्थ (पहिरिएको)	निवासेत्वा (पहिरिएर)
Weaves	विनाति (बुन्छ)	वीत (बुनेको)	विनित्वा (बुनिएर)
Wins	जिनाति (जित्छ)	जित (जितेको)	जिनित्वा (जितेर)
Wishes	इच्छति (इच्छा गर्छ)	इच्छित (इच्छित)	इच्छिय (इच्छा गरेर)
Wraps	वेठेति (बेछ)	वेठित (बेरिएको)	वेठेत्वा (बेरिएर)
Writes	लिखति (लेख्छ)	लिखित (लेखिएको)	लिखित्वा (लेखेर)
Yokes	योजेति (संयुक्त हुन्छ)	युत्त (संयुक्त भएको)	योजेत्वा, योजिय (संयुक्त भएर)

PART II (भाग २)

1. General conversation 1

१. सामान्य संवाद १

१. त्वं पालिभासं जानासि ?(तिमी पालि भाषा जान्छौ ?)
२. अहं थोकं जानामि । (म अलिअलि जान्दछु ।)
३. सक्कोसि त्वं पालिभासाय सल्लपितुं ?(तिमीले पालि भाषामा कुरा गर्न सक्छौ ?)
४. आम, अहं थोकं सल्लपितुं सक्कोमि । (हजुर, म अलिअलि कुरा गर्न सक्छु ।)
५. तुय्हं नाम किं ?/किं नामो'सि ?(तिम्रो नाम के हो ?)
६. अहं विजयबाहु-नामो'मिह । (म विजयबाहु हुँ ।)
७. त्वं कत्थ वससि ?(तिमी कहाँ बस्छौ ?)
८. अहं कोळम्बनगरे वसामि । (म कोलम्बो नगरमा बस्छु ।)
९. तुय्हं आयुप्पमाणं कित्तकं ?(तिम्रो उमेर कति भयो ?)
१०. मय्हं आयुप्पमाणं पण्णरस । (मेरो उमेर १५ वर्ष हो ।)
११. कतिवस्सो'सि त्वं (आयुना) ?(तिमी कति वर्षको भयौ ?)
१२. अहं वीसतिवस्सो'मिह । (म विस वर्षको भएँ ।)
१३. तुय्हं मातापितरो कुहिं वसन्ति ?(तिम्रो आमाबुवा कहाँ बस्नुहुन्छ ?)
१४. ते पि'दानि कोळम्बनगरे येव वसन्ति । (अहिले उहाँहरू पनि कोलम्बो नगरमा नै बस्नु हुन्छ ।)
१५. तुय्हं भातु-भगिनियो पि सन्ति ?(तिम्रा भाइबहिनीहरू पनि छन् ?)
१६. आम, मय्हं चत्तारो भातरो द्वे भगिनियो च सन्ति । (हजुर, मेरा चार भाइहरू र दुई बहिनीहरू छन् ।)
१७. तव भातरो किं करोन्ति ?(तपाईंको भाइहरू के गर्छन् ?)
१८. तेसु एको वाणिजो, दुतियो लेखको, द्वे ताव पाठसालासु उगगणहन्ति । (तिनीहरूमध्ये एकजना व्यापारी, दोस्रो लेखक र दुईजना विद्यालयहरूमा पढ्छन् ।)
१९. त्वं किं कम्मं कातुं इच्छसि ?(तिमी के काम गर्न मनपराउँछौ ?)
२०. अहं एको वड्ढकी भवितुं इच्छामि । (म एक सिकर्मी बन्न चाहन्छु ।)
२१. कदा त्वं इधा'गतो'सि ?(तिमी यहाँ कहिले आएको हो ?)
२२. हीयो'हं इधा'गच्छिं । (म हिजो यहाँ आएको थिएँ ।)

2. General Conversation II

२. सामान्य संवाद २

१. कोसि त्वं ?(तपाईं को हौ ?)
२. अहं एको पथिको । (म एक पैदल यात्रु (बटुवा) हूँ ।)
३. कुतो त्वं आगच्छसि ?(तपाईं कहाँबाट आउनुभएको हो ?)
४. अहं इन्दुदेसतो आगच्छामि । (म भारत देशबाट आएको हूँ ।)
५. त्वं किं कातुं आगतोसि ?(तपाईं के गर्नको लागि आउनुभएको हो ?)
६. अहं भण्डानि विक्रणितुं इच्छामि । (म सामानहरू बेच्न चाहन्छु ।)
७. कस्मा इध'गतोसि ?(तपाईं यहाँ किन आउनुभएको हो ?)
८. तथा सद्धिं सल्लपितुं आगतोमिह । (म तपाईंसँग कुरा गर्न यहाँ आएको हूँ ।)
९. को तुय्हं पिता ?(तपाईंको बुबा को हुनुहुन्छ ?)
१०. मम पिता महानामो वाणिजो । (मेरो बुबा महानाम व्यापारी हो ।)
११. को इध तव मित्तो वा सन्दिद्वो वा ?(यहाँ तपाईंको साथी अथवा चिनजान भएको साथी को हुनुहुन्छ ?)
१२. इध नगरगुत्तिको मय्हं मित्तो होति । (यस (शहर)को नगरप्रमुख मेरो साथी हो ।)
१३. कत्थ त्वं कम्मं करोसि ? (तपाईं कहाँ काम गर्नुहुन्छ ?)
१४. अहं एकस्मिं सासनागारे कम्मं करोमि । (म एउटा हुलाक कार्यालयमा काम गर्दछु ।)
१५. इतो त्वं कुहिं गच्छसि ? (तपाईं यहाँबाट कहाँ जानुहुन्छ ?)
१६. अहं इतो अञ्जं नगरं गमिस्सामि । (म यहाँबाट अर्को शहरमा जानेछु ।)
१७. पियायसि त्वं इदं ठानं ?(तपाईंलाई यो ठाउँ मनपर्छ ?)
१८. पियायेय्यं इदं ठानं सचे'दं नाच्चुण्हं भवेय्य । (यदि यो ठाउँ धेरै गर्मी नभएको भए यो ठाउँ मलाई मनपर्छ ।)
१९. कदा त्वं सकद्वानं गमिस्ससि ?(तपाईं कहिले आफ्नो घर जानु हुन्छ ?)
२०. यदा पयोणकं मूलं लभिस्सामि, तदा'हं गमिस्सामि । (जुनबेला पर्याप्त पैसा प्राप्त हुनेछ, त्यसबेला म घर जानेछु वा फर्किनेछु ।)
२१. कित्तकं मूल'दानि तव सन्तिके अत्थि ?(तपाईंसँग अहिले कति पैसा छ ?)
२२. चुद्दस रूपियानि अड्डरूपियं च मम सन्तिके सन्ति । (मसँग चौध रूपैया र पचास पैसा छ ।)

3. Orders and Advice

३. आदेश र सुभावा

१. घण्टं वादेहि । (घण्टी बजाऊ ।)
२. मम होरालोचनं इध'हर । (मेरो घडी यहाँ ल्याऊ ।)
३. तं पुरिसं इध पक्कोसाहि । (त्यो मानिसलाई यहाँ बोलाऊ ।)
४. तुहं पादे धोवाहि । (तपाईंको खुट्टा धुनुहोस् ।)
५. आतपे मा गच्छाहि । (घाममा नजाऊ ।)
६. मज्जं मा पिव । (मादक पदार्थ सेवन नगर ।)
७. मम कोसेय्यच्छादनं संहराहि । (मेरो रेशमी कपडा पट्याऊ ।)
८. इमस्स याचकस्स थोकं तण्डुलं देहि । (यो माग्नेलाई थोरै चामल देऊ ।)
९. लेखणिं आनेतुं तं दारकं पेसेहि । (कलम ल्याउनको लागि त्यो केटालाई पठाऊ ।)
१०. सदा मातापितुन्नं वचनकरा भवथ । (सधैं आमाबाबुहरूको आज्ञाकारी बन ।)
११. मा बुद्धानं परिहासं करोथ । (ठूलाबडाहरूप्रति खिसी नगर ।)
१२. मा कदाचि पि मुसा भणथ । (कहिल्यै पनि भुठो नबोल ।)
१३. मा जीविनो जीविता वोरोपेथ । (जीवित प्राणीहरूको हत्या नगर ।)
१४. सब्बेसं समणानं गारवं करोथ । (सबै श्रमणहरूको गौरव गर ।)
१५. कल्याणमित्ते सेवथ । (कल्याणमित्रहरूको संगत गर ।)
१६. पापमित्ते मा भजथ । (पापीमित्रहरूको संगत नगर ।)
१७. मा परसन्तकं सूचिमत्तं पि थेनेथ । (अरूहरूको सामान सियो मात्र पनि नचोर ।)
१८. तिरच्छानगते मा हिंसथ । (जनावरहरूलाई नसताऊ ।)
१९. मा परेसं छिद्धानि गवेसथ । (अरूहरूको दोषहरू नखोज ।)
२०. अत्तनो वज्जानि गवेसेत्वा तानि पजहथ । (आफ्नो दोषहरू खोजेर ती दोषहरूलाई हटाऊ ।)

4. Conversation with a school-boy

४. विद्यार्थी बीचको संवाद

१. कस्मा त्वं हीयो न'गतो'सि? (तिमी हिजो किन आएनौ ?)
२. हीयो'हं पितरा सद्धिं मतकट्टानं अगमिं । (हिजो म बुवासँगै मरेको ठाउँ (मलामि) गएको थिएँ ।)
३. कुहिं तव पोत्थका लेखनभण्डानि च ?(तिम्रो किताब र कलमहरू कहाँ छन् ?)
४. तान'हं सालब्भन्तरे लेखनफलके ठपेत्वा आगतो'भिह । (मैले ती सामानहरूलाई शाला भित्र डेस्क माथि राखेर आएँ ।)
५. कस्मा त्वं अज्ज चिरायित्वा आगच्छसि ?(आज तिमी किन ढिलो आयौ ?)
६. अन्तरामग्गे सेतुनो भिन्नत्ता तरितुं असक्कोन्तो चिरायिं । (बीच बाटोमा पुलहरू भाँचेका कारणले तर्न नसकेकोले ढिलो भएँ ।)
७. सो दारको तुय्हं किं कथेसि ?(त्यो बालकले तिमीलाई के भन्यो ?)
८. निम्मूलत्ता इच्छिते पोत्थके किणितुं नासक्खी'ति सो वदि । (पैसा नभएको कारणले चाहेका किताबहरू किन्न सकेन भनी उसले भन्यो ।)
९. कस्मा सो तं पक्कोसि ?(उसले तिमीलाई के कारणले बोलायो ?)
१०. मम सन्तिका एकं पोत्थकं लद्धुं इच्छन्तो सो मं पक्कोसि । (मसँग भएको एउटा किताब प्राप्त गर्न इच्छुक भएकोले उसले मलाई बोलायो ।)
११. कति पोत्थका कीता तथा ?(तिमीद्वारा कति किताबहरू किनिए ?)
१२. मया चत्तारो पोत्थका कीता । (मद्वारा चारवटा किताबहरू किनिए ।)
१३. तेसं अत्थाय कित्तकं मूलं दिन्नं तथा ?(त्यसको लागि तिमीद्वारा कति पैसा दिइएको थियो ?)
१४. अट्ट रूपियानि पञ्चवीसति-सतभागे च अहं अदासिं । (मैले आठ रूपैया र पच्चीस पैसा दिएँ ।)
१५. सक्कोसि त्वं सीघं धावितुं ?(तिमी छिटो दौडिन सक्छौ ?)
१६. अहं अतिसीघं धावितुं न सक्कोमि । (म धेरै छिटो दौडिन सकिदैन ।)
१७. कतं इदं तेन तुय्हं सम्मुखे ?(के उसले यो तिम्रो सम्मुखमा गरेको हो ?)

१८. न, अब्जेसं द्विन्नं सिस्सानं सन्तिके तेने'तं कतं । (होइन, अरू दुईजना शिष्यहरूको नजिकमा ऊद्वारा त्यो गरिएको हो ।)
१९. यदि एवं, कथं त्वं इदं जानासि ? (यदि त्यसो भए, तिमिले यो कसरी जान्यौ ?)
२०. सो तथा करी'ति ते मं वदिंसु । (उसले त्यसरी गयो भनी उनीहरूले मलाई भने ।)
२१. तुहं पिता कदा पच्चागमिस्सति ? (तिम्रो बुबा कहिले फर्किनुहुनेछ ?)
२२. परसुवे सो ततो आगमिस्सति । (उहाँ परिस त्यहाँबाट आउनुहुनेछ ।)
२३. त्वं इमस्स पोत्थकस्स पत्तानि दालेसि नु ? (के तिमिले यो किताबको पानाहरू च्यातेका हौ र ?)
२४. न, अहं लिपिपरिचये अब्खरानि लिखन्तो निसीदिं । (होइन, म कापीमा अक्षरहरू लेख्दै बसेको थिएँ ।)
२५. अयलेखनीमुखेहि नु तुम्हे लिखथ ? (के तिमिहरूले फलामको निबहरूद्वारा लेखेको हौ र ?)
२६. मयं पत्तनाळ-लेखनीहि लिखाम । (हामी प्वाँखको कलमहरूले लेख्छौं ।)
२७. किं तुम्हाकं आचरियो हीयो उग्गण्हापेसि ? (तपाईंहरूको आचार्यले हिजो के सिकाउनुभयो ?)
२८. सो'म्हाकं भारत-भूमिवित्थारं उग्गण्हापेसि । (उहाँले हामीलाई भारतको भूगोलको बारेमा सिकाउनुभयो ।)
२९. मम सिलापत्थरस्स भिन्नत्ता सुवे'हं अब्जं किणिस्सामि । (मेरो ढुंगाको लेखे(सिलेट) भाँचेकोले भोलि म अर्को किन्नेछु ।)
३०. सो तं पोत्थकं तुहं अदासि नु ? (के उसले त्यो किताब तिमिलाई दिएको हो र ?)
३१. न; तेन सो अत्तनो भगिनिया दिन्नो । (होइन, उद्वारा त्यो (किताब) आफ्नो बहिनीलाई दिइयो ।)
३२. मम अनायत्तत्ता तं पोत्थकं तुहं दातुं न सक्कोमि । (त्यो किताब मेरो नभएकोले, तिमिलाई दिन सक्दिन ।)
३३. पाठशालाय निक्कड्ढितो सो सिस्सो अत्तनो गामं पच्चागमासि । (पाठशालाबाट निकालिएको त्यो शिष्य आफ्नो गाउँ फर्कियो ।)
३४. अनागते अभिवुद्धिं पत्तुं इच्छन्ता दहरकाले सिप्पुगहणं करोथ । (भविष्यमा अभिवृद्धिमा पुग्न इच्छा गर्नेहरूले यौवन समयमा सीप ग्रहण गर ।)

5. Conversation between two farmers

५. दुई किसानहरू बीचको संवाद

१. सुप्पभातं ! (शुभ बिहानी !)
२. सुन्दरं तथा कतं इध'गच्छन्तेन । (तपाईं यहाँ आउनुभएको राम्रो भयो ।)
३. अहं तथा समागन्तुं इच्छन्तो तव'गमनं पच्चासिंसन्तो वसिं ।
(म तपाईंसँग भेट्ने इच्छा गर्दै तपाईं आउने आशा गरी बसेको थिएँ ।)
४. कस्मा त्वं चिराय इध ना'गतो'सि? (के कारणले तपाईं धेरै समयसम्म यहाँ न आउनु भएको ?)
५. गेलञ्जेनाभिभूतोहं एकमासमत्तं कथचि पि गन्तुं नासखिं । (रोगले च्यापेको म एक महिनासम्म कहीं जान सकिनँ ।)
६. तव सस्सं निप्फन्नं वा नो वा ?(तपाईंको वाली सप्रिएको छ की छैन ?)
७. अधिकजलेन मम सस्सं विनस्सि; थोकं एव अवसिट्ठं अहोसि । (पानी धेरै भएकोले मेरो वाली विनास भयो, थोरै मात्र बाँकी रह्यो ।)
८. का भवतो सस्से पवत्ति ? (हजुरको वालीहरू कस्तो छ, नि ?)
९. पठमं गावो वतिं भिन्दित्वा तरुणसस्सं खादिंसु, अथावसिट्ठं अनोदकेन मिलायि ।
(पहिला गाईहरूले बार भत्काएर कलिला धानका बाला खाइदिए, त्यसपछि बाँकी भएको खडेरीले सुक्यो ।)
१०. यज्जेवं, कथं त्वं अत्तनो कुटुम्बं पोसेतुं सक्कोसि ?(यदि त्यसो भए, कसरी तपाईंले आफ्नो परिवारलाई पाल्न सक्नुहुन्छ ?)
११. अहं साकपण्णानि भण्डाकी-कुम्भण्डादीनि च विक्रिणित्वा जीविकं कप्पेस्सामि । (म सागपातहरू, भान्टा र फर्सी आदि बेचेर जीविका गर्नेछु ।)
१२. सन्ति तवु'थ्याने बहू जम्बीररुक्खा ?(तपाईंको बगैंचामा धेरै सुन्तलाका बोटहरू छन् र ?)
१३. वीसति रुक्खा ममु'थ्याने रोपिता होन्ति । (मेरो बगैंचामा बिसवटा रुखहरू रोपिएका छन् ।)
१४. एकस्मिं वारे तेहि कित्तकानि फलानि ओचिनासि ?(एक पटकमा तिनीहरूबाट कति फलहरू टिप्छौं ?)
१५. एकस्मिं फलवारे द्विसहस्समत्तानि फलानि लभामि । (एकपटकमा दुई हजार फलहरू प्राप्त गर्छु ।)

१६. कदा तव खेतं कसितुं इच्छसि ? (तपाईंको खेत कहिले खन्न चाहनुहुन्छ ?)
१७. यदा गोणे च नङ्गलानि च लभिस्सामि तदाहं कसिस्सामि । (जब (मैले) गोरु र हलोहरू प्राप्त गर्नेछु तब म खन्नेछु ।)
१८. लायने कित्तका लायका इच्छितब्बा ? (धान काट्ने बेलामा कति जना काट्ने मान्छेहरू चाहिन्छन् ?)
१९. दस लायका दसहि दात्तेहि मम सस्सं लायितुं सखिस्सन्ति । (दसजना धान काट्ने खेताला दसवटा हसियाँहरूद्वारा मेरो धान काट्न सक्नेछन् ।)
२०. खले रासीकत्वा कतीहि गोणेहि मद्दापेस्ससि ? (धान दाई गर्ने ठाउँमा थुपारेर कति गोरुहरूद्वारा दाई गर्न लगाउँनेछौ ?)
२१. अट्ठहि गोणेहि मद्दापेत्वा पलालं उद्धरित्वा भुसं पप्फोटेत्वा सुक्खापेत्वा च धञ्जं गेहं आनेस्सामि ।
(आठवटा गोरुहरूद्वारा दाई गराएर पराल पन्छाएर भुस हम्काएर र सुकाउन लगाएर धानलाई घरमा भित्र्याउनेछु ।)

6. Conversation between two merchants

६. दुई व्यापारीहरू बीचको संवाद

१. स्वागतं भवतो ! निसीदाहि'मस्मिं आसने । (तपाईंलाई स्वागत छ ! यस आसनमा बस्नुहोस् ।)
२. कथं तव सरीरप्पवत्ति ? (तपाईंको स्वास्थ्य कस्तो छ ?)
३. थुत्ति अत्थु ; अहं अच्चन्तनिरोगी विहरामि ।
(धन्यवाद छ, म अत्यन्तै निरोगीपूर्वक विहार गर्दछु ।)
४. तव पुत्त-दारा पि निरोगा सुखिनो ? (तपाईंको श्रीमती र छोराहरू पनि निरोगी र सुखी छन् ?)
५. एवं, ते पि अप्पाबाधा चेव सन्तुट्ठा च । (हजुर, उनीहरू पनि निरोगी र सन्तुष्ट पनि छन् ।)
६. इमस्मिं मासे भण्डविक्कयेन कित्तको लाभो लद्धो भवतो ? (यो महिनामा सामान बिक्रीद्वारा कति फाइदा प्राप्त भयो ?)
७. कीतमूलतो पि ऊनामूलेन विक्कणितत्ता मय्हं हानि येव अहोसि न वड्ढि .
(किनेको मूल्यभन्दा पनि कम मूल्यद्वारा बिक्रि गरेको कारणले मेरो हानी मात्र भयो फाइदा भएन ।)

८. पारसिक-देसतो कानि भण्डानि तथा कीतानि ?(पर्सिया(इरान) देशबाट के-के सामानहरू तपाईंद्वारा किनिए ?)
९. अहं सत्येन तत्थ गन्त्वा बहूनि अनग्घ-कोजवानि ओट्टेसु आरोपेत्वा आनेसिं ।
(म व्यापारीसंग त्यहाँ गएर धेरै मूल्यवान् गलैँचाहरू ऊटहरू माथि राखेर ल्याएँ ।)
१०. एकं कोजवं कित्तकेन मूलेन विक्किणितुं इच्छसिं ?(एउटा गलैँचालाई कति मूल्यले विक्रि गर्ने इच्छा गर्छौं ?)
११. कीतमूलतो दिगुणेन मूलेन विक्किणिस्सामि । (किनेको मूल्यभन्दा दुई गुणा मूल्यमा विक्रि गर्नेछु ।)
१२. एका वाणिजनावा हीयो पट्टनं आगताति सुतं मया । (एउटा व्यापारीको जहाज हिजो बन्दरगाह आइपुग्यो भनी मैले सुनेँ ।)
१३. एवं, अहं नावातित्थं गन्त्वा ततो भण्डं गहेतुं सच्चकारं अदासिं । (हजुर, म बन्दरगाहमा गएर (त्यहाँबाट) सामान लिन बैना दिएँ (राखेँ) ।)
१४. सुवे अहं दसहिं सकटेहिं तानि भण्डानि मम आपणं आहरापेस्सामि । (भोलि म दसवटा गाडाहरूबाट ती सामानहरूलाई मेरो पसलमा ल्याउन लगाउनेछु ।)
१५. अहं सब्बं भण्डरासिं किणितुं इच्छामि । (म सबै थुपारि राखेका सामानलाई किन्न चाहन्छु ।)
१६. सतं अम्बफलानि एकेन रूपियेन केतुं सक्का । (सयवटा आँपहरू एक रूपैयाँद्वारा किन्न सक्छु ।)
१७. एतस्स कम्बलस्सत्थाय कित्तकं तथा दिन्नं ?(यो कम्बलको लागि कति रूपैयाँ तपाईंले दिनुभयो ?)
१८. अहं दस रूपियानि पण्णास-सतभागे च अदासिं । (मैले दस रूपैयाँ र पचास पैसा दिएँ ।)

7. Conversation about Animals, Birds and Insects

७. जनावर, पक्षी तथा किराहरूबारे संवाद

१. सुनखा रत्तियं अत्तनो सामिकानं गेहानि रक्खन्ति ।
कुकुरहरूले रातमा आफ्ना मालिकहरूको घरहरूलाई रक्षा गर्छन् ।

२. मनुस्सा अरञ्जतो हत्थी बन्धित्वा आनेत्वा दमेत्वा अत्तानं किच्चानि कारापेत्ति ।
मानिसहरूले जंगलबाट हात्तीहरू बाँधेर ल्याई दमन गरेर आफ्ना कामहरू गराउँछन् ।
३. रथेषु योजिता अस्सा ते आकङ्कन्ता विसिखासु धावन्ति ।
रथहरूमा जोडिएका घोडाहरू ती (रथहरूलाई) तान्दै बाटोहरूमा दगुड्छन् ।
४. गद्रभो बहुं भारं वहितुं सक्कोति ।
गधाले धेरै भारी बोक्न सक्छ ।
५. ओट्टा बहूनि भण्डानि आदाय निरुदककन्तारे गन्तुं समत्था होन्ति ।
ऊँठहरू धेरै सामानहरू लिएर(बोकेर) पानी नभएको मरुभूमिमा जान सक्षम हुन्छन् ।
६. वानरो रुक्खं आरुहित्वा पक्खीनं कुलावके विनासेसि ।
बाँदरले रुखमा चढेर पंक्षीहरूको गुँडहरूलाई विगाऱ्यो ।
७. बिळालो कलन्दकं गण्हितुं रुक्खमूलं धावि ।
विरालो लोखर्केलाई समात्न रुखमुनि दौड्यो ।
८. व्याधा मिगे विज्झित्वा मंसं विक्किणितुं नगरं आहरन्ति ।
शिकारीहरूले मृगहरूलाई मारेर मासु बेच्न नगरमा ल्याउँछन् ।
९. तिणं खादन्तो ससो एकं मनुस्सं दिस्वा भीतो पलायि ।
घाँस खाँदै गरेको खरायो एकजना मानिसलाई देखेर डराएर भाग्यो ।
१०. गावी सकं वच्छं पायेतुं इच्छति, न पन'ब्बेहि खीरस्स दुहनं ।
गाईले आफ्नो बाच्छोलाई दूध चुसाउन मन पराउँछ, तर अरूहरूले दूध दुहेको मन पराउँदैन ।
११. मधुकरेहि पुप्फरेणवो आहरित्वा किच्छेन कतं मधुं मनुस्सा बलक्कारेण गण्हन्ति ।
मौरीहरूले पुष्पको पराकणहरू ल्याएर कष्टले बनाइएको महलाई मानिसहरूले जबर जस्ती लिन्छन् ।
१२. सुवो मुखतुण्डेण अम्बफलं विज्झित्वा तस्स रसं पिवि ।
सुगाले मुखको चुच्चोले आँपको फलमा घोचेर त्यसको रसलाई चुस्यो ।
१३. उपचिका थोक-थोकं मत्तिकं आनेत्वा अनुक्कमेण महन्तं वम्मिकं करोन्ति ।
धमिराहरूले अलि-अलि माटो ल्याएर क्रमैसँग ठूलो बल्मिकलाई बनाउँछन् ।

१४. मकसा मनुस्से डसित्वा लोहितं पिवन्ता ते पीळेन्ति ।
लामखुट्टेहरूले मानिसहरूलाई टोकेर रगत चुस्दै तिनीहरूलाई पीडा दिन्छन् ।
१५. उष्णनाभि खुद्दकजन्तवो गहेतुं अत्तना कतं जालं पत्थरति ।
माकुराले साना किराहरूलाई समात्न आफैले बनाइएको जाललाई फिजाउँछ ।
१६. पिपीलिका भूमिं खणित्वा तासं वसनद्वानं पटियादेन्ति ।
कमिलाहरूले जमिन खनेर उनीहरूको बासस्थान तयार पार्छन् ।
१७. सलभा अगिगं दिस्वा तस्स वण्णेन मोहित्वा तत्थ पतित्वा मरन्ति ।
फट्याङ्गाहरू(सलभाहरू)ले आगो देखेर त्यसको रङ्गले मोहित भएर त्यहाँ खसेर मर्छन् ।
१८. पारावता गेहस्स छदने निसीदित्वा रविंसु ।
परेवाहरू घरको छानामा बसेर घुर-घुर गरे (कराए) ।
१९. बहू काका आकासं पक्खन्दित्वा रुक्खसाखासु निलीयिंसु (अथवा निसीदिंसु) ।
धेरै कागहरू आकाशमा उडेर रूखको हाँगाहरूमा लुके अथवा बसे ।
२०. सेना खुद्दक-पक्खिनो मारेत्वा खादन्ति ।
चीलहरूले साना पंक्षीहरूलाई मारेर खान्छन् ।
२१. तस्मिं तळाके दस हंसा वीसति बका च सन्ति ।
त्यस तलाउमा दशवटा हाँसहरू र बीसवटा बकुल्लाहरू छन् ।
२२. महिसा सपङ्गे जले निमुज्जितुं इच्छन्ति ।
भैंसीहरू हिलो भएको पानीमा डुबुल्की मार्न मन पराउँछन् ।
२३. सप्पा उन्दूरे गिलन्ति; तथा पि ते नकुलेहि मारीयन्ति ।
सर्पहरूले मुसाहरूलाई निल्छन्; त्यस्तै तिनीहरू पनि न्याउरीमुसाहरूद्वारा मारिन्छन् ।
२४. विच्छिकानं विसं नङ्गुट्टे होति, सप्पानं विसं पन दाठामूले ।
विच्छीहरूको विष पुच्छरमा हुन्छ, सर्पहरूको विष चाहिँ दाँतको जरामा हुन्छ ।
२५. कत्थूरिका हिमवन्ते वसन्तिया एकाय भिगजातिया लब्भति ।
कस्तुरी हिमालमा बस्ने एक मृगजातिमा पाइन्छ ।

8. About Trees, Fruits, Flowers, etc.

८. रुख, फल, फूलहरू आदि बारेमा

१. लङ्कायं अनेक-सतसहस्रसङ्घा नाळिकेररुखा संविज्जन्ति ।
लङ्कामा धेरै सयौं हजारौं (लाखौं) संख्यामा अनेक नरिवल रुखहरू पाइन्छन् (विद्यमान) छन् ।
२. एकच्चे तेसं पत्तानि वायेत्वा तेहि गेहानि छादेन्ति ।
कोही(कुनै कुनै) मानिसहरूले ती नरिवलहरूको पातहरू बुनेर ती पातहरूद्वारा घरहरूमा छाँना छाउँछन् ।
३. तेसं पुप्फेहि रसं गहेत्वा मज्जानि सम्पादेन्ति ।
तिनीहरूको (नरिवलहरूको) फूलहरूबाट रसलाई लिएर मदिराहरू बनाउँछन् ।
४. पुष्परसं अगिगना तापेत्वा घनं कत्वा फाणितं गुळञ्च सम्पादेन्ति ।
पुष्परसलाई आगोले तताएर ढिकको गरी सक्खर र सक्खरको डल्लो बनाउँछन् ।
५. फलेहि खीरं तेलञ्च लभन्ति ।
(नरिवलका) फलहरूबाट दूध र तेल प्राप्त गर्छन् ।
६. तरुण-नाळिकेरानं जलं मधुरञ्चेव सीतलञ्च ।
कलिला नरिवलहरूको पानी गुलियो र शीतल हुन्छ ।
७. दारका दण्डानि खिपित्वा (दण्डेहि पहरित्वा) आमकानि अम्बानि पातेसुं ।
बच्चाहरूले लौरोहरू फ्याकेर (लौरोहरूले हिक्राएर) काँचो आँपहरू भारे ।
८. पनसानि लबुजानि कदलिफलानि च उण्हाधिकरट्टेसु सम्भवन्ति ।
भुइँकटहर, रुख कटहर र केराहरू तातो अधिक हुने (अति गर्मी) राष्ट्रहरूमा पाइन्छन् ।
९. मुद्दिका महाबदरा च सम-सीतुण्हेसु देसेसु जायन्ति ।
अंगुर र स्याउहरू समसीतोष्ण (गर्मी र जाडो समान) भएको देशहरूमा फल्छन् ।
१०. जातिफल-जातिकोसा एकस्मिं येव फले सम्भवन्ति ।
जाइफल र जावित्री एउटै फलमा नै पाइन्छन् ।
११. चन्दनेसु रत्तचन्दनं महग्घतमं ।
श्रीखण्डहरूमध्ये रत्तचन्दन धेरै मूल्यवान् हुन्छ ।

१२. एळा'ति एका कटुकरसा खुद्दक-बीजजाति ।
अलैची भनेको एउटा पिरो रस भएको सानो बीउ जाति हो ।
१३. लङ्काय बदरानि जम्बुदीपे बदरेहि खुद्दकतरानि होन्ति ।
लंका देशमा (पाइने) बयरहरू जम्बुद्वीपमा (पाइने) बयरहरूभन्दा साना हुन्छन् ।
१४. पिता मुद्दिकानि जम्बीरानि च आहरित्वा अत्तनो पुत्त-धीतरानं भाजेत्वा अदासि ।
बुबाले अंगुर र सुन्तलाहरू ल्याएर आफ्नो छोराछोरीहरूलाई बाँडेर दिनुभयो ।
१५. महाखज्जुरीफलानि विदेसेहि लङ्कं आहरीयन्ति ।
ठूला छोकडाहरू विदेशहरूबाट लंकामा ल्याइन्छन् ।
१६. दारका पक्कानि वेलुवानि किणित्वा तेसं भगिनीनं अदंसु ।
बच्चाहरूले पाकेका बयरहरू किनेर उनीहरूको बहिनीहरूलाई दिए ।
१७. सिद्धत्थकुमारो सालरुक्खमूले जातो, अस्सत्थरुक्खमूले बुद्धो भवि ।
सिद्धार्थराजकुमार शालरुखमुनि जन्मनुभयो, पीपलरुखमुनि बुद्ध हुनुभयो ।
१८. आपणतो कक्कारीफलानि पटोलानि च आहरित्वा व्यञ्जनानि सम्पादेहि ।
पसलबाट काक्रोफल र चिचिन्डोहरू ल्याएर तरकारीहरू बनाउनुस् ।
१९. चम्पकपुष्फानि मनुञ्जगन्धानि होन्ति; जयसुमनपुष्फानि निगगन्धानि ।
चम्पा फूलहरू सुगन्धित वास्ना भएका हुन्छन्; जाईफूलहरू गन्धरहित हुन्छन् ।
२०. नागरुक्खस्स दारु अतिथद्धं, पुष्फानि अतिसयेन सुगन्धानि ।
नागरुखको काठ धेरै कडा हुन्छ, फूलहरू अति सुगन्धित हुन्छन् ।
२१. वरणरुक्खो पत्तानं गलितकाले सुक्खरुक्खो विय पञ्जायति ।
पातहरू गल्ने समयमा वरुण रूख सुक्खा रूख जस्तै हुन्छ ।
२२. जम्बुदीपिकेहि मुखवासत्थाय निच्चसेवितानि तम्बूलानि पुगानि च युरोपीयरट्टेसु अञ्जातानि ।
जम्बुद्वीपवासीहरूले मुखवास्नाको लागि जहिले प्रयोग गरिने पान र सुपारीहरू युरोप देशहरूमा अज्ञात हुन्छन् ।

9. About a Dwelling House

५. आवास घरको बारेमा

१. मम गम्भे द्वार-वातपानानि विवराहि ।
मेरो कोठामा ढोकाहरू र भ्यालहरू खोलिदिनुहोस् ।
२. धीता द्वारं पिदहित्वा कुञ्चिकं आदाय नहानत्थाय कूपं अगमासि ।
छोरी ढोका बन्द गरेर साँचो लिएर नुहाउनको लागि इनारमा गइन् ।
३. दासियो सब्बदा पातो गेहङ्गनानि सम्मज्जित्वा कचवरं अपनेन्ति ।
दासीहरूले सधैं विहान सबेरै घरको आँगनहरूमा बढारेर फोहोर हटाउँछन् ।
४. घरणी रसवतिया उम्मारे ठत्वा सूदं आमन्तेसि ।
मालिकनीले भान्छाको ढोकामा उभेर भान्छेलाई बोलाइन् ।
५. पातरासत्थाय एळकमंसं पचाहि'ति सा तं वदि ।
विहानीको जलपानको लागि भेडाको मासु पकाउनुस् भनी उनीले(केटीले) उसलाई (केटालाई) भनिन् ।
६. सेवको भोजनफलकं अत्थरित्वा तत्थ कंसे च कटच्छू च ठपेसि ।
नोकरले खाना खाने टेबुलमा (कपडा) ओछ्याएर त्यहाँ थालहरू र चम्चाहरू राख्यो ।
७. घरसामिका अत्तनो वातीहि सद्धिं भुञ्जनत्थाय भोजनफलकस्स समन्ता पीठेसु निसीदिसु ।
घर मालिकहरू आफ्नो ज्ञातिबन्धुहरूसँगै खाना खानको लागि भोजन खाने टेबुलको वरिपरि रहेका मेचहरूमा बसे ।
८. त्वं कन्दे भुञ्जितुं इच्छसि ?
तपाईं तरुल खान मन पराउनुहुन्छ ?
९. न, अहं दधिं भुञ्जितुं इच्छामि ।
होइन, म दही खान मन पराउँछु ।
१०. 'मयं खीरं पिवितुं इच्छामा'ति दारका उन्नदिसु ।
'हामी दूध पिउन मन पराउँछौं' भनी बच्चाहरू कराए ।
११. मंसव्यञ्जनस्स रसो न सुन्दरो'ति एको वदि ।
मासु तरकारीको स्वाद मिठो छैन भनी एकजनाले भन्यो ।

१२. थोकं लवणं नोनीतञ्च सीघं आहराहि ।
अलिकति नून र नौनी चाँडै ल्याउनुस् ।
१३. दासियो वीहि उदुक्खले पक्खपित्वा मुसलेहि कोट्टेत्वा तचे अपनेन्ति ।
दासीहरूले धान ओखलमा राखेर मुसलहरूद्वारा कुटेर भुसहरूलाई हटाउँछन् ।
१४. दारिका चाटियं तण्डुले पक्खपित्वा उद्धनं आरोपेत्वा अगिगं जालेसि ।
बालिकाले भाँडामा चामलहरू राखेर चुलो माथि राखेर आगो बाल्यो ।
१५. तरुणी सण्हकरणिया नाळिकेरमिञ्जं सण्हं कत्वा मद्धित्वा रसं गण्हिस्सति ।
तरुनीले खुर्किने औजारद्वारा नरिवलको भित्रीभागलाई खुर्किएर मुछेर रसलाई लिनेछिन् ।
१६. मञ्चे अत्थरणं अत्थरित्वा बिम्बोहनानि ठपेही'ति सामिको उपट्ठाकं आह ।
खाटमा तन्ना ओछ्याएर सिरानीहरू राख भनी मालिकले सेवकलाई भन्यो ।
१७. सो तथा कत्वा मञ्चस्स पुरतो किलञ्जं पत्थरित्वा तस्सू'परि एकं कोजव'म्पि अत्थरि ।
उसले त्यसैगरी खाटको अगाडि सुकुल बिछ्याएर त्यसको माथि एउटा गलैँचा पनि बिछ्यायो ।
१८. गेहे दारुभण्डानि बहि नीहरित्वा सोधेतब्बानी'ति गहपति अवदि ।
घरमा काठको सामानहरूबाहिर निकालेर सफा गर्नुपर्छ भनी घरको मालिकले भन्यो ।
१९. सो नवं गेहं कारेतुं गिञ्जका च छदनिट्ठका च दारुसारानि च किणि ।
उसले नयाँ घरलाई बनाउन इट्टा, टाइल र काम लाग्ने काठहरू किन्यो ।
२०. इट्ठकवड्ढकिनो भित्तियो चिनन्ता, दारुवड्ढकिनो दारुकम्मं करोन्ता सीघं एव गेहं निट्ठापेसुं ।
डकर्मीहरूले भित्ताहरू बनाएको र सिकर्मीहरूले काठको काम गरेकोले चाडै नै घर सम्पन्न भयो ।

10. About a City

१०. शहरको बारेमा

१. नगरानि पन बहुसो पाकार-परिखा-गोपुरट्टालेहि युत्तानि होन्ति ।
नगरहरू प्रायः जसो धेरै पर्खाल, खाल्डो, गेट र धरहराहरूले संयुक्त गरेका हुन्छन् ।
२. तेसु बहू खुद्क-महन्ता वीथियो, उय्यानानि नानाविधघरानि च सन्ति ।
तीमध्ये धेरै साना ठूला बाटोहरू, बगैँचाहरू र धेरै प्रकारका घरहरू छन् ।
३. नगरवीथियो अस्सेहि रथेहि सकटेहि पथिकेहि च आकिण्णा होन्ति ।
नगरको बाटोहरू घोडा, रथ, गाडा र बटुवाहरूद्वारा भीड हुन्छन् ।
४. अस्सधावने वत्तमाने बहवो धनवन्ता निद्धना च अस्समण्डले समोसरन्ति ।
घोडा दौड हुनेबेलामा (भइरहेको बेला) धेरै धनवान्हरू र निर्धनहरू घोडा दगुर्ने चौरमा भेला हुन्छन् ।
५. सुरासोण्डा सायण्हेसु पानमन्दिरेसु सन्निपतित्वा मज्जं पिबन्ति ।
जड्याहरू साँभपख मदिरागृहहरूमा भेला भएर रक्सी पिउँछन् ।
६. नगरपालका दूरट्टानतो उदं आनेत्वा जलासये पूरेत्वा नाळमगोहि नागरिकानं उदकं भाजेन्ति ।
नगरपालिकाका पदाधिकारीहरूले धेरै टाढाबाट पानी ल्याएर जलाशयमा भरेर पाइपहरूबाट नगरवासीहरूकोलागी पानी बाँडिदिन्छन् ।
७. नगरेसु महन्तेहि पाकारेहि परिक्खित्ता बन्धनागारा सन्ति ।
नगरहरूमा धेरै ठूलो पर्खालहरूले घेरिएका जेलहरू छन् ।
८. ते अज्ज रत्तियं अस्सरथेन नच्चसालं गन्त्वा नच्चं ओलोकेस्सन्ति ।
उनीहरूले आज रातीको समयमा घोडाको रथद्वारा नाचघरमा गएर नाच हेर्नेछन् ।
९. धनवन्तानं पुत्त-धीतरो सायण्हेसु अत्तनो अत्तनो सहायेहि सिद्धिं उय्यानेसु आहिण्डन्ति ।
धनीहरूका छोराछोरीहरू साँभपख आ-आफ्ना साथीहरूसँग बगैँचाहरूमा डुल्छन् ।
१०. परदेसेहि आगच्छन्ता एकन्तेन कुतूहलसालं पस्सितुं गच्छन्ति ।
परदेशहरूबाट आएकाहरूले निश्चय नै संग्रहालय हेर्न जान्छन् ।

११. वण्णयोजको विज्जुरथेन गन्त्वा मुद्दङ्गनालयं सम्पापुणि ।
रचनाकार विज्जुरथ(ट्रली)द्वारा गएर छापाखानाको कार्यालयमा पुग्यो ।
१२. जेठ्ठपुण्णमियं वीसतिसहस्साधिका मनुस्सा धूमरथेहि अनुराधपुरं आगच्छन्ति ।
जेष्ठ पूर्णिमामा बिस हजारभन्दा बढि मानिसहरू रेलहरूद्वारा अनुराधपुर नगरमा आउँछन् ।
१३. रञ्जो चैव राजामच्चानञ्च पासादा नगरस्स मज्झभागे पतिट्ठिता ।
राजा र राजअमात्यहरूको भवनहरू शहरको बीच भागमा प्रतिष्ठित छन् ।
१४. रत्तियं नगरद्वारानि थकेत्वा आरक्खका अट्टालेसु तिट्ठन्ति ।
रातमा नगरद्वारहरू बन्द गरेर आरक्षक (पाले) हरू धरहराहरूमा उभिन्छन् ।
१५. अन्तो नगरे मनुस्सेसु मतेसु तेसं वातका मतसरीरानि सुसानं नेत्वा भापेन्ति पि, (भूमियं) निखणन्ति पि ।
शहरभित्रका मानिसहरू मर्दा तिनीहरूको ज्ञातिबन्धुहरूले मरेको लाशहरूलाई मसानमा लगेर जलाउँछन् वा जमिनमा गाड्छन् ।
१६. नगरसोधका कुम्भकारादयो च नगरतो बहि उपनगरेसु वसन्ति ।
नगरका कुचिकार र कुमाले इत्यादिहरू नगरबाट बाहिर उपनगरहरूमा बस्छन् ।
१७. रत्तियं नगरवीथियो विज्जुपदीपादीहि आलोकिता होन्ति ।
रातमा नगरको बाटोहरू बिज्जुली र दियो इत्यादिहरूले जाज्वल्यमान भएका हुन्छन् ।
१८. अम्हाकं नगरगुत्तिको अज्ज चतुघटिकायं नगरं पदबिखणं करिस्सति ।
हाम्रो मेयरले आज चारबजेतिर शहर परिक्रमा गर्नेछ ।
१९. राजा महता परिवारेन ओरोधेन च सह चन्दवारे नगरतो उथ्यानं गमिस्सति ।
राजा धेरै परिवार र परिचारिकासँग सोमबार नगरबाट बगैँचामा जानेछ ।
२०. एको वज्झप्पत्तो कारापालकं मुग्गरेन पहरित्वा मारेसीति सूयते ।
एकजना कैदीले भ्यालखानाको हाकिमलाई लौरोले हानेर मात्थो भनी सुनिन्छ ।

11. Government Affairs

११. सरकारी मामिलाहरू

१. राजूनं आणा न अतिक्कमितब्बा ।
राजाहरूको आदेश उल्लंघन गर्नुहुँदैन ।
२. ये राजानं अतिक्कमन्ति ते नानाकारेहि दण्डं लभन्ति ।
ज-जसले राजाहरूको (आदेश) उल्लंघन गर्छन्, तिनीहरूले विभिन्न प्रकारले दण्ड पाउँछन् ।
३. पुब्बे पन योधा सन्नाहसन्नद्धा फलकावुधहत्था असि-सत्ति-धनुआदीहि युज्झंसु ।
पहिला पहिला कवच लगाएका, ढाल, हतियार हातमा लिएका सैनिकहरू खड्ग, भाला, धनु आदिद्वारा लडे ।
४. इदानि ते बहुसो अगिगप्पहरणेहि युज्झन्ति ।
अहिले तिनीहरू (सैनिकहरू) धेरैजसो आगोको हतियारहरूले लडाईं गर्छन् ।
५. पोरानराजूनं युद्धसेना हत्थि-अस्स-रथपत्तिवसेन चतुरङ्गिनी अहोसि ।
पुराना राजाहरूका युद्ध सेना हात्ती-घोडा-रथ-पैदल टोली गरी चार प्रकारका हुन्थे ।
६. इमस्मिं काले हत्थिसेनाय ठाने नाळियन्तसेना तिद्धति ।
अहिलेको समयमा हात्तीसेनाको ठाउँमा टोपयन्त्र भएको सेना उभिन्छ ।
७. दुट्टगामिनी महाराजा लङ्कायं नानाठानेसु खन्धावारे बन्धित्वा दमिळेहि युज्झि ।
दुट्टगामिणी महाराजले लंकामा विभिन्न ठाउँहरूमा सैनिक छाउनी बाँधेर तामिलहरूसँग युद्ध गरे ।
८. तीयो नाम दामरिको चेतियानि भिन्दित्वा धनं गहेत्वा सेनं संहरित्वा लङ्कायं महन्तं विलोपं अकासि ।
तीय नाम भएको तामिलले चैत्यहरूलाई तोडफोड गरेर धनलाई लिएर सैनिकलाई जम्मा गरेर लंका देशमा धेरै लुटपाट गर्‍यो ।
९. इतो द्विसताधिकानं द्विन्नं वस्ससहस्सानं उपरि धम्मासोको नाम राजाधिराजा जम्बुदीपं पालेसि ।
आजभन्दा दुई हजार दुई सय वर्ष अगाडि धर्माशोक नाम भएको महाराज(सम्राट)ले जम्बुद्वीपमा राज्य गर्‍यो ।

१०. इदानी अट्टम-एड्वाड नामो अधिराजा जम्बुदीपे अधिरज्जं कारेति ।
अहिले आठौं एड्वाड नाम भएको महाराजाले जम्बुद्वीपमा राज्य गर्नुहुन्छ ।
११. अमच्चा मन्तिसभाय सन्निपतित्वा रज्जकिच्चानि मन्तयन्ति ।
मन्त्रीहरूले मन्त्रीपरिषद्मा भेला भएर राज्यका कार्यहरूलाई छलफल गर्छन् ।
१२. चमूपति अत्तनो सेनाय युद्धभूमिं अगमासि ।
सेनापति आफ्नो सैनिकको युद्धभूमितिर गयो ।
१३. यदा सत्तुसेना अब्भुय्यासि तदा मित्तसेना सकं खन्धावारं पच्चुय्यासि ।
जब शत्रुको सेना अघि बढ्न थाल्यो तब मित्रसेना आफ्नो ब्यारेकतिर फर्कियो ।
१४. राजा पसेनदि मगधरञ्जो अजातसत्तुनो सेनं पराजेत्वा तं जीवगाहं गण्हि ।
राजा प्रसेनजितले मगधराजा अजातशत्रुको सेनालाई पराजय गरेर उसलाई जीवितै समाप्त्यो ।
१५. एका युद्धनावा चीनरट्टतो बहू नाविकयोधे गहेत्वा पच्छिमदिसं गच्छन्ती कोळम्बतित्थं पापुणि ।
एक युद्धजहाज चीन देशबाट धेरै जहाजी (जल)सेनालाई लिएर पश्चिमदिशातिर जाँदै कोलम्बो बन्दरगाहतिर पुग्यो ।
१६. जापान-देसतो चित्तमासस्स सुक्कपक्खे दुतियायं निक्खन्ता राजदूता तस्मिं येव पक्खे चातुद्दिसियं स्यामरट्ठं सम्पापुणिंसु ।
जापानदेशबाट चैत महिनाको शुक्लपक्षको दोस्रोदिनमा निस्केका राजदूतहरू त्यही पक्षमा नै चर्तुदर्शीदिनमा थाइल्याण्ड देशमा पुगे ।
१७. एकदा एका उम्मत्तिका इतालिरट्टे महामच्चं मारेतुं उस्सहि ।
एकदिन एउटी पागलनीले इटालीदेशमा बस्ने महामन्त्रीलाई मार्न प्रयास गर्‍यो ।
१८. राजभटा एकं साहसिकं गहेतुं कोसमत्तं अनुबन्धिंसु ।
प्रहरी कर्मचारीहरूले एक अपराधीलाई समात्न तीनमाईलसम्म लखेटे ।
१९. गामभोजका बहुसो लच्छं गणहन्ता दुब्बले पीळेन्ति, चण्डानं अनुबलं देन्ति ।
गाउँका मुखियाहरूले धेरै घुस लिँदै दुर्बल मानिसहरूलाई सताउँछन्, उपद्रवीहरूलाई सहयोग दिन्छन्(गर्छन्) ।
२०. विनिच्छयामच्चो एकस्मिं गामिके कूटट्टकारकं जनपदभोजकं तज्जेसि ।
न्यायमन्त्रीले एउटा गाउँमा असत्य आरोप लगाउने जनपदको मुखियालाई तर्सायो ।

२१. मण्डलिस्सरे यं किञ्चि पदेसं गच्छन्ते तप्पदेसवासिनो तोरणादयो उस्सापेत्वा तं सम्पटिच्छन्ति ।

प्रशासक जुन कुनै पनि प्रदेशमा जाने बेलामा ती प्रदेशका वासिन्दाहरूले तोरण इत्यादिलाई गाडेर उसलाई (प्रशासकलाई) स्वागत गर्दछन् ।

२२. महासङ्गामतो पुब्बे जर्मन-अधिरञ्जो चरपुरिसा सब्बरट्टेसु वसिंसु ।

महायुद्ध हुनुभन्दा अधि जर्मन महाराजाको गुप्तचरहरू सबै देशहरूमा बस्थे ।

२३. पुरोहितस्स पुत्तो महालेखकस्स धीतरा विवाहं करि ।

पुरोहितको छोरोले महासचिवको छोरीसँग विवाह गर्‍यो ।

२४. सीहळानं सीहासनं किरीटञ्च इतो सतवस्साधिककालतो पुब्बे आङ्गलरट्टं नीतानि एकेन राजकुमारेण पुन इधानीतानि होन्ति ।

आजभन्दा सयवर्ष अगाडि इङ्गल्याण्डदेशमा लगाएका श्रीलंकनहरूको सिंहासन र श्रीपेच एक राजकुमारद्वारा फेरि यहीं ल्याइएका हुन् ।

२५. महाहवे वत्तमाने एम्डेन-नामा एका युद्ध-नावा समुद्वेसु चरन्ती बहू वाणिजनावायो ओसीदापेसि ।

ठूलो युद्ध भएको अवस्थामा एम्डेननाम भएको एक युद्धजहाजले समुद्रहरूमा जाँदै गरेका धेरै व्यापारीहरूको जहाजहरूलाई डुबाई दिएको थियो ।

२६. युवराजा कोळम्बतित्थे नावं अभिरुहित्वा वीसतिदिनेहि समुद्वं तरित्वा लण्डन-नगरं सम्पापुणि ।

युवराजले कोलम्बको बन्दरगाहमा जहाज चढेर २० दिन लगाई समुद्र तरेर लण्डन नगरतिर पुग्यो ।

२७. राजा अमच्चेहि परिवुतो बुधवारस्स सायण्हे सेनाव्यूहं पस्सितुं गमिस्सति ।

राजा अमात्यहरूद्वारा घेरिएर बुधवारको साँझपख सैनिकको फौजलाई हेर्न जानेछ ।

२८. एकच्चे चीनभटा व्योमयानेहि गन्त्वा गुळप्पहरणानि पातेत्वा जापानरट्टिकानं व्योमयानानि विनासेसुं ।

कुनै कुनै चीनका सिपाईहरू हवाईजहाजहरूद्वारा गएर बमहरू खसालेर जापान राष्ट्रवासीहरूको हवाईजहाजहरू विनाश गरे ।

२९. वत्तमानिका योद्धा विसधूमानि विस्सज्जेत्वा बहूनि जीवितानि विनासेतुं सक्कोन्ति ।

अहिले भएका योद्धाहरू विषको धुँवाहरू फ्याँकेर धेरै जीवित प्राणीहरूलाई विनाश गर्न सक्छन् ।

३०. जयग्गाहिका सेना पराजिताय सेनाय युद्धोपकरणानि अस्सादयो च अत्तनो सन्तके करोन्ति ।

जितेका सैनिकहरूले पराजित सेनाको युद्ध उपकरणहरू र घोडा इत्यादि आफ्नो व्यक्तिगत बनाउँछन् ।

12. Patients and Medical Treatment

१२. बिरामी र औषधी उपचार

१. वेज्जा नानाकारेहि रोगिनो तिकिच्छन्ति ।

डाक्टरहरूले अनेक तरिकाले बिरामीहरूलाई उपचार गर्छन् ।

२. एकच्चे रोगिनो कसायानि पिवितुं न इच्छन्ति ।

कुनै कुनै रोगीहरू टर्रो औषधीहरू पिउन मन पराउँदैनन् ।

३. तादिसानं अत्थाय ते मधुरानि भेसज्जानि सम्पादेन्ति ।

तिनीहरूको लागि उनीहरूले (ती डाक्टरहरूले) गुलियो औषधीहरू तयार पारी दिन्छन् ।

४. विसूचिका, मसूरिका, अहिवातकरोगो च सङ्गमणका भयानकरोगा ।

हैजा, विफर र महामारी रोग भयानक संक्रमण हुने रोगहरू हुन् ।

५. इमेहि रोगेहि फुट्टा बहुसो मरन्ति, अप्पका येव जीवितं लभन्ति ।

यी रोगहरूले संक्रमण भएकाहरू धेरै जसो मर्छन्, थोरैले मात्र जीवन लाभ गर्छन् ।

६. एकस्मिं कलहे लद्धप्पहारो मनुस्सो तस्स जातीहि सोत्थिसालं नीतो होति ।

एउटा कलहमा घाइते भएको(कुटाइ खाएको) मानिस उसको आफन्तहरूद्वारा अस्पताल लगिएको हो ।

७. सल्लकत्तो सत्थकम्मं कत्वा तं पुरिसं तिकिच्छि ।

शल्यक्रिया गर्ने (डाक्टर) ले शल्यक्रिया गरेर त्यो पुरुषलाई उपचार गर्‍यो ।

८. सप्पायकारिका (उपट्ठायिका) रत्तिन्दिवं तस्स मञ्चासन्ने ठत्वा तं रक्खिंसु ।

नर्सहरूले दिनरात उसको खाट नजिकै उभिएर (बसेर) उसलाई हेरचाह गरे ।

९. कसायं पचितुं गिरिकण्णं गोलोमिं यट्ठिमधुकञ्च आनेहीति वेज्जो वदि ।

औषधी बनाउन clitoria, orris root and liquorice ल्याऊ भनी वैद्यले भन्यो ।

१०. सो तस्स वणं आलिम्पितुं एकं आलेपं अदासि ।

उसले त्यसको (रोगीको) घाउलाई लेपन गर्न एउटा मलम दियो ।

११. कासरोगेन बहू मनुस्सा मरन्ति ।

क्षयरोगद्वारा धेरै मानिसहरू मर्छन् ।

१२. सल्लवेज्जो सुवे पातो तस्स गण्डं फालेस्सति ।

शल्यक्रिया गर्ने डाक्टरले भोलि बिहान त्यसको (विरामीको) खटिरालाई शल्यक्रिया गर्नेछ ।

१३. बहू जम्बुदीपिका अत्तनो अक्खीनि अञ्जनेन अञ्जन्ति ।

धेरै जम्बुद्वीपवासीहरूले गाजलद्वारा आफ्नो आँखामा गाजल लगाउँछन् ।

१४. ते नानारोगानं अत्थाय बहूनि भेसज्जतेलानि पि सम्पादेन्ति ।

तिनीहरू (जम्बुद्वीपवासीहरू) ले अनेक रोगहरूको लागि धेरै औषधीरूपी तेलहरू पनि तयार गर्छन् ।

१५. रोगारम्भे अनसनेन बहू रोगा विगच्छन्ति ।

रोगको आरम्भमा उपवासद्वारा धेरै रोगहरू हटेर जान्छन् ।

१६. जररोगाभिभूतानं अनसनं अतिविय सप्पायं होति ।

जोर लागेकाहरूलाई उपवास अत्यन्त अनुकूल (प्रभावकारी) हुन्छ ।

१७. किलिङ्ग-गत्त-वत्थताय अपरिसुद्धघ्नानवासेन च बहवो जना रोगपीळिता भवन्ति ।

शरीरमा फोहोर लुगा लगाएको र अपरिशुद्ध वासस्थानमा बसेकोले धेरै मानिसहरू रोगले पीडित हुन्छन् ।

१८. कालेन कालं उद्धविरेचन-अधोविरेचनेहि सरीरम्भन्तरम्पि सोधेतुं वट्ठति ।

समय समयमा बान्ता र भाडापखालाद्वारा शरीरभित्र पनि शुद्ध गर्न योग्य छ ।

१९. पक्खघातरोगो पन अतेकिच्छो वा दुत्तिकिच्छो वा'ति सल्लक्खितो ।

पक्षघात रोग उपचार गर्न नसक्ने अथवा उपचार गर्न गाह्रो भनी मानिएको छ ।

२०. सो अतिसाररोगतो अचिरवुद्धितो होति ।

ऊ भाडापखाला रोगबाट निको भएको धेरै भएको छैन ।

२१. अन्तमसो मासमत्तम्पि अनतिककमित्वा त्वं गेलञ्जा न बुद्धिहस्ससि ।

कम्तीमा पनि एक महिना नकाटी तिमी रोगबाट उठ्न सक्ने छैनौ । (तिमी रोगबाट मुक्त हुन कम्तीमा एक महिना लाग्ने छ ।)

२२. तस्स भगिनी तम्हा रोगा बुद्धिहस्सति वा नो वा'ति संसयो वत्तते ।

उसकी बहिनी त्यो रोगबाट निको हुनेछ अथवा हुनेछैन भनी शंका भइराखेको छ ।

२३. गिलानुपट्टानं पन अम्हाकं भगवता अतिसयेन पसत्थं ।

विरामी सेवा गर्नुलाई हाम्रो भगवान् बुद्धद्वारा धेरै प्रशंसित (कार्य) हो ।

२४. एकदा भगवा सयं एव एकं गिलानभिक्षुं उपट्टहि ।

एकचोटि भगवान् बुद्ध आफूले नै एकजना विरामी भिक्षुलाई सेवा गर्नुभएको थियो ।

२५. एकच्चे पोरानकराजानो तिरच्छानान'म्मि अत्थाय सोत्थिसालायो कारापेसुं, किमङ्ग पन मनुस्सानमत्थाय ।

कुनै कुनै पुराना राजाहरूले जनावरहरूको लागि पनि अस्पतालहरू बनाउन लगाए, (भने) मनुष्यहरूको लागि किन न बनाउनु, बनाउँछ नै ।

२६. इदानि पि एकच्चेसु रट्टेसु रोगिनो राजकोसतो अन्नपान-भेसज्जानि निम्मूलेन लभन्ति ।

अहिले पनि कुनै कुनै राष्ट्रहरूमा रोगीहरू राजकोषबाट अन्नपान र औषधीहरू निःशुल्क प्राप्त गर्छन् ।

13. About Buddhist Monasteries:

१३. बौद्ध विहारहरूको बारेमा

१. पुरा जम्बुदीपे अनेकभिक्षुसताकिण्णा जेतवन-वेळुवनादयो विहारसहस्सानि अहेसुं ।

पहिले जम्बुद्वीपमा सयभन्दा बढि अनेकौं भिक्षुहरू रहेका जेतवन, वेळुवन आदि हजारौं विहारहरू थिए ।

२. इदानि पन मज्झिमदेसे सब्बे पोरानकविहारा नट्ठा, भिक्षून् दस्सन'म्मि दुल्लभं जातं ।

अहिले चाहिँ मध्यदेशमा सबै पुराना विहारहरू विनाश भए, भिक्षुहरूको दर्शन गर्न पनि दुर्लभ भयो ।

३. जम्बुदीपस्स पुरत्थिमतो मरम्म-स्यामरट्टेसु च, दक्खिणतो लङ्कादीपे च, पुरत्थिमुत्तरतो चीन-जापान-रट्टेसु च इदानि अनेकसहस्सा विहारा बहू भिक्षुवो च सन्ति ।

जम्बुद्वीपको पूर्वदिशाबाट म्यानमार र थाई देशहरू, दक्षिण दिशाबाट श्रीलंका र पूर्वोत्तर

दिशाबाट चीन तथा जापान देशहरूमा अहिले अनेकौं हजार विहारहरू र धेरै भिक्षुहरू छन् ।

४. पुरा सङ्घारामेसु चैतिय-पटिमाघरा नाहेसुं; इदानि पि स्याम-मरम्मरट्टेसु सङ्घारामा बहुसो तेहि विसुं येव होन्ति ।

पहिले संघारामहरूमा चैत्य र बुद्धप्रतिमा राख्ने घरहरू थिएनन्; अहिले पनि थाई, बर्मा देशहरूमा संघारामहरू धेरै जसो ती चैत्य तथा बुद्ध मूर्तिहरूबाट अलग नै हुन्छन् ।

५. सीहळदीपे पनिदानि एकेकस्मिं सङ्घारामे एकेकं चैतियं, पटिमाघरं, एकेको बोधिरुखो, एकेका धम्मसाला च विज्जति ।

श्रीलंकाद्वीपमा चाहिँ अहिले एक-एक संघाराममा एउटा-एउटा चैत्य, बुद्धप्रतिमा राख्ने घर, एउटा-एउटा बोधिवृक्ष र एउटा-एउटा धर्मशालाहरू विद्यमान हुन्छन् ।

६. भिक्खून् वासागारो विहारो नाम ।

भिक्षुहरूको बसोबास गर्ने (ठाउँ) विहार भन्ने नाम हुन्छ ।

७. बुद्ध-महासावक-पटिमादयो पतिट्ठापेत्वा कतं बुद्धचरित-पटिसंयुत्त-चित्तकम्म-युतं पटिमाघरन्ति वुच्चति ।

बुद्ध, महाश्रावक र प्रतिमा आदि स्थापना गरेर बनाएको बुद्ध जीवनी राखेर चित्रण गरिएकोलाई प्रतिमाघर भनी भनिन्छ ।

८. सरीरधातुआदयो निदहित्वा थूपाकारेन सिलाइइकादीहि कतं चैतियं नाम ।

शरीरको धातु आदि भित्र राखेर स्तूप आकारले ढुंगा तथा इट्टाहरूद्वारा बनाइएको चैत्य भन्ने नाम हुन्छ ।

९. भिक्खू रजनं पचित्वा रजनदोनियं आसिञ्चित्वा तत्थ चीवरानि पक्खपित्वा रजन्ति ।

भिक्षुहरू रङ्गलाई उमालेर रङ्गको भाँडामा खन्याएर त्यसमा चीवरहरू राखेर रङ्गाउँछन् ।

१०. ते चीवरानि पारुपित्वा पत्ते गहेत्वा गामेसु पिण्डाय चरित्वा आसनसालायो आगन्त्वा भुज्जन्ति ।

तिनीहरूले (भिक्षुहरूले) चीवर पारूपन गरेर पात्रहरू लिएर गाउँहरूमा भिक्षाको लागि चारिका गरी विहारमा आउनुभएर भोजन गर्नुहुन्छन् ।

११. सुवे पुण्णमी, तस्मा मयं पातो'व आरामं गन्त्वा अट्टङ्गसीलं समादियिस्साम ।

भोलि पूर्णिमाको दिन हो, त्यसैले हामी विहान सबेरै नै विहारमा गएर अष्टशील ग्रहण गर्नेछौं ।

१२. मनुस्सेसु धम्मसालाय सन्निपतितेसु एको धम्मकथिको धम्मासने निसीदित्वा बीजनिं गहेत्वा धम्मं देसेस्सति ।

धर्मशालामा मानिसहरू भेला भएको बेलामा एकजना धर्मकथिक भन्तेले धर्म आसनमा बसेर पंखा लिएर धर्म देशना गर्नुहुनेछ ।

१३. मनुस्सा धम्मं सुत्वा पुष्प-दीप-धूपादीहि बुद्धं पूजेस्सन्ति ।

मानिसहरू धर्म सुनेर फूल, प्रदीप, धूप आदिहरूद्वारा बुद्धलाई पूजा गर्नेछन् ।

१४. तालपण्णेषु लिखितगन्था यदि सुगोपिता भवेय्युं वस्ससहस्साधिकं पि कालं अविनद्धा पवत्तेय्युं ।

ताडपत्रहरूमा लेखिएका ग्रन्थहरू यदि सुरक्षित राखियो भने हजार वर्षभन्दा पनि बढि समयसम्म नष्ट नभईकन रहिरहने छन् ।

१५. लङ्कायं बहुसु विहारेसु तालपण्णलिखिता सोगत-धम्मपोत्थका संविज्जन्ति ।

लंकादेशमा धेरैजसो विहारहरूमा ताडपत्रमा लेखिएका बुद्ध धर्मका ग्रन्थहरू विद्यमान छन् ।

१६. तथा पिदानि मुद्दितपोत्थकानं सुलभताय तालपण्णलिखने युत्ता मन्दा ।

तैपनि अहिले छापिएका पुस्तकहरू सजिलै प्राप्त भएकोले ताडपत्रलेखनमा नियुक्त भएका व्यक्तिहरू कम छन् ।

१७. भिक्खु-सामणेरा पातो'वुद्धहित्वा चेतियङ्गणादीनि सम्मज्जित्वा पुष्पासनेसु मिलात-माला अपनेत्वा तानि धोवित्वा पतिदिनं वत्तं करोन्ति ।

भिक्षु श्रामणेरहरू विहान सबेरै उठेर चैत्यको आँगन आदि बढारेर फूलदानीहरूमा रहेका सुकेका फूलमालाहरूलाई हटाएर ती फूलदानीहरूलाई धोएर हरेक दिन कर्तव्य पुरा गर्छन् ।

१८. ततो पच्छा बुद्धवन्दनं कत्वा यं किञ्चि आहारं भुज्जित्वा एकच्चे सामणेरा गन्थे वाचुगगते करोन्ति, एकच्चे आचरियानं सन्तिका धम्म-सत्थुगगहणं करोन्ति ।

त्यसपछि बुद्ध पूजा गरेर जुन कुनै खाना खाएर कुनै कुनै श्रामणेरहरू ग्रन्थहरू कण्ठस्थ गर्छन्, कुनै कुनै (श्रामणेरहरू) गुरुहरूको नजिकमा रहेर धर्म र व्याकरण सिक्छन् ।

१९. सायण्हे पि सम्मज्जनादीनि निट्ठापेत्वा थेरुपट्टानं कत्वा रत्तिया पठमयामे वाचुगगतगन्थे सज्झायन्ति ।

साँझपख पनि कुचो लगाउने आदि (कामहरू) सकाएर वा सिध्याएर स्थविरको सेवा गरेर रातको प्रथम याममा कण्ठस्थ भएको पाठहरूलाई वाचन गर्छन् ।

14. Conversation with a person come from Burma

१४. बर्माबाट आएका व्यक्तिसँग संवाद

१. त्वं कतर-रट्टवासिको'सि ?
तपाईं कुन देशको नागरिक हो ?
२. का तुहं जातभूमि ?
तपाईंको जन्मभूमि कुन हो ?
३. अहं मरम्मरट्टिको'मिह ।
म बर्मा देशको हुँ ।
४. अहं मरम्मजातिको'मिह ।
म बर्मा जन्मेको हुँ ।
५. त्वं कदा सकरट्टतो निक्खन्तो'सि ?
तपाईं कहिले आफ्नो देशबाट निस्कनुभएको हो ?
६. गतमासस्स एकादसमे ततो'हं निक्खन्तो ।
गत महिनाको एघारौं (दिनमा) म त्यहाँबाट निस्केको हुँ ।
७. नावायं कति-दिवसे वीतिनामेसि ?
जहाजमा कति दिन बिताउनु भयो ?
८. समुद्धे चत्तारी दिवसानि वीतिनामेसिं ।
समुद्रमा चार दिन बिताएँ ।
९. समुद्धो उपसन्तो अहोसि वा नो वा ?
समुद्र शान्त छ वा छैन ?
१०. एकदा उपसन्तो अहोसि, कदाचि सङ्गुभितो ।
कहिले काहीं शान्त हुन्थ्यो (भने) कहिले काहीं हल्लिन्थ्यो (छाल आउँथ्यो) ।
११. सन्ति तया सह आगता अब्बे पि ?
तपाईंसँग अरू पनि आएका छन् ?
१२. अब्बे द्वे पुरिसा एको च भिक्खु मया सद्धिं आगता ।
अरू दुईजना पुरुषहरू र एकजना भिक्षु मसँग आएका छन् ।

१३. किं अत्थाय तुम्हे इमं दीपं आगत'त्थ ?

के को लागि तपाईंहरू यो टापुमा आउनुभएको हो ?

१४. दाठाधातुं पोरानकचेतियानि च वन्दनत्थाय ।

दन्त धातु र पुराना चैत्यहरू दर्शन गर्न आएका हौं ।

१५. इदानि कत्थ वासूपगत'त्थ ?

अहिले कहाँ बस्नुहुन्छ ?

१६. मयं इदानि सेङ्गुसेल-नगरे राजवीथियं नवमङ्गे गेहे वसाम ।

हामी अहिले क्यान्डी नगरको राजमार्गमा नौ अंकको घरमा बस्छौं ।

१७. कदा तुम्हे चेतियवन्दनत्थाय गमिस्सथ ?

कहिले तपाईंहरू चैत्य वन्दना गर्न जानेछौ ?

१८. इतो द्वीह-तीहच्चयेन मयं अनुराधपुरं गमिस्साम ।

हामी आजबाट दुई तीन दिन बितेपछि अनुराधपुर (नगर) मा जानेछौं ।

१९. तुम्हे मरम्मरङ्गे कस्मिं पदेसे वसथ ?

तपाईंहरू बर्मा देशमा कुन ठाउँमा बस्नुहुन्छ ?

२०. मयं रामञ्जमण्डले मोलमिइन-नगरे वसाम ।

हामी रामञ्ज क्षेत्रमा मोलमिइन नगरमा बस्छौं ।

२१. तत्थ किं कम्मं करोन्ता जीविकं कप्पेथ ?

त्यो (ठाउँमा) के काम गरेर जीविकोपार्जन गर्नुहुन्छ ?

२२. मयं कस्सककम्मेन दारुसार-विक्कयेन च पुत्तदारे पोसेम ।

हामी कृषकको काम र काठ बेच्ने कामले छोराछोरी जहानहरूलाई पालन पोषण गर्छौं ।

२३. कदा सकरङ्गं पटिगमिस्सथ ?

कहिले आफ्नो देशतिर फर्किनुहुन्छ ?

२४. इतो चतुमासच्चयेन मयं सदेसं गमिस्साम ।

आजबाट चार महिना बितिसकेपछि हामी स्वदेश फर्किनेछौं ।

२५. ननु तत्था'पि बहूनि चेतियानि सन्ति ?

त्यो देशमा पनि धेरै चैत्यहरू छन् होइन र ?

२६. आम, तिगम्ब-महाचेतिय-पमुखानि अनेकसहस्स-चेतियानि सन्ति ।

हजुर, स्वेतगौं महाचैत्य प्रमुखमा अनेकौं हजार चैत्यहरू छन् ।

२७. तिगुम्बचेतियं कस्मिं ठाने पतिट्ठितं ?

स्वेतगौं चैत्य कुन ठाउँमा स्थापित छ ?

२८. तं पन रनान-नगरस्स उत्तरसीमासन्ने पतिट्ठितं ।

त्यो (स्वेतगौं महाचैत्य) रंगून नगरको उत्तर सीमा नजिकै स्थापित छ ।

२९. तं किं निदहित्वा केन कारापितं ?

त्यो चैत्यमा के राखेर कसले बनाउन लगाएको हो ?

३०. पठमं ताव भगवतो केसधातुयो निदहित्वा तपुस्स-भल्लिकनामेहि द्वीहि वाणिजेहि पतिट्ठापितन्ति वदन्ति ।

शुरुमा भगवान् बुद्धको केश धातुहरू राखेर तपुस्स र भल्लिक नाम भएका दुईजना व्यापारीहरूद्वारा स्थापना गर्न लगाएको हो भनी भन्ने गर्छन् ।

३१. पच्छ्म पन बहूहि राजा-राजामच्चादीहि नानावारेसु पटिसङ्गतं वड्ढितञ्च ।

पछिल्लो समयमा धेरै राजा राजअमात्यहरूद्वारा धेरै पटक मर्मत गरेको र ठूलो बनाएको हो ।

३२. तस्स चेतियस्स आकारं सङ्घेपेन मे कथेतुं सक्कोसि ?

त्यो (स्वेतगौं) चैत्यको आकारलाई संक्षिप्तमा मलाई भन्न सक्छौ ?

३३. क) तं पन तियङ्कसत-रतनुब्बेधं ।

त्यो (चैत्य) दुई सयपचास उचाईको छ ।

ख) बहूहि खुद्कचेतियेहि नानासत-पटिमाघरेहि च परिवारितं ।

धेरै स-साना चैत्यहरू र विभिन्न प्रकारका सयौं प्रतिमाघरहरूद्वारा पनि घेरिएको छ ।

ग) अगगतो याव मज्झा सुवण्णपट्टेहि छ्छादितं ।

टुप्पोबाट (गजुरबाट) मध्यभागसम्म सुवर्ण पाटाहरूद्वारा छोपिएको छ ।

घ) मज्झतो याव पादा सुवण्णेन आलिम्पितं ।

मध्यमभागबाट पाउसम्म सुवर्णद्वारा लेपन (जलप) लगाइएको छ ।

ङ) तीहि पाकारेहि परिक्खत्तं तं चेतियं रत्तिन्दिवं सुवण्णपब्बतो विय विरोचति ।

तीनवटा पर्खालहरूद्वारा घेरिएको त्यो चैत्य रातदिन सुवर्ण पर्वत जस्तै चम्किन्छ ।

15. About the sacred places in Ceylon.

(श्रीलंकाका पवित्रस्थलहरू बारेमा)

१. पुरा अनुराधपुरं आरामुय्यान-पोखरणीहि पासद-चेतिय-पटिमाघर-विहारेहि च आकिण्णं अहोसि ।

पहिला अनुराधपुर शहरमा आराम, बगैँचा, पोखरीहरू र भवन, चैत्य, प्रतिमाघर, विहारहरूद्वारा भरिभराऊ थियो ।

२. तत्थ बहुसु चेतियेसु महन्ततमं महासेन-रञ्जा कारितं जेतवन-चेतियं ।

त्यहाँ (अनुराधपुर शहरमा) धेरै चैत्यहरूमध्ये सबैभन्दा ठूलो महासेन राजाद्वारा बनाउन लगाइएको जेतवन चैत्य हो ।

३. तथा पि दुट्टगामिनी-महाराजेन कारापितं सुवण्णमाली-चेतियं 'महाचेतिय'न्ति सञ्जानन्ति (वा वोहरन्ति) ।

तर पनि दुट्टगामिनी महाराजाले बनाउन लगाइएको सुवर्णमाली चैत्यलाई 'महाचैत्य' भनी चिन्छन् (वा व्यवहार गर्छन् ।)

४. तस्मिं पन बहू सरीरधातुयो, अनग्घानि रतनानि, अनेकसत-सुवण्णपटिमायो च निदहिता होन्ति ।

त्यो (महाचैत्यमा) धेरै (बुद्धका) शरीरको धातुहरू र अमूल्य रत्नहरू र सयौँभन्दा बढि सुवर्ण प्रतिमाहरू स्थापना गरेका छन् ।

५. तं पन वीसाधिक-रतन-सतुब्बेधं अहोसि ।

त्यो(महाचैत्य) एक सय बिस (१२०) क्यूबिट उचाईको थियो ।

६. वट्टगामणी-अभय-महारञ्जा कारापितं पन अभयगिरि-चेतियं अनुराधपुरस्स उत्तरदिसाभागे पटिट्ठितं ।

वट्टगामणी अभय महाराजाद्वारा बनाउन लगाइएको अभयगिरि चैत्य अनुराधपुर (शहर) को उत्तरदिशाको भागमा स्थापित छ ।

७. तस्स पन चेतियस्स समन्ता अभयगिरिविहारो नाम अनेकभिक्खुसहस्सावासो महाविहारो अहोसि ।

त्यो (अभयगिरि) चैत्यको वरिपरि अभयगिरि नाम भएको विहार हजार भन्दा बढि भिक्षुहरू बस्नुभएको महाविहार थियो ।

८. देवानम्प्रिय-तिस्स-रञ्जा दक्खिणब्ब-धातुं पतिट्ठापेत्वा कारापितं नातिमहन्तं थूपारामचेतियं पन इमेसु चेतियेसु पोराणतरं ।

देवानम्प्रिय तिष्य राजाद्वारा भगवान् बुद्धको दाँयापत्तिको कुमको अस्थि धातुलाई प्रतिष्ठापन गरेर बनाउन लगाएको धेरै ठूलो नभएको थूपारामचैत्य यी चैत्यहरूमध्ये धेरै पुरानो हो ।

९. जम्बुदीपतो आनीता पन महाबोधिसाखा महामेघवने रोपिता ।

जम्बुद्वीपबाट ल्याइएको महाबोधि वृक्षको शाखा महामेघ वनमा रोपिएको छ ।

१०. महाविहारवासीनं उपोसथागारभूतो नवभूमिको लोहपासादो तस्स'सन्ने येव पतिट्ठितो ।

महाविहारमा बस्ने (भिक्षु)हरूको सीमागृहमा रहेको नौतल्ले फलामे भवन त्यो (बोधिवृक्षको) सँगै नै प्रतिष्ठित रहेको छ ।

११. थूपारामो महाविहारस्स उत्तरतो नातिदूरे होति ।

थूपाराम विहार महाविहारको उत्तर दिशाबाट नजिकै छ ।

१२. इस्सरसमणकारामो नाम रमणीयो विहारो अनुराधपुरस्स दक्खिणतो तिस्सवापिसमीपे अत्थि ।

इस्सरसमणक नाम भएको रमणीय विहार अनुराधपुरको दक्षिण दिशाबाट तिस्स दह नजिकै छ ।

१३. इमम्हा नगरतो योजनमत्तद्वाने पुब्बदिसायं चेतियपब्बत-विहारो होति ।

यो (अनुराधपुर) नगरबाट सात माइल गएर पुग्ने ठाउँमा पूर्वदिशामा चेतियपर्वत विहार रहेको छ ।

१४. लङ्कायं बुद्धसासनपतिट्ठापको महामहिन्दत्थेरो पठमं तस्मिं पब्बते ओतरित्वा सपरिवारस्स तिस्स-रञ्जो सम्मुखी-भवि ।

लंका देशमा बुद्धशासन स्थापना गर्नु भएको महामहेन्द्र स्थविर पहिलोचोटि त्यो पर्वतमा ओर्लिनु भएर परिवार सहित तिस्स राजाको अगाडि प्रकट हुनुभएको थियो ।

१५. भगवतो पन दाठाधातु बुद्धपरिनिब्बानतो नवसतमत्तानं वस्सानं अच्चये कलिङ्ग-रट्ठतो इध'नीता सिरि-मेघवण्णराजिनि लङ्कादीपं अनुसासन्ते ।

भगवान् बुद्धको दन्तधातु भगवान् बुद्ध परिनिर्वाण पश्चात् नौसय वर्ष बितिसकेपछि कलिङ्ग देशबाट सिरि मेघवण्णराजाले श्रीलंका द्वीपमा राज्य गरिरहेको बेला यो शहरमा ल्याएको हो ।

१६. सा पन पठमं अनुराधपुरे तदत्थाय कते पासादे सुरक्खिता अहोसि; पच्छिमकेहि राजूहि पुलत्थिनगरादयो अभिनव-राजधानियो नीता; इदानि पन सेङ्गुसेल-नगरे द्वीभूमकमन्दिरे ठपिता होति ।

त्यो (दन्त धातु) पहिले अनुराधपुर शहरमा त्यसको लागि बनाएको भवनमा सुरक्षितका साथ राखिएको थियो; पछिल्लो राजाहरूद्वारा पुलत्थिनगर इत्यादिहरू नयाँ शहरहरूमा ल्याइएको थियो; अहिले सेङ्गुसेलनगरमा दुईतल्ले मन्दिरमा राखिएको छ ।

१७. इतो पञ्चपञ्चासमत्तानं वस्सानं उपरि मरम्मरद्ववासिनो गहद्व-पब्बजिता इन्दनील-वजिर-लोहितङ्गादिमणीहि खचितं महग्घं सुवण्णकरण्डं आनेत्वा दाठाधातुया पूजेसुं ।

आजभन्दा पचपन्न वर्ष अगाडि म्यानमार देशवासी गृहस्थ-प्रव्रजितहरूले नीलमणि-हिरा-रुबी इत्यादि मणिहरूद्वारा जडिएको धेरै मूल्य पर्ने सुवर्णवाकस ल्याएर दन्त धातुलाई पूजा गरे ।

१८. ललाटधातुं पतिद्वपेत्वा काकवण्णतिस्स-महारञ्जा कारापितं मङ्गलमहाचेतियं पुब्बदिसाय तिकोणमलय-तित्थसमीपे सेरियस्सरतीरे पतिद्वितं ।

निधारको अस्थिधातु राख्न लगाएर काकवण्णतिस्स महाराजाद्वारा बनाउन लगाइएको मंगलमहा चैत्यलाई पूर्वदिशाको त्रिकोणमलय वन्दरगाह नजिकै सेरियस्सर (नदीको) किनारामा प्रतिष्ठित गरिएको थियो ।

१९. रतनमाली-महाचेतियेन समप्पमाणं तिस्स-महाचेतियं दक्खिणदिसाय महागामासन्ने पतिद्वितं ।

रतनमाली महाचैत्यसँग समान प्रमाण भएको तिस्स महाचैत्य दक्षिण दिशाको महागाम शहर नजिकै प्रतिष्ठित गरिएको थियो ।

२०. तं पन चेतियं सद्दावन्तेहि महन्तं धनं विस्सज्जेत्वा इतो तिसमत्तानं वस्सानं उपरि सब्बथा पटिसङ्घितं होति ।

त्यो (तिस्स महाचैत्य) श्रद्धावानहरूद्वारा धेरै धन खर्च गरेर आजभन्दा तीसवर्ष अघि सबै प्रकारले मर्मत गरिएको हो ।

२१. रतनमाली-महाचेतियं पिदानि महन्तेन धनब्बयेन (धनबलेन) पटिसङ्घीयते; अचिरेन तस्स पटिसङ्घरणं निद्वानं गमिस्सति ।

रतनमाली महाचैत्य पनि अहिले धेरै धनको स्रोतद्वारा मर्मत गरिन्छ; चाँडै नै त्यो चैत्यको मर्मत कार्य समाप्त हुनेछ ।

PART III

AIDS TO TRANSLATION

पालिबाट नेपालीमा

१. पदीपहत्यो अन्धो

(१) एकस्सं अन्धकार-रत्तियं एको अन्धो हत्थेन पदीप'मादाय खन्धे एकं चाटिं आरोपेत्वा वीथिं पटिपज्जि । अब्बतरो पुरिसो तं दिस्वा आह – 'अरे, बाल, तुहं रत्ति पि दिवा पि समाना; पदीपेन तव किं पयोजन'न्ति ।'

(२) तं सुत्वा अन्धो हसन्तो एवं आह – अहं एतं पदीपं न मम'त्थाय हरामि; तुम्हे पन अन्धकारे आगन्त्वा अपस्सन्ता मं घट्टेत्वा मम चाटिं पातेत्वा भिन्देय्यु'न्ति चिन्तेत्वा तुम्हाकं अत्थाय इमं हरामी'ति ।

१) हातमा बत्ती लिएको अन्धो

(१) एक अन्धकार रातमा एकजना अन्धो हातले बत्ती समाएर एउटा घैंटो काँधमा राखी बाटो लाग्यो । कोही एकजना पुरुषले उसलाई देखेर भन्यो – 'अरे, मूर्ख, तिमीलाई रात पनि दिन पनि समान छ; तिमीलाई बत्तीले के प्रयोजन हुन्छ ?'

(२) त्यो सुनेर अन्धोले हाँसदै यसरी भन्यो – मैले यो बत्ती मेरो लागि लगिरहेको होइन, तिमीहरू अन्धकारमा आएर नदेखी मलाई घचेटेर मेरो घैंटो खसालेर फुटाउँला भनी विचार गरेर तिमीहरूको लागि यो लगिरहेको छु ।'

२. महाद्विनो दळिहो भाता

(१) एकदा एको अतिदुग्गत-पुरिसो एकं महाद्वनिं उपसङ्गमित्वा आह – 'महाभागधेय, उभो पि मयं एकस्स आदिमपुरिसस्स अपच्चा, तस्मा मयं भातरो भवाम; त्वं पन महाद्वनो, अहं अतिदळिहो; देहि मे तव भातरा लद्धब्बं कोट्ठास'न्ति ।

(२) तं सुत्वा धनवा तस्से'कं रूपियं अदासि । तदा दुग्गतो 'अहो ! महासय, कस्मा त्वं एकस्स भातुनो दातब्बभागं न देसी ?'ति पुच्छि । 'पियमित्त, एत्तकेन सन्तुट्ठो होहि; सचा'हं मम भातरानं सब्बेसं दळिहानं एकेकं रूपियं ददेय्यं, न किञ्चि पि मम'त्थाय अतिरित्तं भवेय्या'ति धनवा अवोच ।

२. महाधनीको गरिब भाइ

(१) एकपल्ट एक अत्यन्त गरिब पुरुष एक महाधनीको नजिक गएर – ‘महाभाग्यवान् ! हामी दुबै एउटै आदिमव्यक्तिको सन्तान हौं, त्यसकारणले हामी दाजुभाई हौं, तिमी चाहिँ महाधनी, म अति दरिद्र छु, तपाईंको भाइले प्राप्त गर्न योग्य भाग मलाई दिनुस् ।’ भनी भन्यो ।

(२) त्यो कुरा सुनेर धनवान्ले उसलाई एक रूपैया दियो । त्यसबेला गरिबले ‘अहो ! महाशय, के कारणले तिमीले एक भाईलाई दिनुपर्ने भाग दिँदैनौ ? भनी सोध्यो । ‘प्रियमित्र ! एक रूपैयाले सन्तुष्ट होऊ; यदि मैले मेरा सबै दरिद्र भाईहरूलाई एक-एक रूपैया दिएँ भने मेरो लागि केही पनि बाँकी रहने छैन भनी धनवान्ले भन्यो ।’

३. मूगपतिरूपको याचको

(१) अतीते एको याचको चिन्तेसि – ‘सचा’हं अत्तानं मूगं विय दस्सेय्यं, बहुं मूलं लभेय्यन्ति । सो ‘मूगो’ति वचनं एकस्मिं फलके लिखापेत्वा तं गीवायं लग्गेत्वा मग्गपस्से अट्ठसि ।

(२) तस्स पच्चामित्तो अब्बो याचको ‘इमस्स साठेय्यं पाकटं करिस्सामी’ति चिन्तेत्वा तस्सा’विदूरे निसीदि । यदेको अनुकम्पको पुरिसो तस्स मूगपतिरूपकस्स काकणिकं दातुं सन्तिकं उपागमि, तदा सो वेरी – ‘महासय ! मा एतस्स किञ्चि मूलं देहि; सठो एसो; नेसो मूगो’ति उग्घोसेसि । अथ सो सठो कोपाविट्ठो ‘मुसावादी, अहं सब्बदा’व मूगो अहोसिं, इदानि पि मूगो भवामि’ति आह । तदा सो कारुणिको; ‘अत्थे’कच्चे मूगा ये सल्लपितुम्पि सक्कोन्ती’ति वदन्तो ततो अपगच्छि ।

३. लाटोको बहाना गर्ने माग्ने

१. अतीतमा एक जना माग्नेले विचार गर्‍यो – ‘यदि मैले आफूलाई लाटोभैँ देखाएँ भने धेरै पैसा लाभ गर्नेछु ।’ उसले ‘लाटो’ भन्ने शब्द एउटा फल्याकमा लेखाएर त्यसलाई घाँटीमा भुन्डाएर बाटोको छेउमा उभियो ।

२. उसको अर्को माग्ने शत्रुले – ‘यसको शठता (छलीपना) प्रकट गराउनेछु भनी विचार गरेर उसको नजिक बस्यो । जब एक दयालु पुरुष त्यस लाटो बहाना गरेकोलाई चानचुन पैसा दिनको लागि नजिक गयो, तब त्यो शत्रुले – ‘महाशय ! यसलाई कुनै पैसा नदिनु; यो शठ हो, यो लाटो होइन’ भनी ठुलो स्वरले करायो । त्यसपछि त्यो रिसाएको शठले – ‘भुठ ! म सधैं नै लाटो थिएँ, अहिले पनि लाटो छु’ भनी भन्यो । त्यसबेला त्यो करुणावान्ले – ‘कोही-कोही लाटा छन्, जो बोल्न पनि सक्छन्’ भनी भन्दै त्यहाँबाट गयो ।

४. कथं एकेन ससकेन सीहो मारितो

खुदाभिभूतो भिगराजा सकोपं (तं) अबोच – ‘कस्मा त्वं चिरायित्वा आगच्छसी’ति ? ‘ने’सो मम दोसो; अन्तरामगे’हं अब्जेन सीहेन बलक्कारेण निवत्तापितो’मिह; यावाहं तवन्तिकं आगन्त्वा तस्स समीपं पच्चागमनाय सपथमकासिं (ताव सो मं न विस्सज्जेसि) ति ससको वदि ।’ कोपाविट्ठो सीहो– ‘सीघं गन्त्वा सप्पगम्भं तं दुट्ठं मं दस्सेही’ति आह । अथ ससो तं एकस्स गम्भीरकूपस्स मुखवट्ठिं नेत्वा–‘पस्स, सामी’ति वत्वा कूपम्भन्तरे दिस्समानं तस्से’व पटिबिम्बं दस्सेसि । ततो सीहो दप्पितो नदित्वा कोपेण पक्खन्दन्तो कूपे पतित्वा मरि ।

४. कसरी एउटा खरायोद्वारा सिंह मारियो ?

भोकाएको सिंहले उसलाई क्रोधले– ‘के कारणले तिम्री अबेर आयौ ?’ भनी भन्यो । ‘यो मेरो दोष होइन, बिच बाटोमा अर्को सिंहले जबरजस्ती रोकिएको थिएँ, पहिला म तपाईं कहाँ आएर त्यसको समीपमा फर्कने सपथ गरें (तबसम्म उसले मलाई पठाएन) भनी खरायोले भन्यो ।’ रिसाएको सिंहले –‘छिट्टै गएर त्यो फुँई गर्ने दुष्टलाई मलाई देखाऊ’ भनी भन्यो । त्यसपछि खरायोले उसलाई एउटा गहिरो इनारको मुखको घेरामा लगेर –‘स्वामी ! हेर्नुस्’ भनी भनेर इनारभित्र देखा परेको उसको नै प्रतिबिम्बलाई देखायो । त्यसबाट दर्पित भएको सिंह गर्जी क्रोधले भ्रमिँदै इनारमा खसेर मयो ।

५. अकाले निक्खमनस्स विपाको ।

१) एकदा बाराणसीराजा पच्चन्तं वूपसमनत्थाय अकाले निक्खमित्वा उय्याने खन्धावारं निवेसेसि । तदा एको उळ्ळुको वेळुगुम्बं पविसित्वा निलीयि । काका तं दिस्वा आगन्त्वा ‘ निक्खमन्तं गण्हस्सामा’ति परिवारेसुं । सो याव सुरियत्थङ्गमना अठत्वा कालस्से’व निक्खमित्वा पलायितुं आरभि ।

२) अथ नं काका परिवारेत्वा तुण्डेहि कोट्टेन्ता पातेसुं । राजा एकं अमच्चं आमन्तेत्वा ‘कस्मा इमे काका उळ्ळुकं परिपातेन्ती’ति पुच्छि । अमच्चो - ‘महाराज, अकाले अत्तनो वसनद्वाना निक्खमन्ता एवं दुक्खं पप्पोन्ती’ति आह ।

५. कुबेलामा निस्कनेको विपाक

१) एकदिन बाराणसी राजा प्रत्यन्त (देश) शान्त गर्नको लागि कुबेलामा निस्केर बगैँचामा छाउनी स्थापना गयो । त्यसबेला एउटा उल्लु बाँसको भाङ्गमा पसेर लुक्यो । कागहरूले त्यो देखी ‘निस्कँदा समात्नेछौँ’ भनी आएर वरिपरि घेरे । त्यो (उल्लु) जब सूर्य अस्ताउने बेलासम्म

नवसी समयभन्दा नै पहिला निस्केर भागन थाल्यो ।

२) त्यसपछि उसलाई कागहरूले घेरेर चुच्चोहरूले कोट्याउँदै खसाले । राजाले एक मन्त्रीलाई आमन्त्रण गरी 'के कारणले यी कागहरूले उल्लुलाई आक्रमण गर्‍यो' भनी सोध्यो । मन्त्रीले - 'महाराज ! कुबेलामा आफ्नो बासस्थानबाट निस्कँदा यसरी दुःख प्राप्त गर्छन्' भनी भन्यो ।

६. विवादापन्ना द्वे उद्दा

१. अतीते द्वे उद्दा सहायका अहेसुं; तेसु एको अनुतीरचारी, एको गम्भीरचारी । ते एकदा एकं मच्छं लभित्वा एको 'अहं मच्छस्स उपरिमभागं खादितुं इच्छामी'ति आह; अपरो पि तमेव भागं इच्छि । ते अत्तनो विवादं तीरेतुं असक्कोन्ता एकस्स सिगालस्स वसनट्टानं गत्वा 'इमं नो अट्टं विनिच्छिनथा'ति आहंसु ।

२. सिगालो अत्तना दिन्नविनिच्छये तिट्टनत्थाय पठमं तेसं पटिञ्चं गहेत्वा मच्छस्स सीसञ्च नङ्कुट्टञ्च छिन्दित्वा विसुं कत्वा -

'अनुतीरचारी नङ्कुट्टं, सीसं गम्भीरचारिनो;

अथायं मज्झिमो खण्डो धम्मट्टस्स भविस्सती'ति ।

वत्वा एकस्स सीसं इतरस्स नङ्कुट्टञ्च दत्वा मज्झिमं खण्डं सयं खादितुं आरभि ।

३. उद्दा विसादापन्ना ततो पट्टाय मच्छे लभित्वा विवादरहिता समं भाजेत्वा खादिसु ।

६. विवादमा परेका दुई पानीबिरालो

(१) अतीतमा दुई पानीबिरालो साथी थिए । तीमध्ये एक किनारामा घुम्ने (विचरण गर्ने) र एक गहिराइमा घुम्ने । ती एकदिन एउटा माछा पाएर एकले 'म माछाको माथिल्लो भाग खान चाहन्छु' भनी भन्यो; अर्कोले पनि त्यही भाग इच्छा गर्‍यो । ती आफ्ना विवाद (भगडा) निवारण गर्न नसकी एक स्यालको बासस्थानमा गएर 'यो हाम्रो मुद्दा सुल्भाइदिनुहोस्' भनी भने ।

(२) स्यालले आफूले दिने निर्णयमा रहनको लागि सर्वप्रथम तिनीहरूको प्रतिज्ञा लिएर माछाको टाउको र पुच्छर काटेर अलग गरेर -

'किनारामा विचरण गर्नेलाई पुच्छर, टाउको गहिराइमा विचरण गर्नेलाई अनि यो बीचको भाग न्याय दिनेलाई हुनेछ ।'

भनेर एउटालाई टाउको र अर्कोलाई पुच्छर दिएर बीचको भाग आफूले खान शुरु गर्‍यो ।

(३) पानीबिरालोहरू पश्चात्ताप भई त्यसबेलादेखि माछा प्राप्त गरेर विवादरहित भई समानरूपले विभाजन गरेर खान थाले ।

७. सीहचम्मावृतो गद्रभो

(१) 'अतीते एको वाणिजो गद्रभ-भारकेन बोहारं करोन्तो विचरति । सो गत-गतद्वाने गद्रभस्स पिडितो भण्डिकं ओतारेत्वा गद्रभं सीहचम्मेन पारुपित्वा सालि-यवक्खेत्तेसु विस्सज्जेति । अथेकदिवसं सो वाणिजो एकस्मिं गामद्वारे निवासं गहेत्वा पातरासं पचापेन्तो गद्रभं सीहचम्मं पारुपित्वा यवक्खेत्ते विस्सज्जेसि ।

(२) खेत्तरक्खका सीहो'ति सञ्जाय उपगन्तुं असक्कोन्ता गेहं गन्त्वा आरोचेसुं । सकलगामवासिनो आवुधानि गहेत्वा सङ्घे धमेन्ता भेरियो वादेन्ता खेतसमीपं गन्त्वा उन्नदिसु । गद्रभो मरणभयभीतो गद्रभरवं रवि । गामवासिनो तस्स गद्रभभावं अत्वा अट्टीनि भञ्जन्ता पोथेत्वा सीहचम्मं आदाय अगमंसु । (सीहचम्मजातक)

७. सिंहको छाला ओढेको गधा

(१) अतीतमा एकजना व्यापारी गधाद्वारा भारी बोकाई व्यापार गर्दै घुम्छ । ऊ गएको गएको ठाउँमा गधाको पिठचूबाट सामान भारेर गधालाई सिंहको छालाले ओढाएर धान-जौ खेतहरूमा छाड्छ । एकदिन त्यो व्यापारी एउटा गाउँको ढोकामा वास लिई बिहानको नास्ता पकाउँदै गधालाई सिंहको छालाले ओढाएर जौको खेतमा छोड्यो ।

(२) खेतका रक्षकहरू सिंह भनी सम्भेर नजिक जान नसकी घरमा गएर बताए । सबै गाउँवासीहरू हतियारहरू लिई शङ्ख फुकदै, बाजा बजाउँदै खेतको नजिक गएर बेस्सरी चिच्याए । गधा मरणभयले त्रसित भई गधाको स्वर निकालेर करायो । गाउँवासीहरूले उसको गधा भएको भाव जानी हड्डी नै भाँचिने गरी कुटेर सिंहको छाला लिएर गए ।

८. काकोळकानं विरोधो

(१) अतीते पठमकप्पिका सन्निपतित्वा एकं अभिरूपं सोभगगप्पत्तं आणासम्पन्नं पुरिसं गहेत्वा राजानं करिंसु । चतुप्पादा पि सन्निपतित्वा एकं सीहं राजानं करिंसु । महासमुद्दे मच्छ्र आनन्द नाम मच्छ्रं राजानं करिंसु । ततो सकुणगणा हिमवन्तप्पदेसे सन्निपतित्वा – 'मनुस्सेसु राजा पञ्जायति, तथा चतुप्पदेसु चेव मच्छ्रेसु च, अम्हाकम्मि राजानं लद्धुं वट्टति । एकं राजाद्वाने ठपेतब्बयुत्तकं जानाथा'ति ।

(२) ते तादिसं सकुणं ओलोकयमाना एकं उळूकं रोचेत्वा 'अयं नो रुच्चती'ति आहंसु । अथे'को सकुणो सब्बेसं अञ्जासयगहणत्थाय तिक्खत्तुं सावेति । तस्स ततियसावणाय एको काको उट्टाय – 'तिट्ठ ताव, एतस्स इमस्मिं राजाभिसेककाले ईदिसं मुखं; कुद्धस्स कीदिसं भविस्सति ? इमिना हि कुद्धेन ओलोकिता मयं तत्तकपाले पक्खित्त-तिला विय तत्थ तत्थेव भिज्जिस्साम । इमं राजानं कातुं मय्हं न रुच्चती'ति आह । (उळुकजातक)

८. काग र लाटोकोसेरो बीचको भगडा

(१) अतीतमा प्रथम कल्पका (मानिसहरू) एकत्रित भएर एक सुन्दर, सौभाग्यवान् र आज्ञा सम्पन्न पुरुषलाई लिई (छानेर) राजा बनाए । चौपायाहरू पनि एकत्रित भएर एक सिंहलाई राजा बनाए । महासमुन्द्रमा माछाहरूले आनन्द भन्ने माछालाई राजा बनाए । त्यसपछि चराहरूको समूह हिमालय प्रदेशमा एकत्रित भएर 'मान्छे माझमा राजा देखिन्छ, त्यस्तै चौपाया र माछाका माझमा पनि' हामीमा पनि राजा पाउन योग्य छ । एक राजस्थानमा राख्न उचित भएकोलाई जान्नु (छान्नु) भनी भने ।

(२) तिनीहरूले त्यस्ता चरालाई खोज्दै गर्दा एक लाटोकोसेरोलाई रुचाएर 'यो हामीलाई मनपर्छ' भनी भने । त्यसपछि एउटा चराले सबैको मत लिनको लागि तीनपल्ट सुनायो । उसको तेश्रोपल्टको सुन्वाइमा एउटा काग उठेर— "अहिले पख्तुसु, यसको यो राज्याभिषेक समयमा यस्तो अनुहार छ, रिसाउँदा कस्तो हुने होला ? यसले रिसाएर हेर्दा हामी तातो भाँडोमा राखेको तिलभैँ त्यहीँ त्यहीँ नै फुट्नेछौँ । यसलाई राजा बनाउन मलाई रुचि छैन" भनी भन्यो ।

९. सामगिगया बलं

सत्या वातके आमन्तेत्वा; 'महाराजा, तुम्हे वातका; वातकेहि नाम समग्गेहि सम्मोदमानेहि भवितुं वट्टति । वातकानञ्चि सामगिगया सति पच्चामित्ता ओतारं न लभन्ति । तिट्ठन्तु ताव मनुस्सभूता, अचेतनानम्पि रुक्खानं सामगिगं लद्धुं वट्टति ।

अतीतस्मिं हि हिमवन्तपदेसे महावातो सालवनं पहरि । तस्स पन सालवनस्स अब्बमब्बं रुक्ख गच्छ-गुम्ब-लताहि सम्बन्धत्ता एकरुक्खम्पि पातेतुं असक्कोन्तो मत्थक-मत्थकेने'व अगमासि । एकं पन अङ्गणे ठितं साखाविटपसम्पन्नं महारुक्खं अब्बेहि असम्बन्धत्ता उम्मूलेत्वा भूमियं पातेसि । इमिना कारणेन तुम्हेहि पि समग्गेहि सम्मोदमानेहि वसितुं वट्टती'ति । (रुक्खधम्मजातक)

९. एकताको शक्ति

(१) शास्ताले आफन्तहरूलाई बोलाउनु भई 'महाराज ! तपाईंका आफन्तहरू छन्, आफन्तहरूसित एकता र एकजुट हुन उचित छ । आफन्तहरू एकजुट हुँदा शत्रुहरूले मौका पाउँदैनन् । मानिसहरूका कुरा त छोडौं, चेतनारहित भएका रूखहरू पनि एकता हुन योग्य छ ।'

(२) अतीतमा पनि हिमालय प्रदेशमा ठूलो हावाले शालवनलाई प्रहार गर्‍यो । त्यो शालवनको एकआपसमा रूख, बोटबिरुवा, भाडी र लहराहरूसँग सम्बन्ध भएका कारणले एउटा रूख पनि ढाल्न नसकी माथि-माथिबाट नै गयो । एक आँगनमा रहेको हाँगा बिँगा

सम्पन्न महान् रूख अरूसित असम्बन्ध हुनाले जरा समेत उखेलेर भुईमा ढालियो । यो कारणले तपाईंहरू पनि एकता र एकजुट भई रहन (बस्न) उचित हुन्छ भनी (भन्नुभयो) ।

१०. उपायदम्बो अन्धो ।

एकं घटं कम्बलञ्च विना अञ्जस्स धनस्स अस्सामिको एको अन्धो (अञ्जतरो अन्धो, यस्से'कं घटं कम्बलञ्च विना अञ्जं धनं नाहोसि), एकदा एकं देवायतनं गत्वा अच्चन्तसंविगो देवायाचनं करोन्तोव उपवासेन (अनसनेन) अत्तनो दुक्खजीवितस्स अन्तं कत्तुं अधिद्वासि । देवता तस्मिं पसन्ना तस्स पुरतो पातुभवित्वा 'वरं ते दस्सामी'ति अवोच । अथ ठानोचित-पञ्चो सो अन्धो 'को'सि भवं ?'ति पुच्छित्वा 'अहं महादेवो'ति वुत्ते आह - 'कथं अहं अत्तनो अक्खीहि अपस्सन्तो तं सद्विहस्सामि ?'ति । देवो तद्भणञ्जे'व तस्स अक्खीनि पाकतिकानि अकासि ।' तदा सो जण्णूहि निपतित्वा 'अहं मम नत्तारं रज्जसिरिं अनुभवन्तं पस्सितुं लभेय्यन्ति याचि । एवं सो एकेने'व वरेन अक्खिदिट्ठिं (दस्सनं), दीघजीवितं, सम्पत्तिञ्च पटिलभि ।

१०. उपायमा दक्ष अन्धो ।

एक गाग्री र कम्बल बाहेक अरु धनको स्वामी नभएको एक अन्धो (कुनै अन्धो, जसको एक गाग्री र कम्बल बाहेक अरु धन थिएन), एक दिन एक मन्दिरमा गएर अत्यन्त संवेगले देवलाई याचना गर्दै नै उपवासले (अनसनले) आफ्नो दुःखी जीवनलाई अन्त गर्न अधिष्ठान (दृढ संकल्प) गर्‍यो । देवताले ऊ प्रति प्रशन्न भएर उसको अगाडि प्रकट भएर 'तिमीलाई वरदान दिनेछु' भनी भन्थो । त्यसपछि स्थानोचित प्रज्ञा भएको त्यो अन्धोले 'तपाईं को हो ?' भनी सोधी 'म महादेव' भनी - 'म आफ्नो आँखाहरूले नदेखीकन तिमीलाई कसरी विश्वास गर्न सक्नेछु ?' भनी भन्थो । देवताले त्यही क्षणमा नै उसको आँखाहरू प्राकृतिक गर्‍यो । त्यसबेला उसले घुँडाले टेकेर (भुकेर) 'म मेरो नातीलाई राज्य श्री अनुभव गर्दै गरेको हेर्न पाऊँ' भनी माग्यो । यसरी उसले एउटा नै वरदानले आँखाको दृष्टि (दर्शन), दीर्घायु र सम्पत्ति प्राप्त गर्‍यो ।

११. अत्तनो मुखं निस्साय विनट्ठो कुम्भो

'सचे तुम्हे द्वे एकं दण्डकं मुखतुण्डेहि गण्हस्सथ अहं तस्स मज्झं मुखेन डसित्वा गण्हस्सामि, ततो तुम्हाकं पक्खबलेन'हम्पि सुखेने'व गन्तुं सक्खिस्सामी'ति कुम्भो अवोच । 'उपायो पन तथा भवतु, तथा पि अम्हेहि नीयमानं तं पस्सन्ता मनुस्सा 'अहो अब्भुतं दस्सनं'ति उग्घोसेय्युं । तं सुत्वा यदि त्वं तेसं उत्तरं ददेय्यासि, अद्धा तव जीवितं विनसस्सिति; तस्मा इधे'व निवसाही'ति हंसा अवोचुं । अथ कुम्भो आह - 'किं अहं तथाविधो जळो ? नाहं किञ्चि

पि कथेस्सामी'ति ।

ततो यथावुत्ताकारेण तस्मिं नीयमाने मनुस्सा तं दिस्वा सब्बे उग्घोसेसुं – अहो अच्छरियं ! द्वे पक्खिनो एकं कुम्मं हरन्ती'ति आह । तेसु एको – 'यदा'यं कुम्मो पतिस्सति, एत्थेव नं पचित्वा खादिस्सामा'ति आह; अञ्जो मयं गेहं नेस्सामा'ति आह । इमिना कक्खळवचनानि सुत्वा अतीव रुद्धो सो कुम्मो अत्तनो अधिद्वानं विस्सरित्वा 'तुम्हे भस्मं खादिस्सथा'ति वत्तुं मुखे विवटमत्ते येव भूमियं पतित्वा खण्डाखण्डिको जातो ।

११. आफ्नो मुखको कारणले विनाश भएको कछुवा

(१) 'यदि तिमीहरू दुईले एउटा लट्टीलाई मुखको चुच्चोले समात्यौ भने म त्यसको विचमा मुखले टोकेर समात्नेछु । त्यसपछि तिमीहरूको पखेटाको (प्वाँखको) बलले म पनि सुखपूर्वक जान सक्नेछु' भनी कछुवाले भन्यो । तरिका (उपाय) त्यस्तै होस्, त्यसो भएता पनि हामीले लग्दै गर्दा तिमीलाई देख्ने मानिसहरूले 'अहो ! अद्भुत दर्शन !' भनी उद्घोष गरे भने त्यो सुनेर यदि तिमीले उनीहरूलाई उत्तर दियो भने निश्चय पनि तिम्रो ज्यान नष्ट हुनेछ । त्यसैले यसमा नै रहनु भनी हाँसहरूले भने । त्यसपछि कछुवाले 'के म त्यस्तो मूर्ख हुँ र ! म केही पनि भन्ने छुइन् (छैन)' भनी भन्यो ।

(२) त्यसपछि भनेको अनुसार उसलाई लग्दै गर्दा मानिसहरूले त्यसलाई देखेर सबैले उद्घोष गरे - 'अहो ! आश्चर्य ! दुइ पंक्षीहरूले एउटा कछुवालाई लग्दैछन्' भनी भन्यो । तीमध्ये एकले - 'जब यो कछुवा खस्नेछ, यहीं नै त्यसलाई पकाएर खानेछौं' भनी भन्यो । अर्कोले - 'हामी त्यसलाई घरमा लग्नेछौं' भनी भन्यो । यी कडा वचन सुनेर अत्यन्त रिसाएको त्यो कछुवा आफ्नो करार बिसेर 'तिमीहरू भस्म खानेछौं' भनी भन्न मुख खोल्ने बित्तिकै नै भुईँमा खसेर टुक्रा-टुक्रा भयो ।

Dhamma.Digital

१२. सप्पुरिसा असप्पुरिसेहि दुक्खं पपोन्ति

उज्जेनिमगो एकस्मिं वने एको अस्सत्थरुक्खो अहोसि । यत्थे'को हंसो काको च एकतो वसिंसु । अथे'कदा एको पथिको उण्हाभितत्तो तं रुक्खमूलं पत्वा अत्तनो धनुं एकस्मिं पस्से ठपेत्वा तस्स छायाय निपज्जि । अचिरे'व रुक्खच्छाया तस्स मुखतो अपगच्छि, रुक्खे निसिन्नो हंसो तस्स मुखं सुरियरंसीहि तपन्तं दिस्वा तस्मिं कारुब्बेण अत्तनो पक्खे पसारेत्वा आतपनिवारणं अकासि ।

ततो न चिरेण मग्गकिलन्तो सो पथिको निद्दासुखं अनुभवन्तो मुखविजम्भनं अकासि (मुखं विवरि) । अब्बेसं सुखं असहमानो पकतिया दुट्ठो सो काहो तं दिस्वा तस्स मुखे वच्चं पातेत्वा उड्डीयि (पलायि) । पबुद्धो सो उल्लोकेत्वा हंसं दिस्वा तं अत्तनो धनुना विज्झि ।

१२. सत्पुरुषहरू असत्पुरुषहरूसँग बस्दा दुःख पाउँछन् ।

(१) उद्येन मार्गको एक वनमा एक पिपलको रूख थियो । जहाँ एक हाँस र काग सँगै बस्थे । अनि एक दिन एक यात्रु गर्मीले पोलेर त्यस रूखमुनि पुगी आफ्नो धनु एकातिर राखी त्यसको (रूखको) छायाँमा लेट्यो । छिट्टै नै रूखको छायाँ उसको अनुहारबाट (मुखबाट) हट्यो । रूखमा बसेको हाँसले उसको अनुहारमा (मुखमा) सूर्यकिरणले तातिरहेको देखेर उसप्रति करुणाले आफ्नो पखेटा फैलाएर घाम छेक्यो ।

(२) त्यसपछि धेरैबेर नलगाई बाटोमा गएर थाकेको त्यो यात्रुले निद्रासुख अनुभव गर्दै मुख खोल्थ्यो । अरूको सुख सहन नसक्ने स्वभाविकरूपले दुष्ट त्यो कागले त्यस (घटना) देखेर त्यसको मुखमा बिस्टा खसालेर उड्यो (भाग्यो) । व्युँभिको उसले माथि हेर्दा हाँसलाई देखेर त्यसलाई आफ्नो धनुषले हान्यो ।

१३. चन्दिम-सुरियेहि समानता ।

एकदा द्वे इत्थियो कूपतो वारिं उब्बाहन्तियो सल्लपितुं आरभिसु । तासु एका - 'मम पुत्तो दिने दिने - पतिदिनं) साधुतरं वड्ढति; सो रूपसोभाय चन्देन समो'ति आह । 'मम पुत्तो पन सुरियसमो'ति इतरा अबोच । अथ ता चन्दिम-सुरियानं कतरो महन्ततरो वा अभिरूपतरो वाति च चन्दसमभाव- सुरियसमभावेसु कतरो विसिद्धतरो'ति च (विनिच्छित्तु) विवादमकंसु ।

या पन अत्तनो पुत्तं सुरियसमानं अकासि सा एवं आह - 'सुरियो चन्दतो महन्ततरो, पभाधिको, अतिसयेन पयोजनावहो च; अथापरं चन्दिमा बहुसु दिवसेसु नभे न दिस्सति, तस्मा सो न सहहितब्बो'ति । इतरा पना'ह - 'सच्चं, तव सुरियो दिवसकाले बहुमिह आलोके वत्तमाने पभासति, कोचि पि तं तदा न गवेसति । चन्दो पन रत्तियं आलोकेन महन्ते अत्थे सति येव विरोचती'ति ।

१३. चन्द्रमा र सूर्यबीच समानता

एक समय दुईजना महिलाहरू इनारबाट पानी तान्दा तान्दै कुरा गर्न शुरु गरे । तीमध्ये एकले - 'मेरो छोरा दिनदिनै (प्रत्येक दिन) राम्रो भएर बढ्छ; ऊ रूप सौन्दर्यले चन्द्रमा जस्तै छ' भनी भनिन् । 'मेरो छोरा त सूर्य समान छ' भनी अर्कीले भनिन् । त्यसपछि उनीहरू चन्द्रमा र सूर्यमध्ये कुन अति महान्, अति सुन्दर छ र सूर्यभाव समान र चन्द्रभाव समान कुन विशिष्ट भनी विवाद गर्न थाले ।

जुन (महिलाले) आफ्नो छोरा सूर्य समान गरिन् उनले यस्तो भनिन् - 'सूर्य चन्द्रमा भन्दा ठूलो छ, अधिक प्रकाश छ, धेरै उपयोगी छ, त्यसपछि अर्को धेरै दिनसम्म चन्द्रमा आकाशमा देखापर्दैन । त्यसैले यसको भरोसा छैन ।' अर्की महिलाले चाहिँ 'सत्य हो, तिम्रो सूर्य दिनमा

धेरै उज्यालो हुँदा चम्कन्छ, जब कसैले त्यसलाई खोज्दैन । चन्द्रमा त राति धेरै आवश्यक परेको बेला नै चम्कन्छ भनी भनिन् ।

१४. जीमूतवाहनो कुमारो ।

हिमवतो एकस्स (पब्बत) कूटस्स मत्थके कञ्चनपुरं नाम नगरं अहोसि । तस्मिं पुरुत्तमे पुरा जीमूतकेतु नाम राजा भवि । तस्स पासादसमीपुय्याने (पमदवने) परम्परागतो एको कप्परुक्खो आयाचकानं मनोरथपूरको अन्वत्थनामो हुत्वा अट्ठसि । सो राजा तं तरुं उपट्ठहित्वा तस्स वाहसा अच्चन्तदानरतं उत्तमगुणोपेतं सब्बसत्तानुकम्पिं जीमूतवाहनं नाम पुत्तं लभि । तस्मिं कुमारे वयप्पत्ते (योब्बनप्पत्ते) राजा तं ओपरज्जे अभिसिञ्चि । अथे'कदा सो कुमारो पटिसल्लीनं सपितरं उपसङ्गम्म एतदवोच – 'महाराज, जानासि त्वं इमं सरीरं आदिं कत्वा सब्बेसं सङ्गतानं चलमान – तरङ्गसमानतं । दिट्ठा नु केनचि कदाचि धनस्स च विज्जुया च कत्थचि थिरथा ? अस्मिं संसारे एको परोपकारो येव थावरो, पुञ्ज-यसुप्पादको च, होति । अथ, तात, सब्बवत्थुसु अनिच्चेसु कस्स'अत्थाय कप्परुक्खो'यं रक्खीयती'ति ?

१४. जीमूतवाहन कुमार

एक हिमालय पर्वतको शिखरमा कञ्चनपुर नामको नगर थियो । त्यस राम्रो शहरमा पहिले जीमूतकेतु नामको राजा थियो । उनको दरवार नजिकको राजउद्यानमा परम्परागत याचना गर्नेहरूको मनोरथ पूरा गर्ने नाम अन्वर्थ भएको एउटा कल्पवृक्ष थियो । त्यस राजाले त्यो रूखमा उपस्थान गरेर त्यसको कारणले अतिशय दान दिनमा संलग्न, उत्तमगुणले युक्त, सबै प्राणीहरूलाई अनुकम्पा गर्ने जीमूतवाहन नामको पुत्र लाभ भयो । त्यस कुमार यौवनावस्था पुगेपछि राजाले उसलाई युवराज पदमा अभिषेक गर्‍यो । त्यसपछि एकदिन उसले एकलै बसिरहेको बुवा कहाँ गएर – 'महाराजा ! तपाईं जान्नुहुन्छ यो शरीर सुरुदेखि लिएर सबै सङ्गतवस्तुहरू छाल जस्तै चलायमान् हुन्छन् । केही कहिल्यै कतै धन र विजुलीको स्थिरता देख्नुभएको छ ? यस संसारमा एउटा परोपकार नै स्थिर, पुण्य र यश उत्पादक हुन्छ । त्यसैले, बुवा ! सबै वस्तुहरू अनित्य भएको बेला कसको लागि यो कल्पवृक्ष सुरक्षित भइन्छ भनी यसरी भन्यो ।

१५. वाणिजो वितत्थादत्तो तस्स पुत्तो च ।

वितत्थानदीतटे तक्कसिलानामं नगरं अहोसि, यस्स पासादपन्तिया पटिबिम्बं नदीजले दिस्समानं रसातलतो इमस्स सिरिसम्पत्तिं ओलोकेतुकामताया'गता एका नगरपुरी विय पुञ्जायित्थ । तस्मिं नगरे एको महद्धनो वितत्थादत्तो नामा वाणिजो वसि, सदा सोगत भिक्खूसु भत्तिपेमयुत्तो । तस्स पन पुत्तो रतनदत्तो नाम अत्तनो पितरं'पापो'ति (वचनेन) सब्बदा

अक्कोसि । ‘कस्मा मं पुत्तो अक्कोससी ?’ति पितरा पुट्ठो सो वाणिजपुत्तो – ‘त्वं वेदविमुखो हुत्वा आगमविरुद्धानि कम्मनि करोन्तो ब्राह्मणे वज्जेत्वा समणे सक्यपुत्तिये वन्दसी’ति अवोच ।

तं सुत्वा वाणिजो आह – ‘कोपादिसङ्घिलेसेहि विगमनं, सच्चवादिता, सब्बभूतानुकम्पिता च ब्राह्मणधम्मतो गधा’ति । पितरा एवं वुत्तो सो तं असम्पटिच्छित्वा पितरं अधिकतरं अक्कोसि । अथ खिन्नचित्तो पिता कालिङ्गदत्तस्स रञ्जो सन्तिकं गत्वा सब्बं एतं पवत्तिं आरोचेसि । ततो राजा तं वाणिजपुत्तं अत्तनो भवनं आनयापेत्वा मुसारचित्तकोपो (कोपाविट्ठमिव अत्तानं दस्सेत्वा) ‘इमं अच्चन्तकक्खलं पापिट्ठं वाणिजपुत्तं घातेथा’ति आह ।

१५. व्यापारी वितस्तादत्त र उसको छोरा

वितस्ता नदीको तीरमा तक्षशिला नामको शहर थियो । जसको भवनका पंक्तिहरूको प्रतिबिम्ब नदीको पानीमा देख्दा पातल लोकबाट यसको श्री सम्पत्ति हेर्ने इच्छाले आएको एक नगरपुरी जस्तै जान्थियो । त्यस शहरमा एक अत्यन्त धनी सधैं बुद्धका भिक्षुहरूमा भक्तिप्रेमले युक्त वितस्तादत्त नाम गरेका व्यापारी बस्थ्यो । उसको चाहिँ पुत्र रत्नदत्त आफ्नो बुबालाई “पापी” भनी (बोलीले) सधैं गाली गर्थ्यो । ‘के कारणले मलाई; पुत्रले गाली गर्छौ ?’ भनी बुबाले सोध्दा, त्यो व्यापारीको पुत्रले – “तिमी वेद विरुद्ध भई धर्मग्रन्थविरुद्ध काम गर्दै ब्राह्मणहरूलाई त्यागेर श्रमण शाक्य पुत्रहरूलाई वन्दना गर्छौ” भनी भन्यो ।

त्यो सुनेर व्यापारीले- ‘रिस आदि क्लेशहरूबाट टाढा भइसकेका, सत्यवादी र सबै प्राणीहरूप्रति अनुकम्पा भएका ब्राह्मण धर्ममा सम्मिलित भएका हुन्’ भनी भन्यो । बुबाले यसरी भन्दा उसले त्यो कुरालाई अस्वीकार गरेर बुबालाई धेरै नै गाली गर्‍यो । त्यसपछि दुःखी मन भएको बुबाले कलिङ्गदत्त राजाको नजिक गएर सम्पूर्ण यी खबर भन्यो । त्यसपछि राजाले त्यो व्यापारी पुत्रलाई आफ्नो दरबारमा ल्याउन लगाएर भुठो रिस भई (रिसाएको जस्तो आफूलाई देखाएर) ‘यो अत्यन्त कठोर पाप भएको व्यापारीको पुत्रलाई मारिदेऊ’ भनी भन्यो ।

१६. विधातुनो महानुभावता ।

एको युवा लोकधातुमापकस्स महानुभावतं चिन्तयमानो एकस्स रुक्खस्स मूले निसीदि । रुक्खमुद्धनि कूजन्तानं पक्खीनं मधुरगीतानी सुणन्तो सो सर्गं अपि तिणाय मञ्चित्थ । तस्स तरुनो नातिदूरे विपुलजलो एको तळाको अहोसि । सो माणवो नानाजलचर-समुल्लसितं निम्मल-मधुरजलेन याव मुखवट्टियपरिपुण्णं तं सरं उपगम्म यथाकामं तस्मिं निमुज्जित्वा अत्तनो पिपासं(दरथञ्च) विनोदेत्वा पुनपि तं एव रुक्खमूलं उपसङ्गमि ।

सो तत्थ अत्तनो उत्तरासाटकं पत्थरित्वा निपज्जि । कारुणिका निद्दा तं उपगम्म तस्स सब्बं किलमथं विनोदेसि (मनसा’पगतं अकासि) । अथ तस्स मनो सुपिनरज्जे सञ्चरित्तुं आरभि ।

१६. विधाताको महानता

एक युवक ब्रह्माण्ड सृष्टिकर्ताको महान्तालाई विचार गर्दै एउटा रूखको फेदमा बस्यो । रूखको टुप्पोमा (बसेका) कूजन गर्दै गरेका चराहरूको मधुर गीतहरू सुन्दै उसले स्वर्ग पनि तर्नको लागि विचार गर्‍यो । त्यस रूखको नजिकै धेरै पानी भएको एउटा तलाउ थियो । त्यो माणवले अनेक जलचरहरूद्वारा उल्लसित निर्मल मधुर पानीले किनारासम्म परिपूर्ण भएको त्यो तलाउ नजिक गएर इच्छा भए अनुसार त्यसमा डुबेर आफ्नो प्यास (कष्ट) मेटाएर फेरि पनि त्यो रूखको फेदमा नै गयो ।

ऊ त्यहाँ आफ्नो माथि लगाउने वस्त्र ओछ्याएर पल्टियो । करुणामयी निन्द्रा उसको नजिक गएर उसको सबै थकान मेटायो (मनबाट टाढा गर्‍यो) । त्यसपछि उसको मन स्वप्नको राज्यमा डुल्न थाल्यो ।

१७. कथं कालिदासो पण्डितो जातो ।

कालिदासो कालिदेविया पसादलाभेन कवित्तं पत्तो ति एकच्चे वदन्ति । अत्रायं किंवदन्ती – पुरा एकस्स रञ्जो पण्डिततमा धीता अहोसि । तस्सा पतिरूपं पतिं पटिलभित्तुं असक्कोन्तो खिन्नचित्तो सो राजा एकदा एवं पकासेसि – सुवे पातो यो कोचि पठमतं मम नयनगोचरो भविस्सति तस्स मय्हं धीतरं दस्सामीति । अत्तानो पुत्तस्स राजधीतरं नादासीति रञ्जो कुद्धो एको अमच्चो एकाय रुक्खसाखाय अग्गे निसीदित्वा तस्सा येव मूलं छिन्दन्तं (अतिमन्दपञ्चं) एकं ब्राह्मणगोपालकं (दिस्वा तं) आनेत्वा राजद्वारसमीपे निवत्तापेसि ।

राजा पि अत्तनो पटिञ्जानुरूपं तस्स गोपालकस्स धीतरं अदासि । अथ रत्तियं विलासमन्दिरगता राजा-धीता तस्स अच्चन्तबालतं अञ्जासि । ततो ताय कक्खलाहि वाचाहि परिभासितो सो एकं अरञ्जं पविसित्वा कालिदेविं आराधेत्वा अभिविसिट्ठं कवित्तं लभित्वा पच्चागतोति ।

१७. कालिदास कसरी कवि बने ?

कालिदासले कालिदेवीको प्रशन्नता प्राप्त गरेको कारणले कवि भएको भनेर केहिले भन्दछन् । यहाँ यसको यो किंवदन्ती थियो – पहिले एक राजाका एउटी पण्डित छोरी थिइन् । उनीलाई योग्य पति भेट्टाउन नसकेर चित्त खिन्न भएका त्यो राजाले एकदिन यसरी घोषणा गरे – भोलि बिहान जो कोही पहिले मेरो नयनगोचर (आँखा सामु) हुनेछ, त्यसैलाई मेरो छोरी दिनेछु । आफ्नो छोरालाई राजकुमारी दिएन भनेर राजाको रिसाइको एक मन्त्रीले एउटा रूखको हाँगाको टुप्पामा बसेर त्यसै रूखको टुप्पो काटिरहेको (अल्पबुद्धि) भएको एक ब्राह्मण गोठालोलाई (त्यसलाई देखेर) राजदरवारको ढोकामा ल्याएर पर्खायो ।

राजाले पनि आफ्नो प्रतिज्ञानुसार त्यो गोठालोलाई छोरी दियो । त्यसपछि रातमा विलासी मन्दिरमा गएकी राजकुमारीले उसको अति मूर्खता थाहा पाइन् । त्यसपछि तीनीद्वारा कटुवचन गाली गरिएको ऊ एक जंगलमा पसेर कालिदेवीलाई आराधना गरेर अति विशिष्ट कवित्व प्राप्त गरेर फर्क्यो ।

१८. रविन्सन् - क्रुसो - नाम तस्स सेवको च ।

एकदा पातो'हं किस्मिञ्चि किच्चे व्यावटो सुक्कवारं आमन्तेत्वा - 'समुद्गीरं गन्त्वा एकं कच्छपं वा कुम्भं वा लद्धुं सक्का'ति ओलोकेही'ति अवदिं; सत्ता-हवारेण मयं अण्डत्थाय च मंसत्थाय च एकं कुम्भं वा कच्छपं वा लभिम्ह । सुक्कवारो गतमत्तो व धावन्तो पच्चागन्त्वा मम निवेसनस्स बहिवतिं उल्लङ्घित्वा भूमिं वा सोपाणं वा अफुसन्तेहि विय पादेहि सीघतरं ममु'पसङ्गम किञ्चि कथेतुं मय्हं ओकासं अदत्त्वा'व - 'अहो सामि ! अहो दुक्खं ! अहो अलक्खिकं ! 'ति अवच । 'किं कारणं, सुक्कवारा'ति अहं अपुच्छिं । 'तत्राविदूरे एका, द्वे, तिस्सो'ति सो वदि । छ दोग्गियो सन्ती'ति अहं निच्छयं अकासिं; तथा पि उपपरिक्खिते तिस्सो व दोग्गियो अपस्सिं । ततो 'साधु, सुक्कवार, मा भायी'ति तं अस्सासेसिं ।

१८. रविन्सन् - क्रुस र उसको सेवक

म एक दिन विहान सबेरै कुनै काममा व्यस्त भई शुक्रवारलाई आमन्त्रण गरेर- "समुद्रको किनारमा गएर एउटा कछुवा वा एउटा कुर्म प्राप्त गर्न सकिन्छ कि हेर" भनेर भनें । हामीले हप्तामा अण्डाको लागि वा मासुको लागि एउटा कुर्म वा कछुवा प्राप्त गर्छौं । शुक्रवार जाने बित्तिकै दौड्दै पछिपछि लागेर मेरो घरको पर्खाल नाघेर भुईं वा भन्याङ्ग नछोए भैं खुट्टाहरूले चाँडै नै मेरो नजिक आएर केही कुरा भन्न मलाई मौका नदिईकनै 'अहो स्वामी ! अहो दुःख ! अहो पापी !' भनी भन्यो । 'के कारण शुक्रवार' भनेर मैले सोधें । 'त्यहाँ नजिकै रहेको एक, दुई, तीन' भनी उसले भन्यो । छ वटा द्रोणीहरू छन् भनेर मैले निश्चय गरें; त्यसो भएता पनि परीक्षा गरी हेर्दा तीनवटा मात्र द्रोणीहरू देखें । त्यसपछि 'राम्रो छ, शुक्रवार ! डराउनु पर्दैन' भनी उसलाई आश्वासन गरें (दिउँ) ।

१९. पुञ्जतित्थगमकस्स सुपिनं ।

इमस्मिं लोकविपिने (संसारगहणे) विचरन्तो पना'हं गुहासहितं एकं ठानं पत्वा तत्थ निपज्जित्वा निदं ओक्कमिं - तथा निपन्नो'हं एकं सुपिणं अपस्सिं । सुपिनेना'हं भोन्तो, अद्वक्खिं एकं पुरिसं पिलोतिकनिवत्थं पोत्थकहत्थं खन्धे (पिट्ठियं) आरोपितमहाभारं अत्तनो गेहस्स विमुखो हुत्वा अब्बतरस्मिं ठाने तिद्वन्तं । तत्थ पेक्खन्तोहं पोत्थकं विवरित्वा पठन्तं तं अद्वक्खिं । सो

पठन्तो एव रोदन्तो पवेधि; अथ च चिरतरं (अत्तनो सोकं) सन्धारेतुं असक्कोन्तो सो अट्टस्सरेन विलपन्तो 'किं अहं करिस्स'न्ति वदि । इमिना दुक्खिताकारेण सो गेहं गत्त्वा अत्तनो व्यसनं पुत्तदारा मा जानन्तू'ति चिन्तयमानो कञ्चि कालं सन्धारेन्तो पि अन्तो सोकस्स वड्डितत्ता चिरं निस्सद्दो भवितुं (तुण्ही निसीदितुं नासक्खि) ।

१९. पुण्यतीर्थमा जाने व्यक्तिको सपना ।

यस संसारको जंगलमा (घना संसारमा) घुम्दै मैले गुफा सहित एक ठाउँमा पुगेर त्यहाँ पल्टेर निदाएँ – त्यसरी निदाइरहेको मैले एउटा सपना देखें । हे सपनामा मैले फाटेको लुगा लगाएको हातमा पुस्तक (समातेको) महाभार काण्डमा (पीठ्युमा) (राखेको) आफ्नो घरको विमुख भएर अरू ठाउँमा उभिरहेको एक पुरुषलाई देखें । त्यहाँ हेरिरहेको म पुस्तक खोल्दै पठिरहेको उसलाई देखें । ऊ पढ्दै नै रुँदै काम्यो; त्यसपछि धेरै समयसम्म (आफ्नो शोक) सहन गर्न नसक्दै उसले दुखी स्वरले विलाप गर्दै 'म के गरूँ ?' भनी भन्यो । यो दुःखको आकारले ऊ घरमा गएर आफ्नो दुःखी श्रीमती र छोराछोरीहरूले न जानोस् भनी सोच्दै केही समय सहँदै भित्री शोक वृद्धि भएकोले धेरै समयसम्म निःशब्द हुन (चुपचाप बस्न सकेन) ।

२०. उच्चकुलिका अनुकम्पका होन्ति नु ?

बाराणसिया पयागं गच्छन्तो एको पुरिसो चोरमज्झगतो अहोसि; ते तस्स वत्थानि अच्छिन्दित्वा तं पि आवुधेहि पहरित्वा मतसदिसं (अतिदुब्बलं) कत्वा पक्कमिंसु । अथे'को ब्राह्मणो तेन मग्गेण गच्छन्तो तं खतसरीरं पुरिसं दिस्वा (ततो अपक्कम्म) मग्गस्स इतरपस्सेन अगमासि । अब्बो पि ब्राह्मणो तेन गच्छन्तो तथे'व अगमासि ।

अनन्तरं एको हीनजच्चो तस्मिं मग्गे गच्छन्तो तस्मिं कारुञ्जं उप्पादेत्वा तं उपसङ्कम्म तस्स वणानि बन्धित्वा (वेठेत्वा) मुद्दिकासवं तेलञ्च तेसु आसिञ्चित्वा अत्तनो वाहके पसुमिहं तं आरोपेत्वा एकं दानसालं नेत्वा तत्थ नं पटिजग्गि । पुन अत्तनो गमनं आरभन्तो पन सो द्वे क्हापणे नीहरित्वा सालापालकस्स दत्त्वा एवं अवदि – 'इमं पुरिसं सम्मा पटिजग्गाहि; अस्स'त्थे यं किञ्चि वयं करिस्ससि सब्बन्तं मम पच्चागमनकाले दस्सामी'ति ।

२०. उच्चकुलीनहरू अनुकम्पा गर्नेहरू हुन्छन् र ?

बाराणसीमा पयागमा जाँदै एक पुरुष चोरको बीचमा गएको थियो; उनीहरूले उसको लुगाहरू चोरेर उसलाई पनि हतियारहरूले प्रहार गरेर मरणतुल्य (अति दुर्बल) गरेर गए । त्यसपछि एक ब्राह्मण त्यस मार्गबाट जाँदै त्यो शरीर(भरि) घाउ भएको पुरुषलाई देखेर (त्यहाँबाट भागेर) मार्गको अर्को छेउबाट गयो । अर्को ब्राह्मण पनि त्यस बाटोबाट जाँदा त्यसरी नै गयो ।

एकछिनपछि एक नीच जातको (मान्छेले) त्यस मार्गमा जाँदा उसप्रति करुणा उत्पन्न गरी उसको नजिक गएर उसको घाउहरू बाँधेर (बेरेर) रक्सी र तेल त्यसमा छर्केर आफ्नो बाहक पशुमा उसलाई राखेर एक दानशालामा लगेर त्यहाँ उसलाई पालन पोषण गर्‍यो । फेरि आफ्नो गमन आरम्भ गर्दै उसले दुई कार्पापण निकालेर शालापालकलाई दिएर यसरी भन्यो – ‘यो पुरुषलाई राम्ररी पालन पोषण गर; उसको लागि जुन कुनै खर्च गर्नेछौ त्यो सबै मेरो (म) फर्किने समयमा दिनेछु ।

२१. पटिगहणे मत्तञ्जुता ।

१) तिस्स महाराजा पि देवसिकं चेतियपब्बते भिक्खुसङ्घस्स दानं ददमानो – ‘महाराज, किं एकं एव ठानं भजसि ? किं अञ्जत्थ दातुं न वट्टती’ति जानपदेहि वुत्तो दुतियदिवसे अनुराधपुरे महादानं दापेसि । एक-भिक्खु पि पटिगहणे मत्तं न अञ्जासि । एकमेकेन पटिगहितं खादनीयभोजनीयं द्वे तयो जना उक्खीपिंसु ।

२) राजा दुतियदिवसे चेतियपब्बते भिक्खुसङ्घं निमन्तापेत्वा राजन्तेपुरं आगतकाले ‘पत्तं देथा’ति आह । ‘अलं महाराज, अत्तनो पमाणेन भिक्खं गण्हिस्सन्ति’ति एकभिक्खु पि पत्तं न अदासि । सब्बे पमाणयुत्तकं एव पटिगहेसुं । अथ राजा-‘पस्सथ तुम्हाकं भिक्खूसु एको पि मत्तं न जानाति; हीयो किञ्चि अवसेसं नाहोसि । अज्ज गहितं मन्दं, अवसेसं एव बहू’ति तेसं मत्तञ्जुताय अत्तमनो, इतरेसञ्च अमत्तञ्जुताय अनत्तमनो अहोसि । (सम्मोहविनोदनी)

२१. प्रतिग्रहणको मात्राज्ञता

१) तिस्स महाराजा पनि दैनिक चैत्यपर्वतमा भिक्षुसंघलाई दान दिँदै – ‘महाराज ! किन एक ठाउँ मात्र आश्रय गर्नुहुन्छ ? के अरू ठाउँमा दान दिन योग्य छैन ?’ भनी जनपदवासीहरूले भन्दा दोस्रो दिनमा अनुराधपुरमा महादान दिन लगायो । एकजना भिक्षुले पनि प्रतिग्रहण गर्नुमा मात्रालाई थाहा थिएन । एक-एकले प्रतिग्रहण गरिएको खाद्य र भोज्य दुई तीन जनाले उठाए ।

२) राजा दोस्रोदिनमा चैत्यपर्वतमा भिक्षुसंघलाई निमन्त्रणा गराएर दरबारमा आएको बेलामा ‘पात्र दिनुस्’ भनी भन्यो । ‘होइन महाराज ! आफ्नो प्रमाणले भिक्षा ग्रहण गर्नेछन्’ भनी एक भिक्षुले पनि पात्र दिएन । सबैले उचित प्रमाणरूपले मात्र प्रतिग्रहण गरे । त्यसपछि राजा – ‘हेर तपाईंहरूको भिक्षुहरूमा एकजनाले पनि मात्रालाई जानेन; हिजो केही बाँकी रहेन । आज लिएको थोरै हो, अवशेष नै धेरै भयो’ भनी उनीहरूको मात्राज्ञतामा खुशी भई, अरूहरूको मात्राज्ञता नभएकोमा खुशी भएन ।

२२. शीलवतो महानुभावता ।

१) कूटकण्णराजा किर गिरिगामकण्णवासिं चुल्ल-सुधम्मत्थेरं ममायति । सो उप्पलवापियं वसमानो थेरं पक्कोसापेसि । थेरो आगन्त्वा मालारामविहारे वसति । राजा थेरस्स मातरं पुच्छि । 'किं थेरो पियायती ?'ति । 'कन्दं, महाराजा'ति । राजा कन्दं गाहापेत्वा विहारं गन्त्वा थेरस्स ददमानो मुखं उल्लोकेतुं नासक्खि ।

२) सो निक्खमित्वा बहिपरिवेने देविं पुच्छि - 'किदिसो थेरो'ति । 'त्वं पुरिसो हुत्वा उल्लोकेतुं न सक्कोसि; अहं कथं सक्खिस्सामि । नाहं जानमि किदिसो'ति । राजा- 'मम रट्ठे बलिकारा-गहपतिपुत्तं उल्लोकेतुं न विसहामि; महन्तं वत, भो, बुद्धसासन'ति अप्पोठेसि । (सम्मोहविनोदनी)

२२. शीलवान्को महानुभाव

१. कूटकण्णराजा गिरिगामकण्णवासी चुल्ल-सुधम्म स्थविरप्रति मेरो भन्ने भाव राच्छ । उसले उप्पलवापिमा बस्ने स्थविरलाई बोलाउन पठायो । स्थविर आउनु भएर मालारामविहारमा बस्नुहुन्छ । राजाले स्थविरको आमालाई सोध्यो । 'स्थविरले के मनपराउँछ ?' । 'महाराज ! कन्द (तरुल) मनपराउँछ' भनी जवाफ दियो । राजा तरुल लिन लगाएर विहारमा गई स्थविरलाई दिँदै मुख माथि हेर्न सकेन ।

२. ऊ निस्केर परिवेण बाहिर देवीलाई - 'यो स्थविर को जस्तो छ ?' भनी सोध्यो । 'तिमीले पुरुष भएर माथि हेर्न सकेनौ; म कसरी सक्नेछु । मैले जान्दिनँ यो(स्थविर) को जस्तो छ ?' भनी भनिन् । राजाले - 'मेरो राष्ट्रमा कर लिन गृहपति पुत्रलाई हेर्नको लागि साहस छैन; साँच्चै महान छ, अहो ! बुद्धशासन साँच्चै महान् छ' भनी ताली बजायो ।

२३. लङ्काय ब्राह्मण - तिस्स- भयं १

१) वत्तब्बक-निग्रोधत्थेरस्सापि सामणेकाले ब्राह्मण-तिस्स-भयं उदपादि । सामणेरो च उपज्झायो च'स्स परसमुद्दं ना'गमंसु; पण्णखादक-मनुस्से उपनिस्साय वसिस्सामा'ति पच्चन्ताभिमुखा अहेसुं । सामणेरो सत्ताहमत्तं अनाहारो हुत्वा एकस्मिं गामद्वाने तालरुक्खे पक्कं दिस्वा उपज्झायं आह - 'भन्ते, थोकं आगमेथ, तालपक्कं पातेस्सामी'ति । 'दुब्बलो'सि त्वं सामणेर, मा अभिरुही'ति । 'अभिरुहिस्सामि, भन्ते'ति खुद्दकवासिं गहेत्वा तालं आरुह्य तालपिण्डं छिन्दितुं आरभि ।

२) वासिफलं निक्खमित्वा भूमियं पति । थेरो चिन्तेसि - अयं किलमन्तो व रुक्खं आरूळ्हो; किं नु खो इदानि करिस्सती'ति । सामणेरो तालपण्णं फालेत्वा फालेत्वा वासिदण्डके बन्धित्वा घटेन्तो घटेन्तो भूमियं पातेत्वा 'भन्ते, साधु वतस्स सचे वासिफलं एत्थ पवेसेय्याथा'ति

आह । थेरो 'उपायसम्पन्नो सामणेरो' ति वासिफलं पवसेत्वा अदासि । सो वासिं उक्खिपित्वा तालफलानि पातेसि...याव तालफलानि अहेसुं, ताव तत्थे'व वसित्वा फलेसु खीणेसु अनुपुब्बेन पण्ण-खादक-मनुस्सानं वसनद्वाने एकं छड्डित-विहारं पविसिंसु । (सम्मोहविनोदनी)

२३. लंकाको ब्राह्मण तिस्स भय I

१) वत्तब्बक निग्रोध थेरलाई पनि श्रामणेर समयमा ब्राह्मण तिस्स भय उत्पन्न भयो । श्रामणेर र उपाध्याय उहाँको समुद्रपार गएनन्; पात खाने मानिसहरूलाई निश्रय लिएर बस्नेछौं भनी प्रत्यन्त अभिमुख भए । एक सप्ताहजति निराहार भई एक गाउँमा ताडिको रूखमा पाकेको फल देखेर श्रामणेरले उपाध्यायलाई भन्यो - 'भन्ते ! एकछिन पर्खनोस् पाकेको फललाई तल झार्नेछु ।' 'श्रामणेर ! तिमी दुर्बल छौ, रूख न चढ ।' 'भन्ते ! चढ्नेछु' भनी सानो चक्कु लिएर ताडीमा चढेर फल भएको ताडीको गुच्छा भाँचन सुरु गर्‍यो ।

२) सानो चक्कु भुईँमा खस्यो । स्थविरले - 'थाक्दा थाक्दै यो रूख चढ्यो; अहिले के गर्नेछ' भनी विचार गर्‍यो । श्रामणेरले ताडीको पात टुक्रा-टुक्रा गर्दै चक्कुको बिँडमा बाँधेर थोक्दा थोक्दै भुईँमा झारेर - 'भन्ते ! यदि चक्कु यसमा घुसाउनु हुनेछ भने राम्रो हो' भनी भन्यो । स्थविरले 'श्रामणेर उपाय सम्पन्न (बुद्धिमान्) छ' भनी चक्कु घुसाएर दियो । उसले चक्कु उठाएर ताडफल झार्‍यो । जबसम्म ताडफल थिए तबसम्म त्यहीं नै बसेर फल सिध्ँदा क्रमैसँग पातखाने मानिसहरूको बस्ने ठाउँमा एउटा छोडिएको विहारमा प्रवेश गरे ।

२४. लङ्कायं ब्राह्मण-तिस्स - भयं २

३) ब्राह्मण-तिस्सचोरो पि जनपदं विद्धसेसि.... सङ्घो सब्बदिसाहि नागदीपं गन्त्वा जम्बुकोलपट्टेने तिभूमक-महाउळुम्पं बन्धापेसि । एका भुमिका उदके ओसीदि; एकस्सा भिक्खुसङ्घो निसिन्तो; एकस्सा पत्तचीवरानि ठपायिंसु । संयुत्तभाणक-चुल्लसीवत्थेरो, इसिदत्तत्थेरो, महासोणत्थेरो ति तयो थेरा तासं परिसानं पामोक्खो । तेसु द्वे थेरा महासोणत्थेरं आहंसु - 'आवुसो महासोण, अभिरुह उळुप'न्ति । 'तुम्हे पन भन्ते ?'ति । 'आवुसो, उदके मरणं पि थले मरणं पि एत्तकं एव; न मयं गमिस्साम । तं पन निस्साय अनागते सासनस्स पवेणी ठस्सति; गच्छ त्वं आवुसो'ति । नाहं भन्ते, तुम्हेसु अगच्छन्तेसु गमिस्सामी'ति । याव ततियं कथेत्वा पि थेरं आरोपेतुं असक्कोन्तो निवत्तिंसु ।

४) अथ चुल्लसीवत्थेरो अनुपुब्बेन चारिकं चरन्तो महाविहारं सम्पापुणि । तस्मिं समये महाविहारो सुञ्जो; चतियङ्गणे एरण्डा जाता; चेतियं गच्छेहि परिवारितं, सेवालेन परियोनद्धं । थेरो धरमानक-बुद्धस्स निपच्चाकारं दस्सेन्तो विय महाचेतियं वन्दित्वा पच्छिमदिसाय सीलं पविसित्वा ओलोकेन्तो- एवरूपस्स नाम लाभग्ग-यसग्गप्पत्तस्स सरीरधातु-निचयद्वानं अनाथं जात'न्ति चिन्तयमानो निसीदि ।

५) इसिदत्थेरो पि अनुपुब्बेन चारिकं चरन्तो अलजनपदं सम्पापुणि । तत्थ मनुस्सा नातिपक्कानि मधुकफलानि भिन्दित्वा अट्ठिं आदाय तचं छड्ढेत्वा अगमंसु । थेरो- 'आवुसो महासोण, भिक्खाहारो पञ्जायती'ति बत्वा पत्तचीवरं आहरापेत्वा चीवरं पारुपित्वा पत्तं निहरित्वा अट्ठसि । तरुणदारका थेरं ठितं दिस्वा'इमिना कोचि अत्थो भविस्सती'ति वालुकं पुच्छित्वा मधुकफलत्तचं पत्ते पक्खित्वा अदंसु । थेरा परिभुञ्जिंसु । सत्ताहमत्तं सो येव आहारो अहोसि । (सम्मोहविनोदनी)

२४. लंकाय ब्राह्मण तिस्स भय II

३) ब्राह्मण तिस्स चोरले पनि जनपद ध्वस्त गय्यो । सबै दिशाबाट संघ नागद्वीपमा गएर जम्बुद्वीप कोलपट्टनमा तीनतल्लाको ठूलो नाउ बाँध्न लगायो । एकतल्ला पानीमा डुब्यो । एकतल्लामा भिक्षुसंघ बसे । अर्को तल्लामा पात्र चीवर राखे । संयुक्तभाणक, चुल्लसीव थेर, इसिदत्तथेर र महासोम स्थविर भनी तीनजना स्थविरहरू ती परिषद्का प्रमुख थिए । तीमध्ये दुइजना स्थविरहरूले महासोण स्थविरलाई भने - 'आवुसो महासोण ! नाउमा चढनुहोस् । तपाईंहरू नि भन्ते ? भनी सोध्यो । आवुसो ! पानीमा मर्नु पनि स्थलमा मर्नु पनि एउटै हो । हामी जानेछैनौं । तिमीलाई निश्रय लिएकोले गर्दा भविष्यमा शासनको प्रवेणी (वंश) स्थायी हुनेछ । आवुसो ! तिमी जाऊ । भन्ते ! तपाईंहरू जानु हुन्न भने म जाँदिनँ । तीन चोटिसम्म भनेर पनि स्थविरलाई चढाउन नसकेर पछि हटे ।

४) त्यसपछि चुल्लसीव स्थविर क्रमैसँग चारिका गरी महाविहारमा पुग्यो । त्यस समयमा महाविहार शून्य थियो । चैत्य आँगनमा घाँस थियो ? चैत्य वरिपरि बिरुवाले घेरिएको थियो, भ्नाउँले छोपिएको थियो । स्थविरले जीवमान बुद्धलाई सम्मान दर्शाउने भैं महाचैत्यलाई वन्दना गरेर पश्चिम दिशाका शालामा पसेर हेदै यस्तो लाभाग्र, यशाग्र प्राप्त (बुद्ध) को शारीरिक धातु जम्मा भएको ठाउँ अनाथ भयो भनी सोच्ये बस्यो ।

५) इसिदत्त स्थविर पनि क्रमैसँग चारिका गर्दै अलजनपदमा पुग्यो । त्यहाँ मानिसहरूले धेरै न पाकेका महुवा फल फुटालेर बियाँ लिएर बोक्रा छोरेर गए । स्थविरले - 'आवुसो महासोण ! भिक्षाहार प्रयाप्त छ ।' भनी भनेर पात्र चीवर ल्याउन लगाएर चीवर पारूपन गरी पात्र निकालेर उभियो । युवा बालकहरूले स्थविर उभिनुभएको देखेर यसले केही प्रयोजन हुनेछ भनी बालुवा पुसेर महुवा फलको बोक्रा पात्रमा राखी दिए । स्थविरहरूले खानुभयो । यो फल नै एक हप्ताजति आहार भयो ।

२५. महाभये वूपसन्ते ।

६) ब्राह्मण-तिस्सचोरे मते पितुमहाराजा छत्तं उस्सापेसि । 'भयं वूपसन्तं, जनपदो सम्पन्नो'ति सुत्वा परसमुद्गतो भिक्खुसङ्घो नावाय महातित्थपट्टने ओरुय्ह 'महासोणत्थेरो कहं वसती'? ति पुच्छित्वा थेरस्स सन्तिकं अगमासि । थेरो पञ्चसत भिक्खुपरिवारो कालकगामे

मण्डलारामविहारं सम्पापुणिं । तस्मिं समये कालकगामे सत्तमत्तानि कुलसतानि वसन्ति । रत्तिभागे देवता आहिण्डित्वा –‘महासोणत्थेरो पञ्चभिक्खुसतपरिवारो मण्डलारामविहारं पत्तो; एके’व नवहत्थसाटकेन सद्धिं एकेककहापणघनकं पिण्डपातं देतू’ति मनुस्से अवोचुं । पुनदिवसे च थेरा कालकगामं पिण्डाय पविसिंसु । मनुस्सा निसीदापेत्वा यागुं अदंसु । मण्डलारामवासी तित्सभूतित्थेरो सद्धत्थेरो हुत्वा निसीदि । एको महाउपासको तं वन्दित्वा ‘भन्ते, महासोणत्थेरो नाम कतरो’ति पुच्छि..... सत्तपिण्डपातसतानि थेरस्से’व अदंसु ।

७) पितुमहाराजा रज्जं पटिपज्जि । परसमुद्दा आगतागता भिक्खू ‘कहं वत्तब्बक – निग्रोधत्थेरो ?’ ति पुच्छित्वा तस्स सन्तिकं अगमिंसु । महाभिक्खुसद्धो थेरं परिवासेसि । सो महाभिक्खुसद्धपरिवृतो अनुपुब्बेन महाविहारं पत्वा महाबोधिं, महाचेतियं, थूपारामञ्च वन्दित्वा नगरं पाविसि । याव दक्खिणद्वारा गच्छन्तस्से’व नवसु ठानेसु तिचीवरं उप्पज्जि; अन्तो नगरं पविट्टकालतो पट्टाय महासक्कारो उपज्जि । इति कालविपत्तियं तालफलकन्द – मूलपण्णं पि दुल्लभं जातं; कालसम्पत्तियं एवरूपो महालाभो उप्पन्नो’ ति । (सम्मोहविनोदनी)

२५. महाभय शान्त भएको बेलामा

६. ब्राह्मण–तित्स चोरको मृत्यु भएको बेलामा पिता महाराजाले छत्र फर्फरायो । ‘ भय शान्त भयो, जनपद सम्पन्न भयो’ भनी सुनेर अर्को समुद्रपारीबाट भिक्षुसंघ डुंगाबाट महातीर्थ बन्दरगाहमा ओर्लेर ‘महासोण स्थविर कहाँ वस्तुहुन्छ ? भनी सोधेर स्थविरको नजिक गयो । पाँच सय भिक्षुपरिवार सहित स्थविर कालकग्राममा मण्डलाराम विहारमा पुग्नुभयो । त्यो समयमा कालकगाउँमा सात सय जति कुलका परिवारहरू बस्छन् । राति देवता घुमेर ‘महासोण स्थविर ! पाँच सय भिक्षु परिवार सहित महासोण स्थविर मण्डलाराम विहारमा पुग्नुभयो; एक-एक जनाले नौ हात लामो कपडासँगै एक एक कार्षापण मूल्य पर्ने भिक्षा दिनु’ भनी मानिसहरूलाई भने । फेरि अर्को दिन स्थविरहरू कालकगाउँमा भिक्षाचरणको लागि प्रवेश गरे । मानिसहरूले बस्न लगाई यागु दिए । मण्डलारामवासी तित्सभूति स्थविर संघ स्थविर भएर बस्यो । एक महाउपासकले उहाँलाई वन्दना गरी ‘भन्ते, महासोण स्थविर नाम गरेको को हो ?’ भनी सोध्योसात सय भिक्षा स्थविरलाई नै दिए ।

७. पिता महाराजले राज्य चलायो । समुद्रपारीबाट आएका आएका भिक्षुहरू ‘वत्तब्बक– निग्रोध स्थविर कहाँ (हुनुहुन्छ)?’ भनी सोधी उसको नजिक गए । महाभिक्षुसंघले स्थविरलाई घेरिएको थियो । त्यो महाभिक्षुसंघले घेरिएर क्रमैसँग महाविहारमा पुगेर महाबोधि, महाचैत्य र थूपारामलाई वन्दना गरी नगरमा प्रवेश गर्नुभयो । सर्वप्रथम दक्षिण ढोकाबाट जाँदै गरेको बेलामा नै नौ वटा स्थानहरूमा त्रिचीवर लाभ भयो । नगर भित्र प्रवेश गरेको बेलामा महासत्कार उत्पन्न भयो । यसरी काल विपत्तिको समयमा ताडफल, कन्द, जरा, पात पनि दुर्लभले उत्पन्न हुन्छ; कालसम्पत्तिको (समयमा) यस प्रकारले महान लाभ उत्पन्न हुन्छ ।

१. तक्कसिलाय निखिलसत्थालयो ।

तक्कसिलाय निखिलविज्जालयो पन केवलं ब्राह्मणानं एव सिक्खापनट्टानं अहोसि । तस्स विज्जालयस्स पभावो पच्छिमतो याव पारसिकदेसं, उत्तरतो याव योनकलोकं, पाचीनतो याव मगधं पाचीनकदेसं च पत्थरि । तेन सहेव ब्राह्मणानं सिक्खादानस्स कित्तिघोसो च दिसाविदिसासु पत्थरि । सतीसचन्द्र-नामो पण्डितो पन रञ्जो मागधस्स बिम्बिसारस्स, बुद्धस्स च भगवतो आतंकापहारकेन जीवकनामकेन राजकीयवेज्जेन सम्बन्धं सल्लक्खनीयं कथापवत्तिं ईदिसं वित्थारयति – सो पन वेज्जो दक्खिण मगधे राजगहनगरे जातो । वेज्जकम्मं चैव चतुसट्ठिकलासु यं किञ्चि कलञ्च सिक्खितुकामो सो तक्कसिलं अगमासि ।

तत्थ सम्पत्तो सो वेज्जाचरियस्स अत्तेयस्स अभिमुखं गतो तेनाचरियेन 'किं सिप्पमूलं दातुं सक्का'ति पुट्ठो एवं आह – 'सामि, सुतपरियेसको अहं मगधतो एत्तकं दूरं आगच्छिं । सकगेहतो निक्खमन्तो पनाहं अत्तनो अज्झासयं मातापितुन्नं वा सहायकानं वा न कथेसिं । तस्माहं धनेन यं किञ्चि परिच्चागं (अथवा गुरुपूजं) कातुं न सक्कोमि ; तथापि ममुग्गहणे निट्ठिते मम अत्तभावो तवायत्तो भविस्सति (अथवा मम देहं भवतो परिच्चजिस्सामी) ति आह । इमेहि वचनेहि तुट्ठो अत्तेयो तं अत्तनो सिस्सानं अन्तोगतं अकासि । जीवको तस्स आचरियस्स सन्तिके सत्तवस्सानि तिकिच्छकम्मं वेज्जसत्थं च उग्गणिह । नट्टानोपपरोक्खायं पन तक्कसिलाय समन्ता द्वियोजनट्टाने जातानं गच्छलतातिणमूलादीनं सब्बेसं भूतगामानं ओसधप्पयोजनं वित्थारेही'ति वुत्तो जीवको चत्तारि दिवसानि तत्थजातं सब्बं ओसधीजातं उपपरिक्खित्वा 'ओसधप्पयोजन-विरहिता एका पि गच्छजाति न विज्जति'ति अत्तनो आचरियस्स पकासेसि (आरोचेसि) ।

१. तक्षशीला विश्वविद्यालय ।

तक्षशीला विश्वविद्यालय केवल ब्राह्मणहरूका लागि मात्र शिक्षा दिने शास्त्रालय थियो । त्यस विद्यालयको प्रभाव पच्छिममा पर्शिया देशसम्म, उत्तरमा योनकसम्म, पूर्वदिशामा मगधसम्म र प्राच्य देशसम्म फैलियो । त्यो सँगसँगै नै ब्राह्मणहरूको शिक्षा दानको कीर्ति दिग्दिगान्तमा फैलियो । सतीश्चन्द्र नाम गरेका पण्डितले मगधको राजा बिम्बिसार र भगवान् बुद्धको (रोग) पीडा हरण गर्ने जीवक नाम गरेको राजकीय वैद्यसँग सम्बन्धित उल्लेखनीय कथा

यसरी विस्तार गरिएको छ – त्यो (जीवक) वैद्य दक्षिण मगधको राजगृह नगरमा जन्मिएको थियो । वैद्यकर्म र चौँसाठी कलाहरूमध्ये जुनसुकै कला सिक्ने इच्छाले ऊ तक्षशीला गयो ।

ऊ त्यहाँ पुगेर अत्रेय वैद्याचार्यको सामु गयो, त्यो आचार्यले 'के शिल्पको मूल्य दिन सक्छौ ?' भनी सोधेको बेला यस्तो भन्यो - 'स्वामी ! ज्ञानको खोजी गर्दै मगधबाट यत्तिको टाढा आएँ । आफ्नो घरबाट निस्कँदा मैले आफ्नो विचार आमा-बुबा अथवा साथीहरूलाई भनिनँ । त्यसकारण मैले धनले कुनै परित्याग (अथवा गुरु दक्षिणा) दिन सकिदैन; त्यसो भएता पनि मेरो पढाई सिद्धिएपछि मेरो शरीर तपाईंको सम्पत्ति हुनेछ (अथवा मेरो शरीर तपाईंलाई परित्याग गर्नेछु)' भनी भन्यो । यी वचनहरूले सन्तुष्ट भएको अत्रेयले उसलाई आफ्नो शिष्यहरूमा समावेश गर्‍यो । जीवकले उसको गुरुको नजिक ७ वर्षसम्म उपचारकर्म र वैद्य शास्त्र सिक्‍यो । अन्तिम परीक्षामा तक्षशीलाको वरिपरि दुई योजनसम्मको भूमिमा उम्रेका रूख, लहरा, घाँस, जरा आदि सबै विरुवाहरूको औषधीको प्रयोजनलाई व्याख्या गर भनी भनिएको जीवकले चार दिनसम्म त्यहाँ उम्रेका सबै औषधीजन्य विरुवाहरू परीक्षा गरेर 'औषधी प्रयोजन नभएका एउटा पनि बोटविरुवा देखिँदैन भनी आफ्नो गुरुलाई प्रकाश पाऱ्यो (भन्यो) ।

२. नालन्दाय निखिलविज्जालयो

दुतियं तथा पि पौराण जम्बुदीपे सोगतमहाविज्जालयतनेसु पाकटतमं पन नालन्दा निखिलविज्जालयतनं अहोसि । सो पन विज्जालयो, सकल मगधरट्टे धम्मगञ्जा नामेन पाकटो भवि । भारतीय पोत्थकालयानं महन्ततमो तस्स विज्जायतनस्स पोत्थकाकरो रत्तोदधिनामिह नवभूमक पासादे पतिट्ठापितो अहोसि । एसो पन निखिलसत्थालयो किट्टुप्पत्तितो पुब्बे पठमसतवस्सतो पट्टाय, अथवा तस्मिं सत्थालये आचरियभावेन वुत्थस्स नागज्जुन महाथेरस्स कालतो पट्टाय, याव किट्टुप्पत्तितो अट्टमसतवच्छरं अभिवुद्धिया अनूनो पवत्तित्थ । अट्टम-सतवच्छरभन्तरे पालराजून अनुगगहेन इमस्स विज्जालयस्स नातिदूरट्टाने उदन्तपुरियं कारापितो पन महाविज्जालयो सेट्टभावं पापुणि । ह्वेनसियाड्ढनामो चीनदेसीय-पुञ्जतित्थगमको सत्तम-सतवच्छरस्स आदिमिह येव नालन्दा महाविज्जायतनं पत्वा तत्थ पण्डिताचरियानं सन्तिके सक्कतभासारुळ्हं बुद्धधम्मं उगगण्हित्वा तस्स विज्जायतनस्स पवत्तियो च पसत्थाकारेन लिखित्वा ठपेसि ।

२. नालन्दाको विश्वविद्यालय

दोश्रो, त्यस्तै पौराणिक जम्बुद्वीपमा विश्वविद्यालयहरूमध्ये सबैभन्दा प्रख्यात नालन्दा

विश्वविद्यालय थियो । त्यो विद्यालय चाहिँ, सम्पूर्ण मगध देशमा धर्मगञ्ज नामले प्रख्यात भयो । भारतीय पुस्तकालयहरूमध्ये सबैभन्दा ठूलो त्यस विश्वविद्यालयको पुस्तकालय रत्नोदधि नाम गरेको नौ तल्ले भवनमा प्रतिष्ठित थियो । यो विश्वविद्यालय क्राइष्ट जन्मनु भन्दा पहिले ईशा पूर्व प्रथम शताब्दीदेखि अथवा त्यस विश्वविद्यालयमा गुरुको रूपमा बस्नुभएको नागार्जुन महास्थविरको समयदेखि क्राइष्ट जन्मेको देखि आठौँ शताब्दीसम्म अभिवृद्धिले कम नभई चलेको थियो । आठौँ शताब्दी बीचमा पालराजाहरूको सहयोगले यो विश्वविद्यालयको नजिकै उदन्तपुरिमा बनाइएको महाविद्यालय श्रेष्ठभावमा पुग्यो । ह्वेनसियाङ नामक चीनिया पुण्यतीर्थ यात्री सातौँ शताब्दीको सुरुमा नै नालन्दा विश्वविद्यालयमा पुगेर त्यहाँ विद्वान् आचार्यहरूको सान्निध्यमा संस्कृत भाषामा लेखिएको बुद्धधर्म सिकेर त्यो विद्यालयको समाचार (विवरण) पनि प्रशंसात्मक रूपमा लेखेर राख्यो ।

३. उदन्तपुरी-महाविज्जालयो

अयं पन महाविहारो पालराजूनं (अथवा पालराज वंसस्स) मगधाधिपच्चलाभतो पुरा येव पतिट्ठापितो अहोसि । पालवसुधाधिपानं समये मागधीयराजधानिभावप्पत्तस्से'कस्स नगरस्स विहारासन्ने मापितत्ता च अस्स विहारस्स अच्चुन्नतभावप्पत्तितो च सब्बो पि सो देसो 'विहार' नामेन पाकटो अहोसि । ब्राह्मणेहि निन्दावसेन 'माघ' इति वोहारं पापितं पोरणं मगध नामं अनुक्कमेन विस्सरितं अहोसि ।

महिपालरञ्जो पुत्तस्स महापालरञ्जो काले उदन्तपुरी महाविहारे हीनयानिकवोहारोपलक्खिता मूलथेरवादिनो सहस्समत्ता भिक्खू च पञ्चसहस्समत्ता महायानिकभिक्खवो च वसिंसु । पालराजानो पन उदन्तपुरियं वेदिक सोगत धम्मगन्थेहि परिपुण्णेन पोत्थकालयं सहितं सामणकं निखिलविज्जालयं पतिट्ठापेसुं । सो पन पोत्थकालयो किट्ठुप्पत्तितो १२०२ मे वस्से मोहमदसामयिकेहि तस्स विहारस्स विधंसने भिक्खूनं घातने च वत्तमाने विनासितो अहोसि । तस्मिं एव समये चीनदेसियानं तातरियाधिराजूनं अनुगहं पटिच्च तिब्बतदेसे आदिममहासङ्घरञ्जो निवासद्वानत्तं पत्तो साक्य महाविहारो पन उदन्तपुरी महाविहारस्साकारं अनुगन्त्वा कारापितो । उदन्तपुरीविहारे पवत्तं विनयनं सिक्खापनञ्च साक्यमहाविहारिया अनुगच्छिंसु ।

३. उदन्तपुरी महाविद्यालय

यो महाविहार चाहिँ पालराजाहरूको (अथवा पालराज वंशको) मगधराज्यको आधिपत्य प्राप्त हुनु भन्दा अगाडि नै प्रतिष्ठापित भएको थियो । पालराजाहरूको समयमा मगधको

राजधानी भएको एउटा नगरको विहार नजिकै बनाएको कारणले र त्यो विहार अत्यन्त विकास भएको कारणले त्यो सबै ठाउँ नै 'विहार' नामले प्रसिद्ध भयो । ब्राह्मणहरूद्वारा निन्दा (अपमान) स्वरूप 'माघ' भनी व्यवहारमा ल्याइयो पुरानो मगध नाम क्रमैसँग बिसियो । महिपालराजाको छोरा महापालराजाको समयमा उदन्तपुरी महाविहारमा हीनयान व्यवहार गर्ने मूल थेरवादी हजार जति भिक्षुहरू र ५ हजार जना जति महायानिक भिक्षुहरू बस्थे । पाल राजाहरूले चाहिँ उदन्तपुरीमा वैदिक र बौद्ध धर्मग्रन्थहरूले परिपूर्ण पुस्तकालय सहित श्रामणिक(श्रमणसँग सम्बन्धित) विश्वविद्यालय स्थापना गरे । त्यो पुस्तकालय ईशाको १२०२ सालमा मोहमदका पक्षधरहरू (अनुयायीहरू) ले त्यो विहार विध्वंस गरेको र भिक्षुहरूलाई मारेको समयमा विनास भयो । त्यसै समयमा चीन देशका तातरिय राजाहरूको सौजन्यले तिब्बतमा प्रथम महासंघराजाको निवासस्थानको रूपमा रहेको शाक्य महाविहार पनि उदन्तपुरी महाविहारको आकृतिलाई अनुकरण गरी बनाइयो । उदन्तपुरी विहारमा भएको शाक्यमहाविहारको विनय शिक्षापद पनि अनुशरण गरे ।

४. विक्कमसिलायं निखिलविज्जालयो

किट्टुप्पत्तितो अट्टमसतवच्छरस्स मज्झभागे धम्मपालेन रज्जा कारापितो विक्कमसिला नामो राज-महाविहारो गंगाय नदिया उत्तरतीरे एकस्स नगरस्स मुद्धनि पतिट्टितो अहोसि । महापासादस्स समन्ता ततो नातिदूरद्वाने सत्ताधिका सतमत्ता आवासा पतिट्टापिता । सब्बे पि ते एकेन पाकारेन परिक्खित्ता अहेसुं ।

विहारस्स चतुसु द्वारेसु चतूहि द्वारपण्डितेहि परिपालिता चत्तारो विज्जालया अहेसुं यत्थ सिस्सा निम्मूलेन उग्गण्हनत्थाय पवेसं लभिसु । पधानसत्थालये देवधम्मसिक्खापका पन द्वे पण्डिता सब्बस्सापि निखिलविज्जालयस्स(आधारका) पठम-दुतियथम्भाति बोहारप्पत्ता अहेसुं । चतुन्नं द्वारानं समीपे पाकारब्भन्तरे येव पतिट्टितेसु चतुसु विज्जालयेसु उग्गण्हन्तानं सिस्सानं वासाय तेसं पोसणाय च चत्तारो पुज्जनिवासा अहेसुं । ते पन निवासा तद्देसवासीहि राजकुमारहि महद्धनीहि च उपत्थम्भिता'भवुं । सङ्कथेरपमुखाय छन्नं जनानं सभाय राजानुग्गहलाभेन परिपालियमानो एसो महाविज्जालयो चतुसतवस्सानि समिद्धाकारेन पवत्तित्थ ।

४. विक्रमशीलाको विश्वविद्यालय

ईशाको शुरुदेखि आठौँ शताब्दीको बीचमा धर्मपाल राजाले बनाइएको विक्रमशीला नामक राज-महाविहार गंगा नदीको पारी एक नगरको माथिल्लो भागमा प्रतिष्ठित थियो ।

महाप्रासादको वरिपरि त्यस विहारको नजिकै (सय भन्दा सात बढि) १०७ वटा आवासहरू स्थापना गरिए । ती सबै एकै पर्खालले घेरिएका थिए ।

विहारको चारवटा ढोकाहरूमा चारजना द्वार पण्डितहरूद्वारा प्रशासित भएका चारवटा विद्यालयहरू थिए जहाँ शिष्यहरू निःशुल्क पढ्नको लागि प्रवेश गर्न पाउँथे । प्रमुख शास्त्रालयमा दुईजना देवधर्म शिक्षक पण्डितहरू समग्र विश्वविद्यालयको (आधारकहरू) प्रथम र दोश्रो खम्बा भनी व्यवहारमा आए (चिनिए) । चारवटा ढोकाका नजिकै पर्खाल भित्र नै स्थापित भएका चार विद्यालयहरूमा पढ्ने शिष्यहरूको बस्न र उनीहरूको पोषणको (खानको लागि) चार पुण्यआवासहरू (निःशुल्क आवासहरू) थिए । ती निवासहरू त्यसै देशवासी राजकुमार र धनीहरूले सहयोग गरिएका थिए । संघस्थविर प्रमुख भिक्षुले छ जनाको सभाले राज्यको अनुदानद्वारा चलाइरहेको यो विश्वविद्यालय चार सय वर्षसम्म समृद्ध रूपमा चल्यो ।

५. तिब्बते तासि ल्हुम्पो नामो निखिलसत्थालयो

हेट्टिमप्पमाणतो छवस्सिका उपरिमतो द्वादसवास्सिका जातिकुलपुत्ता तेसं आरक्खकेहि वा मातापितूहि वा विहारवासिनो एकस्स थेराचरियस्स सन्तिके सिक्खनत्थाय अप्पीयन्ति । सो पन बालको थेरस्स सन्तिका धम्मगन्थानि पठितुं उगगण्हाति । सो कदाचि करहचि अत्तनो आचरियस्स खुद्दकवत्तानि करोन्तो तस्स सन्तिके भुञ्जन्तो सयन्तो च आचरियेन सहेव वासं कप्पेति । एकेकस्स मासस्सन्ते तस्स मातापितरो सुखदुक्खविजाननाय घासच्छ्रदान परिब्बयदानाय च गुरुनो सन्तिकं उपगच्छन्ति ।

तिन्नं वस्सानं अब्भन्तरे सो बालो सोगतधम्मगन्थेहि उद्धरित्वा सङ्गहितानं पाठन्तरानं पञ्चवीसाधिक सतमत्तानि पण्णानि वाचुगगतानि करोति । तेन पब्बज्जालाभाय पहोणकेसु कारणेसु सिक्खितेसु आचरियत्थेरो सीघं एव तस्स नामं पब्बज्जापेक्खानं नामावलिंयं अन्तोगधकरणाय सङ्गनेतुनो सन्तिक पेसेति । एकेकवस्सव्भन्तरे येसं पब्बज्जापेक्खानं नामानि लेखनगतानि होन्ति ते सब्बे तेसं आचरियेहि सहेव अनुसंवच्छरं माघमासमिह पवत्तापियमानस्स महासन्निपातस्स चतुत्थे दिवसे सन्निपातसालायङ्गणे सन्निपतितब्बा होन्ति । सङ्खरञ्जो दूतो चेव दुतियमहामच्चो च अत्तनो अत्तनो सिस्सानं अन्तोकरणाय एकेनं आचरियं पक्कोसन्ति ।

अन्तोक्तदिवसतो पट्टाय सामणेरभावेन सल्लिक्खितो पि सो दारको एकेन सिक्खकेन लद्धब्बं परिब्बयं लभति । याव सो सामणेरपब्बज्जं न गण्हाति ताव विहारे दिवसिकपूजासु वत्तमानासु भिक्खूहि सद्धिं सहभागी भवितुं वा महासन्निपातसालायं तेहि सह निसीदितुं वा न लभति । यस्मिं काले सङ्गत्थेरो इच्छति तेसं पब्बज्जादानं केसोरोपनं च तदा सो तदत्थाय ते पक्कोसति । यथानियमितेहि अन्तरवासक-उत्तरासङ्ग-सङ्घाटिसङ्घातेहि तीहि चीवरेहि

अच्छादितेसु तेसु (पब्बज्जापेक्खेसु) सङ्करञ्जो अभिमुखं आगतेसु पिप्फलहत्यो सो सङ्गराजा एकेकं दारकं तस्स तस्स मातापितूहि दिन्ननामेन पक्कोसित्वा तेसं मुद्धनिचूळं छिन्दित्वा ततो पद्दाय बोहरणत्थाय अज्जानि अभिनवनामानि देति ।

५. तिब्बतमा तासि ल्हम्पो नाम गरेको विश्वविद्यालय

कम्तीमा छ वर्ष बढिमा १२ वर्षका कुलपुत्रहरू उनीहरूका अभिभावकहरू वा आमाबुवाहरूले विहारमा बस्ने एक स्थविर आचार्यको समक्ष पढ्नको लागि ल्याइन्छन् । त्यो बालक स्थविरको सामीप्यमा धर्मग्रन्थहरू पढ्न सिक्छ । ऊ कहिलेकाहीं आफ्नो गुरुको साना तिना कामहरू गर्दै उहाँको नजिक खाँदै र सुत्दै गुरुसँगै नै बस्दछ । प्रत्येक महिनाको अन्तमा उसको आमाबुवा सुख दुःख बुझ्नको लागि, खाना र लुगाको खर्च दिनको लागि गुरु कहाँ आउँछन् ।

तीन वर्ष भित्र त्यो बालक बौद्ध धर्म ग्रन्थहरूबाट उद्धरण गरेर संग्रह गरिएका पाठहरूको (सय भन्दा पच्चीस बढी) १२५ जति पानाहरू कण्ठ गर्दछ । त्यो बालकले प्रवज्या लाभ गर्नको लागि आवश्यक कुराहरू सिकिसकेपछि आचार्य स्थविरले चाँडै नै उसको नाम प्रवज्यापेक्षीहरूको नामावलीमा समावेश गर्नको लागि संघनायक कहाँ पठाउँदछ । हरेक वर्ष भित्र जो प्रवज्यापेक्षीहरूको नाम दर्ता भएका हुन्छन् ती सबै उनीहरूको गुरुहरूसँगै नै वार्षिकरूपमा माघ महिनामा गरिने वृहत् सम्मेलनको चौथो दिनमा सभाशालाको प्राङ्गणमा भेला हुनुपर्ने हुन्छन् । संघराजाको दूत तथा उपप्रधानमन्त्रीले एक-एक गुरुलाई आ-आफ्नो शिष्यहरू दर्ता गर्नको लागि बोलाउँछन् ।

दर्ता गरेको दिन देखि श्रामणेरको रूपमा मानिँएता पनि त्यो बालकले एक विद्यार्थीले पाउनु पर्ने खर्च पाउँछ । जबसम्म उसले श्रामणेर प्रवज्या ग्रहण गर्दैन तबसम्म विहारमा दैनिक पूजाहरू हुने बेलामा भिक्षुहरूसँग सहभागी हुन अथवा महासभाशालामा उनीहरूसँग बस्न पाउँदैन । जुन बेला संघ स्थविरले उनीहरूको प्रवज्या दिने र केश मुण्डन गर्ने इच्छा गर्दछ त्यसबेला उहाँले त्यसको लागि उनीहरूलाई बोलाउनुहुन्छ । नियमित अनुसार अन्तरवासक-चीवर-संघाटी तीनै चीवर लगाई दिई सकेपछि उनीहरू (प्रवज्यापेक्षीहरू) संघनायकको समक्ष आएपछि हातमा कैची लिएको उहाँ संघराजाले प्रत्येक बालकलाई आ-आफ्नो आमाबुवाले दिएको नामले बोलाएर उनीहरूको शिरको टुप्पी काटेर त्यति बेलादेखि व्यवहारको लागि अरु नयाँ नामहरू दिनुहुन्छ ।

Letter Writing: लेखनसम्पादनं

1.

अलुत्तामनगरे,
वालुकारामतो
१५-१०-३० ।

कोळम्बनगरे J.D. Fernando
महासयानं पेसितं ।
भवन्ता,

सचे तुम्हेहि कतिपयवस्सानं उपरि मुद्दापिता सुत्तनिपातपाळि यावज्जतना विक्कणीयते ततो मय्हं एकं पोत्थकं इध सासनपण्णागारतो मूलं दत्त्वा गहणत्थाय पेसेथ ।

सचे ता न विज्जन्ते, तं मय्हं निवेदेथ । अधुना मुद्दापितानं पेतवत्थु-विमानवत्थु-थेर-थेरी-गाथानं विक्कायिकमूलं कित्तक'न्ति जानितुं इच्छाम ।

भवन्तानं विस्सासिको,
शीलवंस समणुदेसो ।

Letter 1

अलुत्तामनगर
वालुकाराम
१५-१०-३०

कोलम्बनगरमा जे.डी.फेर्नन्डो
महासयहरूलाई पठाइएको
महोदयहरू

यदि तपाईंहरूले केहि वर्ष अगाडी मुद्रित गरिएको सुत्तनिपातपालि आजसम्म पनि बेचिन्छु भने त्यसबाट मलाई यहाँ हुलाकबाट पैसा दिएर एउटा पुस्तक लिनको लागि पठाउनुहोस् ।

यदि ती छैनन् भने त्यो (कुरा) मलाई जानकारी गराईदिनुस् । अहिले मुद्रित गरेका पेतपत्थु, विमानवत्थु, थेरगाथा र थेरीगाथाहरूका बेच्ने मूल्य कति भनेर जान्न चाहन्छु ।

विश्वासी
शीलवंश श्रामणेर

2.

पेसीयति'दं कोळम्बनगरे मण्डलारामे
वसन्तेन पियनन्देन भिक्खुना गारव-बहुमानपुब्बङ्गमं पादे वन्दित्वा ।

भन्ते,

तुम्हेहि कतिपयदिवसानं उपरि मम पेसितं सासनपण्णं लभिं । तत्थ'अन्तोगधं इतरं
सासनपण्णं परिवेणाचरियस्स अदासिं ।

इदानि पनि'मस्मिं परिवेणे असीतिमत्ता सिस्सा उग्गण्हन्ति । अभिनवा साला पि निट्ठं
गता; आगामिमासे तस्सा पवेसन-महुस्सवो गम्भीराकारेण पवत्तीयिस्सते । भदन्ता पि तदत्थाय
इद पापुणिस्सन्तीति मञ्जे ।

आगामिवस्से उग्गण्हनत्थाय बहू मया पोत्थका किणितब्बा; तेसं अत्थाय बहुं मूलं पि
लद्धब्बं; तं अत्थं मय्हं मातापितुन्नं भातिकानञ्च आरोचेथ । मय्हं अरोगभावञ्च तेसं निवेदेथ ।
तुम्हाकं चे'व इतरेसं सब्बेसं आरामवासीनञ्च च सुख-दुक्खं अञ्जा च पवत्तियो जानितुं
इच्छामि ।

भदन्तस्स सुवच सिस्सो,
पियनन्दो भिक्खु ।

Letter 2

कोलोम्बोमा मण्डलाराममा बस्ने भिक्षु पियनन्दद्वारा गौरव बहुमानपूर्वक
वन्दना गरी पठाइएको

भन्ते,

तपाईंले केही दिन अगाडि मलाई पठाउनु भएको चिठी पाएँ । त्यस भित्र भएको अर्को
चिठी परिवेणको शिक्षकलाई दिएँ ।

अहिले यहाँ यो परिवेणमा ८० जना विद्यार्थीहरू पढ्छन् । नयाँ हल पनि सकिसक्यो ।
आगामी महिनामा त्यसको प्रवेश महा उत्सव गम्भीररूपले गर्नेछौं । तपाईं पनि त्यसको लागि
उपस्थित हुनुहुनेछ भनी आशा गर्छु ।

आगामी वर्षमा पढ्नको लागि मैले धेरै किताबहरू किन्नुपर्छ; त्यसको लागि धेरै पैसा
पनि आवश्यक छ; त्यो कुरा मेरो आमा बुबा तथा दाइहरूलाई जानकारी गराई दिनु । मेरो
निरोगीभाव पनि उहाँहरूलाई जानकारी गराइदिनु । तपाईंको र विहारका अरू सदस्यहरूको
सुख दुःख र अरू खबरहरू पनि के-के छन् ? जान्न चाहन्छु ।

तपाईंको शिष्य
भिक्खु पियनन्दो

3.

लिखीयति'दं मेत्तापुब्बङ्गमं,
पियनन्दस्स भिक्खुनो ।

सोत्थय'त्थु !

लद्धं मया भवता पेसितं पण्णं । परिवेणाधिपतिना महाथेरेन पि मम सकासे एकं सासनं पेसितं ।

'पापमित्तेहि सङ्गम्म नगरे तत्थ विचरणं अकत्वा साधुकं सुस्सूसन्तेन धम्मविनयो उग्गण्हितब्बो'ति अम्हाकं सततोवादो भवता पटिपज्जितब्बो । न ताव मया सुतं बभतो तादिसं अगोचरचरणं । यदा पना'हं सुणमि तादिसं । तदा'हं खिप्पं एव तं सकारामं आणापेमि उग्गहं ठपेत्वा ।

ये त्वं पोत्थके किणितुं इच्छसि, ते इधागतकाले इतो'व लभिस्ससि ।

अहं चे'व अब्बे चा'रामवासिनो सुखिता; त्वं पि तथे'वाति सद्वहामि । इदानी'ध अभिण्हं देवो वस्सति । अब्बं आरोचेतब्बं नत्थि ।

भवतो उपज्झायो,
शीलरतनत्थेरो ।

३.

प्रियनन्द भिक्षुलाई यो (चिट्ठी) मैत्री पूर्वक लेखिएको हो ।

स्वस्ति ठोस् !

मैले तपाईंले पठाउनुभएको पत्र प्राप्त गरें । परिवेणको अधिपतिबाट महास्थविरद्वारा पनि मलाई एउटा चिट्ठी पठाइएको छ ।

'पाप मित्रहरूसंग समागम भएर नगरमा यहाँ त्यहाँ न डुली राम्ररी भनेको सुनी धर्म विनय सिक्नुपर्छ' भनी हाम्रो निरन्तर ओवाद तिमीले अनुशरण गर्नुपर्छ । तिम्रो त्यस्तो नराम्रो ठाउँ आउने जाने मैले अहिलेसम्म सुनेको छैन । जब मैले त्यस्तो सुन्छु, तब म शीघ्र नै तिमीलाई पढाइ रोकेर आफ्नो आराममा बोलाउँछु ।

जुन किताबहरू तिमी किन्न इच्छा गर्छौं, ती यहाँ आएको बेलामा यहाँबाट नै पाउनेछौ ।

म र अरू आरामवासीहरू सञ्चै छौं । तिमी पनि त्यस्तै छौ भनी विश्वास गर्छु । यहाँ अहिले सधैं पानी पर्छ । अरू भन्नुपर्ने छैन ।

तिम्रो उपाध्याय,
शीलरत्न स्थविर

४.

‘पेसीयति’दं लेखनं बुद्धदत्तेन थेरेन W.Geiger पण्डितस्स, १९२८ चित्तमासस्स सुक्कपक्खे
द्वादसमियं रविवारे Locarno नगरतो ।

जयतु भवं महासयो !

अहं पने’को सीहळभिक्षु गतमासे इधा’गतो R. Lange नामकस्स गृहपतिनो अज्जेसनं
पटिच्च; इदानि तस्स सन्तिके वसामि एकेन कप्पियाकारकेन सद्धिं ।

एसो पन गृहपति मया पालिभासञ्चे’व बुद्धधम्मञ्च उग्गणिहतुं इच्छति ।

भवतो पन महासयस्स नामं मया चिरकालतो पट्टाय जातं पालिपोत्थक-समितिद्वारतो ।
भवता अम्हाकं महावंसस्स सोधनेन परिवत्तनेन च सीहळानं कतो उळारा सङ्गहो पि मया विदितो ।

मया पि पालिपोत्थकसमितिया अत्थाय सम्मोहविनोदनी विनयविनिच्छयादीनं पोत्थकानं
परिसोधितत्ता मम नामं पि भवं जानातीति मञ्जामि ।

इमिना लेखनेन सह मया सम्पादिते द्वे पोत्थके भवतो तुट्टिपाभतवसेन पेसेमि । ते पन
भवतो उपकारावहा न होन्ति; तथा भवन्तेन मित्तभावं पत्थयन्तो इमे पेसेमि ।

पटिसासनं English - भासाय वा पालिभासाय वा पेसेतु ।

भवतो विस्सासिको,
बुद्धदत्तो थेरो ।

‘यो चिट्ठी बुद्धदत्त स्थविरले W. Geiger पण्डितलाई, १९२८ चैत्र महिनाको शुक्लपक्षमा
द्वादशी आइतबार Locarno नगरबाट पठाइएको हो ।’

जय होस् महाशय !

म चाहिँ एक श्रीलंकाली भिक्षु गएको महिनामा R.Lange नामको गृहपतिको निमन्त्रणा
स्वरूप यहाँ आएको हुँ, अहिले उसको नजिकमा एक कप्पियाकारसँग बस्दछु ।

यो गृहपति मबाट पालिभाषा र बुद्ध धर्म सिक्न इच्छा गर्दछ ।

तपाईं महाशयको नाम मैले दीर्घकाल देखि पालि पुस्तक – समितिबाट थाहा पाएँ ।
तपाईंले हाम्रो महावंश शुद्धरूपले अनुवाद गर्नाले श्रीलंकावासीहरूलाई गरेको उत्तम संग्रह
पनि मैले जानेको थिएँ ।

मैले पनि पालि पुस्तक समितिको लागि सम्मोहविनोदनी र विनयविनिच्छय आदि
पुस्तकहरू परिशुद्ध संस्करण गरेकोले मेरो नाम पनि तपाईंले जानेको(थाहा) छ भनी विचार
गर्छु ।

यो चिट्ठीसँग मैले सम्पादन गरेको दुई पुस्तकहरू तपाईंलाई खुशी उपहार स्वरूप पठाउँछु । ती तपाईंलाई उपकारी हुँदैनन्; तर पनि तपाईंसँग मित्रभाव प्रार्थना (इच्छा) गर्दै यी(पुस्तकहरू) पठाउँदै छु ।

जवाफ चिट्ठी अङ्ग्रेजी भाषा वा पालिभाषामा पठाउनु होला ।

तपाईंको विश्वासिलो,
बुद्धदत्त स्थविर

चिट्ठीहरू यसरी पठाउनु पर्दछ :-

५.

‘इदं सासनपत्तं Wilhelm Geiger नाम पण्डितेन आयस्मतो बुद्धदत्तत्थेरस्स सन्तिकं पेसीयति ।

आयस्मतो नामं सम्मोहोविनोदनी - विनयविनिच्छय - उत्तरविनिच्छयादीनं पोत्थकानं परिसोधितत्ता चिरकालतो पट्टाय पाकटं मे अहोसि । तस्मा आयस्मतो हत्थतो पाळिभासाय विरचितं लेखनं लभित्वा अतीव सन्तुट्ठो अहोसिं । तञ्च तुट्ठिं दस्सेतुकामो अहं पि इदं पटिसासनं पाळिभासाय पेसेमि । पयोगस्स पन अभावेन मया कते दोसे खमतु भवं । पच्छिमदेसवासिनो हि पण्डिता पाळिभासं पोत्थकेहि केवलं उरगण्हन्ति, न देवसिक-कथासल्लापेन ।

यं मे पोत्थकद्वयं आयस्मता लेखनेन सद्धिं पेसितं तं पि अहं पाभतं धारेमि पियञ्च मनापञ्च । बहुन्नं पन सावकानं पाळिभासं उरगण्हितुं इच्छन्तानं तानि पोत्थकानि निस्संसयं बहुपकारावहा भविस्सन्ति ।

१९२६ मे वस्से मम चतुमासं लङ्कादीपे वुसितभावं आयस्मा जानातीति मञ्चामि । न पन तस्मिं काले अहं आयस्मन्तं अपस्सिं; न च मयं सम्मोदनीयं कथं सारणीयं वीतिसारिम्ह । अनागते तं काले भवेय्याति पत्थेमि ।

सोत्थिवा अरोगो च होतु आयस्मा; सुखञ्च जीवतु ।

आयस्मतो विस्सासिको,
WILHELM GEIGER

निम्न प्रतिक्रिया Professor ले पालिमा र सिंहली अक्षरमा लेखेर पठाउनुभएको हो ।

यो चिट्ठी वील्हेल्म गाइगर नामक पण्डितद्वारा आयुष्मान् बुद्धदत्त स्थविरको समक्ष पठाइन्छ ।

सम्मोहविनोदनी विनयविनिच्छय, उत्तरविनिच्छय आदि ग्रन्थ सम्पादन गरिएको हुनाले

लामो समयदेखि आयुष्मानको नाम मलाई थाहा छ । त्यसैले आयुष्मानको हातबाट पालि भाषामा लेखिएको पत्र पाएर धेरै खुसी भएँ । त्यो खुसी देखाउने इच्छाले म पनि यो उत्तर पालिमा पठाउँछु । प्रयोग नभएकोले मद्दारा गरिएको गल्तीमा माफ गर्नुहोला । पश्चिमका विद्वानहरूले पालिभाषा केवल किताबहरूबाट सिक्छन्, दैनिक कुराकानीले सिक्दैनन् ।

आयुष्मानद्वारा जुन दुई किताबहरू पत्र सँगै पठाइए त्यो उपहार पनि म प्रिय मनाप तवरले राख्छु । पालि भाषा सिक्न रुचाउने धेरै श्रावकहरूलाई ती किताबहरू निश्चय नै (पक्कै पनि) धेरै उपकारावह हुनेछन् ।

सन् १९२६ सालमा मेरो चार महिना श्रीलंकामा बसेको बारे आयुष्मानलाई थाहा छ भनी सोच्छु । तर मैले तपाईंलाई त्यति बेला देखेको थिइनँ र हामीले भलाकुसारी र स्मरणीय कुरा पनि गरेनौं । भविष्यमा त्यो समय हुनेछ भनी प्रार्थना गर्छु (आशा गर्छु) ।

आयुष्मान स्वस्ति र निरोगी होस् र सुख साथ बाँचून् ।

तिम्रो विश्वासिलो
WILHELM GEIGER

६.

महापञ्चस्स W. Geiger - नामस्स सन्तिकं पेसितं इदं ।
सोत्थि भवतु !

पच्छिमदेसीयेन भवता मेधाविना सीहळक्खरेहि पाळिभासाय लिखितं सासनपण्णं
दिस्वा अतिविय विम्हितामानसो वाचेत्वा पीतिया फुटो अहोसिं ।

सच्चं एव यं भवता तम्हि लेखने वुत्तं परिचये असति पाळिया वाक्यरचना अतिदुक्करा'ति ।
न पन ते सुलभा पच्छिमे ये सक्कोन्ति पाळिसासनानि लिखितुं अञ्चत्र भवता'ति मञ्जामि ।

१९२६ मे वस्से भवतो महासयस्स लङ्कादीपं सम्पत्तभावं तदा जानिं । तथा पि कारणेन
विना भवन्तं पस्सितुं न उस्सहिं । सचा'हं तदा जानितुं असक्खिस्सं भवन्तस्स बलपितियगामे
गुणसेखरमन्तिनो वासद्वानगमनं, अम्हाकं सम्मुखीभावो सुकरो अभविस्स । मय्हं जातभूमि
चे'व थिरानिवासद्वानञ्च तद अनन्तरभूतो अम्बलन्गोदनिगमो होति । गुणसेखरो पन मन्ती
मय्हं विस्सासिकमित्तेसु एको ।

इदं पन मय्हं पठमागमनं पच्छिमदेसं पति । सचा'हं पटिबलो भवेय्य आगमे गिम्हे
भवन्तानं रट्ठं पस्सितुं भवता पि महापञ्जेन सम्मुखी भवितुं पत्थमि ।

सुखी भवतु अरोगो निहुक्खो सद्धिं पुत्तदारोहि ।

भवतो विस्सासिको,
बुद्धदत्तो ।

यो (पत्र) महाप्राज्ञ **W. Geiger** लाई पठाइएको हो ।
स्वस्ति होस् !

पश्चिमी विद्वान् तपाईंद्वारा सिंहल अक्षरले पालिभाषाबाट लेखिएको पत्र देखेर अति नै आश्चर्य मन भई पढेर खुशीले युक्त भएँ ।

साँच्चै हो जुन तपाईंले त्यस पत्रमा भनिएको परिचय न हुँदा पालिमा वाक्य रचना गर्नु अति गाह्रो नै छ । पश्चिममा जो पालिमा पत्र लेख्न सक्छन् तपाईं बाहेक तिनीहरू सुलभ छैनन् भनी सोच्छु ।

१९२६ सालमा तपाईं महाशय लंकाद्वीपमा (श्रीलंकामा) आउनुभएको बारे त्यति बेला थाहा पाएँ । तैपनि कारण विना तपाईंलाई हेर्न (भेट्न) उत्साह गरिनँ । यदि मैले त्यति बेला तपाईं बलपिटिय गाउँमा गुणसेखर मन्त्रीको घरमा आउनुभएको थाहा पाउन सकेको भए हाम्रो भेट सहज हुने थियो । मेरो जन्मभूमि र स्थिर वासस्थान त्यसकै पछि भएको 'अम्बलन्गोद' गाउँ हो । गुणसेखर मन्त्री मेरो विश्वासी मित्रहरूमध्ये एकजना हो ।

यो मेरो पश्चिम देशतिर पहिलो भ्रमण हो । यदि मैले सकै भने आगामी ग्रीष्म (ऋतु) मा तपाईंको देश हेर्न (भ्रमण गर्न) पनि विद्वान हुनुभएको तपाईंसँग भेट्न पनि प्रार्थना गर्दछु (आशा गर्दछु) ।

तपाईं श्रीमती छोराछोरीहरू सँगै सुखी, निरोगी, दुःख नभएको होऊन् ।

तपाईंको विश्वासी
बुद्धदत्त

Dhamma.Digital

VOCABULARY (शब्दार्थ):

पालि-नेपाली

संकेत सूची:

पु.	पुलिङ्ग (Masculine)	अक्खर, न. अक्षर
स्त्री.	स्त्रीलिङ्ग (Feminine)	अक्खि, न. आँखा
न.	नपुंसकलिङ्ग (Neuter)	अक्खितारा, स्त्री. आँखाको नानी
वि.	विशेषण (Adjective)	अक्खिरोग, पु. आँखाको रोग
क्रि.वि.	क्रिया विशेषण (Adverb)	अक्खिवेज्ज, पु. आँखाको वैद्य
वि.बो	विस्मयादिबोधक (Interjection)	अगरु, न. अगर, सुगन्धि काठ अगगल, न. चुकुल; गजवार
पू.क्रि.	पूर्व क्रिया (Absolutive)	अगिग, पु. आगो
अ.	अव्यय (Indeclinable)	अगिगनाली, स्त्री. बन्दुक
तु.क्रि.	तुमन्त क्रिया (Infinitive)	अगिगसञ्जित, पु. एक प्रकारको रूख
भू.कृ.	भूतकालिक कृदन्त (Past Participle)	अगघनक, वि. मूल्यवान् अङ्कुर, पु. अंकुर ।
व.कृ.	वर्तमान कृदन्त (Present Participle)	अङ्कुरस, पु. हात्तीलाई तहलाउने अंकुर अङ्कुरल, पु. एक प्रकारको रूख
भ.कृ.	भविष्यत् कृदन्त (Potential Participle)	अङ्कुरेदन, न. अंग काट्ने अङ्कुरात्, न. पुरुष वा महिलाको रहस्य अंग
क्रि.	क्रियापद (Verb)	अङ्कुरण, न. आँगन
ना.	नामपद (Noun)	अङ्कुर, पु. कोइला
स.	सप्तमी विभक्ति (Locative)	अङ्कुरे, पु. बुढी औँला अङ्कुरल, न. इञ्च अङ्कुरी, स्त्री. औँला अङ्कुरीयक, न. औँठी
अ		अचल, वि. अचल, स्थिर अचिरं, क्रि.वि. चाँडै अचेतन, वि. अचेतन अच्चन्त, वि. अत्यन्त -कक्खल, वि. अत्यन्त दुष्ट -बालता, स्त्री. अतिमूर्ख -संविग्ग, वि. अत्यन्त निराश अच्चुन्नतभाव, पु. अत्युन्नत भाव, अति उन्नत भाव

अच्छ, पु. भालु
 अच्छरा, स्त्री. एक क्षण
 अच्छरिय, न. आश्चर्य
 अच्छादन, न. लुगा, वस्त्र
 अच्छन्दति, क्रि. लुट्छ
 अच्छन्दन, न. लुट
 अजगर, पु. अजिगर
 अजपाल, पु. बाखा पालन गर्ने व्यक्ति
 अजिण्णरोग, पु. अपच
 अजिर, न. आंगन
 अज्झापन, न. शिक्षा
 अज्झापनमण्डल, न. शिक्षा विभाग
 अज्झापन अमच्चो, पु. शिक्षा मन्त्री
 अज्झासय, पु. आशय
 अञ्जति, क्रि. जोडिन्छ, गाजल लगाउँछ
 अञ्जन, न. गाजल
 अञ्जननाळी, स्त्री. गाजल राख्ने भाँडो
 अञ्जनी, स्त्री. गाजल लगाउने सिंका
 अञ्जतर, वि. कुनै
 अञ्जत्र, क्रि.वि. कुनै अर्को ठाउँमा
 अञ्जथा, क्रि.वि. कुनै अर्को तरिकाबाट,
 अन्यथा
 अञ्जदत्थु, क्रि.वि. निश्चय नै; अन्यथा
 अञ्जदा, क्रि.वि. अर्को दिन
 अञ्जमञ्जं, क्रि.वि. एक अर्का
 अटवि, स्त्री. जंगल, वन
 अट्ट, न. मुद्दा
 अट्टकार, पु. मुद्दा दायर गर्ने व्यक्ति
 अट्टस्सर, पु. पश्चात्ताप गरी रनु
 अट्टालक, पु. घण्टाघर
 अट्टिसक, वि. अष्टभुज
 अट्टिमिञ्जा, स्त्री. रक्त मासी
 अट्टतरसत, न. एक सय आठ
 अट्टतेय्यसत, न. दुई सय पचास
 अट्टुसत, न. तीन सय पचास

अण्डत्थाय, अण्डाको लागि
 अण्डाकार, वि. अण्डाको आकार
 अणीक, पु. पल्टन
 अणीकट्ट, पु. अंग रक्षक
 अचिरं, क्रि.वि. धेरै पहिले
 अतिरिक्त, वि.ना. अतिरिक्त, शेष
 अतिविय, अतीव, अ. धेरै नै ।
 अतिखिण, वि. धार नभएको, भुतो
 अतिथि, पु. पाहुना
 अतिसार, पु. आउँ
 अतीत, वि., पु. भूतकाल
 अत्त, पु. आफू ।
 अत्तभाव, पु. शरीर, आत्मभाव
 अत्तमन, वि. खुशी
 अत्थ, पु. अर्थ, सम्पत्ति, प्रकट नहुनु
 अत्थङ्गम, पु. अस्ताउनु
 अत्थञ्जू, पु. अर्थ जान्ने व्यक्ति
 अत्थरण, न. छोप्ने वा ढाक्ने(तन्ना)
 अत्थाय(अत्थ + आय), केहीको लागि
 अत्र, अत्थ, क्रि.वि. यहाँ
 अथ वा, अ. अथवा
 अधिक, वि. अधिक
 अधिराज, पु. अधिराज्य
 अद्धचक्काकार, वि. अर्द्ध गोलाकार
 अद्धा, क्रि.वि. निश्चय नै
 अधम, वि. नीच, पापी
 अधिकरणसाला, स्त्री. अदालत
 अधिकरणी, स्त्री. सार्कीको औजार
 अधिद्वाति, क्रि., अधिष्ठान गर्छ
 अधिद्धान, न., अधिष्ठान
 अधिनीतिवेदी, पु. प्रधान न्यायधीश
 अधिराज, पु. सम्राट
 अधिराजिनी, स्त्री. साम्राज्ञी
 अधिवासेति, क्रि. सहन गर्छ, स्वीकार गर्छ
 अन्त, न. ठूलो आन्द्रा

अन्तगण्ठिका, स्त्री. ठूलो आन्द्राको गाँठो
 (अपेन्डिसाइटिस)
 अन्तगुण, न., सानो आन्द्रा
 अन्तरवासक, पु. अन्तरवासक
 अन्तरा, अन्तरेन, क्रि.वि. बीच, मध्यमा
 अन्तिक, वि., न. नजिक
 अन्तेपुर, न. भित्री शहर
 अन्तो, क्रि.वि. भित्र
 अन्तोकरण, न. भर्ना
 अन्तोदकनावा, स्त्री. समुद्र भित्र जाने जहाज
 अन्ध, वि., अन्धो
 अन्धकार, पु. अँध्यारोपन, वि. अँध्यारो
 अन्वत्थनाम, वि. अर्थ अनुसार नाम भएको
 अनत्तमन, वि. दुःखी
 अनन्तरं, क्रि.वि. त्यसपछि, अन्तर नभई
 अनसन, न. अनसन, व्रत
 अनागत, वि. भविष्यत्
 अनाथ, वि. अनाथ तुहुरो
 अनाहारा, वि. खाना विना
 अनिच्च, वि. अनित्य
 अनुक्कमेन, क्रि.वि. क्रमशः
 अनुकरोति, क्रि. अनुकरण गर्छ
 अनुकम्पक, अनुकम्पा गर्ने वि. करुणावान्
 अनुकम्पा, स्त्री. करुणा
 अनुकूलवात, पु. अनुकूल हावा
 अनुगच्छति, क्रि. अनुगमन गर्छ
 अनुगह, पु. सहयोग; अंशयार
 अनुतीरचारी, वि. नदीको किनार किनारमा
 जाने
 अनुप, पु. गद्दार
 अनुपुब्बेन, क्रि.वि. क्रमैसँग
 अनुभवन्त, व.क्रि. रमाउँदै
 अनुवस्सिक, वि. वार्षिक
 अनुविज्जक, पु. परीक्षक
 अनुविज्जन्, न. परिक्षण

अनुरूप, वि. सुहाउदो तरिकाले, अनुप
 अनुस्सरति, क्रि. सम्भन्ध
 अन्तिम, वि. अन्तिम
 अपक्कम्म, पू.क्रि. छेउ लागेर, हटेर
 अपगच्छति, क्रि. टाढा जान्छ, हट्छ
 अपच्च, न. सन्तान, अंश
 अपञ्जात, भू.कृ. अज्ञान
 अपनेति, क्रि. हटाउँछ
 अपमार, पु. मृगी (रोग)
 अपराध, पु. अपराध
 अपराधी, पु. अपराधी
 अपहत्तु, अपहारक, पु. हटाउने व्यक्ति
 अपाकट, वि. अपरिचित, अप्रकट
 अपि च, अ. तैपनि
 अपेक्खक, पु. उम्मेदवार
 अप्पेव नाम, अ. कहिले काहीं
 अप्पोठेति, क्रि. तालि बजाउँछ
 अब्भक, न. सिसा
 अब्भकलेखनी, स्त्री. सिसाकलम
 अब्भञ्जन, न. मालिस गर्ने; मालिस गर्ने तेल
 अब्भुत, न., अद्भुत भएको वि. अद्भुत
 अब्भुतसाला, स्त्री. संग्रहालय
 अब्भुम्मे, वि.वो. आह !
 अभिक्खणं, अभिण्हं क्रि. वि. बारम्बार, निरन्तर
 अभिनव, वि. नयाँ
 अभिभूत, भू.कृ. जितेको
 अभिरूप, वि. राम्रो वा सुन्दर
 अभिरूपतर, वि. अति सुन्दर
 अभिविसिट्ट, वि. सामान्य भन्दा फरक वा
 पृथक
 अभिसिञ्चिति, क्रि. राज्याभिषेक गर्छ
 अम्बल, वि. अमिलो, न. रसायन
 अम्बु, न. पानी
 अम्बुज, न. कमल
 अम्बुजिनी, स्त्री. कमल पोखरी

अमच्च, पु. मन्त्री
 अमावसी, स्त्री. औंशी
 अम्मा, स्त्री. आमा
 अय, पु. न. फलाम
 अयोदाम, पु. फलामको सिक्रि
 अय्यक, पु. हजुर बुबा, बाजे
 अय्यिका, स्त्री. हजुर आमा, बज्यै
 अरञ्जर, पु. ठूलो पानीको भाँडो
 अरि, पु. शत्रु
 अरित्त, न. बहना; डाँडी
 अरिस, न. पाइलस; अलकइ
 अरुण, पु. अरुण, उदाएको सूर्य, वि. हल्का रातो
 अल्ल, वि. भिजेको; ओसिएको; हरियो
 अलक्खक, न. दुर्भाग्य; अभागी
 अलस, वि. अल्छी
 अलसक, न. अपच
 अलं, अ. पर्याप्त
 अलात, न. अगुल्टो, बलेको दाउरा
 अलुद्ध, वि. निर्लोभी, उदार
 अवमानित, भू. कृ. घृणा गरिएको, तिरस्कार
 गरिएको
 अवरोधन, न. अवरोध
 अवस्सेस, वि. बाँकी, न. शेष
 अवापुरण, न. साँचो
 अविदूर, वि. नजिक
 अविरुद्ध, वि. मैत्रीपूर्ण
 अस्स, पु. घोडा
 अस्सकच्छा, स्त्री. घोडा काठी
 -कण्ण, पु. दक्षिणी ध्रुव
 -कप्पना, स्त्री. घोडालाई व्यवस्थित गर्नु
 -खलुङ्ग, पु. जंगली घोडा (तालिम प्राप्त
 नभएको घोडा) ।
 -गोपक, पु. घोडालाई हेरचाह गर्ने व्यक्ति
 -तर, पु. खच्चर
 -त्थर, पु. घोडालाई लगाइ दिने कपडा

-दमक, पु. रथ चलाउन सिकाउने
 -मण्डल, न. घोडा दौडिने ठाउँ
 -रथ, पु. घोडाको रथ
 -सेना, स्त्री. घोडामा बसी युद्ध गर्ने सेना
 -आरोह, पु. घोडी बाज, घोडा चलाउने
 व्यक्ति
 अस्सत्थ, पु. पीपलको रूख
 अस्सद्ध, वि. श्रद्धा नभएको
 अस्सयुज, पु. असोज
 अस्सासेति, क्रि. आश्वासन दिन्छ
 असक्कोन्त, व. कृ. असर्मथ हुँदै
 असनि, स्त्री. चट्याङ्ग
 असमाहित, वि. समाधिस्थ नभएको
 असहमान, व. कृ. सहन नसक्ने
 असिग्गाहक, पु. राजाको तरवार लिएको
 सैनिक
 असुक, वि. फलानो फलानो
 असुन्दर, असोभन, वि. विरूप, नराम्रो
 असोक, पु. अशोक
 अहत, वि. नयाँ; नच्याटिएको
 अहिगुण्ठक, पु. सर्प पाल्ने व्यक्ति
 अहिवातकरोग, पु. प्लेग रोग
 अंस, पु. छेउ
 -क, पु. मात्रा
 -कूट, पु. काँध

आ

आकङ्कति, क्रि. तान्छ
 आकर, पु. खानी
 आकार, पु. आकार
 आगमविरुद्ध, वि. धर्ममा विरोध
 आगमेति, क्रि. पर्खन्छ; आशा गर्छ
 आगम्म, पु. क्रि. आएर
 आघातन, न. मार्ने वा आघात गर्ने ठाउँ
 आजानीय, पु. राम्रो नसलको घोडा
 आणा, स्त्री. आज्ञा

-सम्पन्न, वि. अधिकार सम्पन्न, राजकीय
 आणि, स्त्री. किला;
 आतङ्क, पु. बिरामी
 आतप, पु. सूर्यको ताप
 आददाति, क्रि. लिन्छ
 आदाय, पू. क्रि. लिएर
 आदास, पु. ऐना
 आदित्त, भू. कृ. चम्किलो भएको
 आदिन्न, भू. कृ. लिएको
 आदिम, वि. पहिलो, नयाँ
 आदिमिह, स. सुरुमा
 आनन, न. अनुहार
 आनयापेत्वा, पू. क्रि. ल्याउन लगाएर
 आनीय, पू. क्रि. ल्याएर
 आनुभाव, पु. प्रभाव
 आपण, पु. पसल, बजार
 -इक, पु. पसले
 आम, वि. काँचो अ. हो, हजुर
 आमन्तेति, क्रि. आमन्त्रण गर्छ, सम्बोधन गर्छ
 आमलकी, स्त्री. अमला
 आयकम्मक, पु. राजस्व नियन्त्रक
 आयत, वि. लामो
 आयति, स्त्री. भविष्यत्
 -ति, क्रि. वि. भविष्यमा
 आयत्त, वि. कब्जा गरेको
 आयाचक, पु. अनुरोध गर्ने व्यक्ति
 आयाचना, स्त्री. अनुरोध
 -पण, न. निवेदन
 आयुध, न. हतियार
 आरका, अ. दूरी
 आरक्खक, पु. आरक्षा गर्ने वा अभिभावक
 आरद्ध, भू. कृ. सुरु भएको
 आरब्भ, पू. क्रि. आरम्भ भएर
 आरभति, क्रि. आरम्भ गर्छ, शुरु गर्छ
 आरा, स्त्री. आरा, सूआ, काँटा

आराहत्य, पु. हातमा आरा भएको
 आराधेत्वा, पू. क्रि. आराधना गरेर
 आराम, पु. बगैँचा, विहार
 आरामिक, पु. आरामिक, विहार रेखदेख गर्ने
 आरुह, पू. क्रि. चढेर, चढिएको
 आरुहति, क्रि. चढ्छ
 आरुळ्ह, भू. कृ. चढिएको
 आरोचेति, क्रि. भन्छ, बताउँछ
 आरोग्य, न. स्वास्थ्य
 -साला, स्त्री. अस्पताल
 आरोपेति, क्रि. राख्छ वा भर्छ
 आलपन, न. सम्बोधन
 आलिन्द, पु. बरन्डा
 आलेप, पु. मलम, घोल
 आवट्ट, पु. भुमरी
 आवाप, पु. चुलो, भट्टी
 आवुणाति, क्रि. बाँध्छ
 आवुसो, अ. सम्बोधन शब्द
 आसा, स्त्री. इच्छा; आशा
 आसन, न. आसन
 आसन्दी, स्त्री. आराम मेच
 आसाळ्ह, पु. असार महिना
 आसिञ्चति, क्रि. खन्याउँछ; छ्यापछ
 आसु, अ. चाँडै
 आहच्च, पू. क्रि. छोएर, टक टक गरेर
 आहट, भू. कृ. ल्याएको
 आहिण्डति, क्रि. घुम्छ, हिँड्छ

इ

इक्खणिक, पु. ज्योतिष
 इच्छति, क्रि. इच्छा गर्छ
 इच्छित, भू. कृ. इच्छा गरिएको इच्छा न.
 इच्छा
 इड्कवड्की, पु. डकमी
 इतर, वि. अर्को
 -था, क्रि. वि. नत्र

इति, अ. यसरी
 इतो, अ., अबवाट
 इत्यागार, न. स्त्री रहने ठाउँ, अन्तःपुर, जनाना
 खाना
 इत्थिलिङ्ग, न. महिलाको गुप्त अंग, स्त्रीलिंग
 इध, क्रि.वि. यहाँ
 इद्धि, स्त्री. ऋद्धि
 इन्दजालिक, पु. जादुगर
 इन्दधनु, पु. इन्द्रेणी
 इन्दनील, पु. गाढा नीलो
 इव, अ., जस्तो, जस्तै(तुलना गर्दा)
 इसि, पु. ऋषि

ई

ईदिस, वि. योसँग समान
 ईसधर, पु. उत्तर समशीतोष्ण क्षेत्र
 ईसा, हलको फाल

उ

उक्कापात, पु. उल्कापात
 उक्कासन, न. खोकी
 उग्गणहन, न. सिकने
 उग्गणहापित, भू.कृ. सिकाइएको
 उग्गणहापेति, क्रि. सिकाउँछ
 उग्गहित, भू.कृ. सिकेको
 उग्घोसेति, क्रि. कराउँछ
 उच्च, वि. उच्च, अग्लो
 उच्चारेति, क्रि. उठाउँछ
 उच्चिनन, न., छनौट
 उच्छु, पु. ऊखु
 उजु, वि. सिधा, इमान्दार
 -रेखक, पु. स्केल
 उजुरेखा, स्त्री. सिधा रेखा
 उद्धति, क्रि. उठ्छ
 उद्धापेति, क्रि. उठाउँछ
 उद्धित, भू.कृ. उठेको

उड्ढेति, क्रि. उड्छ
 उण्णनाभि, पु. माकुरा
 उण्हीस, न. पगडी, ताज
 उतु, स्त्री. ऋतु
 उत्तम, वि. उत्तम
 उत्तमङ्ग, पु. शिर
 उत्तमगुणोपेति, वि. उत्तम गुणले सम्पन्न
 उत्तर, न. जवाफ

-साटक, पु. माथि लगाउने कपडा

उत्तरति, क्रि. उत्रिन्छ वा तर्छ
 उत्तरण, न. उत्तीर्ण, तरेर जानु
 उत्तरिभङ्ग, पु. सलाद
 उत्तरीय, न. माथि लगाउने कपडा
 उत्तान, वि. माथि फर्काएको
 उत्तिण्ण, भू.कृ. उत्तीर्ण भएको
 उदपादि, क्रि. उत्पन्न भयो
 उदर, न. पेट

-वातावाध, पु. पेटमा हावाको कारण हुने
 रोग

उदाहु, अ. अथवा
 उदुक्खल, पु. खल
 उदुम्बर, पु. अञ्जीरको रूख
 उद्द, पु. पानी विरालो
 उद्दाप, पु. पर्खालको जग
 उद्दोसित, पु. भण्डार कोठा
 उद्धन, न. अंगेना
 उन्नत, वि. उच्च, विकसित
 उन्नदति, क्रि. कराउँछ
 उपकरण, न. औजार; लक्ष्य प्राप्त गर्ने माध्यम
 उपगन्तुं, तु.क्रि. नजिक पुग्न
 उपचिका, स्त्री. धमिरो
 उपच्चका, स्त्री. उपत्यका
 उपज्भाय, पु. उपाध्याय
 उपत्थम्भित, भू.कृ. सहयोग गरेको
 उपदंस, पु. मैथुनजन्य रोग

उपनिस्साय, पू.क्रि. आधार भएर
उपनीय, पू.क्रि. नजिक ल्याएर
उपनेतु, पु. नजिक ल्याउने व्यक्ति
उपपरिक्खित, भू.कृ. उपपरीक्षण गरिएको
उपमान, न. तुलना
उपराज, पु. युवराज
उपरि, क्रि.वि. माथि

-म, वि. माथिल्लो

उपलक्खित, भू.कृ. लक्षित
उपवीण, पु. वीणाको माथिल्लो भाग
उपाय, पु. उपाय

-सम्पन्न, वि. चलाख, चतुर

उपासक, पु. बौद्ध गृहस्थ पुरुष
उपाहन, पु.न. चप्पल
-हनिक, पु. सार्की
उपोसथ, पु. उपोसथ
उप्पज्जति, क्रि. उत्पन्न हुन्छ; जन्म हुन्छ
उप्पातक, पु. उपियाँ
उप्पादेति, क्रि. उत्पन्न हुन्छ
उप्लवन, न. तैरीरहेको
उब्बाहति, क्रि. माथि तान्छ
उब्भिज्जति, क्रि. माथि उत्रिन्छ, निस्कन्छ
उभय, वि. दुवै

-त्थ, क्रि.वि. दुवै ठाउँमा

-था, क्रि.वि. दुवै तरिकाबाट

उम्मत्त, वि. पागल; मूर्ख पु. काँडे स्याउ
उम्मत्तालय, पु. पागलखाना
उम्माद, पु. पागलपन
उम्मार, पु. दैलो
उम्मुज्जति, क्रि. पानीबाट माथि तैरिन्छ
उम्मुज्जन, न. सतहमा आउनु
उम्मूलेति, क्रि. जरा देखि निकाल्छ
उय्यानपाल, पु. बगैंचा हेर्ने मान्छे, माली
उर, पु. छाती
उळुम्प, पु. डुंगा

उल्लोकेति, क्रि. माथितर हेर्छ
उसभ, पु. गोरु, न. १४० क्युबिट लम्बाई
उसीर, न. दुबोको जरा
उस्सहति, क्रि. प्रयास गर्छ
उस्सापेति, क्रि. उठ्छ
उस्साव, पु. सीत
उळूक, पु. उल्लु

ऊ

ऊका, स्त्री. जुम्रा
ऊन, वि. कम; घटी
ऊरु, पु. जाँघ

ए

एकक्खत्तुं, क्रि.वि. एकपटक
एकच्च, वि. केहि
एकत्थ, क्रि.वि. एक ठाउँमा
एकदा, क्रि.वि. एक दिन
एकन्तं, क्रि.वि. निश्चय नै
एकमन्तं, क्रि.वि. एक ठाउँमा
एकाधिकसत, न. १०१
एकूनचत्ताळीसति, स्त्री. ३९
-तिसति, स्त्री. २९
-वीसति, स्त्री. १९
-सत, न. ९९
एतरहि, क्रि.वि. अहिले
एत्तावता, अ. यहाँसम्म, यति
एत्तो, क्रि.वि. त्यसकारणले
एरण्ड, पु. , अरिण्डी, अँडिर (एक प्रकारको
विरुवा)
एळा, स्त्री. अलैंची
एव, अ. मात्र, नै(सो एव = उनी आफैँ)
एवं, अ. त्यसकारणले; हो वा हजुर
एवरूप, वि. यसप्रकार
एळक, पु. बाखा
एळकमंस, न. बाखाको मासु

ओ

ओघ, पु. प्रवाह, बाढि
ओचिनाति, क्रि. संकलन गर्दछ, जम्मा गर्छ
ओट्ट, पु. ऊँट; ओठ
ओतरति, क्रि. ओर्लिन्छ
ओतरण, न. तल ओर्लिदै
ओतार, पु. प्रवेश; गल्ती
ओतारेति, क्रि. तल भर्छ
ओतिण्ण, भू. कृ. ओर्लिएको
ओदात, वि. सेतो
ओधि, पु. थोरै
ओनत, भू. कृ. निहुरिएको
ओपरज्ज, न. उपराजधानी
ओभासेति, क्रि. चम्किलो हुन्छ
ओर, न. नजिक किनारमा
ओरुहति, क्रि. तल भर्छ
ओरूळ्ह, भू. कृ. भर्रेको
ओलम्बति, क्रि. आफै तल भर्छ
ओलम्बत, भू. कृ. भर्रेको
ओवरक, पु. भित्री कोठा
ओसधप्पयोजन, न. औषधी प्रयोजन
ओसधिक, पु. औषधी प्रयोग गर्ने
ओसधिजात, न. औषधीजन्य जडिबुटि
ओसीदति, क्रि. तैरिन्छ
ओहीयति, क्रि. बाँकी रहन्छ
ओळारिका, वि. कुल, ठूलो

क

ककच, पु. करौटी
ककण्टक, पु. छेपारो
ककु, पु. शिखर
कक्कटक, पु. गंगटो
कक्कारी, काको
कक्खळ, वि. खस्रो, कठिन
कङ्ग, पु. बकुल्ला

कच्चि, अ. के
कच्छ, पु. काखी, कच्छपुट, पु. बटुवा
कच्छप, पु. कछुवा
कच्छु, स्त्री. चिलाउने खटिरा
कज्जल, न. मसी
कज्जलाधार, पु. मसीको भाँडो
कञ्चुक, पु. ज्याकेट
कटच्छु, पु. चम्चा
कटुक, वि. पिरो
कटुकभण्डं, न. मसलाको बट्टा
कट्ट, न. काठ
कट्टपीळक, पु. उल्टो ।
कट्टसमकरणी, स्त्री. सिकर्मीको सामान
कट्टहत्य, पु. मुंग्रो
कट्टिक, पु. काठको व्यापारी
कणिकार, पु. फूलदार विशेष रूख
कणिट्ट, वि. कनिष्ठ
कणिट्टअङ्गुलि, स्त्री. कान्छी औँली
कणिट्टभातु, पु. कनिष्ठ भाई
कणिट्टभगिनी, स्त्री. कनिष्ठ बहिनी
कण्ठमालरोग, पु. घाँटीको ग्रन्थीमा पोल्ने रोग
कण्डु, स्त्री. चिलाउने खटिरा
कण्णधार, पु. पाइलट
कण्णिका, स्त्री. कर्णिका
कण्ह, वि. कालो
कण्हपीत, वि. गाढा खैरो
कणेरु, स्त्री. हात्तीनि
कत, भू. कृ. भइसकेको
कतम, वि. कुन
कतर, वि. यि (दुईमध्ये) कुन
कतिक्खत्तुं, क्रि. वि. कति पल्ट
कत्तर-यट्टि, क्रि. वि. लौरो
कत्तरिका, स्त्री. कैँची
कत्तिका, पु. कात्तिक

कत्तु, पु. बनाउने
 कर्थाचि, कहिँ कतै
 कत्थूरिका, स्त्री. कस्तुरी
 कथिक, पु. भन्ने व्यक्ति
 कथित, भू. कृ. भनिएको
 कदली, स्त्री. केरा
 कदाचि, अ., कहिलेकाँहि
 कन्तार, पु. मरुभूमि
 कन्द, पु. तरुल
 कपित्थ, पु. बेल
 कपिल, वि. सुन्तले खैरो
 कपोत, पु. ढुकुर
 कपोल, पु. गाला
 कप्पर, पु. कुहिना
 कप्परुक्ख, पु. कल्प वृक्ष
 कप्पासिक, वि. कपास
 कप्पासी, स्त्री. कपासको बोट
 कप्पित, भू. कृ. लगाएको, तयार गरिएको
 कप्पियकारक, पु. भिक्षुको सहयोगी
 कप्पूर, पु. न. कपूर
 काफीबीज, न. कफी
 कब्ब, न. कविता
 कम्पित, भू. कृ. कम्प भएको
 कम्पेति, क्रि. कम्प हुन्छ
 कम्बल, न. कम्बल
 कम्बलिक, पु. कम्बल व्यापारी
 कम्मकार, पु. कामदार
 कम्मन्त, न. काम
 कम्मन्तनायक, पु. नाइके
 कम्मन्तसाला, स्त्री. उद्योग
 कम्मनाथ, पु. सार्वजनिक कामको प्रमुख
 कम्मर, पु. कामी
 कम्मरसाला, स्त्री. फलामको काम गर्ने ठाउँ
 कम्मास, वि. विभिन्न रंग
 कयविककयिक, पु. किनमेल गर्ने व्यक्ति

कर, पु. राजस्व
 करग्गाहालय, पु. कर कार्यालय
 करका, स्त्री. असिना सहितको आँधी
 करञ्ज, पु. एक प्रकारको रूख
 करण, न. गर्न
 करणी, स्त्री. गर्नु पर्ने
 करहचि, कहिलेकाँहि
 करी, पु. हात्ती
 करुणा, स्त्री. करुणा
 कल, पु. खुशी गर्ने धुन
 कलीर, पु. ताडको रूखको माथिल्लो नरम भाग
 कलन्दक, पु. लोखर्के
 कलाप, पु. मुट्टा
 कल्लोल, पु. समुद्रको लहर
 कवच, पु. कवच
 कवाट, न. भ्याल बन्द गर्ने खापा
 कवित्त, न. कविको अवस्था
 कसन, न. खन्नु
 कसा, स्त्री. चाबुक
 कसाय, पु. उमाल्ने
 कसाव, वि. पु. बन्धनिय, कब्जाकारी
 कसित, कट्ट, भू. कृ. खनिएको
 कस्मा, अ. किन ?
 कहापण, पु. सिक्का
 कंस, पु. काँस, काँसको थाल
 कंसाधार, पु. किस्ती
 काकणिका, स्त्री. कम मूल्यको मुद्रा
 काकली, स्त्री. सानो स्वर
 काकोल, पु. काग
 कागजपण्ण, न. कागज पाना
 काच, पु. सिसा
 काचतुम्ब, पु. सिसाको बोटल
 काचभण्ड, न. सिसाको सामान
 काज, पु. खर्पन
 काण, वि. कानो

कादम्ब, पु. भाले हाँस
 कामं, क्रि.वि. साँचै नै
 कायबन्धन, न. पेटी
 कारणपाल, पु. जेलको प्रमुख
 कारणा, स्त्री. सजाय
 कारणिक, पु. सजाय दिने व्यक्ति
 कारवेल्ल, पु. तिते करेला
 कारा, स्त्री. जेल
 कारापाल, पु. जेलर
 कारित, भू.कृ. गर्न लगाएको
 कारुणिक, वि. दयालु
 कालविपत्ति, स्त्री. विपत्त हुने समय
 कालसम्पत्ति, स्त्री. सम्पन्न हुने समय
 काळफलक, पु. कालोपाटी
 कालिक, वि. समय अनुकूल
 कालिकासङ्ग्रह, पु. पाक्षिक
 कास, पु. उपयोग
 कासु, स्त्री. खाल्डो
 काळसुत्त, न. सिकार्मीको रेखा
 काळकिपिल्लिका, स्त्री. कालो कमिला
 किकी, स्त्री. किकी, एक प्रकारको चरा
 किट्टुप्पत्ति, स्त्री. क्रिष्टको उत्पत्ति
 किणन्त, व.कृ. किन्दै
 कित्तावात, अ. कति पर्ने
 कित्ति, स्त्री. कीर्ति
 किन्नरी, स्त्री. मत्स्यकन्या
 किमङ्ग, अ. के भन्नु र ?
 किर, अ. निपात शब्द (सुनेको अर्थमा लाग्ने)
 किरिट, न. ताज
 किलञ्ज, पु. सुकुल
 किलन्त, व.कृ. थाक्दै
 किलमथ, पु. थकाई
 किलमन्त, व.कृ. समस्या ल्याउदै
 किलिङ्ग, भू.कृ. फोहोर, किलिष्ट भएको
 किलेस, पु. क्लेश

किलोमक, न. फोक्सोलाई ढाक्ने पातलो
 जालो
 किस, वि. दुब्लो, थकित, दुर्बल
 किसोर, पु. किशोर
 किंवदन्ती, इ. लोक कथा, समाचार
 किंसुक, पु. कोरलको रूख
 कीत, भू.कृ. किनेको
 कीळक, पु. खेलाडी
 कीव, अ. कति पच्यो?
 कुक्कुह, पु. चील
 कुङ्कुम, न. केशर
 कुच्छि, स्त्री., पु. पेट
 कुच्छित, भू.कृ. घृणित भएको
 कुजवार, पु. मंगलवार
 कुञ्चिका, स्त्री. साँचो
 कुङ्ग, न. कुष्ठ, कुडी पु. कुष्ठ रोगी
 कुठारी, स्त्री. बञ्चरो
 कुण्डल, न. कानको टप
 कुण्डिका, स्त्री. पानी राख्ने जग
 कुतो, क्रि.वि. कहाँबाट
 कुत्र, क्रि.वि. कहाँ
 कुदाल, पु. कुदालो
 कुद्ध, भू.कृ. क्रोधित भएको
 कुन्नदी, स्त्री. प्रवाह
 कुमिन, न. माछाको जाल
 कुमुद, न. सेतो कुमुद
 कुम्भकार, पु. कुमाले
 कुम्भण्ड, पु. फर्सी
 कुम्भील, पु. गोही
 कुम्म, पु. कछुवा
 कुलवन्तु, वि. कुलवान्
 कुलावक, पु. गुँड
 कुस, पु. कुश
 कुसा, स्त्री. (गोरुको) नाकको डोरी
 कूजन्त, व.कृ. शितल हुँदै

कूट, पु. शिखर, पु. मुग वि. गल्ली
 कूटसखिक्क, पु. भुठ साक्षी
 कूटागार, पु. शिखर
 कूप, पु. इनार
 कूपक, पु. पानी जहाजमा पाल बाध्ने खम्बा
 कूल, न. नदिको किनार
 केतकी, स्त्री. काँडेदार पात भएको बिरुवा
 केवट्ट, पु. माँभी
 केयूर, न. बाहुमा लगाउने चुरा
 केसोरोपण, न. कपाल खौरिने
 केळिमण्डल, न. मैदान
 कोकनद, न. रातो कमल
 कोकिल, पु. कोकिला चरा
 कोच्छ, न. मेच, ब्रस
 कोजव, पु. कार्पेट
 कोञ्च, पु. एक प्रकारको पानी चरो
 कोटि, स्त्री. समाप्त, एक करोड
 कोटिप्पकोटि, स्त्री. अबौं
 कोटिलक्ख, न. अर्ब
 कोट्टेति, क्रि. धूलो पाछै
 कोट्ट, न. भण्डार, कोठा
 कोट्टास, पु. भाग, अंश
 कोण, पु. अन्तिम, सारंगीको तार
 कोपाविट्ट, वि. रिसालु
 कोलक, न. मरिच
 कोविलार, पु. गाढा खैरो काठ
 कोस, पु. भण्डार, कोष, टुकुटी
 कोसमच्छ, पु. खोल भएको माछा
 कोसी, स्त्री. हतियार राख्ने खोल, म्यान
 कोसेय्य, न. रेशमी, वि. रेशमीबाट बनेको

ख

खग्ग, पु. खड्ग
 खग्गधर, पु. खड्गधारी
 खग्गविसाण, पु. गैडा
 खज्जक, न. मिठाई, खाद्य, खाजा

खज्जरी, स्त्री. छोकडा
 खञ्ज, वि. लङ्गडो
 खण, पु. एक क्षण
 खणन, न. खन्नु
 खणित्ती, स्त्री. गल
 खण्ड, पु. चकलेट, एक भाग
 खण्डाखण्डिकजात, वि. चुर्ण हुने गरी पिसेको
 खणिक, वि. केही क्षण
 खत, भू. कृ. खनिएको, घायिते भएको
 खत्तिय, वि. क्षत्रिय, युद्ध गर्ने
 खदिर, पु. देवदार रूख
 खन्ध, पु. डाँठ
 खन्धावार, पु. ब्यारेक
 खन्ति, स्त्री. क्षान्ति
 खमा, स्त्री. क्षमा
 खर, वि. खस्रो
 खलु, अ. साँच्चै
 खल्लाट, वि. टालु खुइले
 खादनीय, न. खाद्य
 खादित, खाएको
 खार, न. क्षार
 खारोदक, न. नुनिलो पानी
 खिड्डा, स्त्री. खेल
 खित्त, भू. कृ. फ्याकिएको
 खिन्नचित्त, वि. निराश चित्त
 खिपति, क्रि. फाल्छ
 खीण, भू. कृ. क्षीण भएको
 खुज्ज, वि. खुत्याङ्ग पारेर हिड्ने (कुप्रो)
 खुधा, स्त्री. भोक
 खुर, न. खुर, पु. खच्चर
 खुरावरण, न. घोडाको जुत्ता वा आवरण
 खेल, पु. थुक
 खेलमल्लक, पु. थुक राख्ने भाँडो
 खोम, न. फाइबरको कपडा

ग

गच्छ, पु. विरुवा
गणक, पु. लेखापाल
गणना, स्त्री. लेखा
गणिका, स्त्री. नगरशोभिनी
गणित, भू.क्रि. गनिएको, न. गणित
गणी, पु. जसको अनुशरण गर्ने छ
गनेति, क्रि. गन्छ
गण्ठ, पु. गाँठो
गण्ड, पु. खटिरा
गतमत्ते, स. जाने वित्तिकै
गद्रभ, पु. गधा
गन्थ, पु. न. किताब, ग्रन्थ
गन्थकरण, न. ग्रन्थकरण
गन्थकार, पु. ग्रन्थ लेखक
गन्थसोधक, पु. ग्रन्थ सम्पादक
गन्तु, पु. जाने व्यक्ति
गन्थेति, क्रि. गाँठो बनाउँछ, संग्रह गर्छ
गन्धक, न. गन्धक, सल्फर
गन्धसार, पु. बास्ना
गन्धिक, पु. अत्तर व्यापारी
गम्भीर, वि. गहिरो, पु. गहिराई
गरुळ, पु. गरुड
गल, पु. घाँटी
गलनाळि, स्त्री. घाँटीको नली
गवेसति, क्रि. खोज्छ
गहतारा, स्त्री., ग्रह
गहपति, पु. गृहपति, मालिक
गहित, भू.कृ. लिएको; समातिएको
गामघात, पु. डकैती
गामद्वार, न. गाउँको ढोका
गामभोजक, पु. गाउँको मुखिया
गायक, पु. गायक
गावुत, पु. योजनको एक चौथाई
गाही, पु. बेहोर्ने, लिने व्यक्ति

गिज्भ, पु. गिद्ध
गिम्हान, पु. गृष्म
गिरिकण्णी, स्त्री. अपराजिता फूल
गिलति, क्रि. निल्छ
गिलान, वि. बिरामी, ३, बिरामी व्यक्ति
गिलानालय, पु., गिलानसाला, स्त्री. बिरामी
कोठा

गिलानुपद्दाक, पु. बिरामी कुरुवा
गिलित, भू.कृ. निलिएको
गीवा, स्त्री. घाँटी
गीवेय्य, न. घाँटीको गहना,हारमाला
गुद, न. मलद्वार
गुम्ब, पु. सानो वन, भाँडी
गुरुवार, पु. बिहीवार
गुळ, पु. गुँडको रस, बल
गुळिका, स्त्री. चक्की
गूळ्ह, वि. लुकेको
गोकण्ण, पु. बाह्रसिंगे
गोटविस, पु. डुङ्गा खियाउने पतवार, बहना
गोधुम, पु. गहुँ
गोणस, पु. विसालु सर्प
गोपानसी, स्त्री. दलिन, मुढा
गोपुर, न. नगर द्वार
गोप्फक, न. गोलिगाँठो
गोमंस, न. गाईको मासु
गालोमी, स्त्री. ओरिस्को जरा
गोळपत्त, न. बन्दा
गोळाकारा, वि. गोलाकार

घ

घट, पु. पानीको भाँडो
घटिका, स्त्री. घण्टा
घटिकाथम्भ, पु. घण्टाको खम्बा
घटिकायन्त, न. घडी
घटेन्त, व.कृ. कोशिस गर्नु, सँगै जोडिन जानु
घट्टेति, क्रि. घचेत्छ, घर्षण गर्छ

घण्टा, स्त्री. घण्टी
घण्टाथम्भ, पु. घण्टाको खम्बा
घण्टारव, पु. घण्टीको आवाज
घत, न. घ्यू
घन, न. भ्याली वि. बाक्लो पु. बादल, घन
घर, न. घर
घरगोलिका, स्त्री. माउसूली
घरवत्यु, न. घरको कुरा
घरसप्प, पु. मुसो
घातेति, क्रि. मार्छ
घाण, न. नाक
घायति, क्रि. सुघृछ
घायित, भू.कृ. सुघेको, न. वास्ना
घास, पु. घाँसपात

च

चक्क, न. पांग्रा वा चक्र
चक्काकार, वि. चक्राकार
चक्कयुग, न. दुई चक्की साइकल, मोटरसाइकल
चक्कवती, पु. सम्राट्
चक्कवाक, पु. लाली हंस
चङ्गम, पु. चक्रमण
चच्चर, न. दोबाटो वा चौबाटो
चजति, क्रि. त्याग्छ
चटक, पु. भंगेरा
चण्डाल, पु. नीच, बहिष्कृत जाति
चतुक्खतुं, क्रि.वि. चार पटक
चतुप्पद, पु. चौपाया
चतुरस्स, वि. वर्गाकार
चत्त, भू.कृ. त्यागिएको
चनक, पु. चाना
चन्द्रग्गाह, पु. चन्द्रग्रहण
चन्दन, न. चन्दनको काठ
चन्दवार, पु. सोमवार
चन्दिका, स्त्री. चन्द्रमाको किरण
चन्दोदय, पु. चन्द्रमाको उदय

चामू, स्त्री. सेना
चम्पक, पु. चम्पब रूख
चम्म, न. छाला; लुकेको
चम्मकार, पु. छालाको काम गर्ने
चयनालेप, पु. सिमेन्ट
चयनिट्टका, स्त्री. इट्टा
चर, पु. जासुस ।
चरहि, क्रि.वि. अहिले
चलति, क्रि. चल्छ
चलमान, व.कृ. चलदै
चसक, पु. कप
चाटि, स्त्री. भाँडा
चातक, पु. भंगेरा
चालेति, क्रि. चल्छ
चाहा, स्त्री. चिया
चिञ्चा, स्त्री. इम्ली
चित्त, पु. चैत महिना, न. मन; कामको कला
चित्तकम्म, न. चित्रकारिता
चित्तकार, पु. चित्रकार
चिन्तयमान, व.कृ. चिन्तना गर्दै
चिन्ता, स्त्री. चिन्ता
चिन्तित, भू.कृ. चिन्ता भएको
चिमिलिका, स्त्री. सिरानीको खोल
चिरतरं, क्रि.वि. लामो
चिरायित्वा, पू.क्रि. ढिलो भएर
चिरेन, क्रि.वि. धेरै पछि
चीनपिट्ट, न. (रातो लिड), सिन्दूर
चीरी, स्त्री. फट्यांग्रा
चीवर, न. चीवर
चुति, स्त्री. मृत्यु, सछ
चुदितक, पु. दोषारोपित
चुण्ण, न. धूलो, चुण
चुण्णेति, क्रि. धूलो पाछ
चुबुक, न. चिउँडो
चुम्बटक, न. पहाडी बटुवा, भाँडोको स्ट्यान्ड

चुल्लपित्तु, पु. काका
चूळा, स्त्री. चुण्ड, टुप्पी
-मणि, पु. चुलमणि
चेतिय, न. चैत्य
-अङ्गण, न. चैत्यको आँगन
चेतियपब्बत, पु. चैत्य पर्वत (श्रीलंकामा
भनिएको)

चोदक, पु. आरोपित
चोदना, स्त्री. आरोप
चोरिय, न. (चोर) चोरिएको

छ

छट्टी, स्त्री. षष्ठी विभक्ति
छट्टित, भू. कृ. छोडिएको
छडेट्वा, पू. क्रि. छोडे
छत्तगाहक, पु. राजाको छाता बोक्ने व्यक्ति
छत्ती, पु. जोसँग छाता छ
छदन, न. छाना
छदनिट्ट, स्त्री. टाइल
छन्न, भू. कृ. छोपिएको, लुकाएको
छवि, स्त्री. छालाको सतही भाग
छायारूप, न. फोटोग्राफ
छारिका, स्त्री. खरानी
छिन्न, भू. कृ. काटेको
छिन्दन, न. काट्ने
छूरिका, स्त्री. छुरा
छेत्तु, पु. काट्ने सामान

ज

जघन, न. जाँघ
जङ्गम, वि. चल (सम्पत्ति)
जङ्गल, पु. जंगल
जङ्गा, स्त्री. जाँघ
जतु, न. लाहा, मैना
जतुका, स्त्री. ठूलो चमेरो
जनपद, पु. सिमा क्षेत्र
जनपदभोजक, पु. जनपदको मुखिया

जन्ताघर, न. तातो कोठा
जन्तु, पु. मानिस, मान्छे
जम्बीर, पु. न. सुन्तला
जम्बुफल, न. जामुन
जय, पु. विजय
जररोग, पु. ज्वरो
जल, न. पानी
-चर, वि. पानीमा बस्ने प्राणी
ज, वि. पानीमा बस्ने
जलधारा, स्त्री. पानीको धारा
जलनिग्गम, पु. जलको धार (बहाव)
जलनिधि, पु. समुद्र
जलसाटिका, स्त्री. नुहाउँदा लगाउने लुगा ।
जलित, भू. कृ. जलेको ।
जलूका, स्त्री. जुका (वनमा पाइने)
जवन, पु. दौडिने घोडा
जळ, वि., पु. मूर्ख, अचेतन
जाणु, पु. घुँडा
जाति, स्त्री. जन्म; जन्तु
जातिकुलपुत्त, पु. राम्रो जातको कुलपुत्र
जातिसुमना, स्त्री. चमेली फूल
जातिकोस, पु. जावित्री
जातिफल, न. जाइफल
जातु, अ. साँच्चै नै
जानपद, जानपदिका, पु. जनपद सम्बन्धि
जामातु, पु. ज्वाईं
जाल, न. जाल
जालेति, क्रि. जल्ल
जिनाति, क्रि. जित्छ
जिया, स्त्री. धनुको धागो
जिव्हा, स्त्री. जिब्रो
जीरा, न. जीरा
जुतिमन्तु, वि. ज्योति भएको
जेट्ट, वि. जेष्ठ, पु. जेठ महिना
जेतु, पु. विजेता

भ

भापेति, क्रि. जल्ल, जलाउँछ

ब

बत्वा, पू.क्रि. जानेर
बाणी, पु. बुद्धिमानी
बात, भू.कृ. जानेको
बातक, पु. नातेदार
बातु, पु. जानेका

ट

टङ्ग, पु. ढुंगा फुटाउने हतियार

ठ

ठपित, भू.कृ. राखेको, स्थापना गरिराखेको
ठानोचितपञ्च, वि. ठाउँ अनुसारको ज्ञान

ड

डसति, क्रि. डस्छ ;टोक्छ

त

तक्क, न. मोही, मट्टा
तक्केति, क्रि. विचार, तर्कना गर्छ
तच, पु. बोक्रा, छाला
तच्छक, पु. ताछ्ने व्यक्ति
तच्छन, न. बसला
तज्जनी, स्त्री. चोर औला
तज्जत, भू.कृ. तर्सेको
तण्डुलिक, पु. चामल व्यापारी
तण्हा, स्त्री. तृष्णा
ततो पट्टाय, त्यहाँबाट
तत्त-कपाल, न. तातेको हाडी
तथाविध, वि. जस्तो
तनु, वि. पातलो, स्त्री. शरीर
तपन्त, व.कृ. चम्कदै
तपस्सी, पु. तपश्वी
तम्ब, पु. तामा

तम्बकिपिल्लिका, स्त्री. रातो कमिला
तम्बूल, न. पानको पात
तम्बूलपेळा, स्त्री. पानको पेटी
तरङ्ग, पु. तरङ्ग
तरच्छा, पु. हाइना
तरण, न. तर्न
तरति, क्रि. तर्छ । पौडिन्छ वा जहाजले तर्छ
तरित, भू.कृ. तरेको
तरु, पु. रूख
तरुण, वि. युवा, पु. युवा व्यक्ति
तसर, पु. ठुरी
तस्मा, अ. त्यसकारणले
तळाक, पु. ताल
तादिस, वि. त्यस्तै, जस्तै
तारा, तारका, स्त्री. तारा
ताल, पु. ताड
तालपण्ण, न. ताडको पात
तालवण्टा, पु. पंखा
ताली, पु. ताड रूख
ताव, तावता, अ. तबसम्म, टाढासम्म
तावदे, क्रि.वि., त्यो क्षणमा
तिकिच्छति, क्रि. उपचार गर्छ
तिकिच्छा, स्त्री. औषधी उपचार
तिकिच्छाकम्म, न. उपचार गर्ने कार्य
तिकोणक, वि. त्रिभुज
तिक्खत्तुं, क्रि.वि. तीन चोटी
तिखिण, वि. धारिलो, बलियो
तिचीवर, न. भिक्षुको तीनवटा चीवर
तिण्ण, भू.कृ. तरिसकेको
तिणहारक, पु. घाँसको व्यापारी
तिणाय मञ्जति, हल्काले सोच्छ
तित्त, वि. तितो; तृप्त भएको
तित्ति, स्त्री. सन्तुष्ट
तित्थ, न. तीर्थ, बन्दरगाह
तिन्त, वि. भिजेको; ओसिलो

तिपु, न. सिसा
 तिब्बतदेस, पु. तिब्बत
 तिभूमक, वि. तीन तल्ले
 तिरो, अ. छड्के
 तिल, न. तील
 तीरेति, क्रि. निर्णय गर्छ
 तुच्छ, वि. खाली
 तुड, भू. कृ. खुशी भएको
 तुण्ड, न. चुच्चो
 तुण्ही, अ. मौन
 तुत्त, न. हात्तीलाई निर्देशन दिने लट्टी
 तुन्नवाय, पु. सूचीकार
 तुलन, न. तौलने
 तुला, स्त्री. तराजु, स्केल, सन्तुलन
 तुलित, भू. कृ. तौलिएको, नापिएको
 तुलेति, क्रि. जोख्छ, तौलिन्छ, नाप्छ
 तुवटं, क्रि. वि. छिट्टै
 तुस्सति, क्रि. सन्तुष्ट हुन्छ
 तुहिन, न. हिउँ
 तेजेति, क्रि. धारिलो हुन्छ
 तेलिक, पु. तेलको ब्यापारी
 तोमर, पु. हात्तीको खुट्टामा छेड्ने औजार,
 बर्छी

थ

थकेति, क्रि. बन्द गर्छ
 थद्द, वि. कडा, कठोर
 थन, पु. स्तन
 थनप, पु. नवजात शिशु
 थनित, न. चट्याङ्ग
 थबक, पु. गुच्छा
 थम्भ, पु. खम्बा
 थरु, पु. हतियारको समाउने भाग, बिँड
 थल, न. जमिन
 थावर, वि. स्थिर, अचल
 थाली, स्त्री. थाल

थिरता, स्त्री. स्थिरता
 थुति, स्त्री. प्रशंसा
 थूल, वि. मोटो, बाक्लो
 थेनित, भू. कृ. चोरेको
 थेनेति, क्रि. चोर्छ
 थेर, पु. जेष्ठ भिक्षु
 थेव, पु. पानीको थोपा

द

दद्द, भू. कृ. टोकेको
 दड्ड, भू. कृ. धार नभएको
 दण्ड, पु. सजाय; जरिवाना; लौरौ
 दण्डन, न. सजाय
 ददमान, व. कृ. दिदै
 दन्त, पु. दाँत
 दन्तकार, पु. दन्तशिल्पी
 दन्तरोग, पु. दाँतको रोग
 दन्तसठ, पु. कागतीको बोट
 दन्ती, पु. हात्ती; जसको दाँत छ, दाँत भएको
 दन्ध, वि. मूर्खता
 दप्पित, भू. कृ. घमण्डी
 दब्बि, स्त्री. डाडु
 दरथ, पु. थकावट, दुःख, कष्ट, चिन्ता
 दसकोटी, स्त्री. १० करोड
 दसलक्ख, न. १० लाख
 दससत, न. हजार
 दसा, स्त्री. कपडाको किनारा
 दसुत्तरसत, न. ११०
 दस्सन, न. दर्शन, दृष्य
 दळ्हं, क्रि. वि. कसिलो; दृढ
 दाठा, स्त्री. तिखो वा विषालु दाँत, दाहा
 दाठिका, स्त्री. जुँगा
 दातु, पु. दिने व्यक्ति
 दात्त, न. हसिया
 दानरत, वि. दयालु/उदार
 दानसाला, स्त्री. दान शाला वा हल

दामरिक, पु. आतंककारी
 दायक, पु. दिने व्यक्ति
 दारक, पु. बच्चा
 दारिका, स्त्री. केटी
 दारु, न. , दाउरा
 दारुभण्ड, न. फर्निचर
 दारुभण्डिक, पु. फर्निचरको व्यापारी
 दिग्घका, स्त्री. खाडल
 दिट्ट, भू.कृ. देखेको
 दिट्टि, स्त्री. विश्वास; धारणा
 दिन्न, भू.कृ. दिएको
 दिब्ब, वि. दिव्य
 दियड्डसत, न. एक सय पचास
 दिसाधिकरण, न. जिल्ला अदालत
 दिसापति, पु. प्रदेश सरकार
 दिस्सति, क्रि. देखिन्छ
 दिस्समान, देख्दै
 दीघकञ्चुक, पु. लामो कोट
 दीपवट्टि, स्त्री. दियोको बत्ती
 दीपि, पु. चित्तुवा
 दुक्ख, न. दुःख, समस्या
 दुक्खित, वि. दुःखी भएको
 दुक्खिताकार, पु. दुःखी स्वभाव
 दुग्गन्ध, पु. दूर्गन्ध, वि. दूर्गन्ध भएको
 दुट्ट, वि. दुष्ट, हिंस्रक
 दुन्दुभि, स्त्री. ढोलक
 दुब्बल, वि. दूर्बल
 दुम्मन, वि. निराश, दुःखी
 दुल्लभ, वि. दूर्लभ
 दुस्सील, वि. दुशील
 दुहद, वि. दुर्मन
 दूर, वि. टाढा, न. दूरी
 देड्डुभ, पु. जल सर्प
 देव, पु. देवता
 देवहान, देवायतन, न. मन्दिर, देवताको
 आस्था भएको मन्दिर

देवदारु, न. देवदार वृक्ष
 देवधम्म, पु. देवताहरूको सदाचार
 देवलोक, पु. देवलोक
 देवर, पु. देवर
 देवी, स्त्री. रानी, देवी
 देवसिकं, क्रि.वि. दैनिक
 देसक, पु. देशना गर्ने व्यक्ति
 दोणि, स्त्री. , डुंगा
 दोला, स्त्री. डोली
 द्वार, न. ढोका
 द्वारकोट्टक, पु. मूल ढोका, गेट
 द्वारपाल, पु. ढोका पाले
 द्वारावट्टक, पु. ढोकाको खापा
 द्विक्खत्तुं, क्रि.वि. दुई चोटी

ध

धञ्ज, न. अन्न
 धञ्जमास, पु. १/७ इञ्च
 धञ्जागार, न. अन्नको गोदाम
 धनागार, न. ढुकुटी, बैंक
 धनी, पु. धनी व्यक्ति
 धनुद्धर, पु. धनुधर
 धमन, न. फुक्नु
 धमनी, स्त्री. धमनी नसा
 धमति, क्रि. फुक्छ
 धमेन्त, व.कृ. फुक्दै
 धम्म, पु. धर्म
 धम्मट्ट, वि. धार्मिक; उचित
 धम्मदूत, पु. धर्मदूत
 धम्मपोत्थक, पु. धर्म ग्रन्थ
 धम्मवादी, पु. धर्म देशक
 धम्मसाला, स्त्री. धर्मशाला
 धम्मासन, न. धर्म आसन
 धम्मिल्ल, पु. जुरो, चुल्ठो
 धरमानक, वि. जीवित
 धाती, स्त्री. नर्स

धातु, स्त्री. तत्व; अस्थिधातु
 धातुसमुग्ग, पु. अस्थिधातुको भाँडो
 धारित, भू. कृ. धारण गरेको
 धानिय, न. धनियाँ
 धारेति, क्रि. धारण गर्छ; स्मरण गर्छ
 धारेतु, पु. धारण गर्ने व्यक्ति; बोक्ने व्यक्ति
 धिति, स्त्री. बलशक्ति
 धी, वि. बो. धिक्कार !
 धी, स्त्री. प्रज्ञा
 धीवर, पु. माभी
 धुत्त, पु. जुवाडे, जुवारी
 धुर, न. विभाग, पु. रथको धुर
 धुवं, क्रि. वि. साँच्चै नै
 धूम, न. धूवाँ
 -रथ, पु. रेल
 -रथनिवत्तन, न. रेल स्टेसन
 -केतु, पु. उल्का पिण्ड
 -नेत्त, न. चुरोट पाइप

धूलि, स्त्री. धुलो
 धूसर, वि. खरानी रंग

न

न किञ्चि, अ. केही पनि छैन
 नकुल, पु. न्याउरी मुसा
 नक्खत्त, न. नक्षत्र
 नख, पु. नङ्ग, पन्जा
 नगर, न. शहर
 -गुत्तिक, पु. नगर प्रमुख
 -सभा, स्त्री. नगरपालिका
 -सभिक, पु. नगरपालिकाका सदस्य
 -सोधको, पु. सफा गर्ने व्यक्ति
 नगरसोभिनि, स्त्री. नगरशोभिनी
 नगरी, स्त्री. शहर, नगर
 नङ्गल, न. हलो
 नच्चसाला, स्त्री. नृत्यमञ्च
 नट, पु. कलाकार, नृत्य गर्ने व्यक्ति

नट्ट, भू. कृ. नाश भएको
 नत्थु, न. नाक
 नदति, क्रि. गर्जिन्छ
 नदीपभव, पु. नदीको मुहान
 -मुख, न. नदीको सुरुवाटको ठाउँ
 -सङ्गम, पु. नदीहरूको दोभान
 ननन्दा, स्त्री. नन्द
 ननु, अ. होइन र ?
 नन्तक, न. तालो
 नन्दि, नद्धि, स्त्री. छालाको डोरी
 नभ, पु., न. आकाश
 नयति, क्रि. लग्छ
 नयनगोचर, वि. हेर्न सक्ने
 नवभूमक, वि. नौ तल्ले
 नस्सति, क्रि. नाश हुन्छ; विनाश हुन्छ
 नस्य, न. कठोर
 नहानकोट्टक, पु. नुहाउने कोठा
 नहानतित्थ, न. नुहाउने ठाउँ वा तीर्थ
 नहानीय, न. साबुन
 नहापित, पु. हजाम
 नहापितसाला, स्त्री. हजामको पसल
 नहुत, न. दश हजार
 नळ, पु. बाँबियो, नर्कट
 नागरिक, वि. नगरसँग सम्बन्ध भएको पु.
 नागरिक
 नागपुरी, स्त्री. नागहरूको नगर
 नागरुक्ख, पु. नागरुक्ख
 नागलता, स्त्री. पानको लहरा
 नातिदूरद्धान, न. धेरै टाढा नभएको ठाउँ
 नातिपक्क, वि. धेरै नपाकेको
 नादित, भू. कृ. गर्जिएको
 नाना, अ. छुट्टै, अलगगै; विभिन्न तरिकाले वा
 अनेक
 नाभि, स्त्री. नाईटो
 नामावलि, स्त्री. नामको सूची

नावङ्कुस, पु. लंगर
 नावाफल, न. मेवा
 नावायन्तिक, पु. जहाजको इन्जिनियर
 नाविकसेना, स्त्री. जहाजि सेना
 नासेति, क्रि. नाश हुन्छ
 नाळ, पु. पाइप, कमलको डाँठ
 नाल लेखनी, स्त्री. फाउन्टेन पेन
 नाळि, स्त्री. माना, पाथी
 नाळि, स्त्री. नाप्ने, नाप
 नाळिका, स्त्री. बोटल
 नाळिकेर, पु. नरिवल
 नाळि-पट्ट पु. टोपी
 नाळियन्त सेना, स्त्री. जलसेना
 निकस पु. कसौटी
 निक्खन्त भू.कृ. घरबाट बाहिर निस्केको
 निक्खमति क्रि. निस्किन्छ
 निक्खमन्त, व.कृ. बाहिर निस्कदै
 निक्खम्म, पु.क्रि. निस्केर
 निक्खादन - न. छिनो (Chisel)
 निक्खलविज्जालय, पु. विश्वविद्यालय
 निगम, पु. टोल, निगम
 निगोध, पु. वर वृक्ष
 निच्च, क्रि.वि. नित्य, लगातार
 निच्चं, पु.क्रि. नित्य, सदैव, लगातार
 निच्छय, पु. निश्चय
 निच्छित, भू.कृ. निश्चित, विचार गरिएको
 निच्छेति, क्रि.-निर्णय गर्छ
 निज्भर, पु. भरना
 निट्टानोपरिक्खा, स्त्री. अन्तिम परीक्षा
 निदहति, क्रि. धनसम्पत्ति गाड्छ
 निन्दित, भू.कृ. निन्दा गर्छ
 निन्न, क्रि. निम्न, निम्न भूमि
 निपच्चाकार, पु. नम्रता
 निब्भय, पु.क्रि. निर्भय
 निमन्तेति, क्रि. निमन्त्रणा गर्छ

निमन्तापेति, क्रि. निमन्त्रणा गराउन लगाउँछ
 निमन्तपेत्वा, पु.क्रि. निमन्त्रणा गराएर
 निमुज्जति, क्रि. दुब्की लगाउँछ
 निमुज्जना, न. दुब्नु
 निम्ब, पु. नीमको रूख
 निम्मल, क्रि.वि. निर्मल
 निम्मातु, वि. निर्माता, रचियता
 निम्मूलेन, क्रि.वि. निःशुल्क
 निम्मोक, पु. सर्पको काँचुली
 नियामित, व.कृ. नियमित गर्छ
 नियामक, पु. जहाजको नाइके
 नियोजेति, क्रि. नियुक्त गर्छ
 निय्यादेति, क्रि. जिम्मा गर्छ
 निय्यास, पु. चोप, रूखबाट निस्किने रस
 निरय, पु. नर्क
 निलीयति, क्रि. लुक्छ, आराम गर्छ
 निवत्तेति, क्रि. रोक्छ, फिर्ता पठाउँछ, बन्द
 गर्छ
 निवत्तापित, भू.कृ. रोकिएको, राखिएको
 निवत्थ, भू.कृ. लुगा लगाएको
 निवारण, न. रोक्नु, हटाउनु
 निवास, पु. निवास, बसाई
 निवासन, न. भित्री पोसाक
 निसद, पु. खल
 -पोत, पु. खल मुस्ली
 निसिन्न, भू.कृ. बसेको
 निसीथ, पु. मध्यरात
 निसीदन-फलक, पु. बस्ने मेच, बेन्च
 निस्सद्, वि. निःशब्द, शान्त, मौन
 निस्साय, पु.क्रि. आधार लिएर, भरोसा लिएर
 निस्सेणि, स्त्री. सिद्धि, भन्याङ्ग
 नीत, भू.कृ. लगाएको
 नीतिवेदी, पु. वकिल
 निय्यमान, व.कृ. लगिरहेको ब्यक्ति
 नूपुर, पु. पाउजु

नेतु, पु. नेता
नेन्त, व.कृ.- लगिरहेको, बोकिरहेको
नेमि, पु.- चक्काको किनारा
नेमिन्धर, पु. दक्षिण समशीतोष्ण क्षेत्र
नोनीत, न. मक्खन, नौनी

प

पकासक, पु. प्रकाशक
पकोटि, स्त्री. दश खर्ब
पक्क, भू.कृ. पाकेको वा उमालेको
पक्कमति, क्रि. छुट्टिन्छ
पक्कोसति, क्रि. बोलाउँछ
पखुम, न. परेला
पक्ख, पु. पक्ष, पखेटा, राम्रोसंग देखिने
-बल, न. पखेटाको बल
-विठाल, पु. चमेरो
-घात, पु. पक्षघात
-पास, पु. कौसी
पक्खन्दति, क्रि. दौड्छ, उफ्रन्छ
पक्खन्दन्त, व.कृ. दौड्दै, उफ्रन्दै
पक्खन्दिका, न. अतिसार, आउँ
पक्खलति, क्रि. सफा गर्छ, पखाल्छ
पगम्भ, वि. गर्व
पक्खित्त, भू.कृ. राखिएको
पगेव, नि. समय हुनु अति पूर्व
पग्गय्ह, पु.क्रि. प्रयत्न गरेर
पग्घरति, क्रि. बग्छ, चुहिन्छ
पङ्क, पु. हिलो
पच्चन्त, पु. प्रत्यन्त देश, सीमा प्रदेश
पच्चागत, भू.कृ. फर्किएको
पच्चागमन, न. फर्किनु
पच्चामित्त, पु. शत्रु
पच्चुप्पन्न, वि. वर्तमान, पु. हाल
पच्चूस, पु. बिहान सबेरै
पच्चोसक्कन, न. फर्किनु
पच्छतो, क्रि.वि., पछाडिबाट

पच्छि, स्त्री. हाते बास्केट
पच्छिमयाम, पु. पश्चिम याम
पजा, स्त्री. प्राणी, मानिस
पज्ज, न. पद्य
-बन्धन, पु. कविता रचना
पञ्जवती, क्रि. बुद्धिमानी आइमाई
पञ्जवन्तु, पु. बुद्धिमान्
पञ्जयति, क्रि. देखा पर्छ
पञ्जवन्तु, पु. बुद्धिवान्
पञ्जायति, क्रि. प्रकट हुन्छ
पटिक्कमन, न. प्रतिक्रमण, पछाडि हट्छ
पटिगच्च, अ. पहिले देखि नै,
पटिग्गहण, न. प्रतिग्रहण, स्वागत
पटिग्गहित, न. प्रतिग्रहण, स्वागत गरिएको
पटिजग्गति, क्रि. जागृत हुन्छ, पालन पोषण
गर्छ
पटिञ्जा, स्त्री. प्रतिज्ञा
पटिनिधि, पु. प्रतिनिधि
पटिपज्जवि, पु. सँगै जानु
पटिच्छादेति, कृ. छोप्छ
पटिविम्ब, पु. पटिमा, प्रतिविम्ब, छाँया
पटिरूप, न. योग्य, ठीक, अनुकूल मोडल
पटिलभित्तु, क्रि.यो. प्राप्त गर्नको लागि
पटिसंदहति, क्रि. फेरि भेट हुन्छ
पटिसन्धि, स्त्री. पुनर्जन्म ग्रहण गर्छ
पटिसल्लीन, भू.कृ. एकान्त जीवन
पटिसुणाति, क्रि. प्रतिज्ञा गर्छ, सहमत हुन्छ
पटु, वि. चलाख
पटोल, पु. चिचिन्डो
पठन्त, व.कृ. पढ्नु
पठम-कप्पिक, वि. प्रथम कल्प वा आदिम
पठित, भू.कृ. पढिएको
पणीत, वि. श्रेष्ठ, प्रणीत
पण्डक, पु. हिजदा
पण्डिताचरिय, पु. प्रध्यापक

पण्डु, क्रि. यो. हल्का पहेँलोपन
 -रोग, पु. जण्डिस
 पण्णलेखनी, स्त्री. पत्र, चिट्ठी लेखने शैली
 पण्ण-साला, स्त्री. भिक्षुको आश्रम, कुटी
 पण्हि, पु. गोलिगाँठो
 पताका, स्त्री. भण्डा
 पतिद्वापित, भू. कृ. प्रतिष्ठापित
 पतिद्वापेति, क्रि. प्रतिष्ठापन गर्छ
 पतिद्दित, क्रि. प्रतिष्ठित गर्छ
 पतिरूप, वि. उपयुक्त
 पटिरूपक, पु. बहाना गर्ने व्यक्ति;
 पत्त, न. पात, प्वाँख; पात्र पु.
 पत्ति, पु. पैदल सेना, आगमन
 पत्थरति, क्रि. फैलाउँछ, लम्ब्याउँछ
 पत्थित, भू. कृ. प्रार्थना गरेको
 पथिक, पु. यात्री
 पदिक, पु. पैदल यात्री, बटुक
 पदीपत्तम्भ, पु. बिजुली घर; लालटिन
 पदेश, पु. प्रदेश
 पनत्तु, पु. पनाति
 पनस, पु. कटहरको रूख
 पन्ति, स्त्री. धस्रो, तह
 पपातिका, स्त्री. बाहिरी बोक्रा
 पपात, पु. भिरालो
 पप्पोति, क्रि. प्राप्त हुन्छ, पुग्छ
 पप्फास, पु. फोक्सो
 पबुज्भति, क्रि. जागृत हुन्छ
 पबुद्ध, भू. कृ. प्रबुद्ध, जागृत, (फूल फुलेको)
 पब्ब, न. जोर्नी
 -वाता-बाध, पु. जोर्नीको दुखाई
 पब्बज्जा, स्त्री. पत्रज्या
 पभस्सर, वि. प्रभाश्वर, अत्यन्त चहकिलो
 पभा, स्त्री. प्रभा, प्रकाश
 -धिक, वि. अत्याधिक प्रकाश
 पभाव, पु. प्रभाव

पभासति, क्रि. चम्किन्छ
 पभूति, नि. शुरुदेखि
 पभू, पु. प्रभु, स्वामी
 पमदवन, न. राजकीय उद्यान
 पमाण, न. मापन; प्रमाण
 पमुख, वि. प्रमुख, अघिल्लो भाग
 पमुद्द, भू. कृ. बिसर्एको
 पमुस्सति, क्रि. बिसर्न्छ, भुल्छ
 पयोजन, न. प्रयोजन, नतिजा
 -आवह, वि. प्रयोग योग्य
 पय्यक, पु. जिजु बुबा
 परम्परागत, वि. वंश, परम्परा
 परम्मुखा, क्रि. वि. अनुपस्थिति भएर
 परसमुद्द, पु. विदेश
 परसुवे, क्रि. वि. पर्सि
 परहीयो, क्रि. वि. अस्ति
 पराग, पु. पुष्प -रेणु
 पराजय, पु. हार
 पराजित, भू. कृ. हारेको
 पराजेति, क्रि. हाँछ
 परिखा, स्त्री. खाल्डो, ढल
 परिच्चत्त, भू. कृ. छोडेको; त्यागेको
 परिच्चाग, पु. उपहार, चन्दा
 परिणत, भू. कृ. परिपक्व भएको, पाकेको
 परित्त, वि. अल्पमात्र, थोरै
 परिदहति, क्रि. लुगा लगाउँछ
 परिदेवति, क्रि. विलाप गर्छ
 परिपातेति, क्रि. माँछ
 परिपालित, भू. कृ. पालन गरेको, संरक्षण गरेको
 परिपालियमाना, व. कृ. प्रबन्ध मिलाउँदै
 परिब्बयदान, न. खर्च, तिर्नु
 परिब्भमन, न. परिक्रमा
 परिभासन, न. निन्दा, उपहास
 परियेसक, पु. खोज्ने व्यक्ति
 परियेसित, भू. कृ. खोजिको

परियोनद्धा, भू.कृ. छोपिएको
 परिवर्त्तेति, क्रि. पल्टाउँछ, अनुवाद गर्दछ
 परिवारेति, क्रि. घेर्छ
 परिवेण, न. विहारको बाहिरी आँगन, बौद्ध
 अध्ययन केन्द्र
 परिस्सावन, न. पानी चाल्नी
 परोपकार, पु. अरुलाई मद्दत गर्नु
 पलण्डु, पु. प्याज
 पलायति, क्रि. भाग्छ
 पल्लंक, पु. ओछ्यान, पल्लङ्क
 पल्लल, न. सानो ताल
 पल्लव, पु. मुना (नयाँ पात)
 पवत्तति, क्रि. प्रवर्तन हुन्छ
 पवत्तापियमान, व.कृ. लग्दै
 पवत्ति, स्त्री. खबर
 -पत्त, न. पत्रिका
 -पत्ता-लय, पु. पत्रपत्रिकाको कार्यालय
 पत्तालय, पु. मुद्राखाना (पत्रिकाको कार्यालय)
 पवाळ, न. मुगा
 पविट्ट, भू.कृ. प्रवेश गरेको, भएको
 पविस्सति, क्रि. प्रवेश गर्ने छ
 पवेणी, स्त्री. वंशज
 पवेधति, क्रि. काँप्छ
 पवेस, पु. पहुँच, प्रवेश
 पवेसेति, क्रि. घुसाउँछ
 पसत्थ, भू.क्रि. प्रशंसा गरिएको
 पसाखा, स्त्री. हाँगा
 पसादलाभ, पु. अनुग्रह पाउनु
 पसाधित, भू.कृ. छोपिएको
 पसारेत्वा, पू.क्रि. खोलेर, फैलाएर
 पसारेति, क्रि. फैलाउँछ
 पस्सिब्बक, पु. थैली, भोला
 पस्स, न. कोखा, छेऊ, पु.
 पहत, भू.कृ. पिटेको, पिटिएको
 पहाय, पू.क्रि. छोडेर, त्यागेर

पहित, भू.कृ. पठाएको
 पहूत, वि. धेरै
 पहोणक, वि. पर्याप्त
 पाकट, वि. प्रख्यात
 पाकटीकत्तु, पु. प्रकाशक
 पाकतिक, वि. प्राकृतिक, मौलिक
 पाकार, पु. नगर पर्खाल
 पाचीन, वि. पूर्वेली
 पाजितु, पाजेतु, पु. चालक
 पाटल, वि. गुलाबी रंग
 पाटली, स्त्री. धतुरोको रूख
 पाटीभोग, पु. जमानत
 पाठसाला, स्त्री. विद्यालय
 पातरास, पु. बिहानको खाजा, जलपान
 पातुभवति, क्रि. प्रकट हुन्छ
 पातेति, क्रि. खस्छ, भर्छ
 पादङ्गुलि, स्त्री. खुट्टाको औँला
 पादतल, न. पाइताला
 पादु, स्त्री. चप्पल
 पान, पानका, न. पेय पदार्थ, सर्वत
 -मन्दिर, न. मधुशाला, भक्ति
 पापकारी, पु. पापी(पाप गर्ने)
 पापिट्ट, वि. पापी
 पापुरण, न. ढाक्नु
 पामोक्ख, पु. नेता
 पार, न. पारी (अर्को किनारा)
 पारगू, वि. पारंगत
 पारावत, पु. परेवा
 पारुत, भू.क्रि. छोपिएको, ढाकिएको
 पारद, पु. पारो
 पालित, भू.कृ. सुरक्षा गरिएको
 पालेतु, पु. रक्षक
 पावारिक, पु. गलैँचा व्यापारी
 पासाद, पु. भवन, दरबार
 -तल, न. माथिल्लो तल्ला

पिङ्ग, वि. खैरो
 पिटक, न. टोकरि
 पिट्ट, न. पिठो, पाना
 -चालिका, स्त्री. पिठो चाल्नी
 पिट्टि, स्त्री. पिठ्यु
 -कण्टक, न. मेरुदण्ड
 पिण्ड, पु. डल्लो
 -पात, पु. डल्लाहरूको थुप्रो वा जम्मा
 गरिएको भोजन
 पितुच्छ्रा, स्त्री. फुपु
 पितुमहाराज, पु. राजा वट्टगामिणी (वळागम्बा)
 पित्त, न. पित्त
 -भ्रम, पु. जण्डिस
 पिनास, पु. पिनास
 पिदहति, क्रि. बन्द गर्छ
 पिपासा, स्त्री. प्यास
 पिपीलिका, स्त्री. कमिला
 पिप्फल, न. कैची
 पिप्फली, स्त्री. रूख विशेष
 पियमित्ता, पु. प्यारो साथी
 पिलोतिक, न. फोहर, कसिंगर टालो
 पिवित, पीत, भू. कृ. पिएको
 पिहक, न. फियो
 पिलन्धति, क्रि. अलंकृत हुन्छ
 पीठसप्पी, पु. कुजो
 पीत, वि. पहेंलो
 -कुम्भण्ड, पु. पहेंलो फर्सी
 -जर, पु. जन्डिस
 -रत्त, वि. सुन्तला रंग
 पीति, स्त्री. सुख, आनन्द
 पुक्कुस, पु. फोहोर सफा गर्ने व्यक्ति
 पुच्छति, क्रि. सोध्छ
 पुच्छित, भू. कृ. सोधिएको
 पुञ्छति, क्रि. पुस्छ
 पुञ्ज, न. कुशल कर्म

-तित्थगमक, पु. तीर्थयात्री
 -निवास, पु. धर्मशाला
 -वन्तु, वि. भाग्यवान्
 पुण्डरिक, न. सेतो कमल
 पुण्णमासी, स्त्री. पूर्णिमा
 पुत्तिका, स्त्री. कापी
 -करण, न. सार्ने
 पुनदिवस, पु. अर्को दिन
 पुनप्पुन, क्रि. वि. फेरि फेरि
 पुन्नाग, पु. पुनागको रूख
 पुप्फाराम, पु. फूलको बगैंचा
 पुब्बण्ह, पु. दिउँसो १२ बजे भन्दा अगाडि
 पुरतो, वि. अगाडि
 पुरत्था, क्रि. वि. पूर्वतिर
 पुराण, वि. पुरानो
 पुरिमयाम, पु. रातको प्रथम प्रहर
 पुरोहित, पु. पुरोहित, धार्मिक सल्लाहकार
 पूग, न. सुपारि
 पूजासन, न. पूजा कोठा
 पूजेति, क्रि. पूजा गर्छ, चढाउँछ
 पूतिक, वि. कुहेको, सडेको
 पूतिलता, स्त्री. एक किसिमको लहरा
 पूपकारो, पु. केक बनाउने व्यक्ति
 पूपिय, पु. हलवाई
 पूरति, क्रि. पुरा गर्छ (हुन्छ), भर्छ
 पूरित, भू. कृ. भरिएको
 पेक्खन्त, व. क्रि. हेदै
 पेम, पु. प्रेम
 पेय्य, न. पिउने कुरा (पेय पदार्थ)
 पेसकार, पु. कपडा बुन्ने मान्छे
 -साला, स्त्री. कपडा बुन्ने हल
 पेसेति, क्रि. पठाउँछ
 पोक्खरणी, स्त्री. पोखरी
 पोड्ढपाद, पु. सेप्टेम्बर (भाद्र)
 पोत, पु. जहाजको डुंगा

-क, पु. छाउरो, युवा
पोत्थक, पु., न. किताब, पुस्तक
-सिब्बक, पु. किताब सिउने
-कालय, पु. पुस्तकालय
पोथेति, क्रि. पिट्छ
पोराण, वि. पौराणिक
पोसण, न. पालन, हेरचाह गर्नु
पोसित, भू. कृ. पालेको
पोसेति, क्रि. पाल्छ, हेरविचार गर्छ

फ

फागुण, पु. फागुण - फरसु, पु. बञ्चरो
फलक, पु. फल्याक, ढाल
फलवन्तु, वि. फलदायी
फलाराम, पु. फलफूल बगैँचा
फाल, पु. हलोको जुवा
फालन, न. चिरा पार्ने, विभाजन गर्ने
फाणित, न. गुड
फासुका, स्त्री. करंग
फुड्ढ, फुसति, भू. क्रि. छोएको, स्पर्श गरेको
फुसति, क्रि. स्पर्श गर्छ
फुस्स, पु. पुष महिना
फुस्सराग, पु. पुखराज
फेगु, स्त्री. फोस्रो
फेण, न. फोका

ब

बक, पु. बकुला
बत्तिसति, स्त्री. बत्तिस
बदरी, स्त्री. बयर
बधिर, वि., न. बहिरो
बन्धति, क्रि. बाँध्छ, बन्धक बनाउँछ
बन्धन, न. बन्धन
-आगत, पु. कैदी
-आगार, न. भ्यालखाना, जेल
बन्धु, पु. सम्बन्धी, ज्ञाति

बल, न. बल, शक्ति,
-क्कार, पु. जबरजस्ती
-क्कारेन, क्रि. वि. बलपूर्वक
-वन्तु, वि. बलवान्
बला, स्त्री. फूल विशेष
बलि, पु. कर
बलिकार, पु. करदाता
बलिस, न. माछा मार्ने अंकुश, बल्छी
बली, वि. बलवान्
बहि, क्रि. वि. बाहिर
बहिद्वार, न. बाहिरी ढोका
बहु, बहुक, वि. धेरै
-क्खत्तुं, क्रि. वि. धेरै पल्ट
-नेत्तफल, न. भुँइ कटहर
बाहु, पु. बाहुला (हात)
बिम्बोहन, न. सिरानी
बिलङ्ग, पु. चुक, भेनेगर
बिलाळ, पु. बिरालो
बुज्झति, क्रि. बुझ्छ
बुद्ध, पु. बोधिज्ञान प्राप्त व्यक्ति
-पूजा, स्त्री. बुद्धको पूजा
-सावक, पु. बुद्ध श्रावक
-सासन, न. बुद्धको शिक्षा

बुद्धिमन्तु, वि. बुद्धिमान्
बुधवार, पु. बुधवार
बुब्बुल, न. फोका
बेलुव, पु. वेल
बोधियंगण, न. बोधि वृक्ष वरिपरिको आँगन
बोधेतु, पु. बोध गराउने
ब्राह्मणधम्म, पु. ब्राह्मण धर्म

भ

भगन्दरा, स्त्री. फिस्तुला, अल्काई
भगिनी, स्त्री. बहिनी
भजति, क्रि. मिल्छ, समन्वय गर्छ
भज्जित, भू. क्रि. भुटेको, पोलेको

भञ्जति, क्रि. भाँच्छ
 भट्ट, भू. क्रि. भाँचेको, भुटेको, खसेको
 भण्डाकी, स्त्री. चिल्लेभिण्डी
 भण्डागार, न. गोदाम
 भण्डागारिक, पु. कोषाध्यक्ष
 भण्डिका, स्त्री. मुट्टा, गुच्छा
 भतक, पु. ज्यामी
 भत्तु, पु. श्रीमान्
 भत्तिमन्तु, वि. भक्त ।
 भन्ते, अ. सम्बोधन शब्द
 भमकार, पु. घुमाउने मान्छे, सिकर्मी
 भमर, पु. कर्मी मौरी, ठूलो मौरी
 भमुका, स्त्री. आँखी भौं
 भवन, न. निवास स्थल, बन्ने
 भस्ता, स्त्री. छालाको थैली; ढकनी; खलाँती
 भस्म, न. खरानी
 भाग, पु. भाग
 भागिनेय्य, पु. भान्जा
 -नेय्या, स्त्री. भान्जी
 भागी, पु. भागीदार
 भाजेति, क्रि. बाँड्छ
 भातु-पुत्त, पु. भतिज
 भानु, पु. सूर्य
 भार, पु. वजन, भार
 भारत, पु. भारत
 भारतीय, वि. भारतीय
 भायति, क्रि. डराउँछ
 भारिय, वि. गह्रौं
 भासापरिवत्तक, पु. दोभासे
 भिक्खा, स्त्री. भिक्षा
 भिज्जति, क्रि. टुक्रा हुन्छ(आफै)
 भिज्जन, न. टुक्रा हुनु; तोड्दै
 भित्ति, स्त्री. भित्ता
 भिन्न, भू. कृ. टुक्रेको वा फुटेको
 भिसक्क, पु. डाक्टर

भीत, भू. कृ. डराएको
 भीयो, अ. डर;
 भीरुक, वि. डरपोक
 भुत्त, भू. कृ. खाएको
 भुवन, न. संसार
 भूतगाम, पु. तरकारीको बारी
 भूमिका, स्त्री. भूमि, भूइँ
 भूमिमाणक, पु. अमिन
 भेद, पु. भेद
 भेरिदण्ड, पु. दमाहाको डण्डा
 भेसज्ज, न. औषधी
 -आगार, न. औषधालय
 भो, अ. सम्बोधन शब्द
 भोग, पु. सम्पत्ति
 भोजन, न. भोजन
 -फलक, पु. टेबुल
 -साला, स्त्री. भोजनालय
 भोजनीय, न. नरम खाना, वि. खान लायक
 भोत्तु, पु. खाने व्यक्ति

म

मकर, पु. सार्क माछा
 मकस, पु. लामखुट्टे
 -आवरण, न. भुल
 मकुट, न. मुकुट
 मक्खिका, स्त्री. भिँगा
 मक्खेति, क्रि. बदनाम गर्छ, मेट्छ
 मड्डु, अ. आत्मा नभएको
 मड्डुण, पु. किरा
 मङ्गलस्स, पु. राजकीय घोडा
 मङ्गलहत्थी, पु. राजकीय हात्ती
 मच्चु, पु. मृत्यु
 मच्छा, पु. माछा
 मच्छिक, पु. माछा व्यापारी
 मज्जित, भू. कृ. माजेको
 मज्झ, पु. कम्मर, माभ्रमा

मज्झण्ह, पु. मध्यान्ह
 मज्झिम, वि. मध्यम
 -याम, पु. मध्यमयाम
 मज्झिमा, स्त्री. माभि औला
 मञ्जरी, स्त्री. गुच्छा
 मञ्जूसा, स्त्री. बाकस
 मञ्जति, क्रि. सोच्छ
 मञ्जे, क्रि. सोच्छ
 मणिबन्ध, पु. नाडी
 मण्डित, भू.कृ. सजाएको
 मण्डलिस्सर, पु. प्रदेश सरकार
 मण्डूक, पु. भ्यागुतो
 मण्डेति, क्रि. सजाउँछ
 मतपाय, वि. मरणासन्न
 मन्दपञ्ज, वि. मूर्ख
 मतञ्जू, वि. मात्राको ज्ञान भएको व्यक्ति
 -जूता, स्त्री. मात्राको ज्ञान भएको, मध्यस्थता
 मत्ता, स्त्री. रकम, मात्रा
 मत्तिकाभाजन, न. माटोको भाँडो
 मत्थक, पु. निधार, टाउको
 मत्थलुङ्ग, न. मस्तिष्क
 मद्दित, भू.कृ. कुल्चिए, निचोडिएको
 मधुक, पु. एक प्रकारको रूख
 मधुकर, पु. मौरी
 मधुतिम्बरु, पु. एक प्रकारको फल
 मधुमेह, पु. मधुमेह
 मधुर, वि. गुलियो, मधुर
 मधुसित्थ, न. मौरीको चाका
 मनं, अ. राम्रोसँग नजिक, लगभग
 मनुस्सघात, पु. नरसंहार
 मनोरथ, पु. इच्छा, आशा
 मन्तिसभा, स्त्री. मन्त्रालय
 मन्तेति, क्रि. छलफल गर्छ
 मन्द, वि. विस्तार, थोरै
 ममायति, क्रि. कदर गर्छ

मयूर, पु. मयूर
 मरकत, पु. पन्ना
 मरति, क्रि. मर्छ
 मरण, न. मरण
 मरन्त, व.कृ.मर्दै
 मरिच, न. मरिच, खुर्सानी
 मलिन, वि. फोहोर, धमिलो
 मसूरिका, स्त्री. दादुरा
 मस्सु, न. दाही
 महद्धनी, पु. महाधनी
 महन्ततर, वि. विशाल
 महल्लक, वि. बुढा पु. बुढो मान्छे
 महल्लिका, स्त्री. बुढी
 महा (महन्त), ठूलो
 -अग्गिनाळी, स्त्री. ठूलोटोप
 -छूरिका, स्त्री. ठूलो छूरि
 -थेर, पु. महास्थविर
 -दीप, पु. महादेश
 -नुभावता, स्त्री. शक्तिको महानता
 -पित्तु, पु. ठूलो बुबा
 -भागधेय, वि. ठूलो भाग्य भएको
 -मत्त, पु. प्रधानमन्त्री
 -लेखक, पु. महासचिव
 -लेखकागार, न. सचिवालय
 -विहार, पु. महाविहार
 -सक्कार, पु. महानसत्कार
 -सम्मिलन, न. महान सम्मेलन, ठूलो
 मण्डली
 महासय, पु. महाशय
 महिस, पु. भैंसी
 मही, स्त्री. पृथ्वी
 महेसी, स्त्री. रानी
 महेसि, पु. महर्षी
 महोघ, पु. ठूलो बाढी
 मंस, न. मासु

-रस, पु. मासुको भोल
 मंसिक, पु. मासु पसले
 मा, अ. नगर, नगर्नु
 मागविक, पु. कसाई
 माघ, पु. माघ
 माण, न. नाप
 मातिका, स्त्री. नाली, विषयसूची
 मातुच्छा, स्त्री. सानी आमा
 मातुल, पु. मामा
 मातुलानी, स्त्री. माइजु
 मातुलुङ्ग, पु. बिमिरा
 मानित, भू.कृ. सम्मानित
 मायाकार, पु. जादुगर, बाजीगर
 मारित, भू.कृ. मारिएको
 मालिक, पु. मालाकार
 माली, पु. माला लगाइएको व्यक्ति
 मास, पु. महिना, न. मास
 मिगमंस, न. मृगको मासु
 मिच्छा, अ. मिथ्या
 मिञ्जा, स्त्री. रातो मासी
 मिणाति, क्रि. नाप्छ
 मित, भू.कृ. नापिएको
 मित्त, पु. साथी
 -सेना, स्त्री. मित्रसेना
 मीन, पु. माछा
 मुकुल, न. कोपिला
 मुख, न. मुख
 -तुण्ड, न. मुखको चुच्चो
 -पुच्छन, न. मुख पुच्छने रुमाल
 -वट्टि, स्त्री. किनारा, छेऊ
 -आवरण, न. बुर्खा
 -आधान, न. लगाम
 मुग्ग, न. हरियो कोसा
 मुग्गर, पु. डण्डा
 मुच्छति, क्रि. मूर्छा पर्छ

मुच्छा, स्त्री. मूर्छा
 मुच्छित, भू.कृ. मूर्च्छित
 मुद्द, भू.कृ. बिर्सिएको
 मुट्टि, पु. मुट्टी, हठौडा
 मुत्ता, स्त्री. मोती
 -वलि, स्त्री. मोतीको हार
 मुत्ति, स्त्री. मुक्ति
 मुदु, वि. मृदु, नरम
 मुद्दङ्गन, न. मुद्रण
 -आलय, पु. छापाखाना
 मुद्दा, स्त्री. मुद्रा, किसिम
 -पक, पु. मुद्रण गर्ने व्यक्ति
 -मसि, पु. मुद्रण गर्ने मसी
 -यन्त्र, न. मुद्रण यन्त्र
 मुद्दापेति, क्रि. मुद्रण गर्छ
 मुद्दिका, स्त्री. अंगुर, औंठी
 -आसव, पु. रक्सी
 मुद्दित, भू.कृ. मुद्रण गरेको
 मुद्दा, पु. माथि, शिर
 मुधा, अ. सित्तैमा
 मुब्बा, स्त्री. एक प्रकारको लहरा
 मुसल, पु. मुस्ली
 मुसारचना, स्त्री. बहाना
 मुसावाद, पु. भुठो
 -वादि, पु. भुठावादि
 मुहुत्त, पु. क्षण, मिनेट
 मुहुत्तिक, पु. ज्योतिषी
 मुळाल, न. कमलको जरा
 मुग, वि. न. लाटो
 मूलक, पु. मूला
 मूसा, स्त्री. धातु पलाग्ने भाँडो
 मूसिका, स्त्री. मुसा
 मेखला, स्त्री. महिलाको पटुकी
 मेघ, पु. वर्षा, बादल
 मेण्ड, पु. भेडा
 -पाल, पु. गोठालो

मेत्ता, स्त्री. मैत्री
 मेधा, स्त्री. प्रज्ञा
 -विनी, स्त्री. प्रज्ञावान् महिला
 -वी, पु. प्रज्ञावान् पुरुष
 मेद, पु. बोसो
 मेरय, न. जाँड, रक्सी, मद्य
 मेह, पु. पिसाबको रोग
 मोच, पु. एक प्रकारको केराको बोट

य

यकन, न. कलेजो
 यक्ख, पु. यक्ष
 -धूप, पु. राल, चोप
 यट्टि, स्त्री. लट्टी
 -मधुका, स्त्री. जाँड, रक्सी, कालो जरा
 भएको काठ
 यतो, अ. जहाँबाट
 यत्थ, यत्र, क्रि.वि. जहाँ सुकै
 यथा, क्रि.वि. जस्तो, जसरी
 यन्तसिप्पी, पु. इन्जिनियर
 यव, पु. जौ
 यसग्ग, न. यशमा अग्र, सर्वोच्च प्रसिद्धि
 यस्मा, अ. जस कारणले
 यहिं, क्रि.वि. जहाँ सुकै
 याचित्त, भू.कृ. मागिएको
 याम, पु. रातको तीन भागको एक भाग
 याव, यावता, अ. जहाँ देखी, जहाँ सम्म
 -ताव, अ. जहाँ देखी त्यहाँ सम्म
 युग, न. जुवा, जोडा, युग
 युगन्धर, पु. उष्ण क्षेत्र
 युज्झति, क्रि. युद्ध गर्छ
 युज्झन, न. लडाई
 युज्झित्त, भू.कृ. भगडा गरिएको
 युत्ति, स्त्री. न्याय
 युद्ध, न. युद्ध
 -किच्चालय, पु. युद्धको कार्यालय

-घोष, पु. युद्धको उद्घोष
 -नावा, स्त्री. युद्धमा प्रयोग गर्ने डुंगा
 -भूमि, स्त्री. युद्ध मैदान
 -भेरि, स्त्री. युद्धको बाजा
 -रथ, पु. युद्धको रथ
 -सेना, स्त्री. युद्ध सेना
 युद्धोपकरण, न. युद्धको उपकरण
 युवति, स्त्री. युवती
 युवराज, पु. युवराज
 यूथ, पु. बथान
 येभ्येन, नि. धेरैजसो
 योगी, पु. योगी
 योजन, न. योजन
 योजेति, क्रि. जोड्छ, बाँड्छ
 योध, पु. योद्धा
 -निवास, पु. छाउनी
 योनकलोक, पु. ग्रीस
 योनि, स्त्री. स्त्रीलिंग; जाति

र

रक्खक, पु. रक्षक
 रङ्ग, पु. नाच; खेल
 -मण्डल, न. रङ्गमञ्च
 रच्छा, स्त्री. बाटो
 रजक, पु. धोबी
 रजत, न. चाँदी
 रज्ज, न. राज्य
 -सिरि, स्त्री. राज्यश्री
 -अभिसेक, पु. राज्यभिषेक
 रञ्जक, पु. रङ्ग लगाउने
 रट्ट, न. राष्ट्र
 रतन, न. रत्न; मूल्यवान्; एक क्युब
 रत्तचन्दन, न. रत्तचन्दन
 रत्तिभाग, पु. रातको समय
 रथ, पु. रथ
 -अत्थर, पु. रथमा ओछ्याउने कपडा

-पञ्जर, पु. रथको पार्टपुर्जा
 -रस्मि, स्त्री. रथको रश्मि
 -साला, स्त्री. रथशाला
 रवञ्जू, पु. ध्वनीविज्ञ
 रवति, क्रि. चिच्याउँछ; आवाज निकाल्छ
 रविवार, पु. आइतबार
 रस, पु. स्वाद; सार
 -अञ्जन, न. आँखाको औषधी
 -वती, स्त्री. भान्छाघर
 रसायन, न. रसायन
 रसायनिक, पु. रसायनिक
 रसातल, न. पाताल लोक
 रस्मि, स्त्री. डोरी; रश्मि
 रस्स, वि. छोटो
 रहित, वि. रहित
 रहो, नि. गोप्यरूपले
 रसिं, स्त्री. रश्मि
 राज, पु. राजा
 -ककुधभण्ड, न. राजकीय चिन्ह
 -द्वान, न. राजस्थान
 -दूत, पु. राजदूत
 -धनागार, न. राजकोष
 -धानि, स्त्री. राजधानि
 -धीतु, स्त्री. राजकुमारी
 -अन्तेपुर, न. राज अन्तःपुर
 -भट, स्त्री. सैनिक
 -भटागार, न. प्रहरी कार्यालय
 -भवन, न. राजभवन
 -मन्दिर, न. राजमन्दिर
 -मुद्दा, स्त्री. राजमुद्रा
 -आणा, स्त्री. राजाज्ञा
 -अधिकरण, न. राजाधिकरण
 -पुत्त, पु. राजकुमार
 -उय्यान, न. राजउद्यान
 राजानुयुत्त, पु. वाणिज्यदूत
 राजायतन, पु. राजकीय रूख

राजिनी, स्त्री. रानी
 रासि, पु. राशि
 रीसि, स्त्री. पित्तल
 रुचि, स्त्री. रुचि
 रुच्चति, क्रि. रुच्छ
 रुट्ट, भू. क्रि. रुष्ट
 रुजति, क्रि. रुग्ण गर्छ
 रुधिर, न. रगत
 रुहाति, क्रि. उम्रिन्छ
 रूप, न. रूप
 -सोभा, स्त्री. रूपशोभा
 रूपिय, न. चाँदी, रूपैयाँ
 रोगी, पु. रोगी
 रोचेत्वा, पू. क्रि. रुचाएर

ल

लकार, पु. नौकाको पाल
 -नावा, स्त्री. नौका
 लक्ख, न. लक्ष्य, लाख
 लक्खेति, क्रि. लक्षण हुन्छ, चिन्ह लगाउँछ
 लङ्गा, स्त्री. श्रीलंका
 लङ्गेति, क्रि. उफ्रन्छ
 लद्ध, भू. क्रि. प्राप्त
 लद्धब्ब, व. कृ. लाभ हुनुपर्ने
 लद्धा, पू. क्रि. प्राप्त भई
 लबुज, पु. बडहरको रूख वा फल
 लभति, क्रि. लाभ हुन्छ
 लय, पु. लय
 -अनुग, वि. सुरिलो
 ललाट, पु. न. निधार
 लवङ्ग, न. ल्वाङ्ग
 लसिका, स्त्री. च्याल
 लसुण, न. लसुन
 लहुकं, क्रि. वि. हलुका
 लाज, पु. लाज
 लाप, पु. भाले बट्टाई चरा

लाबु, पु. घिरौला
 लाभ, पु. लाभ
 -अग्ग, न. अग्रलाभ
 लाभी, पु. लाभी
 लिखन, न. लेखन
 लिखित, भू.क्रि. लेखेको
 लिङ्ग, न. लिङ्ग, मानिसको लिङ्ग
 लिपि, स्त्री. लिपि
 -भण्ड, न. लिपिभण्ड
 -भण्डक, पु. लिपिभण्डक
 लुद्ध, भू.क्रि. लोभी
 लेय्य, न. चाट्न सक्ने
 लेखक, पु. लेखक
 लेखन, पु. अक्षर
 -गतकरण, न. दर्ता
 -फलक, पु. डेस्क
 लेखनी, स्त्री. पेन
 -मुख, न. नीभ
 लेखा, स्त्री. धर्को, लेखा
 लोकधातु, स्त्री. चक्रवाल
 लोणमच्छा, पु. नुनिलो माछा
 लोणी, स्त्री. नुनको तह, उपताल
 लोचन, न. आँखा
 लोम, न. रौं
 लोभ, पु. लोभ
 लोह, न. फलाम
 -खादक, पु. खिया
 लोहित, क्रि. रातो, रगत
 लोहितङ्ग, पु. रबी

व

वक, पु. ब्वासो
 वक्क, न. मृगौला
 वगगलि, स्त्री. चमेरा
 वङ्ग, वि. बेइमान, बांगो
 वच्च, न. गोबर, दिसा

वच्चकुटि, स्त्री. चर्पी
 वच्छ, पु. बाच्छा
 वजिर, न. हिरा
 वज्जेति, क्रि. वर्जित गर्छ, त्याग्छ
 वज्झप्पत्त, वि. प्राण दण्ड दिएको
 वच्चक, पु. ठग, धूर्त
 वट्ट, वि. चक्का
 वट्टति, क्रि. उचित छ
 वट्टकी, पु. सिकर्मी
 -साला, स्त्री. सिकर्मीशाला
 वट्टति, क्रि. वृद्धि हुन्छ
 वट्टित, भू.कृ. वृद्धि भएको
 वण, न. घाउ
 -पटिच्छादक, पु. घाउको ड्रेसिङ्ग
 वणित, भू.कृ. घाउ भएको
 वण्ट, न. डाँठ
 वण्ण, पु. वर्ण, रङ्ग
 -योजक, पु. रचनाकार
 -सोधक, पु. प्रुफ रिडर
 वति, स्त्री. वार
 वत्त, न. काम, सेवा
 वत्तति, क्रि. रहन्छ
 वत्तमान, वि. वर्तमान्
 -माने, स. वर्तमान् अवस्थामा
 वत्तु, पु. भन्ने
 वत्थि, स्त्री. पेट, सिरिङ्ग
 वत्थिक, पु. कपडाको व्यापारी
 वत्थु, न. ठाउँ, कथा, वस्तु
 वदञ्जू, वि. उदार
 वध, पु. वध
 -क, वधक
 वधू, स्त्री. स्त्री, बुहारी
 वदन, पु. अनुहार
 वनकुक्कुट, पु. कालिज
 वनप्पति, पु. वनस्पति
 वन्दति, क्रि. वन्दना गर्छ

वन्दाका, स्त्री. एक प्रकारको बिरुवा
 वपति, क्रि. रोप्छ
 वपु, न. शरीर
 वमति, क्रि. बान्ता गर्छ
 वमथु, पु. बान्ता गर्ने
 वम्मिक, पु. धमिरो
 वम्मित, भू. कृ. वम्मी, वि. कवचधारी
 वय, पु. वर्ष, खर्च
 वर, पु. वर
 वरण, पु. एक प्रकारको रूख विशेष
 वरत्त, स्त्री. भोला
 वरूथ, पु. रथगुप्त
 वलय, पु. चरा
 वलाहक, पु. बादल
 वल्लिभ, पु. खर्बुजा
 वलिर, वि. टेढो
 वल्लूर, न. सुकेको मासु
 वसनद्धान, न. वासस्थान
 वसा, स्त्री. बोसो
 वसु, पु. सम्पत्ति
 वसुधा, स्त्री. पृथ्वी
 वस्सान, पु. वर्षा
 वहति, क्रि. बोक्छ, थाम्छ
 वळवा, स्त्री. घोडी
 वंस, पु. वंश, बाँस
 वाचुगतं करोति, मनै देखि सिकने (कण्ठष्ट गर्छ)
 वाचेति, क्रि. पढ्छ
 वाणिजनावा, स्त्री. व्यापारीको जहाज
 वात, पु. वायु
 -कुम्भ, पु. मेवा
 -कोप, पु. वायुप्रकोप
 -अण्ड, न. अण्डकोश वृद्धिको रोग विशेष
 -पान, न. भ्याल
 -रत्त, न. rheumatism
 -सूल, न. colic
 वातिङ्गन, पु. भाण्टा

वादक, पु. वादक
 वादित, न. संगीत
 वादेति, क्रि. बजाउँछ
 वामन, पु. पुङ्को
 वायन, न. हावा वहनु
 वायति, क्रि. वहन्छ
 वारित, भू. कृ. रोकेको
 वारेति, क्रि. रोक्छ
 वास, पु. बास
 -चुण्ण, न. वासचुर्ण
 वासन, न. सुगन्धित गर्ने काम
 वासि, स्त्री. बसिला
 -दण्ड, पु. बसिला दण्ड
 -फल, न. बसिलाको धार
 वाहक-पसु, पु. भारी बोक्ने पशु
 वाहन, न. यान
 वाहसा, अ. प्रभावले गर्दा
 वाळ, पु., Beast of prey
 वालण्डुपक, पु. कुची
 वालविजनी, स्त्री. याकको पुच्छर
 विकिण्ण, भू. कृ. भुइँमा छरिएको
 विकिरति, क्रि. भुइँमा छर्छ
 विगमन, न. प्रस्थान, बिदा
 विककीत, भू. कृ. विक्रि भएको
 विच्छिक, स्त्री. विच्छि
 विजम्भना स्त्री. हाइ काट्नु
 विज्जा स्त्री. विद्या
 विज्जायतन न. शिक्षाको केन्द्र
 विज्जालय, पु. कलेज
 विज्जु, स्त्री. विजुली
 -चक्कयुग, न. मोटरसाइकल
 -रथ, पु. विजुली गाडी
 विज्भति, क्रि. विभ्र्छ, घोच्छ
 विज्भन, न. विभिर्हको, घोचिरहेको
 विञ्जातु, पु. जानेको
 विञ्जापेतु, पु. अध्यापक, शिक्षक

विटप, पु. रूखका हाँगाविंगा
 वित्थत, भू.कृ. फैलिएको
 वित्थारयति, क्रि. व्याख्या गर्छ
 विदत्थि, स्त्री. एक बित्ता
 विद्ध, भू.क्रि. विजिभएको
 विद्धसन, न. विध्वंस
 विधवा, स्त्री. विधवा
 विधातु, पु. विधाता; रचियता
 विधाय, पू.क्रि. पुरा गरेर
 विनद्व, भू.क्रि. हराएको, बिग्रेको
 विनतक, पु. दक्षिणध्रुवीय क्षेत्र
 विनयन, न. अनुशासन, तालिम
 विना, अ. बिना
 विनाति, क्रि. बुन्छ
 विनिच्छय, पु. न्याय, निर्णय
 -द्वान, न. अदालत
 -साला, स्त्री. अदालत
 -अमच्च, पु. न्यायाधिश
 -आसन, न. बेञ्च
 विनिच्छित्त, भू.क्रि. निर्णय गरिएको
 विनिच्छेति, क्रि. निर्णय गर्छ
 विनीतस्स, पु. तालिम भएको घोडा
 विपरामोस, पु. राजमार्गमा हुने डकैटी
 विपिन, न. जंगल
 विपुलजल, वि. अत्यधिक जल भएको
 विभज्ज, पु.क्रि. विभाजन गरेर वा विश्लेषण
 गरेर
 विमुख, वि. विपरितमा घुमेको
 विभीतकी, स्त्री. हरो
 विय, अ. जस्तै; उस्तै
 विरुद्ध, वि. विरुद्ध; विपरित
 -वात, पु. विपरित हावाहुरि
 विरूप, वि. कुरूप
 विरित्त, भू.कृ. शुद्ध भएको
 विरेचन, न. बान्ता
 विरोचति, क्रि. टल्किन्छ

विरोध, पु. विरोध
 विलपन्त, व.कृ. विलाप गरिरहेको
 विलासमन्दिर, न. रमाइलो गर्ने घर
 विलेपन, न. नरम गर्ने मलम
 विवट, भू.कृ. खुला भएको, खोलिएको
 -मत्ते, स. खुल्ने बित्तिकै बन्द
 विवदति, क्रि. विवाद गर्छ
 विवरति, क्रि. खोल्छ
 विवाद, पु. विवाद
 विविच्च, पू.क्रि. अलग्ग भएको, एकान्तमा
 रहेको
 विस, पु.न. विष
 -मुच्छा, स्त्री. विषको कारण मूच्छा
 -वातजर, पु. औलोज्वरो
 -वेग, पु. विषको शक्ति
 -वेज्ज, पु. सर्पको डसाईको वैद्य
 विसहति, क्रि. क्षमता छ, जोखिम कार्यको
 साहस गर्छ
 विसहरण, न. प्रतिविष, प्रतिकारक
 विसादापन्न, वि. आशाभङ्ग भएको, हताश
 भएको
 विसिद्ध, वि. विशिष्ट
 -तर, वि. अति विशिष्ट
 विसुं, क्रि.वि. अलग्ग
 विसूचिका, स्त्री. हैजा
 विस्सज्जित, भू.कृ. खर्च गरिएको, व्याख्या गरिएको
 विस्सज्जेति, क्रि. खर्च गर्छ, व्याख्या गर्छ
 विस्ससति, क्रि. विश्वास गर्छ
 विस्सरित, भू.कृ. बिसेको
 विस्सरित्वा, पू.क्रि. बिसेर
 विस्सामसाला, स्त्री. विश्रामस्थल
 विस्सुत, वि. प्रसिद्ध
 वीणापोक्खर, पु. वीणाको उठेको भाग
 वीर, पु. वीर
 वीसुत्तरसत, न. १२०
 वुट्ठि, स्त्री. वर्षा

वुत्त, भू.कृ. भनिएको
 वुत्थ, भू.कृ. बास रहेको
 वुद्धि, स्त्री. प्रगति
 वुद्धति, क्रि. तैरिन्छ
 वूपसमन, न. शान्ति
 वूळ्ह, भू.कृ. तैरिएको
 वे, अ. निश्चयरूपले
 वेठेति, क्रि. पोको पाछ, मोड्छ
 वेणिक, पु. वीणा वादक
 वेणुधम, पु. बाँसुरी बजाउने
 वेदगू, वि. उच्च ज्ञान भएको
 वेदना, स्त्री. कष्ट, अनुभव
 वेदिका, स्त्री. बरन्दा
 वेम, पु. गलैँचा, कपडा बुन्ने तान
 वेरम्भवात, पु. आँधीबेरी
 वेला, स्त्री. समय, सीमा
 वेसाख, पु. वैशाख
 वेळुरिय, न. वैदूर्य रत्न
 वोरोपेति, क्रि. हटाउँछ, खोस्छ
 वोहार, पु. प्रयोग, व्यापार
 व्यञ्जन, न. तरकारी, परिकार
 व्यसन, न. दुर्भाग्य
 व्याध, पु. शिकारी
 व्याधि पु. विरामी
 व्याम, पु. पानीको गहिराइ नाप्न प्रयोग हुने
 ६ फिटको एकाइ, व्याम
 व्यावट, वि. व्यस्त हुनु, कुनै काममा लाग्नु
 व्योमयान, न. हवाईजहाज

स

सक, वि. आफ्नो स्वयंको
 सकट, पु. गाडा
 सकिं, क्रि.वि. एकपल्ट
 सकोपं, क्रि.वि. रिसाएर
 सक्का, अ. यो सम्भव छ
 सक्कोति, क्रि. सक्छ

सक्कोन्त, व.कृ. सक्दै
 सक्खि, न. प्रमाण
 -क पु. साक्षी
 -पञ्जर, पु. कदघेरा
 सग्ग, पु. स्वर्ग
 सङ्गन्तिकरोग, पु. महामारी रोग
 सङ्ग, पु. शंख
 -कुट्ट, न. कुष्ठरोग
 सङ्गत, भू.कृ. मर्मत गरिएको; तयार गरिएको,
 कारणबाट उत्पन्न
 सङ्गह, पु. आतिथ्य, संग्रह
 सङ्ग, पु. सङ्ग, समुदाय
 -त्थेर, पु. सङ्गनायक
 -राजा, पु. सङ्गराजा
 सङ्घाट, पु. संघार
 सचे, अ. यदि
 सच्चवादिता, स्त्री. सत्य बोल्ने, सत्यता
 सजिव, पु. निजी सल्लाहकार
 सज्जित, भू.कृ. तयारी गरिएको
 सज्जेति, क्रि. तयारी गर्छ
 सठ, वि. दुष्ट, पु. ठगी
 सण्ठान, न. आकृति
 सण्डास, पु. चिम्ता, सँडासी, केश घुमाउने औजार
 सत, न. सय
 -कोटि, स्त्री. दश करोड
 -क्खत्तुं, क्रि.वि. सयचोटि
 -पदी, पु. खजुरो
 -म, वि. सयौं
 -वच्छर, न. शताब्दी
 -लक्ख, न. दश लाख
 -सहस्स, न. एक लाख
 सततं, क्रि.वि. बरोबर
 सतावरी, स्त्री. कुरिलो
 सति, स्त्री. स्मृति
 सत्तमी, स्त्री. सप्तमी
 सत्ताह, न. एक हप्ता

-वारेन, क्रि.वि. हप्ताको एकचोटि
सत्ति, स्त्री. भाला, शूल, तीर
सत्तुसेना, स्त्री. शत्रुसेना
सत्थ, न. चक्कु; हतियार
सद्दहितब्ब, अ. विश्वासयोग्य
सद्दल, पु. घाँसे मैदान
सद्द, अ. श्रद्धा, भक्ति
सनिकं, क्रि.वि. बिस्तारै
सनिवार, पु. शनिवार
सन्तुड्ड, वि. सन्तुष्ट
सन्थर, पु. औछ्याउने वस्तु
सन्थागार, न. संस्थागार
सन्देसागार, न. हुलाक कार्यालय
सन्धातु, पु. मिल्न आउने
सन्धारेति, क्रि. सहन्छ, धैर्य राख्छ, नियन्त्रण गर्छ
सन्धातु, पु. जोडिने
सन्धि, स्त्री. सन्धि
सन्नद्ध, भू.कृ. धातुको कवचले सुरक्षित
सन्निपतति, क्रि. भेला हुन्छ
सन्निपात, पु. भेला हुनु
-जर, पु. टाइफाइड ज्वरो
सन्नीर, पु. काँचो नरिवल
सपत्त, पु. शत्रु
सपदि, अ. तुरुन्तै
सपति, क्रि. शपथ लिनु, प्रतिज्ञा गर्नु
सप्पगब्भ, वि. घमण्डी, साहसी
सप्पदाठा, स्त्री. ठुलो सर्पको डाँठ
सप्पायभोजन, न. स्वस्थ खाना
सब्बञ्जू, पु. सर्वज्ञानी, सर्वज्ञ
सब्बस्सहरण, न. सर्वस्वहरण
सभा, स्त्री. समिति
सम, वि. समान, बराबर
समग्ग, अ. एकता
समण, पु. श्रमण, भिक्षु
समन्ता, क्रि.वि. चारैतिर
समय, पु. समय, धर्म

समं, क्रि.वि. समानरूपले
समान, वि. बराबर, जोरा
समाहित, भू.कृ. ध्यानपूर्वक
समिद्धाकारेन, न. सफलतापूर्वक
समीकरण, न. तुलना; स्तरीकरण
समुद्गमन, न. जलयात्रा
समुल्लसित, भू.कृ. शानदार, भव्य
सम्पटिच्छन्त, व.कृ. गुण अनुस्मरण
सम्पति, क्रि.वि. अहिले
सम्पत्त, भू.कृ. आइपुगेको
सम्पन्न, वि. सम्पन्न
सम्बन्ध, वि. सम्बन्धित, पु. सम्बन्ध
सम्म, प्रिय मित्र (आलापन)
सम्मज्जनी, स्त्री. कुचो
सम्मज्जति, क्रि. बढाछ
सम्मत्, भू.कृ. सहमत भएको, स्वीकारिय
सम्मा, अ. राम्ररी
सम्मुखा, क्रि.वि. उपस्थिति
सम्मोदमान, व.कृ. हर्षित भइरहेको
सयञ्जात, वि. आफै उत्पन्न भएको
सयन, वि. खाट, ओछ्यान
-पालक, पु. राजपाल
सयं, आफै
-वट्टक, पु. मोटर कार
-भू, पु. आफैले
सयनिग्गह, न. सुत्ने कोठा
सयित, भू.कृ. सुतेको
सर, पु. वाण; स्वर वर्ण; संगीत स्वर
सराव, पु. भाँडोको बिको
सलभ, पु. सलह
सलाका, स्त्री. पिन; सानो काठको टुक्रा
सल्ल, न. भाला, तीर ; शल्यक्रियाको औजार,
पु. डुम्सी
-कत्त, पु. शल्य चिकित्सक
-कत्तिय, न. शल्यक्रिया
-कम्म, न. शल्यक्रिया कार्य

सल्लक्खित, भू.कृ. निगरानी गरिएको
 सल्लहुक, वि. हलुका
 सल्लाप, पु. कुराकानी
 सस, पु. खरायो
 ससी, पु. चन्द्रमा
 ससुर, पु. ससुरो
 सस्सतिक, वि. शास्वत भएको (सम्बन्धित)
 सस्सु, स्त्री. सासु
 सहभागी, पु. सहभागी
 सहसा, अ. चाँडै
 सहस्स, न. हजार
 सहायक, पु. साथी; सहायक
 सहित, वि. संगसंगै
 संवच्छर, न. वर्ष
 संसार, न. नरोकी बारम्बार उत्पन्न हुने
 -गहन, न. जन्म लिनुको विशालत्व (गहन
 विषय)
 संहरति, क्रि. पत्याउँछ
 साक, पु. साग, शक्ति
 साकटिक, पु. गाडिचालक
 साकुणिक, पु. पन्छी मान्ने
 साठेय्य, न. ठग
 साणि, स्त्री. पर्दा
 साधु, वि.बो. राम्रो
 -तर, वि. धेरै राम्रो
 सानु, पु. माथि उठेको जमिन
 साम, न. शान्त
 सामगिग, स्त्री. एकता
 सामणक, वि. विहार
 सामणेर, पु. श्रामणेर
 -भाव, पु. श्रामणेरभाव
 सामयिक, वि. धार्मिक, अस्थायी
 सामं, न. स्वयं
 सामिनी, स्त्री. मालिकनी
 सायति, क्रि. चाच्छ
 सायित, भू.क्रि. चाखेको

सारथि, पु. चालक, रथ चालक
 सारिबा, स्त्री. सारसपरिल्ला भनिने रगत चुस्ने
 रूख
 साला, पु. सालो, सालरूख
 सालिका, स्त्री. मैना
 सालोहित, पु. रगतको नाता
 सावण, पु. श्रावण महिना
 सावणा, स्त्री. घोषणा
 सावेति, क्रि. घोषणा गर्छ
 सास, पु. दम
 सासन, न. आज्ञा; चिठी; शिक्षा
 -पत्त, न. टिपोट पाना
 -हारक, पु. दूत
 -आवरण, न. खाम (चिठी)
 साहस, न. बलजफति
 साहिच्च, न. साहित्य
 सिखाण्ड, पु. मयूरको पुच्छर
 सिक्का, स्त्री. पिङ्गो बास्केट
 सिखा, स्त्री. आगोको ज्वाला, टुप्पो
 सिखी, पु. आगो, मयूर
 सिक्खति, क्रि. सिक्छ; अभ्यास गर्छ
 सिक्खापक, पु. शिक्षक
 सिक्खापेति, क्रि. सिक्छ; तालिम दिन्छ
 सिग्गु, न. मूला
 सिङ्ग, न. सिंग
 सिङ्गिवेर, न. अदुवा
 सिङ्गानिका, स्त्री. सिंगान
 सिज्भक्ति, क्रि. सिद्ध हुन्छ
 सित्थक, न. मैना
 सिथिल, वि. कमजोर, शिथिल
 सिद्धत्थ, पु. तोरी
 सिनिद्ध, वि. कोमलपन, चिप्लो वा लस्सा
 भएको
 सिन्धव, पु. हिमाली नून; सिन्धुमा जन्मेको
 घोडा
 सिप्पकला, स्त्री. शिल्प अध्ययन

सिप्पसाला, स्त्री. प्राविधिक विद्यालय
सिप्पमूल, न. शिल्प सिक्के मूल्य
सिप्पि, स्त्री. शिपी
सिप्पी, पु. शिल्पी, चिप्लेकिरा
सिब्बति, क्रि. सिउँछ
सिब्बनयन्त, न. लुगा सिलाउने यन्त्र
सिम्बली, पु. सिमलको रूख
सिला, स्त्री. पत्थर

-पत्थर, पु. स्लेट

-लेखनी, स्त्री. स्लेटको कलम

-वड्की, पु. मूर्तिकार

सिचिका, स्त्री. पालक

सिस्सनिवास, पु. विद्यार्थीको आवास

सीतल, वि. चिसो

सिमा, स्त्री. सीमा; सीमागृह

सीपद, न. हात्तीपाइले

सीस, न. शिर, टाउको

-कपाल, पु. खप्पर

-च्छेद, पु. शिर काट्ने

-रुजा, स्त्री. टाउको दुखाई

-वेठन, न. पगरी

सील, न. शील

सीहपञ्जर, पु. बरन्डा भएको भूयाल

सीहासन, न. सिहासन

सुक्क, वि. सेतो, पु. शुक्र ग्रह

-वार, पु. शुक्रवार

सुख, न. आनन्द; सुख

सुखण, पु. सुखको क्षण

सुखुम, वि. सुक्ष्म; राम्रो

सुखेन, क्रि.वि. सुखपूर्वक, सजिलै

सुक्ख, वि. सुक्खा

-मच्छ, पु. सुक्खा माछा

सुक्खापेति, क्रि. सुक्खा गर्छ

सुगन्ध, वि. मिठो वासना

सुङ्ग, पु. कर

सुञ्ज, पु. शून्य; खाली

सुणन्त, व.कृ. सुन्दै

सुणिसा, स्त्री. बहारी

सुत्त, न. धागो, भू.कृ. सुतेको

सुदस्सन, वि. सुन्दर, पु. उत्तरी ध्रुव

सुद्ध, वि. सफा; नभिसिएको

सुनखी, स्त्री. कुकुरनी

सुन्दर, वि. असल

सुपिन, न. सपना

-रज्ज, न. सपनाको राज्य

सुपिनं पस्सति, सपना देख्छ

सुप्प, पु. नाङ्गलो

सुमन, पु. राम्रो मन भएको

सुरासोण्ड, पु. जड्या

सुरियग्गाह, पु. सूर्यग्रहण

सुरियोदय, पु. सूर्योदय

सुरूप, वि. सुन्दर

सुवण्ण, न. सुन

-कार, पु. सुनार

सुव, पु. सुगा

सुसान, न. मसान

सुसील, वि. राम्रो आचरण भएको

सुसु, वि. बच्चा, पु. शिशु; गोही

सुहद, पु. मित्र, वि. मित्रता

सूकरमंस, न. सुंगुरको मासु

सूकरिक, पु. सुंगुरको व्यापारी

सूकरी, स्त्री. पोथी सुंगुर

सूचि, स्त्री. सियो, सूची

-घर, न. सियो राख्ने भाँडा

सूद, पु. भान्छे

सूनु, पु. छोरा

सूप, पु. तरकारी

सूल, न. भाला, सूल, बल्छी, रोग विशेष

-आरोपण, न. सूलमा चढ्ने

सेखर, पु. शिरबन्दी

सेट्टभाव, पु. श्रेष्ठ भाव

सेट्टाधिकरण, न. सर्वोच्च अदालत

सेतच्छत, न. सेतो छाता
सेद, पु. पसिना

-कम्म, न. श्वेद कर्म

सेदित, भू. कृ. बाफ आएको, पसिना आएको
सेना, स्त्री. सेना

-नी, -पति, पु. सेनापति

-व्यूह, पु. छाउनी

सेम्ह, न. कफ

-रोग, पु. कफको रोग

सेय्यथीदं, अ. क्रमशः

सेवक, पु. सेवक

सेवति, कृ. सेवा गर्छ

सेवाल, पु. भ्रयाउ

सोगत, वि. बौद्ध, बुद्धको बारे

सोण्डिक, पु. नशाको ब्यापारी

सोण्डी, स्त्री. चट्टानी पोखरी

सोतु, पु. सुन्ने व्यक्ति

सोत्थिसाला, स्त्री. निरोगीशाला

सोपान, पु. भय्याङ्ग; खुड्किला

सोफ, पु. सुनिने

सोभगप्पत्त, वि. भाग्यवान

सोभन, वि. राम्रो

सोब्भ, पु. पोखरी

ह

हट, भू. कृ. बोकिएको; लगेको

हड्ड, भू. कृ. खुशी भएको

हठ, पु. हिंसा

हत, भू. कृ. मारेको

हत्थ, पु. हात; एक हात लम्बाई

-तल, न. हत्केला

-पुच्छन, न. हात पुच्छने रुमाल

-लच्छन, न. हस्ताक्षर

-वट्टक, पु. रिक्सा

हत्थी, पु. हात्ती

-अत्थर, पु. हात्तीमा ओछ्याउने कपडा

-आचरिय, पु. हात्तीलाई तालिम दिने व्यक्ति

-आरोह, पु. हात्ती चढ्ने व्यक्ति

-कप्पन, पु. हात्तीलाई हान्ने लट्टी

-गोपक, पु. माउते

हृदय, न. हृदय

हनन, न. मार्ने

हनति, क्रि. मार्छ

हनुका, स्त्री. बंगारा

हन्द, अ. ठिक छ, अब मेरो सुन

हरित, वि. हरियो

हरिताल, न. पहुँलो हरिताल (दलदली

खुज्जुरीको पात)

हरीतकी, स्त्री. हरोको रूख

हवे, अ. निश्चय नै

हसति, क्रि. हाँस्छ

हळिद्दि, स्त्री. बेसार

हंस, पु. हाँस

हा, वि. बो. हाइ; अपशोच !

हार, पु. हारमाला

हिक्कार, पु. बाँडुली

हिङ्ग, न. हिंग

हिंताल, पु. छोकडा

हिम, न. हिउँ

-पात, पु. हिमपात

हिमवन्तु, पु. हिमाल

हिरञ्च, न. शुद्ध सुन

हीन, वि. नीच, कञ्जुस, दयनीय

-जच्च, वि. नीच जात

हे, अ. सम्बोधन (म भन्छु)

हेट्टा, क्रि. वि. तल

हेति, स्त्री. हतियार

हेतु, पु. कारण

हेमन्त, पु. हेमन्त ऋतु

होति, क्रि. हुन्छ

होरा, स्त्री. घण्टा

-लोचन, न. घडी

Symbol (संकेत)

m.	पु.	p.p.	भू.कृ.
f.	स्त्री.	pr.p.	व.कृ.
nt.	न.	pt.p.	भ.कृ.
a.	वि.	v.	क्रि.
adv.	क्रि.वि.	n.	ना.
intj.	वि.वो.	l.	स.
abs.	पू.क्रि.	v.i.	अ.क्रि. (अकर्मक क्रिया)
ind.	अ.	v.t.	स.क्रि. (सकर्मक क्रिया)
inf.	तु.क्रि.		

AIDS TO PALI

English	Pali	Nepali
A	एको, वि.	एक
Abandoned	चत्त; विस्सङ्ग; छड्डित, भू.कृ.	त्यागिएको, छोडिएको
Abbot	सङ्घत्थेर, आरामाधिपति, पु.	सङ्घ स्थविर; विहार प्रमुख
Abdomen	अधोकुच्छि, पु.स्त्री.	पेट
Able	सक्कोन्त, व.कृ.	सक्षम हुँदा
Abode	निवास, पु. वसनट्टान, न.	निवास
Above	उपरि, क्रि.वि.	माथि
Abroad	परदेसे, क्रि.वि.	विदेशमा
Abstinence from food	अनसन न.	अनसन, व्रत, उपोसथ
Abuse	निन्दा स्त्री., अक्कोस पु.	निन्दा, गाली
Abuses	निन्दति; अक्कोसति क्रि.	गाली गर्छ
Access	पवेस पु.	प्रवेश
Accordingly	तदनुरूपं; यथारहं क्रि.वि.	तदनुसार
Account	गणना, स्त्री.	खाता
Accused	चुदितक, पु.	आरोपित

Acknowledging	सम्पटिच्छन्त, व.कृ.	स्वीकार गर्दै
Across	तिरो; तिरियं क्रि.वि.	पार, वारपार
Actor	नट, पु.	अभिनेता
Actress	नाटिका, स्त्री.	अभिनेत्री
Aeroplane	व्योमयान, न.	विमान, हवाईजहाज
Address	लिपिनय पु.	ठेगाना, भाषण
Addresses	आमन्तेति; देसेति क्रि.	देशना गर्छ, भाषण गर्छ
Admission	पवेशन, न.	प्रवेश, स्वीकार
Adze	वासि, स्त्री.	रन्डा, काठ ताछ्ने एकप्रकारको औजार
Afraid	भीत, भू.कृ.	भयभीत, डराएको
After	पच्छा, वि.	पछि
–a long time	चिरेन, क्रि.वि.	लामो समय पछि
–noon	अपराण्ह, पु.	दिउँसो
–that	अथ, अनन्तरं क्रि वि.	त्यसपछि
Afterwards	पच्छा, क्रि.वि.	पछि
Again	पुन, अ.	फेरि
Again and again	पुनपुन, अ.	पटक पटक
Age	आयु, न. वय, पु.	उमेर, आयु
Agrees	अनुमञ्चति, अनुजानाति, क्रि.	सहमत छ
–to	रुचति, क्रि.	सहमत छ, मनपर्छ
Agreed upon	सम्मत, भू.कृ.	सहमति भएको
Ah!	हा; अहो !, वि.बो.	अहो !
Ailment	व्याधि पु.	रोग
–of joints	पब्ववाताबाध, पु.	जोर्नीको रोग, बाथको रोग
Ails	रुजति, क्रि.	दुख्छ, कष्ट हुन्छ
Alas!	अब्भुम्मे; अहो, वि.बो.	हाई, अहो !
Alkali	खार, न.	क्षार
All	सब्ब; सकल, वि.	सबै

Ally	मित्तसेना, स्त्री.	सहयोगी सेना
Alms hall	दानसाला, स्त्री.	भिक्षा हल
Aloe wood	अगरु, न.	अगराठ काठ
Alonguina	अङ्गोल, पु.	अङ्गोल
Also	च; अपि, अ.	साथै
Altar	पूजासन, न.	वेदी
Although	तथा पि, अ.	यद्यपि
Always	सदा; सततं, क्रि.वि.	सधैं
Amphisbaena	देडुभ, पु.	छेपारो जस्तो प्राणी
Ammunition	युद्धोपकरण, न.	युद्धको उपकरण
Amount	मत्ता, स्त्री. पमाण, न.	मात्रा, प्रमाण
Amputation	अङ्गच्छेद, पु.	अंग छेदन
Ancestral	परम्परागत, वि.	पुर्खा
Anchor	नावङ्कुस, पु.	लंगर, भर
Ancient	पोराणं, वि.	पुरानो
And	च, अपि, अ.	र
Anecdote	सङ्क्षिप्त-पवत्ति, स्त्री.	संक्षिप्त कथा
Anger	कोध; कोप, पु.	क्रोध
Angrily	सकोपं, क्रि.वि.	रिसाएर
Angry	कुद्ध, भू.कृ.	क्रोधित
Ankle	गोष्फक, पु.	गोलिगाँठो
Annual	अनुवस्सिक, वि.	वार्षिक
Anointing	अब्भञ्जन, न.	डल्ने
Anoints	अब्भञ्जति, अञ्जति, क्रि.	गाजल लगाउँछ, डल्छ
Another	अञ्ज; अपर, वि.	अर्को
– day	अञ्जदा, क्रि.वि.	अर्को दिन
– way	अञ्जथा, क्रि.वि.	अर्को तरिका
Answer	पटिवचन, पटिसासन, न.	जवाफ, उत्तर
Answers	विस्सज्जेति; पटिवचनं देति, क्रि.	जवाफ दिन्छ

Ant	पिपीलिका; किपिल्लिका, स्त्री.	कमिला
-hill	बम्मिक, पु.	धमिराको गोलो(बल्मिक)
Antidote	विसहरण, न.	औषधि
Anus	गुदा, न.	मलद्वार
Anvil	अधिकरणी, स्त्री.	फलामको अचानो
Anywhere	यत्थ कत्थचि, क्रि.वि.	जहाँ कहीं
Appearing	दिस्समान, वि.	देखापर्दै
Appears	दिस्सति; पञ्जायति, क्रि.	देखिन्छ
Appendicitis	अन्तगण्ठिका, स्त्री.	आन्द्राको गाँठो
April	चित्तमास, पु.	चैत्र महिना
Approach	सम्पत्ति, स्त्री. पापुणन, न.	सम्प्राप्ति
Aquatic	जलज; जलचर, वि.	जलीय
Archer	धनुद्धर, पु.	धनुधारि
Arctic zone	करवीक, पु.	उत्तरी धूर्वीय क्षेत्र
Argues	विवदति, क्रि.	तर्क गर्दछ
Arm	बाहु, पु.	पाखुरा
-pit	कच्छ, पु.	काखी
Armour	कवच, पु.	कवच
-ed	बम्मित, सन्नद्ध, भू.कृ.	कवचधारी सैनिक
Army	चमू, युद्धसेना, स्त्री.	सेना
Around	समन्ता, क्रि.वि.	वरीपरी
Array of troops	सेनाव्यूह, पु.	सेनाको ब्यारेक
Arrived	सम्पत्त, भू.कृ.	पुगिएको
Arrives	पप्पोति; पापुणाति, क्रि.	आईपुग्छ
Arrow	सर, वाण, पु.	वाण
Artery	धमनी, स्त्री.	धमनी
Artillery	नाळियन्तसेना, स्त्री.	तोप भएको सेना
Artisan	सिप्पी, पु.	कालिगढ

Artist	चित्तकार, पु.	चित्रकार
As	यथा; विय, अ.	जस्तै
– far as	याव, यावता, अ.	जति
– soon as (he) went	गतमत्ते	जाने बित्तिक्कै
Asafoetida	हिङ्गु, अ.	हिंग
Ascended	आरुल्ह, भू. कृ.	आरोहण गरेको
Ascends	आरुहति, क्रि.	चढ्छ
Ash	छारिका, स्त्री. भस्म न.	खरानी
Aside	एकमन्तं, क्रि. वि.	एक छेऊमा
Asked by	पुद्द; याचित, भू. कृ.	सोधिएको, मागेको
Asparagus	सतावरी, स्त्री.	कुरिलो
Assembles	सन्निपतति, क्रि.	भेला हुन्छ
Associates	सेवति, भजति, क्रि.	संगत गर्छ
Asthma	सास, पु.	दम
Astringent	कसाव, वि.	तितो, सुन्तला रंग
Astrologer	मुहुत्तिका, पु.	ज्योतिषी
Attendant	सेवक, पु.	सेवक
–on a patient	गिलानुपट्टाक, पु.	बिरामीको सेवक
Attempts	उस्सहति, वायमति, क्रि.	कोशिस गर्छ
At first	पठमं, क्रि. वि.	सुरुमा
At that moment	तावदेव; तङ्गणं, क्रि. वि.	त्यो क्षणमा
Audacious	सप्पगम्भ, वि.	प्रगल्भ सहित, साहसी
August	सावण, पु.	श्रावण
Aunt (maternal uncle's wife)	मातुलानी, स्त्री.	माइजु
–(father's sister)	पितुच्छा, स्त्री.	फूपु
Auspicious moment	सुखण, पु.	सुभ क्षण
Author	गन्थकार, पु.	लेखक
Authoritative	आणासम्पन्न, महेसक्ख, वि.	आधिकारिक

Avarice	लोभ, पु.	लोभ
Avoids	वज्जेति, क्रि.	हटाउँछ
Awakened	पबुद्ध, भू. कृ.	जागृत भएको
Awakener	बोधेतु, पु.	जागृत गर्ने
Awakes	पबुज्झति, क्रि.	ब्युभिन्छ
Awl	आरा, स्त्री.	सुइरो
Axe	फरसु, पु.	बञ्चरो
Axle	अक्ख, पु.	धुरा
Back	पिट्ठि, स्त्री.	पछाडि
Backbone	पिट्ठिकण्टक, न.	मेरुदण्ड
Bad	असुन्दर, वि.	खराब
-smelling	दुग्गन्ध, वि.	दुर्गन्ध
Bag	पसिब्बक, पु.	भोला
Bail	पाटिभोग, पु.	जमानत
Baker	पूपकार, पु.	बेकर
Balance	तुला, स्त्री.	तराजु
Balanced	तुलित, भू. कृ.	सन्तुलित भएको
Balances	तुलेति, क्रि.	सन्तुलित भएको
Bald	खल्लाट, वि.	तालुखुइले
Bamboo	वेणु, वेलु, पु.	बाँस
Bandage	वणपटिच्छादक, पु.	पट्टी
Bangle	वलय, न.	चुरा
-for arm	केयूर, न.	हातको लागि चुरा
-for feet	नूपुर, पु.	पाउजु
Bank (of a river)	कूल, न.	नदीको किनार
-further	पर, न.	टाढा
-near	ओर, न.	वर, नजिक
Bank	धनागर, न.	बैंक

Banana	कदली, स्त्री.	केरा
Banner	केतु, पु. पताका, स्त्री.	ब्यानर, पटका
Banyan tree	निग्रोध, पु.	वर रूख
Barber	नहापित, पु.	हजाम
-shop	नहापितसाला, स्त्री.	हजामको पसल
Barley	यव, पु.	जौ
Bark	तच, पु.	रूखको बोक्रा
Barn	कोठक, पु.	ढुकुटी
Barrack	योधनिवास, पु.	ब्यारेक
Basin	थालि, स्त्री.	खल्यान (हातखुट्टा धुने ठाउँ)
Basket	पिटक, न.	टोकरी
Bassia tree	मधुक, पु.	महुवा
Bastian	उद्दाप, पु.	किल्ला, गढ
Bat small	वग्गुलि, स्त्री.	सानो चमेरो
-large	जतुका, स्त्री.	ठूलो चमेरो
Bathes (oneself)	नहायति, क्रि.	नुहाउँछ
Bathing	नहायन्त, व.कृ.	नुहाउने
-closet	नहानकोठक, न.	स्नानकक्ष
-clothe	जलसाटिका, स्त्री.	नुहाउने लुगा
-place	नहानतित्थ, न.	नुहाउने ठाउँ
Battle	युद्ध, न.	युद्ध
-axe	युद्धकुठारी, स्त्री.	लडाई बञ्चरो
-field	युद्धभूमि, स्त्री.	युद्ध मैदान
Battalion	अणीक, पु.	पल्टन
Bayonet	महाछूरीका, स्त्री.	संगीन (ठूलो तरवार)
Bdellium	गुग्गुलु, पु.	गुग्गलको वृक्ष, गुँद
Beak	मुखतुण्ड, न.	चुच्चो
Beam	तुला, स्त्री.	तराजु

Bean	मास, पु.	मास
Bear	अच्छ, पु.	भालु
Beard	मस्सु, न.	दाही
Bearer	धारेतु, पु.	वाहक
Bears	वहति, क्रि.	उठाउँछ
Beast	पसु, पु.	जनावर
–of burden	वाहकपसु, पु.	भारी बोक्ने जनावर
–of prey	वाल, पु.	पुच्छरको रौं, केश
Beaten	पहट, भू.कृ.	पिटेको
Beats (a drum)	वादेति, क्रि.	बजाउँछ
Beautiful	सुरूप, अभिरूप, वि.	सुन्दर
Beauty	रूपसोभा, स्त्री.	सौन्दर्य
Becomes	भवति, होति, क्रि.	हुन्छ, हो, छ
–full	पूरति, क्रि.	भरिन्छ
Because	यतो; यस्मात्स्मा, अ.	किनभने
Bed	मञ्च, पु. सयन, न.	खाट
–room	सयनिगह, सयनगम्भ, न.	सयनकक्ष
–sheet	मञ्चत्थरण, न.	तन्ना
Bee	मधुकर, पु.	मौरी
–s wax	मधुसिन्धु, न.	माहुरीको मैना
Before	पुरा, पुरतो, क्रि.वि.	पहिले
–hand	पटिगच्च, क्रि.वि.	पहिले, अघि नै
–long	अचिरं, क्रि.वि.	चाँडै
Beggar	याचक, पु.	माणे, भिखारी
Begged	याचित, भू.कृ.	बिन्ती गरेको
Begins	आरभति, क्रि.	शुरु गर्छ
–ning	आरम्भ, पु.	शुरुवात
–ning from	पभृति, अ.	प्रभृति, इत्यादि

Begs	याचति, क्रि.	माग्छ
Begun	आरद्ध, भू.कृ.	शुरु गरेको, उत्साह गरेको
Beheading	सीसच्छेद, पु.	शिर काट्ने
Behind	पच्छतो, अ.	पछाडि
Being	होन्तु	होस्
–late	चिरायित्वा, पू.क्रि.	ढिलो भएर
–tired	किलन्त, भू.क्रि.	थकित
Belfry	घण्टाथम्भ, पु.	घण्टाघर
Belief	लद्धि, दिट्ठि, स्त्री.	विश्वास
Believes	विस्ससति, सद्वहति, क्रि.	विश्वास गर्छ
Bell	घण्टा, स्त्री.	घण्टी
Bellowing	धमन, न.	बजाउने, फुक्ने
Bellows	गग्गरी, स्त्री.	घण्टी बजाउँछ
Belly	कुच्छि, स्त्री. पु.	पेट
–of a lute	वीणापोक्खर, पु.	वीणाको बीचको भाग (द्रोणी)
Belonged	आयत्त, भू.क्रि.	सम्बन्धित, आयत्त
Below	हेद्दा, अधो क्रि.वि.	तल
Belt	कायबन्धन, न.	कम्मरपेटी
Benevolence	मेत्ता, स्त्री.	मैत्री
Bench	निसीदन-फलक, पु.	बेञ्च
Beneficial	हितकर, वि.	हितकर
–food	सप्पायभोजन, न.	अनुकूल भोजन
Bent down	ओनत, भू.कृ.	निहुरिएको
Best	सुन्दरतर, वि.	सुन्दरतर
Betel	तम्बूल, न.	पान
–vine	नागलता, स्त्री.	पानको लहरा
–server	तम्बूलपेला, स्त्री.	पान राख्ने भाँडा
Between	अन्तरा, क्रि.वि.	बीचमा

Beverage	पानक, न.	पेय पदार्थ
Big	महन्त, वि.	ठूलो
Big Jar	अरञ्जर, पु.	ठूलो पानीको भाँडो
Bile	पित्त, न.	पित्त
Binds	बन्धति, क्रि.	बाँध्छ
Billion	कोटिलख, न.; कोटिप्पकोटि स्त्री.	दश खरब
Billious	पित्ताधिका, स्त्री.	पित्त बढि हुने
–dysentery	पक्खन्दिका, स्त्री.	पखाला
–ness	पित्तभ्रम, पु.	जन्डिस
Billow	कल्लोल, पु.	तरङ्ग, छाल
Bird's singing	कूजन, न.	चराको गीत
Birth	जाति, निब्वत्ति, स्त्री.	जन्म
Bitch	सुनखी, स्त्री.	कुकुरनी
Bites	डसति क्रि.	डस्छ, टोक्छ
Bitten	दट्ट, भू. कृ.	डसेको, टोकेको
Bitter	तित्त, वि.	तितो
Bitter gourd	कारवेल्ल, पु.	तिते करेला
Black	कण्ह, वि.	कालो
Black Ant	काळकिपिल्लिका, स्त्री.	कालो कमिला
Black board	काळफलक, पु.	कालोपाटी
Black Smith	कम्मर, पु.	कामी
Blanket	कम्बल, न.	कम्बल
Blanket dealer	कम्बलिक, पु.	कम्बलको व्यापारी
Blazed	आदित्त; जलित, भू. कृ.	जलिएको, बलिएको
Blind	अन्ध, वि.	अन्धो
Blood	रुधिर; लोहित, न.	रगत
Blood relation	सालोहित, पु.	रगतको नाता
Blue	नील, वि.	नीलो

Blue jay	किकी, पु.	किकी चरा
Blunt	कुण्ठ, वि.	भुत्ते, धार नभएको, सुस्त ब्यक्ति
Blows	धमेति, क्रि.	फुक्छ
- ing	धमन, न. धमेन्त, व. कृ.	फुक्न, फुक्दै
Boa	अजगर, पु.	अजिंगर
Board (wooden)	फलक, पु.	फल्याक
Board (committee)	विधायकसभा, स्त्री.	विधायक सभा
Board of a ship	नावातल, न.	जहाजको बोर्ड
Body	काय; अत्तभाव, पु.	शरीर
Body guard	अणीकट्ट, पु.	अङ्गरक्षक
Boat	दोणि, स्त्री.	डुंगा
Boil	गण्ड, पु.	दादुरा
Boils	पचति, क्रि.	पकाउँछ
-ed	पक्क, पचित, भू. कृ.	पकाएको
Bolt	अगल, न.	पेच, चुकुल, गजवार
Bone	अड्डि, न.	हड्डी
Book	पोत्थक, पु.	पुस्तक
Book Binder	पोत्थक सिब्बक, पु.	पुस्तक बाँध्ने ब्यक्ति
Bo-tree	अस्सत्थ, बोधिदुम, पु.	बोधिवृक्ष
Boon	वर, पु.	वरदान
Boring	विनिविज्झन, न.	अलिछ लाग्दो
Born	जात, उप्पन्न, भू. कृ.	जन्मिएको, जन्मेको
Borne,	धारित, भू. कृ.	धारण गरिएको
Both,	उभय, वि.	दुवै
-ways	उभयथा, क्रि. वि.	दुवै तरिकाबाट
Bottle	नालिका, स्त्री. काचतुम्ब, पु.	बोटल, सिसाको बोटल
Bought	कीत, भू. कृ.	किनिएको
Bow	धनु, न.	धनुष

– of a lute	वीणाकोण, पु.	वीणाको तारु
Bowels	अन्त, न.	आन्द्रा
Bowl	पत्त, न.	पात्र
Box	मञ्जूसा, स्त्री.	बाकस
Boy	दारक; कुमार, पु.	केटा, कुमार
–of good parentage	कुलपुत्त, पु.	कुलपुत्र
Bracelet	वलय, स्त्री., करभूसा स्त्री.	हातमा लाउने बाला
Brain	मत्थलुङ्ग, न.	मस्तिष्क
Branch	साखा, स्त्री.	हाँगा
Brass	रीरी, स्त्री.	पित्तल
Brave	निम्भय, वीर	निर्भयी, वीर
Brahmanism	ब्राह्मणधम्म, पु.	ब्राह्मण धर्म
Bread	गोधुमपूप, पु.	रोटी, गोधुम
–Fruit	लबुज, पु.	कटहर
Breaks	भिन्दति, भञ्जति, स.क्रि. भिज्जति, अ.क्रि.	भाँच्छ
–ing	भिज्जन, न., भञ्जन्त, व.कृ.	भाँच्दै, भाँच्ने
Breast	उर, पु.	छाती, स्तन
–of a woman	थन; पयोधर, पु.	स्तन
Bred	पोसित, भू.कृ.	पोषित
Brick	गिञ्जका, स्त्री.	इट्टा
Bridge	सेतु, पु.	पुल
Bridle	मुखाधान, न.	बुर्खा, मुख छोप्ने
Bright	भासुर; पभस्सर, वि.	चम्किलो
–er	अधिकप्पभ, वि.	अतिचम्किलो
Brilliant	जुतिमन्तु, वि.	ज्योतिवान्
Brings	आहरति; आनेति, क्रि.	ल्याउँछ
–up	पोसेति, क्रि.	हुर्काउँछ
–er	उपनेतु; आहत्तु, पु.	ल्याउने व्यक्ति

-ing	आहरन्त, व.कृ.	ल्याउंदै, ल्याउने
Brinjal	वातिङ्गन, पु.	भान्टा
Broad	वित्थत, वि.	विस्तार भएको, व्यापक, विस्तृत
Broken	भिन्न, भट्ट, भू.कृ.	भाँचिएको
Broker	कयविक्रयिक, पु.	बिचौलिया
Bronze	कंस, पु.	पित्तल
-vessel	कंसभाजन, न.	पित्तलको भाँडा
Broom	सम्मज्जनी, स्त्री.	कुचो
Brother	भातु, पु.	दाजु वा भाई
-in law	साल, पु.	साला, देवर, जेठाजु, भिनाजु
Brought	आहट, भू.कृ.	ल्याएको
Brought up	पोसित, भू.कृ.	पोषित
Brown	पिङ्ग, वि.	खैरो
Brush	कोच्छ, वालण्डुपक, पु.	कुची
Bubble	बुब्बुल, न.	फोका
Bud	मकुल, न.	कोपिला
Buddhism	बुद्धसासन, न.	बुद्धशासन
Buddhist	सोगत; बुद्ध सावक, पु.	बौद्ध, बुद्ध श्रावक
-monk	भिक्षु, पु.	भिक्षु
Buffalo	महिस, पु.	भैंसी
Bug	मड्डुण, पु.	उडुस
Bulky	थूल, वि.	मोटो
Bunch	मञ्जरी, स्त्री.	गुच्छा
Bundle	भण्डका, स्त्री.	मुठो वा पोको
Burden	भार, पु.	बोभ
Buries	निखणति, क्रि.	खन्छ
Burns	भापेति, स.क्रि.; ड्यति, अ.क्रि.	जलाउँछ, जल्छ
Burnt	दड्ड, व.कृ.	जलेको

Busy	व्यावट, वि.	व्यस्त
But	तथा पि, अ.	तर, तैपनि
Butcher	मागविक; गोघातक, पु.	कसाई
Butter	नोनीत, न.	नौनी
-milk	तक्क, न.	मोही
Buys	किणाति, क्रि.	किन्छ
-ing	किणन्त, व.कृ.	किन्दै, किन्ने
By how much	कित्तावता, अ.	कतिमा
By and by	अनुपुब्बेन, क्रि.वि.	क्रमैसँग
Cabbage	गोलपत्त, न.	बन्दा
Cake	पूव, पु.	केक
Calf	वच्छ; पोतक, पु.	वाच्छो
Calico	कप्पासिक, न.	कपास
Calls near	पक्कोसति, क्रि.	बोलाउँछ
Calm	सन्त; वुपसन्त, वि.	शान्त
Camel	ओट्ट, पु.	ऊँट
Camp	खन्धावार, पु.	छाउनी
Camphor	कप्पूर, पु. न.	कपूर
Canal	जलमातिका, स्त्री.	नहर
Candidate	अपेक्खक; आयाचक, पु.	उम्मेदवार
Candy	खण्ड(सक्करा), स्त्री.	चकलेट
Cannon	महाअग्गिनाली, स्त्री.	टोप
Canoe	दोणि, स्त्री.	नौका
Cap	आवरण; सीसावरण, न.	टोपी
Captain	नियामक, पु.	नियन्त्रक
Car	रथ, पु.	रथ
Caravan	सत्थ, पु.	यात्रीको दल
-leader	सत्थवाह, पु.	ब्यापारीको नाइके

Cardamom	एला, स्त्री.	अलैंची
Carpenter	वड्ढकी, पु.	सिकर्मी
–Bee	भमर, पु.	कर्मी मौरी
–'s line	काळसुत्त, न.	सिकर्मीको धर्सो
–shed	वड्ढकीसाला, स्त्री.	सिकर्मीको काम गर्ने ठाउँ
Carpet	कोजव, पु.	गलैंचा
Carriage	सन्दन, पु.	भारी
Carries	हरति; नेति, क्रि.	लग्छ, लान्छ
Carrying	हरन्त, व.कृ.	लगदै
Cart	सकट, पु.	गाडा
–er	साकटिक, पु.	गाडावाल
Carver of ivory	दन्तकार, पु.	दाँतबाट बनेको, हस्तिदन्त
Cascade	निज्झर, पु.	भरना
Case (law suit)	अट्ट, न.	मुद्दा
case (covering)	कोस, पु.	कोश
Caste	कुल, न.	जात
Cat's eye	वेळूरिय, न.	वैदूर्य
Catarrh	पिनास, पु.	पिनास
Cattle	गो, पु.	गाईवस्तु
Caught	गहित; बद्ध, भू.कृ.	समातिएको
Cause	हेतु, पु.	कारण
Causes	कारेति, क्रि.	गराउँछ
Cavalier	अस्सारोही, पु.	अश्वरोही
Cavalry	अस्ससेना, स्त्री.	घोडाको सेना
Cave	गुहा, स्त्री.	गुफा
Ceases	निवत्तति, क्रि.	रोक्छ
Cedar	खदिर, पु.	खदिर
Celestial	दिब्ब, वि.	दिव्य

-tree	कप्परुक्ख; देवदुम, पु.	कल्पवृक्ष
Cement	काळचुण्ण, न.	सिमेन्ट
Cemetery	सुसान, न.	मसान
Centipede	सतपदी, पु.	खजुरो
Century	सतवच्छर, न.	शताब्दी
Central	मज्झिम; पधान, वि.	मध्यम
Certain	अञ्जतर	कुनै अरू
-ly	अद्दा; वे; हवे; धुवं; जातु; एकन्तं; कामं	साँच्चै, निश्चय नै
Ceylon	सीहलदीप; लङ्कादीप, पु.	सीहलद्वीप, लङ्काद्वीप
Chair	पीठ, न.	मेच
Chameleon	ककण्टक, पु.	छेपारो
Chance	वारा; ओतार, पु.	अवसर
Chaplain	पुरोहित, पु.	पुरोहित
Chaplet	सेखर, पु.	सिरबन्दी
Chapter	परिच्छेद, पु.	परिच्छेद
-house	सीमाघर, पु.	सीमागृह
Charcoal	अङ्गार, पु.	गोल
Charitable	चागसीली, वि.	त्याग शील
Chariot	अस्सरथ, पु.	घोडाको रथ
-body	रथपञ्जर, पु.	रथपञ्जर
-pole	धुर, न.	धुर
-rug	रथत्थर, पु.	रथमा ओछ्याउने कपडा
Charioteer	सारथि, पु.	सारथी
Cheater	सठ; वञ्चक, पु.	ठग
Cheek	कपोल, पु.	चिउँडो
Chemical	रसायन, न.	रसायन
Chemist	रसायनिक, पु.	रसायनिक
Cheerful	सुमन; अत्तमन, वि.	प्रशन्न चित्त

Cherishes	ममायति, क्रि.	आशक्त हुन्छ
Children	दारक, पु.	बालक
Chillie	मरिच, न.	खुर्सानी
Chin	चुबुक, न.	चिउडो
Chisel	निखादन, न.	खिया लाग्ने, छिनो
Cholera	विसूचिका, स्त्री.	हैजा
Chopping	तच्छन, न.	ताछ्ने
Chosen	उच्चिनित, भू.कृ.	छानिएको
– beauty	नगरसोभिनी, स्त्री.	वेश्या
Christ, birth of,	किट्टुप्पत्ति, स्त्री.	क्राइस्टको जन्म
Church	देवद्वान, न.	चर्च, देवस्थान
Circular	चक्काकार, वि.	गोलाकार
Citizen	नागरिक, पु.	नागरिक
Citron	मातुलुङ्ग, पु.	अमिलो
City	नगर; पुर, न.	नगर
–gate	गोपुर, न.	नगरको द्वार
–of nagas	नाग, नागपुरी, स्त्री.	नागपुरी
–wall	पाकार, पु.	नगरको पर्खाल
Claps hands	अप्पोठेति, क्रि.	ताल बजाउँछ
Clean	सुद्ध, वि.	शुद्ध
Cleans	सोधेति, क्रि.	सफा गर्छ
Clear	निम्मल; विभूत, वि.	निर्मल, सफा
Clerk	लेखक, पु.	लेखक
Clever	पटु; दक्ख; निपुण, वि.	दक्ष
Climbs down	ओरुहति, क्रि.	ओर्लिन्छ
Climbing	आरुहन्त, व.कृ.	चढ्दै
Clitoria	गिरिकण्णी, स्त्री.	एक प्रकारको औषधी
Clock	घटिकायन्त, न.	घडि

-tower	घटिकाथम्भ, पु.	घण्टा घर
Cloth	वत्थ, न. साटक, पु.	वस्त्र
-made of fibre	खोम, न.	रेशाबाट बनेको कपडा
New	अहत, न.	नयाँ कपडा
Old	नन्तक, न.	पुरानो कपडा
Clothe	निवासन, न.	लुगा
-ing	अच्छादन, न.	लुगाफाटा
Cloud	बलाहक, पु.	बादल
Cluster	थबक; गोच्छक, पु.	भुप्पा
Clove	लवङ्ग, न.	लवाङ्ग
Coarse	खर, वि.	खस्रो, भद्दा
Cobra	नाग; फणी, पु.	नाग, कोब्रा
Cock	कक्कुट, पु.	कुखुरा
Coconut	नालिकेर, न.	नरिवल
Coercion	बलक्कार, पु.	बलजपती, जबर्जस्ती
Coin	जातरूप, न.	सिक्का, पैसा
Cold,	सीत, न. वि. सीतल,	चिसो, शीतल
Collar	गीवेय्य, न.	कठालो
-bone	अक्खक, न.	घाँटीमुनिको हाड
Collects	ओचिनाति; रासीकरोति, क्रि.	संकलन, जम्मा गर्नु
Colic	उदरवाताबाध, पु.	पेटमा हावाबाट हुने रोग
College	विज्जालय, पु.	विद्यालय, कलेज
Collides	घट्टीयति, क्रि.	ठोकिन्छ
Collyrium	रसञ्जन, न.	गाजल
Color	वण्ण, पु.	वर्ण, रङ्ग
Colt	किसोर, पु.	बछेडो, घोडाको बच्चा
Combines	संयोजेति, क्रि.	जोड्छ
Come	आगत, भू. कृ.	आएको

Comes	आगच्छति, क्रि.	आउँछ
– to	पप्पोति, क्रि.	पुग्छ
– into existence	उप्पज्जति, क्रि.	उत्पन्न हुन्छ
– out of water	उत्तरति, उम्मुज्जति, क्रि.	उत्तीण हुन्छ, पार तर्छ
Comet	धूमकेतु, पु.	पुच्छेतारा
Comfort	सुख, फासु, न.	सुख, आराम
Coming	आगमन, आगच्छन्त, व.कृ.	आगमन, आउँदै
– into surface	उम्मुज्जन, न.	सतहमा आउनु, तैरिनु
– out	निस्खमन, न.	निस्कनु
Command	आणा, स्त्री.	आदेश
Commands	आणापेति, क्रि.	आदेश दिन्छ
–er	आणापक, पु.	आदेशकर्ता
Commits to memory	वाचुगतं करोति, क्रि.	कण्ठस्थ गर्छ
Community	सङ्घ; समूह; गण, पु.	सङ्घ
Comparison	उपमान; समीकरण, न.	तुलना
Compassion	करुणा; अनुकम्पका, स्त्री.	करुणा, दया
–ate	कारुणिक; अनुकम्पक, वि.	करुणावान्, दयालु
Compilation (of a book)	गन्थकरण, न.	संकलन, सम्पादन
Complaint	चोदना, स्त्री.	उजुरी, गुनासो
Composed (of mind)	समाहित, भू.कृ.	समाहित भएको
Compositor	वण्णयोजक, पु.	मिलाउने
Compound	आजीर, अङ्गण, न.	आँगन
Conceals	पटिच्छादेति, क्रि.	ढाक्छ, लुकाउँछ
–ed	पटिच्छन्त, भू.कृ.	ढाकिएको
Conceives	१. बुज्झति, २. पटिसन्धिं गण्हाति, अ.क्रि.	बुभ्छ, प्रतिसन्धि लिन्छ
–er	बोधेतु, पु.	बुभ्केको
Conception	गम्भावक्कन्ति, स्त्री.	गर्भ धारण गर्छ

Conch	सङ्घ, पु.	शंख
Concludes	निच्छेति, समापेति, क्रि.	निष्कर्ष
Condemned	आरोपितवज्ज, वि.	दोष
Confiscates	रज्जायत्तं	जफत गर्नु
-tion of one's whole estate	सब्बस्सहरण, न.	सर्वश्व हरण गर्नु
Confluence	नदीसङ्गम, पु.	संगम(नदीहरुको मिलन विन्दु)
Congenial	अनुकूल, सम्मोदमान, वि.	अनुकूल, सौहार्द्रपूर्ण
Congregation	सम्मेलन, न.; सन्निपात, पु.	सम्मेलन, भेला
Connected	सम्बद्ध; संयुक्त, भू.कृ.	सम्बन्ध भएको
Consoles	अस्सासेति, वि.	आश्वस्त गर्नु
Constable	राजपुरिस, पु.	राजपुरुष(जासूस)
Constantly	अभिण्हं; निरन्तरं, क्रि.वि.	निरन्तर, एकनाशले
Constellation	नक्खत्त, न.	नक्षत्र
Consul	राजानुयुत्त, पु.	राजानुयुत्त
Consults	सम्मन्तेति, क्रि.	समन्वय गर्छ
Consumption	कासरोग, पु.	क्षयरोग
Contemplates	तक्केति, क्रि.	तर्क गर्छ, सोच्छ
Continent	महादीप, पु.	महाद्वीप
Contrivance	उपाय, पु.	साधन (उपाय कैशल)
Controller of revenues	आयकम्मिक, पु.	आय (राजश्व) संकलक
Cooing	कूजन, न. कूजमान, व.कृ.,	पंक्षीहरुको आवाज
Cook	सूद, पु.	पाचक
Cooks	पचति; रन्धेति, क्रि.	पकाउँछ
-ed	पचित, भू.कृ.	पकाएको
-ing	पचन, न. पचन्त, व.कृ.	पकाउँदै
Copious	विपुल, वि.	प्रचुर, अधिक, विशाल
Copper	तम्ब, पु.	तामा
Copying	पटिलिपिकरण, न.	प्रतिलिपि

Coral	पवाल, न.	मूंगा
-tree	किंसुक, पु.	मूंगाको रूख
Coriander	धनिया, न.	धनियाँ
Corn	धञ्ज, न.	धान
-measure	नाळि, स्त्री.	धान नाप्ने (माना, पाथी)
Corporal punishment	कारणा, स्त्री. कायिकवध, पु.	यातना
Coronation	रज्जाभिसेक, पु. किरीटपिलन्धन, न.	राज्य अभिषेक
Cotton plant	कप्पासी, स्त्री.	कपासको बोट
Cough	उक्कासन, न.	खोकी
Couch	पल्लङ्ग, पु.	पलङ्ग, खाट
Council	मन्तिसभा, स्त्री.	मन्त्री मण्डल, परिषद्
-chamber	मन्तिसभामन्दिर, न.	मन्त्री निवास (मन्त्रालय)
-lor	मन्ती, पु.	मन्त्री
Country	रट्ट, विजित, न.	राष्ट्र, जितिएको राज्य
-folk	जानपदिक, पु.	जनपद
-side	पच्चन्त, पु.	सीमा प्रदेश, प्रत्यन्त देश
Counts	गणैति, क्रि.	गन्छ
Court, king's	राजभवन, न.	राजभवन
Cousin (maternal aunt's son)	मातुच्छापुत्त, पु.	सानीआमाको छोरा
-(maternal uncle's son)	मातुलपुत्त, पु.	मामाको छोरा
-(paternal aunt's son)	पितुच्छापुत्त, पु.	काकाको छोरा
-(paternal uncle's son)	चूलपितुपुत्त, पु.	काकाको छोरा
Covers	छादेति, आवरति, क्रि.	छाउनु, ढाक्नु
-ed	छन्न, आवट, भू.कृ.	छाएको, ढाकेको
Cow	गावी; धेनु, स्त्री.	गाई
-herd	गोपाल, पु.	गोठालो
Crab	कक्कटक, पु.	गंगटा

Crane	बक, पु.	सारस
Crashed (into pieces)	खण्डाखण्डिकजात, वि.	टुक्रा टुक्रा हुनु
Creasts	मापेति; निम्मिणाति, क्रि.	निर्माण गर्नु
Creator	मापक; विधातु	सर्जक
Crest	शिखा, स्त्री. सिखर, न.	शिखा, शिखरको टुप्पो
Cricket	चीरी, स्त्री.	क्रिकेट किरा
Cries	रोदति, स्त्री.	रुन्छ
Crime	अपराध, पु.	अपराध
Cripple	पीठसप्पी, पु.	लङ्गडो
Crocodile	कुम्भील, पु.	गोही
Crooked	वंक; कुटिल, वि.	टेढो
Crosses(over)	तरति, अतिक्कमति, क्रि.	तर्छ
–ing of roads	चच्चर, न. मगसन्धि; द्वेषापथ, पु.	दोबाटो
Crow	काक, पु.	काग
–bar	खणित्ती, स्त्री.	गल
Crown	किरीट; मकुट, न.	मुकुट
–of the head	मुद्धा, पु.	शिरको मुकुट
– prince	युवराज, पु.	युवराज
–ed	अभिसित्त, भू.कृ.	अभिषेक गरेको
Crucible	मूसा, स्त्री.	भुट
Cruel	दुहु; कक्खल, वि.	दुष्ट
Crying	रोदन्त, व.कृ.	रुदै
Cubit	रतन, न.	घन (नाप)
Cucumber	कक्कारी, स्त्री.	काँक्रो
Cudgel	मुगगर, पु.	मुगदर (ब्यायाम गर्नको लागि बनाइएको काठको मुङ्ग्रो)
Culprit	अपराधी, पु.	अपराधी
Cultivator	कस्सक, पु.	कृषक
Cummin seed	जीरक, न.	जीरा

Cup	चसक, पु.	कप
Cures	तिकिच्छति, क्रि.	उपचार गर्छ
Curd	दधि, न.	दही
Curious	अब्भुत; विम्हित, वि.	अद्भुत, अचम्मिमत
Curlew	कोञ्चा, स्त्री.	घुमाउरो
Curry	व्यञ्जन, न. सूप, पु.	तरकारी
Curtain	साणि, स्त्री.	पर्दा
Customs office	करग्गाहालय, पु.	कर कार्यालय
Cut	छिन्न, भू. कृ.	काटिएको
Cuts	छिन्दति, क्रि.	काट्छ
–ter	छित्तु; छिन्दक, पु.	काट्ने साधन
–ting	छिन्दन, छिन्दन्त, व. कृ.	काट्दै
Cyclone	वेरम्भवात, पु.	चक्रवात
Cymbal	घन, न.	घन
Dagger	छूरिका, स्त्री.	चक्कु
Dance	नच्च, न.	नृत्य
Dances	नच्चति, क्रि.	नाच्छ
–er	नट, पु.	नृत्यकार
–ing	नच्चन, न.	नाच्दै
Dares	विसहति, क्रि.	साहस गर्छ
Dark	अन्धकार; काल, वि.	अँध्यारो, अन्धकार
–ness	तम, पु. न.	अँध्यारो, अन्धकार
– brown	कण्ह-पीत, वि.	कालो खैरो
Date plam	खज्जरी, स्त्री.	छोकडा
Daughter	धीता, स्त्री.	छोरी, पुत्री
–in law	सुणिसा, स्त्री.	बुहारी
Dawn	अरुणोदय, पु.	अरुणोदय
Day	दिवस, पु. दिन, न.	दिन

-after tomorrow	परसुवे, अ.	पर्सि
-before yesterday	परहीयो, अ.	अस्ति
-time	दिवा, अ.	दिनको समय
Deaf	बधिर, वि.	बहिरो
Dealer in carpets	पावारिक, पु.	कार्पेटको ब्यापारी
-in cloth	वत्थिक, पु.	लुगाको ब्यापारी
- in liquor	सोण्डिक, पु.	रक्सीको ब्यापारी
- in oil	तेलिक, पु.	तेलको ब्यापारी
- in swine	सूकरिक, पु.	सुंगुर ब्यापारी
- in wood	कट्टिक, पु.	काठको ब्यापारी
Dear	पिय; पेमनीय, वि.	प्रिय
-friend	पियमित्त, पु.	प्रियमित्र
Death	मरण, न. चुति, स्त्री.	मृत्यु
December	मागसिर, पु.	मंसिर
Decides	निच्छेति; तीरेति, क्रि.	निश्चय गर्छ
-ed	निच्छेत; तीरित	निश्चय गरिएको
Decoction	कसाय, पु.	टरो स्वाद
Decoity	गामघात, पु.	डकैति, लुट
Decorates	मण्डेति, भूसेति, क्रि.	सजाउँछ
-ed	मण्डित, भू. कृ.	सजाएको
Deep	गम्भीर, वि.	गहिरो
Deer	हरिण, पु.	हरिण
Defeat	पराजय, पु.	पराजय, हार
Defeats	पराजेति, क्रि.	पराजय हुन्छ
-ed	पराजित, भू. कृ.	हारिएको
Defendant	चुदितक, पु.	उजुरी परेको व्यक्ति
Definer of sounds	रवञ्जू, पु.	ध्वनिविज्ञ
Deity	देव, पु. देवता, स्त्री.	देवता

Delicious	पणीत, वि.	प्रणीत
Demerit	पाप, न.	पाप
Departs	पक्कमति, छुट्टिन्छ, क्रि.	जान्छ
Depending on	निस्साय, उपनिस्साय, पू.क्रि.	भर परेर, आधार लिएर
Deputy	दुतिय; वि. उप, उ.	दोस्रो
Deprives of	बोरोपेति, क्रि.	बञ्चित हुन्छ, खोस्छ
Depth	गम्भीरत्त, न.	गहन, गम्भीर
Desendant	अपच्च, न.	सन्तान
Descends	ओतरति, ओरुहति, क्रि.	भर्छ, ओर्लन्छ
-ed	ओतिण्ण, ओरूल्ह, भू.कृ.	भरेको, ओर्लेको
Desert	कन्तार, पु.	मरुभूमि
Desire	मनोरथ, पु.	इच्छा, आकांक्षा
Desk	लेखनफलक, पु.	डेस्क, लेखे फल्याक
Despised	कुच्छित; निन्दित; अवमत, भू.कृ.	निन्दनीय
Destitute	अनाथ, वि.	अनाथ
Destroys	नासेति, क्रि.	नाश गर्छ
Determines	अधिद्वाति, क्रि.	अधिष्ठान गर्छ
Device	उपाय, पु.	उपाय
Devotion	भक्ति, स्त्री.	भक्ति, प्रेम
Devout	सद्धा; भक्तिमन्तु, वि.	श्रद्धा, भक्त
Dew	उस्साव, पु.	शीत, ओस
Diadem	उण्ही, न.	पगडी, शिरमा लगाउने फेटा
Diamond	वजिर, न.	हिरा
Dies	मरति, क्रि.	मर्छ
Digests	जीरेति, क्रि.	पचाउँछ
Digs	खणति, क्रि.	खन्छ
-ing	खणन, न. खणन्त, व.कृ.	खन्दै
Dim	मलिन, वि.	फोहोर

Dining Hall	भोजनसाला, स्त्री.	भोजनशाला
Direction	दिसा, स्त्री.	दिशा
Dirt	किलिङ्ग; मलिन, वि.	फोहर
Disappear	अन्तरधायन्ति, .	अन्तरधान हुन्छन्
Disappointed	विसादप्पत्त, वि.	हताश भएको
Discipline	विनय, पु.; सिक्ख, स्त्री.	अनुशासन
Disease	रोग, पु.	रोग
Dishonest	वंक; सठ, वि.	वेइमान
Displeased	अनत्तमन, वि.	बेखुशि
Dispute	विवाद, पु.	विवाद
Disputes	विवादति, क्रि.	विवाद गर्छ
Distant	दूर, वि.	दूर, टाढा
Distinguished	विसिङ्ग, उपलक्खित	विशेष
Distracted	विक्खित, असमाहित, भू. कृ.	विक्षिप्त
Distress	व्यसन, न.	व्यसन
District Court	दिसाधिकरण, न.	अञ्चलकोट, जिल्ला अदालत
Disunion	भेद, पु.	भेद
Divides	भाजेति, क्रि.	भाग लगाउँछ
Doctor	वेज्ज; भिसक्क, पु.	डाक्टर
Doctrine	धम्म, पु.	धर्म
Doer	कत्तु, कारी, पु.	कर्ता
Does	करोति, क्रि.	गर्छन्
Dog	सुनखा, पु.	कुकुर
Doing	करोन्त, व. कृ.	गर्दै
Done	कत, भू. कृ.	गरेको
Donkey	गद्रभ, पु.	गधा
Do not	मा	न गर (निषेधार्थ निपात)
Door	द्वार, न.	ढोका

Door Frame	द्वारवाहा, स्त्री.	चौकोस
Drags	आकड्कति, क्रि.	तान्नु
Drain	परिखा, स्त्री.	नाली, कुलो, पर्खाल
Drawing Room	पटिक्कमन, न.	बैठककोठा
Draws	आकड्कटि, क्रि., उब्बाहति, क्रि.	तान्छ
Dream	सुपिन, न.	सपना
Dream land	सुपिनरज्ज, न.	सपनानगर
Dresses	निवासेति, क्रि.	लुगा लगाउँछ
Dressed	निवत्था	लुगा लगाएको
Dries	सुक्खापेति, सुस्सति, क्रि.	सुकाउँछ, सुक्छ
Dried	सुक्ख, व.कृ.	सुकेको
Dried meat	वल्लूरा, न.	सुकेको मासु
Drink	पाण, पानका, न.	सर्वत
Drinks	पिबति, क्रि.	पिउँछ
Driver	पाजक, सारथि, पु.	चालक
Driver of an Elephant	हत्थारोह, पु.	माउते
Drop	थेव; बिन्दु, पु.	थोपा
Drake	कादम्बा, पु.	कालहंस
Druggist	ओसधिक, पु.	दुर्व्यवसनि
Drum	दुन्दुभि, पु.; भेरि, स्त्री. भेरिभण्डा, पु.	भ्याली
Drunk	पीत, मत्त, भू.कृ.	पिएको
Drunkard	सुरासोण्ड, पु.	जड्याहा
Dried	सुक्ख, वि.	सुकेको
Duck	कादम्बी, स्त्री.	हाँस
Dug	खत, भू.कृ.	खनेको
Dumb	मूग, वि., न.	लातो
During	वत्तमाने, पवत्तन्ते, व.कृ.	वर्तमान
Dust	धूलि, स्त्री.	धुलो

Dwarf	वामन, वि.	पुडुको
Dwell	वसति, क्रि.	बस्छ
Dwelt	वुत्थ, पू.भू.	बस्ने, बसेको
Dyer	रञ्जक, पु.	रञ्जक
Dying	मरन्त, व.कृ.	मर्दै
Dysentry	अतिसार, पु.	आउँ
Each other	अञ्जमञ्ज, वि., अञ्जमञ्जं	एकआपस
Eagle	गरुल, पु.	चील
Ear	सोत, पु., कण्ण, न.	कान
-ring	कुण्डल, न.	कानमा लगाउने मुन्द्रा
-ly	पगेव, अ.	चाँडै
-ly morning	पच्चूस, पु.	बिहान सबेरै
-th	पठवी; मही; वसुधा; स्त्री.	पृथ्वी
-then	मत्तिकामय, वि.	माटोको, माटोले बनेको
-then ware	मत्तिकाभाजन, न.	माटोको भाँडो
East	पूर्वदिशा, स्त्री.	पूर्वदिशा
-ern	पुरत्थिम, पाचीन, क्रि.वि.	पूर्वतिर
-wards	पूरत्था, वि.	पूर्वतिरको
Easily	सुखेन, क्रि.वि.	सजिलै
Easy chair	आसन्दि, स्त्री.	आरामकुर्सी
Eaten	भुत्त, भू.कृ.	खाएको
Eates	भुञ्जति, क्रि.	खान्छ
Eater	भोत्तु, भुञ्जक, पु.	खाने व्यक्ति
Eating	भूञ्जन, भुञ्जक, व.कृ.	खाइरहेको
Eaves	निम्बकोस, पु.	छत
Eclipse of moon	चन्द्रगगाह, पु.	चन्द्रग्रहण
Eclipse of sun	सुरियगगाह, पु.	सुर्यग्रहण
Editor	सम्पादक, पु.	सम्पादक

Editor of a book	गन्थसोधक, पु.	पुस्तकको सम्पादक
Education	अज्झापन, न.	शिक्षा
Education office	अज्झापन किच्चालय, पु.	शिक्षा कार्यालय
Egg	अण्डा, न.	अण्डा
–fruit	वातिण्गन, पु.	भान्टा
–shaped	अण्डाकार, वि.	अण्डाकार
Eighth	अट्ठम, वि.	आठौं
Either	वा, अ.	वा
Elbow	कप्पर, पु.	कुहिनो
Elder	जेट्ठ, वि.	ज्येष्ठ
Elder monk	स्थविर, पु.	ज्येष्ठ भिक्षु, स्थविर
Element	धातु, पु., स्त्री.	धातु
Elephant	हत्थी; दन्ती; करी, पु.	हात्ती
– keeper	हत्थिगोपक, पु.	माहुते
–rug	हत्थत्थर, पु.	हात्तीमा ओच्छ्याने कपडा
–iasis of leg	सीपदा, न.	हात्तीपाइला रोग
–iasis of scrotum	वातण्डा, न.	अण्डकोशको हात्तीपाइला
Eleventh	एकादसम, वि.	एघारौं
Elk	गोकर्ण, पु.	बाह्र सिंगे हरिण
Else	अपि च, अ.	अरू पनि
Emerald	मरकत, पु.	पन्ना
Emerges from	उम्मुज्जति, क्रि.	निस्कन्छ
Eminence	सेट्ठ, न.	श्रेष्ठता
Emperor	अधिराज, पु.	सम्राट
Empire	अधिरज्ज, न.	अधिराज्य
Empress	अधिराजिनी, स्त्री.	साम्राज्ञी
Empty	तुच्छ; सुञ्ज, वि.	खाली, शून्य
End	कोटि, स्त्री., अन्त, पु. ओसान, न.	अन्त्य

Endowed	उपत्यम्भित, भू.कृ.	उपकार गरिएको
	उपेत, समन्तागत, भू.कृ.	युक्त
Enemy	अरि; वेरी; सत्तु सपत्त; पच्चामित्त, पु.	शत्रु
Engineer	यन्तसिप्पि, पु.	इन्जनीयर
Enjoying	अनुभवन्त, व.कृ.	रमाउँदै
Enlightened	बुद्ध, पु.	बुद्ध
Enmity	वेर, न.; विरोध, पु.	विरोध, दुश्मनी
Enough	पहोनक, वि.	प्रशस्त
Enough of this	अलं, क्रि.वि.	पर्याप्त
Enraged	कुद्ध; रुद्ध; कोपाविद्ध, भू.कृ.	क्रोध
Enrollment	लेखनगतकरण, न.	नामाङ्कण
Enshrines	निदहति, क्रि.	राख्छ
Enteric fever	सन्निपातजर, पु.	ज्वर
Enters	पविसति, क्रि.	प्रवेश गर्छ
Entered	पविट्ट, भू.कृ.	प्रवेश गरेको
Entrance	द्वार, न.; पवेस, पु.	द्वार; प्रवेश
Entreats	अभियाचति, क्रि.	प्रार्थना गर्छ
Envelope	आवरण, न.	खाम
– for a letter	सासनावरण, न.	पत्रको लागि खाम
Envoy	राजदूत, पु.	राजदूत
Epidemic	सङ्कतिकरोग, पु.	महामारी
Epilepsy	अपमार, पु.	छारे रोग, मृगी
Equal	समान; सदिस, वि.	समान
Equally	समसमं, वि.	समान रूपले
Establishes	पतिट्ठापेति, क्रि.	स्थापना गर्छ
Established	पतिट्ठापित, भू.कृ.	स्थापित
Eternal	सस्सत, वि.	शाश्वत
Eugenia	जम्बुफल, न.	जामुन

Eunuch	नपुंसक, न.	नपुंसक
Even	सम, वि.	समान रूपले
-ing	सायं, अ.; सायन्ह, पु.	साँभ
Ever	सदा; सब्बदा, वि.	सधैँ
-lasting	थावरा; धुव; सस्सत, वि.	सदाबहार
Every	सब्ब, वि.	सबै
-way	सब्बथा, क्रि.वि.	सबै तरिकाले
-where	सब्बत्थ, क्रि.वि.	सबै ठाउँमा
Evidence	सक्खि, पु.	साक्षी, प्रत्यक्ष देख्ने
Evil doer	पापकारी, पु.	पाप गर्ने, दुष्ट कर्ता
Except	विना, अ.	बिना, बाहेक
Exceedingly	अच्चन्तं, क्रि.वि.	अत्यन्त
Excellent	अतिविसिद्ध, वि.	अतिविशिष्ट
Excess of wind	वातकोप, पु.	हावाहुरी
Excessively stupidity	जळता, स्त्री.	अतिमूर्खता
Excrement	वच्च, न.	मल, अशुचि
Execution	वध, पु.	वध, कारबाही
Exists	वत्तति; पवत्तति, क्रि.	आचारण गर्छ, भई रहन्छ,
Expense	व्यय, पु.	खर्च
Explains	वित्थारेति; व्याख्याति, क्रि.	व्याख्या गर्छ
Exposed	विवट, क्रि.वि.	खुला, खुलस्त, नाँगो
Extraordinary	अभिविसिद्ध, वि.	असाधारण
Eye	लोचन; नयन, न.	आँखा
-brow	भमुका, स्त्री.	आँखी भौ
-lash	पखुम, न.	परेला
Face	वदन; आनन; मुख, न.	अनुहार
Factory	कम्मन्तसाला, स्त्री.	कारखाना
Fainting	मुच्छा, स्त्री.	मुर्छा, बेहोश

Fair	सोभन, वि.	राम्रो
Faith	सद्धा, स्त्री.	विश्वास, श्रद्धा
-less	असद्धा, वि.	विश्वास रहित
-fallen	पतित; क्रि.वि.	अविश्वास
False	अतथ, वि.	भ्रूठ, असत्य
-ly	मिच्छा; अयथा, अ.	भ्रूठा
-witness	कूटसक्खिक, पु.	भ्रूठ साक्षी
Fame	कित्ति, स्त्री.; यस, पु., न.	कीर्ति
-ous	कित्तिमन्तु; यसमन्तु, वि.	प्रख्यात
Family	कुटुम्ब; कुल, न.	परिवार
Fang	दाठा, स्त्री.	दाह्रा
Farmer	कस्सकार, पु.	कृषक
Farthing	काकणिका, स्त्री.	चानचुन पैसा
Fast	अनसन, न.; उपवास, पु.	उपवास, व्रत
-day	उपोसथ दिवस, पु.	उपोसथको दिन
Fat	थूल, न.; वसा, स्त्री.	मोटो, बोसो
Father-in-law	ससुर, पु.	ससुरा
Fathom	व्याम, पु.	व्याम
Fatigue	किलमथ, पु.	थकाई
-ed	किलन्त, भू.कृ.	थाकेको
Fault	दोस, पु.; वज्ज, न.	दोष
Favourable	हितकर; अनुकूल, वि.	अनुकूल, उपयुक्त
Fears	भायति, क्रि.	डराउँछ
Feather	पत्त, न.; पक्ख, पु.	पात, प्वाँख
February	माघ, पु.	माघ
Feeble	दुब्बल, वि.	दुर्बल
Feeling	वेदना, स्त्री.	वेदना
Feels	मञ्जति; विन्दति, क्रि.	थाहा पाउँछ

Falls down	पातेति, क्रि.	खसाल्छ
Female	इत्थी, स्त्री.	स्त्री
–animal	धेनु, स्त्री.	गाई, पोथी जनावर
–organ	योनि, स्त्री.	स्त्री अंग
Fence	वति, स्त्री.	बार, पर्खाल
Fender (of a carriage)	वरूथ, पु.	फलामको बार
Ferry	तित्थ, न.	तीर्थ, बन्दगाह
Few	परित्त, अप्पका; थोक, वि.	थोरै
Field	खेत्त, न.	खेत
Fig	उदुम्बर, पु.	अञ्जिर
Fifth	पञ्चम, वि.	पाचौं
Fifty	पण्णास, स्त्री.	पचास
Fights	युष्कति, क्रि.	युद्ध गर्छ, भगडा गर्छ
File	लोहखादक, पु.	फलाममा खिया लाग्नु
Fills	पूरेति, क्रि.	पुरा गर्छ
–ed	पूरित, भू.कृ.	पुरा गरेको
Final examination	निद्धानो'पपरिक्षा, स्त्री.	अन्तिम परिक्षा
Fine	सुखुम, वि.न.; दण्डा, पु.	सुक्ष्म, जरिवाना
Finger	अंगुलि, स्त्री.	औंला
Finished	निद्रित्त, क्रि.वि.	सिद्धिएको
Fire	अग्नि, पु.	आगो
–brand	अलात, न.	मसाल
–place	उद्धन, न.	चुल्हो
–wood	दारु, न.	दाउरा
First watch of the night	पठमयाम, पु.	प्रथम प्रहर
Fish	मच्छ; मीन, पु.	माछा
–er man	केवट्ट; धीवर, पु.	माभी
–hook	बलिस, न.	बल्सी

-monger	मच्छिक, पु.	माभी
-trap	कुमिन, न.	बल्छी
Fist	मुट्टि, पु.	मुट्टि
Fistula in the pudendum	भगन्दरा, स्त्री.	भगन्दरा
Fighting	युज्झन, न.	युद्ध गर्ने
Five	पञ्च, क्रि.वि.	पाँच
Flank	पस्स, न.	करङ्ग, कोखा
Flea	उप्पातक, पु.	उपियाँ
Fled	पलायित, भू.क्रि.	भागको
Flees	पलायति, क्रि.	भागछ; पलायन हुन्छ।
Fleet horse	जवस्स, पु.	वेगले जाने घोडा
Flesh	मंस, न.	मासु
Flies	उड्दति; उप्पतति, क्रि.	उड्छ, उफ्रन्छ
Floats	वुहति; प्लवति, क्रि.	तैरिन्छ
-ed	बूल्ह; प्लवित, भू.कृ.	तैरिएको
-ing	उप्पलवन, न.	तैरिरहेको
Flood	ओघ, पु. उदकज्झोत्थरण, न.	बाढी
Floor	भूमिका, स्त्री.	जमिन
Flower	पुष्प; कुसुम न.	फूल
-dust	पराग, पु.	पराग
-garden	पुष्फाराम, पु.	पुष्प वाटिका, बगैंचा
Flown	उड्डित, भू.कृ.	उडेको
Flows	पग्घरति; वहति, क्रि.	बग्छ
Flute-player	वेणुधम, पु.	बासुरी वाद्यक
Fly	मक्खिका, स्त्री.	भिँगा
Flying fox	पक्खविळाल, पु.	चमेरो
Foam	फेण, न.	फिँज; पानीको फोका
Folds	संहरति, क्रि.	पट्याउँछ

Follows	अनुगच्छति, क्रि.	पछि पछि जान्छ
Food	आहार, पु.	भोजन; अन्न
Hard food	खादनीय, न.	खान योग्य, आहार
Liquid food	पेय्य, न.	पिउन योग्य, पेय
Soft food	भोजनीय, न.	खान योग्य, आहार
Food less	निराहार	आहार रहित
Fool	बाल; मन्दपञ्ज, पु.	मूर्ख; बुद्धिहीन
Foolish	दन्ध; मतिहीन	बुद्धि नभएको
Foot	पाद; पद, पु.	पाइला
–ruler	उजुरेखक, पु.	स्केल
Forgets	पमुस्सति, क्रि.	बिसन्ध
Forgotten	पमुट्ठ, भू.कृ.	बिसिएको
Fork (of a tree)	विटप, पु.	रूखबाट निस्कने हाँगा वा टुप्पो
Form	रूप, न. ; आकार, पु.	रूप
Former	पुरिम; पुब्ब, वि.	प्रथम, अगाडी
–ly	पुरा; क्रि.वि.	पहिले, अगाडी
Forsakes	चजति; वज्जेति, क्रि.	परित्याग गर्छ
–en	चत्त; वज्जत, भू.कृ.	त्यागेको
Fortnight	पक्ख; अद्धमास, पु.	पक्ष, आधा महिना
Fortune–teller	इक्खणिक, पु.	ज्योतिष
Forty	चत्ताळिसति, स्त्री.	चालिस
Fought	युज्झित, भू.कृ.	युद्ध गरिएको
Fountain	जलुब्भिद, पु.	पानी फोहरा
–pen	नाळलेखनि, स्त्री.	फोन्टेन कलम
Four	चतु, वि.	चार
–leagues	योजन, न.	योजन
–teen	चुद्दस, वि.	चौध
–th	चतुत्थ, वि.	चौथो

-times	चतुस्खत्तुं, क्रि.वि.	चारपल्ट
Forbears	अधिवासेति, क्रि.	सहन्छ
-ance	अधिवासना; खमा, स्त्री.	सहनु; सहनशीलता
Forborne	अधिवासित, भू.कृ.	सहन गरिएको
Force	बल, न.; बलक्कार, पु. बल;	जबर्जस्ती, बलजपती
-of venom	विसवेग, पु.	विषको शक्ति
-of wings	पखबल, न.	पखेटाको बल
Forcibly	बलक्कारेन, क्रि.वि.	बलजपती
Fore	पुरिम; पमुख, वि.	अघि; अगाडी; प्रमुख
-finger	तज्जनी, स्त्री.	चोर औंला
-head	ललाट, पु., न.	निधार
-man	कम्मन्तनायक, पु.	कामको नायक
-noon	पुब्बण्ह, पु.	पूर्वान्ह
For the sake of	अत्थाय	लागि
Forest	अरञ्ज, न. अटवि, स्त्री.	जङ्गल, वन
Fowler	साकुणिक, पु.	पन्छी मार्ने, ब्याधा
Fox	सिगाल, पु.	स्याल
Fraud	साठेय्य, न.	शठता, ठग
Free of charges	निम्मूलेन	निःशुल्क
Free boarding house	पुञ्जनिवास, पु.	पुण्यनिवास; धर्मशाला
Frequently	सततं; अनुखणं; अभिण्हं, क्रि.वि.	वारम्बार
Friday	सुक्कवार, पु.	शुक्रवार
Fried	भज्जित; भट्ट, भू.कृ.	भुटेको
-grain	लाज, पु.	लावा
-flour	सत्तु, पु.	सातु
Friend	मित्त; सखा; सहाय, पु.	साथी
-ly	अनुकूल; सुहद, वि.	अनुकूल
Frightened	भीत, भू.कृ.	डराएको

Frog	मण्डूक, पु.	भ्यागुतो
From afar	आरका, अ.	टाढाबाट
–where	कुतो, अ.	कहाँबाट
Fruit	फल, न.	फल
–ful	फलवन्तु, वि.	फलदायी
Frying pan	तत्तकपाल, न.	तातेको भाँडो
Full	पुष्ण, वि.	पूर्ण
–moon day	पुष्णमी, स्त्री.	पूर्णिमा
–moon	पुष्णचन्द्र, पु.	पूर्ण चन्द्र
Furnace	आवाप, पु.	भट्टी
Furniture	दारुभण्ड, न.	फर्निचर
–dealer	दारुभण्डिक, पु.	फर्निचरको व्यापारी
Future	अनागत, पु.वि.	भविष्य, भावी
Gambler	जूतकारा, पु.	जुवाडी
Gamester	अक्खधुत्त, पु.	जुवाडी
Garage	रथसाला, स्त्री.	गाडीको ग्यारेज
Garden	आराम, पु., उय्यान, न.	बगैँचा
–er	उय्यानपाल, पु.	बगैँचाको माली
Garland	माला, स्त्री., दाम, पु.	माला
–maker	मालाकार, पु.	मालाकार
Garlic	लसुण, न.	लसुन
Garment, lower	निवासन, न.	तल लगाउने वस्त्र
Upper garment	उत्तरीय, न.	माथि लगाउने कपडा
Gate	द्वार, गोपुर, न.	ढोका
–keeper	द्वारपाल, पु.	ढोका पाले
–house	द्वारकोट्टक, पु.	दैलो
–way	बहिद्वार, न.	नगर द्वार
Gem	मणि, पु.	मणि

General(of an army)	सेनानी; सेनापति, पु.	सेना प्रमुख
Generous	दानरत, वि.	दानवान्
Gentleman	महासय, पु.	महाशय
Gets	लभति, क्रि.	पाउँछ
– in	पविसति, क्रि.	प्रवेश गर्छ
– into water	ओतरति, क्रि.	ओलिन्छ
Ghee	घत, न.	घ्यू
Gift	परिच्चाग, पु.	परित्याग, उपहार
Gingili	तिल, न.	तिल
Ginger	सिङ्गवेर, न.	अदुवा
Girl	कञ्जा; दारिका; कुमारिका, स्त्री.	केटी
Gives	ददाति; देति, क्रि.	दिन्छ
–en	दिन्त, भू.कृ.	दिएको
–er	दायक, पु.	दाता
–ing	ददन्त; ददमान, व.कृ.	दिँदै, दिइरहँदा
Glad	तुङ्ग; हङ्ग; अत्तमन; सुमन, वि.	खुशी भएको
Glass	काच, पु.	सीसा
Glassware	काचभण्ड, न.	सीसाको सामान
Globular	गोळाकार, वि.	गोलाकार
Goat	एळक; अज, पु.	बाखा
–herd	अजपाल, पु.	बाखा पालक(गोपाल)
Goer	गन्तु; गामी, पु.	जाने व्यक्ति
Goes	गच्छति; याति, क्रि.	जान्छ
–along	पटिपज्जति, क्रि.	मार्गमा जान्छ, आचरण गर्छ
–ashore	उत्तरति, क्रि.	उत्रिन्छ
–away	अपगच्छति, क्रि.	छुट्टिन्छ
–out	निक्खमति, क्रि.	निस्कन्छ
Going	गच्छन्त, वि.कृ.	जाने

Gold	सुवण्ण, न.	सुन
-bullion	हिरञ्ज, न.	शुद्ध सुन
-smith	सुवण्णकार, पु.	सुनार
Good	सुन्दर, वि.	राम्रो
Got	लब्ध, भू.कृ.	प्राप्त भएको
-down	ओरूळ्ह, भू.कृ.	ओर्लेको
-into	पविट्ट, भू.कृ.	पसेको
-out	निक्खन्त, भू.कृ.	निस्किको
-out of water	उत्तिण्ण, भू.कृ.	उत्रिएको
Government agent	दिसापति, पु.	सरकारी दूत
Governor(of province)	a मण्डलिस्सर, पु.	प्रदेश शासक
Governs	पालेति, क्रि.	शासन गर्छ, पाल्छ
Graceful	सोभगपत्त, वि.	सौभाग्य, सुन्दर
Gradually	अनुक्कमेन, अनुपुब्बेन, क्रि.वि.	क्रमैसँग
Gram	चनक, पु.	चाना
Granary	धञ्जागार, न.	अन्न भण्डार
Grand	महन्त; उत्तम, वि.	महान, उत्तम
-father	अय्यक, पु.	हजुर बुवा
-mother	अय्यिका, स्त्री.	हजुर आमा
-son	नत्तु, पु.	नाती
Grant	वर, पु. वरदान, न. ददाति	वर, वरदान, दिन्छ
Grape	मुट्टिका-फल, न.	अंगुर
-vine	मुट्टिका, स्त्री.	अंगुरको लहरा
Grass	तिण, न.	घाँस
-dealer	तिणहारक, पु.	घाँसको ब्यापारी
-hopper	सलभ, पु.	फट्याङ्गा
Gratis	मुधा, अ.	निःशुल्क
Gravel	सक्खरा, स्त्री.	गिटी

Great	महन्त, वि.	महान्
-er	महन्ततर, वि.	महान्भाव
-elder	महाथेर, पु.	महास्थविर
-eminence	अच्चुन्नतत्त, पु.	महान प्रतिष्ठित
-flood	महोघ, पु.	ठूलो बाढी
-grandfather	पय्यक, पु.	जिज्यू बुबा
-grandson	पनत्तु, पु.	पनाती
-ness of power	महानुभावता, स्त्री.	शक्तिको महानता
Greed	लोभ, पु.	लोभ
-y	लुद्ध; कदरिय, वि.	लोभी
Greek empire	योनकलोक, पु.	ग्रीक सम्राज्य
Green	हरित, वि.	हरियो
-pea	मुग, पु.	कोसा, मुगको दाल
Grey	धूसर, वि.	खरानी रंग
Gross	ओळारिक, वि.	ठोस
Ground	भूमि, स्त्री. ; तल, न.	भूमि
Grove	सण्ड, पु.	निकुञ्ज, समूह
Grown	वुद्ध; वड्डित, भू. कृ.	वृद्ध भएको
Grows	रूहति; वड्डति, क्रि.	वृद्ध हुन्छ
Gruel	यागु, स्त्री.	यागु
Guardian	आरक्खक, पु.	आरक्षक
Guest	अतिथि; आगन्तुक, पु.	पाहुना, अतिथि
Gum	निय्यास, पु.	गम
Gun	अग्गिनाळी, स्त्री.	बन्दुक
Haggard	किस, वि.	पातलो, दुब्लो
Hail-storm	करका, स्त्री.	असिना
Hair	केस, पु.	कपाल
-On the body	लोम, न.	रौं

Half	अर्ध, उपरुद्ध, पु.	आधा
–dead	मतपाय, वि.	पक्षघात
Hall	साला, स्त्री.	शाला
Hammer	मुट्टि, कूट, पु.	हठौडा
Hand	हत्थ; पाणि, पु.	हात
–basket	पच्छ, स्त्री.	हातले बुनेको टोकरी, ढकी
–ker–chief	हत्थपुच्छन, न.	हात पुच्छने रुमाल
–some	सरूप; अभिरूप, वि.	सुन्दर
Handicraft	सिप्पकला, स्त्री.	शिल्पकला
Handle	थरु; मुट्टि, पु., जट, न.	बिँड
Hangs (itself)	ओलम्बति, क्रि.	भुन्डिन्छ
Happens	सिज्भति; भवति, क्रि.	सिद्ध हुन्छ, हुन्छ
Hard	थद्द, वि.	कडा
Hare	सस, पु.	खरायो
Harlot	गणिका, स्त्री.	नगरशोभिनी
Harmony	लय, पु.	लय, गीत र नृत्यको समभाव
Harnessed	कम्पित, भू.कृ.	डराएको, कापिएको
Harsh	कक्कस, वि.	कडा, खस्रो
Hat	नाळीपत्त, पु.	टोपी
Hatchet	खुट्टक-फरसु, पु.	सानो बच्चरो
Having approved	रोचेत्वा, पू.क्रि.	रुचाएर
–assembled	सन्निपतित्वा, पू.क्रि.	भेला भएर
–begun	आरभित्वा, पू.क्रि.	आरम्भ गरेर
–brought	आनीय; आहरित्वा, पू.क्रि.	ल्याएर
–come	आगम्म, पू.क्रि.	आएर
–commanded	आणापेत्वा, पू.क्रि.	आज्ञा गरेर
–come out	निक्खम्म, पू.क्रि.	निस्केर
–divided	भाजेत्वा; विभज्ज, पू.क्रि.	विभाजन, भाग गरेर

-done	कत्वा, पू.क्रि.	गरेर
-extended	पसारेत्वा; वित्त्यारेत्वा, पू.क्रि.	फिजाएर, विस्तृत गरेर
-got	लद्धा, पू.क्रि.	प्राप्त गरेर
-left	पहाय, पू.क्रि.	त्यागेर
-known	ब्रत्वा; विञ्जाय, पू.क्रि.	जानेर
-moved aside	अपक्कम्म, पू.क्रि.	छुट्टिएर
- raised up	पग्गय्ह, पू.क्रि.	उठाएर
-taken	आदाय; गण्हत्वा, पू.क्रि.	लिएर
-thrown away	छड्ढेत्वा, पू.क्रि.	फ्यालेर
-touched	फस्सित्वा, आहच्च, पू.क्रि.	छोएर
Hawk	सेना, पु.	बाज
Hawker	कच्छपुट, पु.	फुटपाथ पसले
Head	सीस, सिर, न.	टाउको
-of prisons	कारापाल, पु.	कारागारको हाकिम
-of the public works	कम्मनाथ, पु.	सार्वजनिक कार्यस्थलको हाकिम
Headache	सीसरुजा, स्त्री.	टाउको दुखाई
Healing art	तिकिच्छा, स्त्री.	उपचार
Health	आरोग्य, न.	स्वास्थ्य
Heap	रासि, पुञ्ज, पु.	थुप्रो, समूह
Hears	सुणाति, क्रि.	सुन्छ
-er	सोतु, पु	सुन्ने व्यक्ति
-ing	सुणन्त, व.कृ.	सुन्दै
Heard	सुत, भू.कृ.	सुनिएको
Heart	हृदय, न.	मुटु
Hearth	उद्धनट्टान, न.	चुलो
Heat	उण्ह, न.	तापक्रम, ताप
Heats	तेजेति, क्रि.	तातो हुन्छ
Heaven	सग्ग, देवलोक, पु.	स्वर्ग, देवलोक

Heavy	भारिय, गरुक, वि.	भारि
Heel	पण्हि, पु.	कुर्कुचा
Held	पवत्तित, धारित, भू.कृ.	प्रवर्तित, धारण गरेको
Hell	निरय, पु.	नर्क
Help	उपकार, उपथम्भ, पु.	उपकार
– less	अनाथ, वि.	अनाथ
Hem	दसा, स्त्री.	किनारा
Haemorrhoids	अरिस, न.	बवासिर(पाइल्स)
Hen	कुक्कुटि, स्त्री.	कुखुरी
Hence	इतो, एतो, अ.	यहाँबाट, यहाँदेखि
– forth	इतो पढाय, अ.	यहाँ देखि, अहिले देखि
Herd	यूथ, पु.	पशुको बथान, समूह
Here	इध, एत्थ, अत्र, वि.	यहाँ
Hermit	तापस, तपस्सी, पु.	तपश्वी
Hero	वीर, पु.	वीर
Heron	कङ्क पु.	बकुला
Hic-cough	हिक्कार, पु.	बाडुली
Hidden,	गूळ्ह, भू.कृ.	गोप्य भएको, लुकाएको
–treasure	निधि, पु.	लुकाइएको धन
Hide	चम्म, न.	छ्त्राला
Hides (oneself)	निलीयति, क्रि.	लुकाउँछ (आफैलाई), लुक्छ
Hierarch	सङ्घराजा, पु.	संघराज
High	उच्च; उन्नत, वि.	उन्नत
–est	अत्युच्च; अच्चुन्नत, वि.	अत्युन्नत
–gain	लाभग, न.	लाभमा अग्र
–est fame	यसग, न.	यशमा अग्र
–tone	तार पु.	तिखो आवाज
–way	महापथ, पु.	राजमार्ग

-way robbery	विपरामोस, पु.	राजमार्ग डकैती
Himalays	हिमवन्तु, पु.	हिमालय
Hinge	द्वारावट्टक, पु.	कब्जा, काज
Hip	जघन, न.	जाँघ
Hireling	भतक, पु.	ज्यामी
Hoof	खुर, पु.	खुर
Hook	अङ्कुस, पु.	अंकुश
Holy fig	अस्सत्थ, पु.	पीपल
Honest	उजु, अवङ्क, वि.	इमान्दार
Honey	मधु, न.	मह
Honor	गारव, पु.सम्मान, न.	गौरव, सम्मान
Honours	मानेति, गरुकरोति, क्रि.	गौरव गर्दछ
Hording place	निचयद्धान, न.	भेला हुने ठाउँ
Horn	सिङ्ग, न.	सिंग
Horse	अस्स, पु.	घोडा
- born in sindh	सिन्धव, पु.	सिन्धमा जन्मेको घोडा
-keeper	अस्सगोपक, पु.	घोडा पाल्ने मान्छे
-radish	सिग्गु, न.	वृक्ष विशेष, संजीवनी रूख
- rug	अस्सत्थर, पु.	घोडामा ओछ्याउने कपडा
-shoe	खुरावरण, न.	घोडाको जुता
-trapings	अस्सकप्पना, स्त्री.	घोडा फसाउने
Hospital	आरोग्यसाला, स्त्री.	अस्पताल
Hostile	विरुद्ध, वि.	विरुद्ध
-army	सत्तुसेना, स्त्री.	शत्रुसेना
Hot	उण्ह, वि.	तातो
Hotel	भोजनापण, पु.	होटेल
Hour	घटिका, स्त्री.	घण्टा
House	गेह; घर, न.	घर

-holder	गहपति, पु.	गृहपति
-lizard	घरगोलिका, स्त्री.	माउसुली
How	कथं, क्रि.वि.	कसरी
-many	कित्तक, वि.	कतिवटा
-many times	कतिक्खत्तुं, क्रि.वि.	कतिचोटि
-much	कीव, कित्तक, वि.	कति
Humble	दीन, वि.	गरिब
Human being	मनुस्स, पु.	मानिस
Hump	ककु, पु.	ऊँटको हम्प
-backed	खुज्ज, वि.	कुप्रो
Hundred	सत, न.	सय
- and one	एकाधिक सत, न.	एकसय एक
-and fifty	दियड्डुसत, न.	एकसय पचास
-billion	पकोटि, स्त्री..	एक खरब
-million	दसकोटि, स्त्री.	दश करोड
-thousand	सतसहस्स, न.	लाख
Hung	ओलम्बित, भू.कृ.	भुण्डएको
Hunger	खुदा, स्त्री.	भोक
Husband	पति, भत्तु, पु.	लोग्ने
-'s brother	देवर, पु.	देवर
Hyena	तरच्छ, पु.	हुँडार
Ice	हिम, न.	हिउँ
Idiot	जळ, पु.	मूर्ख
If	चे, सचे, यदि, अ.	यदि
Ignoble	अधम, नीच, वि.	अधर्मी, नीच
Iguana	गोधा, स्त्री.	छेपारो
Illuminates	ओभासेति, क्रि.	प्रकाश दिन्छ
Image	पटिविम्ब, न. पतिमा, स्त्री.	प्रतिविम्ब, प्रतिमा

-house	पटिमाघर, न.	प्रतिमाघर
Impostor	वञ्चक, पतिरूपक, पु.	छलने व्यक्ति, ठग
Imitates	अनुकरोति, क्रि.	नक्कल गर्छ
Immovable	अचल, थावर, वि.	अटल
Impartment	अनिच्च, वि.	अनित्य
Imprisons	रोधेति, क्रि.	जेलमा राख्छ, रोक्छ
-ment	रोधन, रुधन न., कारापक्खेप, पु.	जेल
In	अन्तो, क्रि.वि.	भिन्न
- another place	अञ्जत्थ, क्रि.वि.	अन्यत्र
- both places	उभयत्थ, क्रि.वि.	दुवै ठाउँमा
-front	पुरतो, क्रि.वि.	अगाडि
-future	आयत्तिं, क्रि.वि.	भविष्यमा
Inanimate	अचेतन, वि.	अचेतन
Inaugurates	अधिकारे निवेसेति	अधिकारमा स्थापित गर्छ
-as a king	अभिसिञ्चति, क्रि.	अभिषेक गर्छ
Inch	अङ्गुल, न.	औंला
Indeed	जातु; खलु; हवे, अ.	साँच्चै
Indigestion	अजिण्णक, न.	अपच
India	भारत देस, न.	भारत
-an	भारतीय, वि.	भारतीय
-cuckoo	कोकिला, पु.	कोइली
Infant	थनप, पु.	शिशु
Inflammation	दाह, पु.	पोल्ने
Inflictor of punishment	कारणिक, पु.	सजाय दिने व्यक्ति
Influence	प्रभाव; आनुभाव, पु.	प्रभाव, शक्ति
Influenza	सेम्हरोग, पु.	खकारबाट हुने रोग
Infantry	पदाति, पु.	पैदल सेना
Informs	आरोचेति, निवेदेति, क्रि.	भन्छ, निवेदन गर्छ

Information	निवेदना, स्त्री.	सूचना
Ink	कज्जल; लेखनकसट, न.	मसी
Inkstand	कज्जलाधार, पु.	मसीको स्ट्यान्ड
Inner	अब्भन्तर, वि.	भित्री
–city	अन्तेपुर, न.	भित्री शहर
–garment	अन्तरवासक, पु.	भिन्न लगाउने कपडा, अन्तरवासक
–room	ओवरक, पु.	भित्री कोठा
Inquired	उपपरिक्खित, भू.क्रि.	परीक्षा गरेको
Insane	उम्मत्त, वि.न.	पागल
Insanity	उम्माद, पु.	पागलपन
Inseerts	पवेसेति, क्रि.	प्रवेश गर्छ
Inside	अन्तो, क्रि.वि.	भिन्न
Instantly	सहसा, क्रि.वि.	अचानक, चाँडै
Instructor	अनुसासक; बोधेतु, पु.	अनुशासक, बोध गराउने व्यक्ति
Intention	अज्झासय, पु.	विचार
Interpreter	भासानुवादक, पु.	भाषा अनुवादक
Interrogates	पुच्छति, क्रि.	सोध्छ
Intimidation	तज्जन, न.	तर्साउने, धम्की
Invites	निमन्तेति, क्रि.	निमन्त्रणा गर्दछ
Iron	अय, पु. न.	फलाम
Iron chain	अयोदाम, पु.	फलामको सिक्रि
Ironwood tree	नागरुक्ख, पु.	नाग रूख
Irreligious	समयविरुद्ध, वि.	अधार्मिक
Is	होति; भवति, क्रि.	हुन्छ
–able	सक्कोति, क्रि.	सक्छ
–not	ननु ? अ.	होइन र ?
–land	दीप, पु.	द्वीप
It	तं, न.	त्यो

-behoves	वट्टति, क्रि.	योग्य छ
-is reported	किर, अ.	श्रवणार्थ निपात
Itch	कण्डु; कच्छु, इ.	चिलाउने खतिरा
Jacket	कञ्चुक, पु.	ज्याकेट
Jak- tree	पनस, पु.	रूख कटहर
Jail	काराघर; बन्धनागार, न.	कारागार
-or	कारापाल, पु.	कारागारको हाकिम
January	फुस्स, पु.	पुष
Jasmine	जातिसुमना, स्त्री.	चमेली फूल
Jaundice	पण्डुरोग, पु.	जन्डिस
Javelin	सत्ति, स्त्री.	भाला
Jaw	हनुका, स्त्री.	बंगारा
Jockey	अस्सदमक, पु.	घोडाबाज
Joiner	सन्धातु, पु.	मेलमिलाप गर्ने व्यक्ति
Joining	घटेन्त, व.कृ.	प्रयत्न गर्दै
Joint	पब्ब, न. सन्धि, स्त्री.	जोर्नी
Judge	विनिच्छयामच्च, पु.	न्यायाधीश
-s	विनिच्छेति; तीरेति, क्रि.	न्याय गर्छ, निर्यायौल गर्छ
-d	विनिच्छित, भू.कृ.	न्याय गरिएको
-ment	विनिच्छय, पु.	न्याय
Jug	कुण्डिका, स्त्री.	जग
-gery	गुळ, पु.	गुड
-gler	मायाकार; इन्दजालिका, पु.	जादुगर
Jujube	बदरी, स्त्री.	बयर
July	आसाब्ह, पु.	आषाढ
Jumps	पक्खन्दति; उल्लङ्घति, क्रि.	उफ्रिन्छ
June	जेठ्ठमास, पु.	जेष्ठ
Just	एव, अ.	नै

He, himself	सो एव	ऊ नै
Justice	युक्ति, स्त्री.	न्याय
Keeps	ठपेति, क्रि.	राख्छ
Keeper of a monastery	आरामिक, पु.	आरामिक
Kept	ठपित, भू.कृ.	राखिएको
Kernel	मिञ्जा, स्त्री.	मासी
Key	कुञ्चिका, स्त्री. ताळ, पु.	साँचो
–hole	ताळच्छिगल, न.	ताल्वाको प्वाल
Kindeg	वक्क, न.	मृगौला
Kills	हनति; मारेति; घातेति, क्रि.	मार्छ
–ed	हत; मारित, भू.कृ.	मारेको
–ing	हनन; मारण, न.	मार्ने
–ing	हनन्त, व.कृ.	मार्दै
Kind	कारुणिक; दयालु, वि.	करुणा, दयालु
Kindness	करुणा; दया; अनुकम्पा, स्त्री.	करुणा, दया
Kindles	जालेति, क्रि.	जलाउँछ
King	राजा; भूपति; भूपाल, पु.	राजा
–coconut	सन्नीर, पु.	काँचो नरिवल
–dom	रज्ज, न.	राज्य
–'s command	राजाणा, स्त्री.	राजाको आज्ञा
–'s parasol	सेतच्छत्र, न.	सेतो छाता (राजाको छाता)
–'s seal	राजमुद्रा, स्त्री.	राज मुद्रा
–'s sword–bearer	असिग्गाहक, पु.	राजाको तरवार बोक्ने व्यक्ति
–'s treasurer	भण्डागारिकामच्च, पु.	राजाको कोषाध्याक्ष
–'s treasury	राजकोस, पु.	राजकोष
Kitchen	रसवती, स्त्री.	भान्छा
Knee	जाणु; जण्णु, पु.	घुँडा
Knelts	जण्णूहि निपतति	घुँडा टेक्छ

Knife	सत्थक, न.	छुरा
–blade	सत्थकफल, न.	छुराको धार
Knits	गन्थेति, क्रि.	गाँठो पाछ
Knocks	घट्टेति; आकोटेति, क्रि.	ठोक्छ
Knower	जातु, पु.	जान्ने व्यक्ति
Knowledge	विज्जा; बोधि, स्त्री. ज्ञाण	विद्या, बोधि
Known	जात; बुद्ध, भू. कृ.	ज्ञान भएको
Knows	जानाति, क्रि.	बुभ्छ
Knot	गण्ठ, पु.	गाँठो
–of hair	धम्मिल्ल, पु.	कपालको चुलो वा जुरो
Labourer	कम्मकार, पु.	कर्मचारी
Ladder	निस्सेनी, स्त्री.	भय्याङ्ग
Ladle	दब्बि, स्त्री.	डाडु
Lagoon	लोणी, स्त्री.	दह
Lake	तलाक, पु.	ताल
Lake–small	पल्लल, पु.	सानो ताल
Lame	खञ्ज, वि.	लंगडा
Lamentable	सोचनीय, वि.,	चिन्तना गर्न योग्य
Lamentable cry	अट्टस्सर, पु.	विलाप
Laments	परिदेवति, विलापेति, क्रि.	विलाप गर्छ
Lamp	पदीप, पु.	बत्ती
Lamp wick	दीपवत्ती, स्त्री	दीपसीखा
Land	थल, न.	स्थल
Lapis lazuli	वेळुरिय, न.	वैदूर्य
Large	महन्त, विसाल, वि.	ठूलो
Last	अन्तिम, वि.	अन्तिम
–watch of the night	पश्चिमयाम, पु.	रातको अन्तिम याम
Latch	अगल, न.	चुकुल, गजवार

Latter	पश्चिम, वि.	पश्चिम अन्तिम
Laughs	हसति, क्रि.	हाँस्छ
-ing	हसन्त, व. कृ.	हाँसिरहेको
Lavatory	वच्चकुटि, स्त्री.	चर्पी
Law	नीति, स्त्री.	कानून
-court	अधिकरणसाला, स्त्री.	अदालत
-suit	अट्ट; अधिकरण, न.	मुद्दा
Lawer	नीतिवेदी, पु.	वकिल
Lump	पिण्ड, पु.	डल्लो
Lay Buddhist	उपासक, पु.	उपासक
Lazy	अलस, वि.	अल्छि
Lead	कतिपु, न.	सीसा
-wort	अग्गिसञ्चित, पु.	सीसा
Leads	नेति; पुब्बङ्गमो होति, क्रि.	नेतृत्व गर्छ
-er	नायक; मग्गदेसक, पु.	नेता, मार्गदर्शक
-ing	नेन्त, व. कृ.	नेतृत्व गर्दै
Leaf	पत्त; पण्ण, न.	पात
League	कोस, पु. ; समिति, स्त्री.	कोष
Lean	किस, वि.	पातलो
Leaps	लङ्घति, उप्पतति, क्रि.	उफ्रिन्छ, दौडिन्छ
-ing	लङ्घन्त, पक्खन्दत, व. कृ.	उफ्रिँदै, दौडिँदै
Learns	उग्गण्हाति क्रि.	सिक्छ
-by heart	वाचुग्गतं, करोति	कण्ठ गर्छ
-ed	उग्गहित, बहुस्सुत, वि.	सिकेको, बहुश्रुत
-ing	सुत, न.	सिकेको, सुनेको
-ing	उग्गण्हन्त, व. कृ.	सिक्दै
Leathern bag	भस्ता, स्त्री.	छालाको भोला
Led	नीत, भू. कृ.	लगाएको

Leech	जलूका, स्त्री.	जुका
Leg	पाद, पु.	खुट्टा
Lemon	दन्तसठ, पु.	दतिवन/कागती
Leopard	दीपि, पु.	चितुवा
Leper	कुड्डी, पु.	कुष्ठरोगी
Leprosy	कुड्ड, न.	कुष्ठरोग
Less	ऊन, वि.	कम
Letter	सासन, लेखन, न.	चिट्ठि, अक्षर
Level	सम, वि., समतल, न.	समान, समतल
Liar	मुसावादी, पु.	फटाहा
Library	पोट्टकालय, पु.	पुस्तकालय
Lid	पिधान, न.	बिको
– for a pot	सराव, पु.	बिको
Lifts up	उच्चारति, क्रि.	उचाल्छ
Light	ना. आलोक, पु., पभा, स्त्री, वि. लहु, सल्लहुक	प्रकाश
–house	महादीपत्यम्भ, पु.	प्रकाशघर
–ly	लहुकं, क्रि.वि.	हलुकासंग
–ning	विज्जु, स्त्री.	विजुली
–red	अरुण, वि.	अरुण
Like	इव; विय, अ.	जस्तो
–wise	तथा, अ.	त्यस्तै
Likes	इच्छति; रुचति, क्रि.	मन पर्छ
–ed	इच्छित, भू.कृ.	मन पच्यो
–ing	रुचि, स्त्री.	रुचि
Lime	चुण्ण, न.	चूर्ण
Limit	ओधि, पु. सीमा, स्त्री.	सीमा, अवधि
Linch pin	आणि, स्त्री.	किल्ला
Line	पन्ति, लेखा, रेखा, स्त्री.	क्रम, रेखा, पंक्ति

-age	पवेणी, स्त्री.	परम्परा
Lion	सीह, पु.	सिंह
-ess	सीही, स्त्री.	सिंहनी
Lip	ओठ, अधर, पु.	ओठ
Liquor	मज्ज, न.	मद्य
Distilled –	सुरा, स्त्री.	रक्सी
Fermented –	मेरय न.	जाँड
Liquorice	यद्विमधुका, स्त्री.	इटिमी
List	नामावलि, स्त्री.	क्रमसंख्या, नामावलि
Literature	साहिच्च, न.	साहित्य
Litigant	अट्टाकार पु.	मुद्दा लगाउने व्यक्ति
Litter	सिक्का, स्त्री.	पाल्की
Little	अप्प, थोक, परित्त, वि.	थोरै, सानो
-finger	कण्ठिङ्गुलि स्त्री.	कान्छी औँला
Lives	जीवति, क्रि.	वाँच्छ
-ed	वुत्थ, भू.कृ.	वाँच्यो
-ing	जीवमान, जीवन्त, व.कृ.	वाँचिरहँदा
-ing	जीवन, न.	जीवन
Liver	यकन, न.	कलेजो
Lizard	गोधा, स्त्री.	माउसुली
Locust	सलभ, पु.	सलह
Long	आयत, दीघ, वि.	लामो
-er	दीघतर, वि.	भन्दा लामो
-gourd	लाबु, स्त्री.	लौका
-peper	पिप्फली, स्त्री.	पिपीचा
-time	चिरं, वि.	लामो समय
Longs	पत्थेति, क्रि.	प्रार्थना गर्छु
-ed	पत्थित, इच्छित, भू.कृ.	प्रार्थना गरिएको

-ing	पत्थाना, स्त्री.	प्रार्थना
-ing	पत्थेन्त, व. कृ.	प्रार्थना गर्दै
Looks	पस्सति, क्रि.	हेर्छ
-at	ओलोकेति, क्रि.	अवलोकन गर्छ
-up	उल्लोकेति, क्रि.	माथि हेर्छ
-ing	ओलोकन, न.	अवलोकन
-ing	ओलोकेन्त, व. कृ.	हेर्दै
Loom	वेम, पु.	तान
Loose	सिथिल, वि.	खुकुलो
Lord	सामी; पभू; अधिप; पु.	स्वामी
-Chamberlain	सिरिसयनपालक, पु.	श्री सयन कोठाको रक्षक
-Chancellor	अक्खदस्सामच्च, पु.	कानून मन्त्री
-of the universe	लोकाधिप, पु.	लोकनाथ
Lost	नत्था, भू. कृ.	हराएको
Lotus	पदुम; अम्बुज, न.	कमल
-pond	अम्बुजिनी, स्त्री.	कमलपोखरी
-root	मुलाल, पु. न.	कमलको डाँठ
Red -	कोकनद, न.	रातो कमल
White -	पुण्डरीक, न.	सेतो कमल
Louse	ऊका, स्त्री.	जुम्रा
Love	पेम, न. सिनेह, पु.	माया
Low	नीच, निन्न, अधम, वि.	नीच, निम्न
Low Caste	नीच कुल, न.	तल्लो जात
-man	चण्डाल, पु.	तल्लो जातको मानिस
Low Land	नीन्न भूमि, स्त्री.	होचो भूभाग
Lower	अधोगत, हेडिम, वि.	तल्लो
Lower Garment	अन्तरवासक, पु.	भिन्न लगाउने लुगा, अन्तरवासक
Lunatic	उम्मत्त, इ.	पागल

Lunatic Asylum	उम्मत्तालय, पु.	पागलखाना
Lung	पप्फास, न.	फोक्सो
Luster	पभा, स्त्री.	प्रकाश/किरण
Lute	वीणा, स्त्री.	वीणा
-anist	वेणिक, पु.	वीणावादक
Lymph	वसा, स्त्री.	लिम्फ
Mace (of nutmeg)	जातिकोस, पु.	जयपत्री
Mad	उम्मत्त, वि.	बहुला
Madness	उम्माद, पु.	पागलपन
Made	कत, मापित, भू.कृ.	गरेको, निर्माण गरिएको
Magistrate	अनुविज्जक, पु.	न्यायिक अधिकारी, परिक्षक
Maiden	युवती, तरुणी, स्त्री.	युवती, तरुणी
Maintenance	पोसन, न.	हेरविचार, मर्मत सम्भार
Makes	करोति, सम्पादेति, क्रि.	गर्छ, बनाउँछ
Malarial Fever	विसवातजर, पु.	औलो ज्वरो
Male organ	अंगजात, न.	पुरुषको योनी अंग
Mallet	कट्टहत्य, पु.	काठको हठौडा
Multi coloured	कम्मास, वि.	बहुरंगी, रंगीन
Mammotty	कुदाल, पु.	कोदालो
Man	पुरिस, मनुस्स, नर, पु.	पुरुष, मानिस, नर
Mankind	जनता, पजा, स्त्री.	जनता, प्रजा
Man of war	युद्धनावा, स्त्री.	लडाई जहाज
Managed	परिपालित, भू.कृ.	व्यवस्थित गरिएको
Manager	किच्चाधिकारी, पु.	व्यवस्थापक
Mango	अम्ब, पु., न.	आँप
Mangosteen	मधुतिम्बरू, क्रि.	मैंगोस्टीन
Manifests	पातुभवति, क्रि.	प्रकट हुन्छ
Mansion	पासाद, पु., भवन, न.	भवन, दरबार

Many	बहु, बहुक, वि.	धेरै
Many times	बहुक्खतुं	धेरैपल्ट
March	फग्गुण, पु.	फागुन
Mare	वळवा, स्त्री.	घोडि
Margosa	निम्ब, पु.	नीम
Market	आपण, पु.	पसल
Marks	लक्खेति, अंकेति, क्रि.	चिन्ह लगाउंछ
Marmalo	बेलुव, पु.	बेल
Marrow	मिञ्जा, स्त्री.	रातो मासी
Marshy date palm	हिन्ताल, पु.	छोकडाको पात
Mast	कूपक, पु.	मस्तूल
Mason	इट्टकवड्डीकी, पु.	डकर्मी
Massacre	मनुस्सघात, पु.	नरसंहार
Master	सामी, पु.	स्वामी
Mat	किलञ्ज, पु.	सुकुल, डरी
Mathematician	गणक, पु.	गणक
Mattress	सन्थर, पु., भिसि, स्त्री.	डसना, ओछ्यान
May	वेसाखमास, पु.	वैशाख महिना
Mayor	नगरगुत्तिक, पु.	नगरप्रमुख
Mean	हीन, वि.	हीन
Measure	माण, पमाण, पु.	नाप तौल
-es	मिणाति, क्रि.	नाप्छ
-ed	मित, भू.क्रि.	नापेको
Meat	मंस, न.	मासु
Meat-seller	मंसिक, पु.	कसाहि
Medical treatment	तिकिच्छा, स्त्री.	चिकित्सा
Medicine	भेसज्ज, न.	औषधि
Medicinal herb	ओसधीजात, न.	औषधीय जडिबुटी

Medicinal use	ओसधप्पयोजन, न.	औषधि प्रयोजन
Melodious	लयानुग, वि.	लय युक्त
Member	सभिक, पु.	सदस्य
Member of Municipality	नगरसभिक, पु.	नगरपालिका सदस्य
Memory	सति, स्त्री.	स्मृति
Merchant	वाणिज, पु.	व्यापारी
Merchant vessel	वाणिज नावा, स्त्री.	वाणिज्य जहाज
Mermaid	समुद्रकिन्नरी, स्त्री.	मत्स्यांगनर
Merit	पुञ्ज, न.	पुण्य
Meritorious	पुञ्जवन्तु, कुसलावह, वि.	पुण्यवान्
Mesentery	अन्तगुण, न.	सानो आन्द्रा
Messenger	सासनहारक, पु.	सन्देशवाहक
Metal	लोहा, पु.	धातु
Meteor	उक्कापात, पु.	उल्का
Methinks	मञ्जे, क्रि.	सोच्छु
Metrical composition	पज्जबन्ध, पु.	पद्य रचना
Metropolis	राजधानि, स्त्री.	राजधानी, प्रमुख शहर
Middle	मज्झिम, वि.	मध्य
–finger	मज्झिमा, स्त्री.	माभी औंला
–watch of the night	मज्झिमयाम, पु.	रातको मध्यम प्रहर
Midday	मज्झण्ह, पु.	मध्याण्ह
Midnight	निसीथ, पु.	मध्यरात
Milk	खीर, न.	दूध
Million	दस लक्ख, न.	दस लाख
Millionaire	सेट्ठी, पु.	सेठ, लखपति
Mind	चित्त, मन, न.	चित्त, मन
Mine	आकर, पु.	उत्पन्न हुने स्थान, खानी
Minister	अमच्च, पु.	मन्त्री, अमात्य

Minister of education	अञ्जापनामच्च, पु.	शिक्षा मन्त्री
Minute	मुहुत्त, न.	मुहूर्त
Mirror	आदास, पु.	ऐना
Miser	लुद्ध, मच्छरि, पु.	लोभी, कञ्जुस
-ly	लोभी, अदानसील, वि.	लोभी
-able	दुक्खित, वि.	दुखित
-able mood	दुक्खिताकार, पु.	दुःख लागेको क्षण
Missionary	धम्मदूत, पु.	धर्मदूत
Mistic	योगी, पु.	योगी
Mistress	सामिनी, स्त्री.	स्वामिनी
Moat	दिग्घिका, स्त्री.	खाल्डो
Moderate	मत्तञ्जू, वि.	मात्रा थाहा पाएको
-tion	मत्तञ्जुता, स्त्री.	मात्राज्ञता
Moist	अल्ल, तिन्त, वि.	ओसिलो, भिजिएको
Moment	खण, पु.	क्षण
-ary	खणिक, वि.	क्षणिक
Monastic	सामणक, वि.	श्रामणिक
Monday	चन्द्रवार, पु.	सोमवार
Model	पटिरूप, न., आकार, पु.	योग्य, ठिक, अनुकूल
Money	मूल, न.	पैसा
Mongoose	मुङ्गुस, नकुल, पु.	न्याउरी मुसो
Monk	मुनि, समण, पु.	मुनि
-'s attendant	कप्पियकार, पु.	भिक्षुको सहयोगी
-'s dwelling	पण्णसाला, स्त्री.	पाठशाला
Monkey	वानर, पु.	बाँदर
Month	मास, पु.	महिना
Moon	चन्द्र, पु.	चन्द्रमा
-beams	चन्द्रिका, स्त्री.	चन्द्रमाको किरण

More	अधिकतर, वि., भीयो क्रि.वि.	अधिक, धेरै
-beautiful	अभिरूपतर, वि.	धेरै सुन्दर
Morning	पातो, अ., पुब्वण्ह, पु.	पूर्वान्ह
Motar (to pound in)	उदुक्खळ, पु.	खल
Motar (for building)	चयनालेप, पु.	सिमेन्टको घोल
Mosquito	मकस, पु.	लामखुट्टे
-net	मकसावरण, न.	भुल
Moss	सेवाल, पु.	लेऊ
Mostly	येभुय्येन, क्रि.वि.	धेरै जसो
Motor car	सयनवट्टक, पु.	मोटर कार
-cycle	विज्जुचक्कयुग, न.	मोटर साइकल
Mother	मातु; अम्मा, स्त्री.	आमा
-in law	सस्सु, स्त्री.	सासु
-s sister	मातुच्छा, स्त्री.	सानीआमा
Mountain	पब्बत, पु.; गिरि, पु.	पर्वत
-ebony	कोविलार, पु.	पारिजात वृक्ष
Moustache	दाठिका, स्त्री.	जुंगा
Mouth	मुख, न.	मुख
Moves	सप्पति, चलति, क्रि.	चल्छ
-able	जङ्गम, वि.	चलायमान
-ing	चलमान, व.कृ.	चल्दै
Mows	लायति, क्रि.	काट्छ
-ed	लायित, लून, भू.कृ.	काटेको
-ing	लायन, न.	काट्दै
Much	पहूत; पचुर, वि.	धेरै
-better	साधुतर, वि.	धेरै राम्रो
Mud	पङ्क, पु.	हिलो
Mule	अस्सतर, पु.	भाले घोडा

Multitude	समूह, पु.	समूह
Municipality	नगरसभा, स्त्री.	नगर सभा
Murder	मनुस्सघात, पु.	मानिसलाई मार्ने
Museum	अब्भुतसाला, स्त्री.	संग्रहालय
Music	वादित, न.	संगीत
–al note	सर, पु.	स्वर
–ian	वादक, पु.	वादक
Musk	कत्थूरिका, स्त्री.	कस्तुरी
Mustard	सिद्धत्थक, पु.	तोरी
Mutton	एळकमंस, न.	बाखाको मासु
My dear	भो, अम्भो, अ.	हे, भो
Myrobalana belerica	विभीतकी, स्त्री.	बरो
–emblica	आमलकी, स्त्री.	अमला
Yellow–	हरीतकी, स्त्री.	हरो
Nail (of the finger)	नख, पु.	नङ्ग
Nail (of metal)	आणि, स्त्री.	किला
Namely	सेय्यथीदं, अ.	निम्नानुसार
Nave	नाभि, स्त्री.	नाभि
Navy	नाविकसेना, स्त्री.	नौका सेना
Near	समीप; अविदूर, वि.	नजिक, समीप
Neck	गल, पु., गीवा, स्त्री.	घाँटी
–of a lute	उपवीण, पु.	वीणाको घाँटी
–lace	हार, पु.	घाँटीमा लगाउने गहना
Needle	सूचि, स्त्री.	सियो
–case	सूचिघर, न.	सियो राख्ने भाँडा
Neighbourhood	समीपद्धान, न.	छिमेक
Nephew (sister's son)	भागिनेय्य, पु.	भतिज
(brother's son)	भातुपुत्त, पु.	भान्जा

Nerve	नहारु, पु.	नशा
Nest	कुलावक, पु.	गुँड
Net	जाल, न.	जाल
Nether region	रसातल, न.	पाताल लोक
New	नव; अभिनव, वि.	नयाँ
–moon day	अमावसी, स्त्री.	औंशी
News	पवत्ति, स्त्री.	खबर, समाचार
News paper	पवत्तिपट्ट, न.	पत्रपत्रिका
Next	अनन्तर; आसन्नतर, वि.	अर्को लगत्तै
Next day	पुनर्दिवस, पु.	अर्को दिन
Niece	भागिनेय्या, स्त्री.	भतिजि
Night	रत्ति, स्त्री.	रात
–time	रत्तिभाग, पु.	रातको समय
Nine	नव, वि.	नौ
–storeyed	नवभूमक, वि.	नौतल्ले
–teen	एकनवीसति, स्त्री.	उन्नाइस
–th	नवम, वि.	नवौँ
–ty	नवूति, स्त्री.	नब्बे
Nipple	चूचुक, न.	मुन्टो
No	न, अ.	होइन
Noble	उत्तम, वि.	उत्तम
Nose	नासा, स्त्री.	नाक
–line	नासारज्जु, स्त्री.	नाकको डोरी
Not done	अकत, भू. कृ.	नगरेको
–much ripen	नातिपक्क, वि.	धेरै नपाकेको
–well-known	अपञ्जात, वि.	प्रख्यात नभएको
North	उत्तर, वि.	उत्तर
–pole	सुदस्सन, पु.	उत्तर धुव्र

-temperate zone	ईसधर, पु.	उत्तरी ध्रुव प्रदेश
November	कत्तिकमास, पु.	कात्तिक महिना
Novice	सामणेर, पु.	श्रामणेर
-iate	सामणेरभाव, पु.	श्रामणेर भाव
Now	इदानि; एतरहि; सम्पति; अ.	अहिले
Nun	समणी, स्त्री.	श्रमणी
Nurse	धाती, स्त्री.	नर्स
Nurses	पटिजगति, क्रि.	सेवा गर्छ
Nut	फल, न.	फल
Nutmeg	जातिफल, न.	जावित्री
Nymph	अच्छरा, स्त्री.	अप्सरा
Oar	अरित्त, न.	सुगन्ध
Object of eye	नयनगोचर, न.	आँखाको आलम्बन
Observes (a precept)	रक्खति; पटिपज्जति, क्रि.	रक्षा गर्छ
Obtains	लभति, क्रि.	लाभ गर्छ
-ed	लद्ध, भू.क्रि.	प्राप्त भएको
Ocean	समुद्र; सागर; जलनिधि; उदधि, पु.	समुद्र
Octagonal	अष्टसिक, वि.	अष्टभुज
October	अस्सयुज, पु.	असोज
Oculist	अक्खिवेज्ज, पु.	आँखाको वैद्य
Offers	पूजेति, क्रि.	पूजा गर्छ
-ing	पूजा, स्त्री.	पूजा
Office	किच्चालय, पु., ठानन्तर, न.	कार्यालय
-of a Crown Prince	ओपरज्ज, न.	उपराज्य
Of the high caste	उच्चकुलीन, वि.	उच्चकुलीन
- Low caste	हीनजच्च, वि.	नीच जात
- Warrior caste	खत्तिय, वि.	क्षत्रीय
Often	अभिण्हं, क्रि.वि.	सधैं

Oil	तेल, न.	तेल
-ing	अब्भञ्जन, न.	मालिस
Ointment	आलेपभेसज्ज, न.	डल्ने औषधी
Ola (leaf)	तालपण्ण, न.	ताडपर्ण
Old	पुराण; महल्लक, वि.	पुरानो
-man	वयोवुद्ध, पु.	वयोवृद्ध
-woman	महल्लिका, स्त्री.	वृद्ध महिला
Omniscient	सब्बञ्जू, वि.	सर्वज्ञ
On account of	आरब्भ, पू.क्रि.	शुरु गरेर, कारणले
Once	एकम्बत्तुं; सकिं, क्रि.वि.	एकपटक
-a week	सत्ताहवारेन, क्रि.वि.	सप्तैपिच्छे
One	एक, वि.	एक
-day	एकदा, क्रि.वि.	एकदिन
-eyed	काण; एकम्बक, वि.	कानो
-self	सयं; सामं, नि.	स्वयं, आफै
-'s own	सक, वि.	स्वकीय, आफ्नो
-third of the night	याम, पु.	याम
Onion	पलण्डु, पु.	प्याज
Oozes	पग्घरति, क्रि.	बग्छ
Open	विवट, वि.	खुल्ला
-space	अङ्गण, नपु.	आँगन
Opens	विवरति, क्रि.	खुल्छ
Opposite	विरुद्ध; पटिमुख, क्रि.	विपरित
Oppresses	पीळ्ळति, क्रि.	पीडा दिन्छ
Optician	दिट्टिपरिक्खक, पु.	दृष्टि विशेषज्ञ
Or	वा; अथ वा; उदाहु, नि.	वा, अथवा
Orange	जम्बीर, पु.	सुन्तला
-coloured	पीतरत्त, वि.	सुन्तल रङ्ग

Orator	कथिक, पु.	देशक
Orchard	फलाराम, पु.	फलफूल बगैँचा
Order	आणा, स्त्री.	आज्ञा
Ordination (of a monk)	पब्बज्जा, स्त्री.	प्रव्रज्या
Ornament	आभरण, नपु.	आभरण, आभुषण
–ed	मण्डित; पसाधित, भू.कृ.	आभूषित
Original	मूलभूत; पाकतिक, वि.	मूलभूत, प्राकृतिक
Originates	उत्पादेति, क्रि.	उत्पादन गर्छ
Orris root	वचा, स्त्री.	वच नामक जड विशेष औषधि
Osprey	कुक्कुह, पु.	मलाहा चील
Other	अपर; अञ्च, वि.	अर्को, अरू
The–	इतर, वि.	अर्को
–wise	इतरथा, क्रि.वि.	अर्को तरिकाले
Otter	उद्दा, पु.	पानी विरालो
Out	बहि, क्रि.वि.	बाहिर
–side	बहिद्धा, क्रि.वि.	बाहिरीपट्टी
Oven	आवाप, पु.	चुल्हो
Overcoat	दीघकञ्चुक, पु.	लामो कोट
Overlord	पभू, पु.	प्रभु, स्वामी
Owl	उळूक, पु.	उल्लु
Oyster	सम्बुक, पु.	सिपी
Ox	गोण, उसभ, पु.	गोरु
Pacifying	वूपसमक, वि.	शान्त गर्ने
Paddy	वीहि, पु.	धान
Page (of a book)	पिट्ठ, न.	पृष्ठ
Pagoda	चेतिय, न.	चैत्य
Palace	राजभवन, न.	राजभवन
–garden	पमदवन, न.	अन्तःपुरोद्यान, दरबारको वन

-premises	राजन्तेपुर, न.	राजाको अन्तःपुर
Palanquin	दोला, स्त्री.	डोली
Palm (of the hand)	हत्थतल, न.	हत्केला
Palma Christi	एरण्डा, पु.	अँडिरको रूख
Palmyra	ताल, पु.	ताड
Pandanus	केतकी, पु.	केतकी
Papaw	वातकुम्भ, पु.; नावाफल, न.	मेवा
Paper	कागजपण्ण, न.	कागज
Paralysis	पक्खघात, पु.	पक्षघात
Parasite Plant	वन्दाकी, स्त्री.	वृक्षादन
Parasol	सेतच्छत्त, न.	सेतो छाता
Park	उय्यान, न.	उद्यान
Parrot	सुव, पु.	सुगा
Partaker	सहभागी, पु.	सहभागी
Passion	किलेस, पु.	क्लेश
Past	अतीत, वि.	अतीत
Path	मग्ग, पथ, पु.	मार्ग
Patient	रोगी, पु.	रोगी
Patronage	अनुग्गाहकत्त, न.	अनुग्रहकर्ता
Payment	परिब्बयदान, न.	भुक्तान
Peace	साम, पु.	शान्त
Peacock	मयूर; सिखी, पु.	मयूर
-s tail	सिखण्डा, पु.	मयूर कल्की
Peak	कूट, पु.	टाकुरो
Pearl	मुत्ता, स्त्री.	मोती
Pedlar	कच्छपुटवाणिज, पु.	नर्कटको टोकरीको व्यापारी
Pedicel	वन्ट, न.	फूलको डाँठ
Peeler	तच्छक, पु.	ताछ्ने

Pen	लेखनी, स्त्री.	पेन
-nib	लेखनीमुख, न.	पेनको नीब
Pencil	अब्भकलेखनी, स्त्री.	पेन्सिल
Pepper	कोलक, न.	मरिच
Perceives	बुज्झति, क्रि.	बुभ्छ
-er	बुज्झितु; विञ्जातु, पु.	बुभ्ने व्यक्ति
Performance	१. पवत्तापन, न. २. नच्च, न.	नृत्य
Perfume	सुगन्ध, पु.	सुगन्ध
-dealer	गन्धिक, पु.	गन्धिक
-ing	गन्धवासन, न.	गन्धवासन
Perhaps	यदा कदाचि, नि.	कहिलेकाहीं
Pericarp	कणिका, स्त्री.	बीजकोष
Periodical	कालिकसङ्ग्रह, पु.	अंक
Perishes	नस्सति; विनस्सति, क्रि.	नाश हुन्छ, विनाश हुन्छ
Permanence	थिरत्त, न.	स्थिरता
Permanent	निच्च; थिर, वि.	नित्य, स्थिर
Pestle	मुसल, पु.	मुसल
Petition	आयाचनपण्ण, न.	ज्ञापनपत्र
Pharmacy	भेसज्जागार, न.	औषधालय
Pheasant	वनकुक्कुट, पु.	वन कुखुरा (कालिज)
Phial	नाळिका, स्त्री.; काचतुम्ब, पु.	काँचको बोटल
Phlegm	सेम्ह, पु. न.	कफ
Photograph	छायारूप, न.	तस्वीर
-ic Studio	छायारूपशाला, स्त्री.	तस्वीर शाला
Physician	भिसक्क; वेज्ज, पु.	वैद्य
Pick-axe	टङ्क, पु.	फलामको चुच्चेघन
Pig	सूकर, पु.	सुँगुर
Pigeon	पारावत, पु.	परेवा

Pike (for an elephant)	तुत्त, न.	हातीलाई नियन्त्रित गर्ने कर्णविद्यक अड्डुश
Piles	अरिस, न.	अर्श रोग
Pilgrim	पुञ्ज्रतित्थगामी, पु.	तीर्थयात्री
Pill	गुळिका, स्त्री.	गोलि औषधि
Pillar	थम्भ, पु.	स्तम्भ
Pillow	बिम्बोहन, न.	सिरानी
–case	चिमिलिका, स्त्री.	सिरानीको खोल
Pilot	कण्णधार, पु.	पाइलट
Pin	सलाका, स्त्री.	सानो सियो, परिचायक चिन्ह
Pincers	सन्डास, पु.	चिम्टा, सँडासी
Pineapple	बहुनेत्तफल, न.	भुइँ कटहर
Pingo	काज, पु.	खर्पण
– basket	सिक्का, स्त्री.	छीका
Pink	पाटल वि.	गुलाफी
Pinnacle	कूटागार न.	छानाको चुच्चो
Pipul tree	अस्सत्थ, पु.	पिपलको रूख
Pit	आवाट, पु	खाल्डो
Pit	कासु, स्त्री.	खाल्डो
Place	ठान, न.	स्थान, ठाउँ
–of execution	आघातन, न.	आघात गर्ने ठाउँ
Plaintiff	चोदक, पु.	मुद्दा, अभियोग हाल्ने व्यक्ति
Plan	सण्ठानालेख्य, न.	योजना
Plane (of a carpenter)	कट्टसमकरणी, स्त्री	रन्दा
Planet	गहतारा, स्त्री.	ग्रह
Plant	गच्छ, पु.	बिरुवा
Plantain	मोच, पु. कदलि, स्त्री.	केरा
Plate (to eat from),	कंस, पु.	बिरुवा
Platform	वेदिका, स्त्री.	बिसौनी, मञ्च, सभा मञ्च

– around a pagoda	चेतियङ्गण, न.	चैत्य आंगन
Plague	सङ्क्रान्तिकरोग, पु.	महामारी
Play	१.कीळा, खिड्डी, स्त्री. २. नच्च, न.	खेल, नृत्य
–er	कीळक, पु.	खेलाडी
–ground	केळिमण्डल, न.	खेलमैदान
Plays	कीळति, क्रि.	खेल्छ
–on a musical instrument	वादेति, क्रि.	बजाउँछ
Pleases	तोसेति, स.क्रि. तुस्सति, अ.क्रि.	खुशी हुन्छ
–ed	तुड्; हड्; पमुदित, भू.कृ.	खुशी भएको
Pleasure	पीति; तुड्, स्त्री.	खुशी
–house	विलासमन्दिर	रमाइलो गर्ने घर
Plough	नङ्गल, न.	हलो
–share	फाल, पु.	फाली
Ploughs	कसति क्रि.	जोत्छ
–ed	कसित, कड्, भू.कृ.	जोतेको
–ing	कसन, न.	जोतिरहको
–ing	कसन्त, व.कृ.	जोत्दै
pluera	किलोमक, न.	फोक्सोलाई ढाक्ने पातलो जालो
Plumbago	अब्भक, न.	सिसाकलम बनाउन प्रयोग गरिने कालो पदार्थ
Plummet	ओलम्बक, न.	भुण्ड्याइएको चीज
Plunder	अच्छिन्दन, न.	बलपूर्वक चोर्नु, जफत गर्नु
Poem	कव्व न.	कविता
Poet	कवि, पु.	कवि
Pole of a plough	ईसा, स्त्री.	हलोको पोल
Police court	अपराधाधिकरण, न.	पुलिस कोर्ट
Police station	राजभटागार, न.	पुलिस स्टेशन
Pollen	पराग, पु.	पुष्परेणु, पराग

Pomp of a king	रज्जसिरि, स्त्री.	राजाको रवाफ, भव्यता
Pond	पोक्खरणी, स्त्री.	पोखरी
Pondering	वितक्कयमान, व. कृ.	विचार, वितर्क गरिरहेको
Poor	निद्धन, दलिद्द, वि.	गरीब
Porcupine	सल्ल, पु.	दुम्सी
Pork	सूकरमंस, न.	सुँगुरको मासु
Portion	खण्ड, भाग, पु.	भाग
Possessed	आयत्त, भू. कृ.	अधीनमा भएका
–with	समन्नागत, वि.	सम्पन्न भएको
Possessor	सामी, पु.	अधिकारवाला, स्वामि
Possible	सक्कुणेय्य, वि.	सम्भव
Post office	सन्देसागार, न.	हुलाक कार्यालय
Pot	चाटि, स्त्री.	भाँडो
–herb	साक, पु.	बोट बिरुवा आदि
–stand	चुम्बटक, न.	गेण्डुरी
–ter	कुम्भकार, पु.	कुमाले
–tery	कुम्भकारसाला, स्त्री.	कुमालेको ज्यासल
Pounds	कोट्टेति, क्रि.	पिट्छ, कुट्छ
Pours	आसिञ्चति, क्रि.	खन्याउँछ
Powder	चुण्ण, न.	चूर्ण
Powders	चुण्णेति, क्रि.	चूर्ण गर्छ, धुलो पाछ
Power	बल, न.	बल, शक्ति
–ful	बलवन्तु, बली, वि. न.	बलवान
Praise	थुति, स्त्री.	प्रशंसा
–ed	पसत्थ; थोमित, भू. कृ.	प्रशंसा गरिएको
Prayer	आयाचना, स्त्री.	प्रार्थना
Preaches	देसेति, क्रि.	देशना गर्छ
–er	देसक, पु.	देशक

-ed	देसित, भू. कृ.	देशना गरिएको
-ing	देसना, स्त्री.	देशना
-ing hall	धम्मसाला, स्त्री.	धर्म हल
Preceptor	उपज्झाय, पु.	उपाध्याय
Prepares	सज्जेति, क्रि.	तयारी गर्छ
-ed	सज्जित, भू. कृ.	तयारी गरिएको
Precribed	नियमित, भू. कृ.	नियमित
Present	विज्जमान, वत्तमान, वि.	विद्यमान
-time	पच्चुप्पन्न, पु.	वर्तमान
Present	तुट्टिदाय, पु.	उपहार
Presides	सभं पालेति, पधानासनं पप्पोति ।	सभालाई रक्षा गर्छ, प्रधान आसनमा पुग्छ ।
Pretence	मुसारचना, स्त्री.	भुटो
Pretender	पतिरूपक, वञ्चक, पु.	नक्कल गर्ने
Prisoner	बन्धनागारिक, काराबद्ध, पु.	कैदी
Prevents	वारेति, निवारेति, क्रि.	रोकथाम गर्छ
-ed	निवारित, भू. कृ.	रोकथाम गरिएको
-ion	निवारण, न.	रोकथाम
Precipice	पपात, पु.	पर्वत र चट्टानको भिरालो भाग
Prime Minister	महामच्च, पु.	प्रधानमन्त्री
Prince	राजकुमार, पु.	राजकुमार
Princess	राजकुमारी, स्त्री.	राजकुमारी
Prints	मुद्दापेति, क्रि.	छापछ
-ed	मुद्दित, भू. कृ.	छापेको
-er	मुद्दापक, पु.	छापने मान्छे
-ing	मुद्दङ्गन न.	मुद्रण
-ing office	मुद्दङ्गनालय, पु.	छपाइ कार्यालय
- press	मुद्दायन्त, न.	छापाखाना
Prison	काराघर, बन्धनागार, न.	कारागार

Privy Council	राजाधिकरण, न.	राजा अधिकरण
-lor	साजीव, पु.	साजीव
Proclaims	पकासेति, सावेति, क्रि.	प्रकाश गर्छ
-lamation	सावणा, पकासना, स्त्री, न.	घोषणा
Professor	पण्डिताचरिय, पु.	प्राध्यापक
Progress	अभिवृद्धि, स्त्री.	अभिवृद्धि, उन्नति
Promise	पटिञ्जा, स्त्री.	प्रतिज्ञा, सहमति
Promises	पटिसुणाति, क्रि.	जवाफ दिन्छ
Proof-reader	वण्णसोधक, पु.	सम्पादक
Property	आयत्तधन, न.	आयत्त धन
Profitiates	आराधेति, क्रि.	आराधना गर्छ
Prosperous	समिद्ध, वि.	समृद्धि
Protects	रक्खति, पालेति, क्रि.	रक्षा गर्छ
-ed	पालित, भू. कृ.	संरक्षित
-tor	पालक; रक्खक, पु.	रक्षक
Province	पदेस, पु.	प्रदेश
Proud	दप्पित, वि.	दर्पित
Psychic power	इद्धिबल, न.	ऋद्धिबल
Publisher	पकासक, पु.	प्रकाशक
Pulpit	धम्मासन, न.	धर्मासन
Pumpkin	कुम्भण्ड, पु.	फर्सी
-yellow	पीतकुम्भण्ड, पु.	पहेँलो फर्सी
Pungent	कटुक, वि.	मसलादार
Punishment	वध, पु., दण्डन, न.	दण्ड
Pupil of the eye	अक्खितारा, स्त्री.	नानी
Pure	सुद्ध, निम्मल, वि.	शुद्ध, निर्मल
Purgative	विरेचन, न.	विरेचन
Purges	विरेचेति, क्रि.	शुद्ध गर्छ

-ed	विरित्त, भू.कृ.	फर्सी
Purse	पसिब्वक, पु.	थैली
Pus	पुब्व, पु.	पहिले
Push cycle	चक्कयुग, न.	दुई पांग्रे
Puts in	पक्खपति, ठपेति, क्रि.	राख्छ
-on	ठपेति, क्रि.	राख्छ
Quadruped	चतुप्पद, पु.	चौपाया
Queen	राजिनी, महेसी, स्त्री.	रानी
Questions	पुच्छति, क्रि.	सोध्छ
-ed	पुट्ट, पच्छित भू.कृ.	सोधेको
Quick	सीघ, वि.	चाँडो, छिटो
-decision	ठानोचितपञ्चा, स्त्री.	स्थान अनुसार ज्ञान
-ly	सीघं, तुवटं, क्रि.वि.	चाँडै, छिट्टै
-silver	पारद, पु.	पारो
Quiver	सरकलाप, पु.	वाण हालेर पिठ्युँमा भिरिने ठोक्रो
Racecourse	अस्समण्डल, न.	घोडा दौडको ठाउँ
Raft	उलुम्प, पु.	पानीबाट तर्ने साधन
Rafter	गोपानसी, स्त्री.	घरमा टेवा राखिएको दलिन
Radish	मूलक, पु.	मूला
Rag	नन्तक, न.	एक टुक्रा कपडा
Railway station	धुमरथनिवत्तन, न.	रेल स्टेसन
Rain	वुट्टि, स्त्री., मेघ, पु.	वर्षा
-bow	इन्द्रधनु, न.	इन्द्रधनुष
-y (rainy) season	वस्सान, पु.	वर्षाको मौसम
Rains	वस्सति, क्रि.	वर्सिन्छ
Raises	उस्सापेति, क्रि.	उठाउँछ
- ed	उस्सापित, भू.कृ.	उठाइएको
- up	उच्चारेति; पग्गण्हाति, क्रि.	माथि उठाउँछ

Rat	आखु, पु., मूसिका, स्त्री.	मुसा
snake	घरसप्प, पु.	धामन सर्प
Ratton chair	भट्टपीठ, न.	बेट मेच
Raven	काकोल, पु.	जंगली काग
Ray	रंसि, पभा, स्त्री.	प्रकाश
Razor	खुर, न.	कपाल खौरिने साधन
Read	पठित, वाचित, भू. कृ.	पाठ गरिएको
Reads	पठति, वाचेति, क्रि.	पढ्छ
Reading	पठन, न.	पढाई, पठन
–ing	पठन्त, व. कृ.	पढ्दै
Rebel	दामरिक, पु.	डाँका
Receives	लभति, पटिग्गणाति, क्रि.	पाउँछ, प्रतिग्रहण गर्छ
–ed	पटिग्गहित, लब्ध, भू. कृ.	प्रतिग्रहण, प्राप्त भएको
–ing of favour	पसादलाभ, पु.	अनुग्रह प्राप्त
Red	रत्त, लोहितवण्ण	रातो रङ्ग
–ant	तम्बकिपिल्लिका, स्त्री.	रातो कमिला
–lead	चीनपिद्द, न.	रातो सीसा
Reed	नळ, पु.	नर्कट
Reflection	पटिनिधि, पु.	प्रतिनिधि, प्रतिमूर्ति
Refraning	विगमन, न.	विदा, प्रस्थान
Regalia	राजाभरण, ककुधभण्ड, न.	श्री, राजाभरण
Regiment	अणिक, पु.	सेना
Reins	रथरस्मी, स्त्री.	लगाम
Relation	बन्धु, ज्ञातक, पु.	नातेदार, ज्ञातिबन्धु
Release	मुक्ति, विमुक्ति, स्त्री.	मुक्ति
Relic casket	धातुसमुग्ग, पु.	अस्थिधातु राख्ने भाँडो
Religion	समय, पु.; भक्ति, स्त्री	भक्ति
–ist	भक्तिका, पु.	भक्त

Religious	सामयिक, आगमिक, वि.	धार्मिक
-book	धम्मपोत्थक, पु.	धार्मिक ग्रन्थ
Remains	ओहीयति, क्रि.	बाँकी रहन्छ
Reminder	अतिरिक्त, अवसिद्ध, न.	बाँकी
Remembers	अनुस्सरति, क्रि.	अनुशरण गर्छ
Removes	अपनेति, क्रि.	हटाउँछ
-er	अपहारक; अपहत्तु, पु.	हटाउने
Representative	नियोजित, पु.	प्रतिनिधि
Reproaches	निन्दति, अक्कोसति, क्रि.	निन्दा गर्छ, आक्रोश गर्छ
Resin	यक्खधूप, पु.	गोकुल धूप
Resolution	अधिद्वान न., निच्चय पु. योजना स्त्री.	अधिष्ठान
Resolves	अधिद्वति, क्रि.	अधिष्ठान गर्छ
Respect	गारव; निपच्चाकार; मानित, पु.	गौरव
-ed	गरूकत भू.कृ.	सम्मानित
Rest house	विस्सामसाला, स्त्री.	विश्रामशाला
Retained	निवत्तापित, भू.कृ.	रोकिएको
Retreat	पच्चोसक्कन, न.	पछि हटेको
Returns	पच्चागच्छति, क्रि.	फर्किन्छ
-ed	पच्चागत, भू.कृ.	फर्किएको
-ing	पच्चागमन, न.	फर्किदै
Revenue	कर, सुद्ध, पु.	राजस्व, कर
Reverend Sir	भन्ते, अ.	आदरणीय सर
Rhinoceros	खग्गविसाण, पु.	गैंडा
Rhubard	तम्बक, पु.	ताम्रपत्र
Rheumatism	वातरत्त, न.	बाथ रोग
Rib	फासुका, स्त्री.	करंग
Rice	तण्डुल, पु.	चामल
-merchant	तण्डुलिक, पु.	चामल व्यापारी

Boiled Rice	ओदन; भत्त, न.	भात
Rich	धनवन्तु, वि.	धनवान्
–man	धनी, पु.	धनी
Rifle	अग्गिनाळि, स्त्री.	बन्दुक
Rightly	सम्मा, अ.	राम्ररी
Rim	मुखवट्टि, स्त्री.	लुगाको किनारा
Ring	अङ्गुलीयक, न.	औँठी
Riot	दामरिकविलोप, पु.	दङ्गा, आन्दोलन
Ripe	पक्क, परिणत, भू. कृ.	पाकेको
Risen up	उठित, आरुह, भू. कृ.	उठ्यो
Rises up	उग्गच्छति, उट्ठति, उदेति, कृ.	माथि उठ्छ
–ing	उग्गमन न., उदय पु.	बढ्दै
River	नदी, गंगा स्त्री.	नदी
Roars	नदति कृ.	गर्जन
–ed	नादित भू. कृ.	गर्जिएको
Roasted	भज्जित भू. कृ.	भुटेको
Rock	सेल पु.	चट्टान
–salt	सिन्धव पु.	नून
–y pool	सोण्डी, स्त्री.	चट्टानी पोखरी
Rogue	सठ पु.	बदमाश
Roof	छदन, न.	छत
Root	मूल, न.	जरा
Rope	रज्जु, नद्धि, रस्मि, स्त्री.	डोरी
Rose–apple	जम्बुफल, न.	जामुन
Rotation	परिभ्रमण, न.	परिक्रमा
Rotten	पूतिक, वि.	सडेको
Rough	खर, वि.	खस्रो
Round	वट्टुल, वि.	गोला

Rubs off	पुच्छति, क्रि.	पुच्छ
Ruby	लोहितङ्क, पु.	रुबी
Rudder	गोटविस, पु.	पतवार
Ruddy goose	चक्कवाक, पु.	लाली हंस
Rugged land	जङ्गलदेस, पु.	असभ्य जमिन
Ruined	विनष्ट, भू. कृ.	बर्बाद
Rung	नादित, भू. कृ.	बजाएको, गर्जिएको
Runs	धावति, कृ.	दौडछ
-ning	धावमान, व. कृ.	दौडिँदै
Rupee	रूपिय, न.	रूपैयाँ
Sackage	विध्वंसन, न.	विध्वंस
Sacred	महनीय, पूजनीय, वि.	पवित्र
Sacrificial grass	कुस, पु.	घाँस
Sad	दुम्भन, खिन्नचित्त, सोकातुर, वि.	दुःखी
Saddle	अस्सकच्छा, स्त्री.	काठी
Saffron	कुङ्कुम, न.	केसर
Sage	इसि, पु.	ऋषि
Said	वुत्त, भू. कृ.	भनिएको
Sail	लकार, पु.	पाल
Sails	तरति क्रि., नाविक, पु.	तर्छ, नाविक
Salad	उत्तरभङ्ग, पु.	सलाद
Sal forest	सालवन, न.	सालको रूख भएको वन
Sale	विक्रिकरण, न.	विक्री
Saliva	खेल पु., लाला, स्त्री.	ज्याल, लाल
Salt	लवण, लोण, न.	नून
-ed fish	लोणमच्छ, पु.	नूनिलो माछा
-water	खारोदक, न.	खारे पानी, नूनिलो
Sanatorium	सोत्थिसाला, स्त्री.	अस्पताल, स्वास्थ्यचौकी

Sand	वालुका, स्त्री., पुलिन, न.	बालुवा
Sandal	उपाहन, न.	चप्पल
-wood	चन्दन, न.	चन्दनको काठ
Sapphire	इन्दनील, पु.	नीलमणि
Sarsaparilla	सारिबा, स्त्री.	सारस परिल्ला भनिने रगत खाने रूख/अनंतमूल/औषधिय गुण भएको लहरा
Sat	निसिन्न, भू.कृ.	बसेको
Satiates	तप्पेति, क्रि.	सन्तुष्ट हुन्छ
Satisfaction	तित्ति, स्त्री.	सन्तुष्टि
Saturday	सनिवार, पु.	शनिवार
Saw	ककच, पु.	करौंती, आरा
Says	वदति, कथेति, भासति क्रि.	भन्छ
-er	वत्तु, कथेतु पु.	भन्ने व्यक्ति
-ing	कथन न., वदन्त, भासन्त व.कृ.	भन्दै
Scale	तुला, स्त्री.	तराजु
Scarce	दुल्लभ वि.	दुर्लभ
Scavenger	पुक्कुस पु.	तल्लो जातको मानिस, बेकामे वस्तुहरू खोजेर संकलन गर्ने व्यक्ति
Scent	गन्धसार पु.	सुगन्ध
School	पाठसाला स्त्री.	विद्यालय
Scissors	कत्तरिका स्त्री., पिप्फल न.	कैची
Scorpion	विच्छिका स्त्री.	बिच्छी
Scribe	लेखक पु.	लेखक
Sculptor	सिलावड्की पु.	कालीगढ
Seal	मुद्दा, स्त्री.	छाप
-ing wax	जतु, न.	लाहा
Semi-circular	अर्धचन्दाकार, वि.	अर्ध गोलाकार
Searched	परियेसित, भू.कृ.	खोजिएको

Season	उत्तु पु., स्त्री.	मौसम, ऋतु
Seat	आसन, न.	आसन
–of learning	विज्जायतन, न.	सिकने स्थान
Secluded	पटिसल्लीन, भू.कृ.	एकान्त भएको
Second	दुतिय, वि. अच्छरा, स्त्री.	दोश्रो, एक क्षण
Secretariate	महालेखकागार, न.	सचिवालय
Secretary of State	महालेखक, पु.	महासचिव
Secretly	रहो, वि.	गोप्य रूपमा
Seeks	गवेसति, क्रि.	खोज्छ
–er	गवेसक, परियेसक, पु.	खोजकर्ता
Seen	दिइ, भू.कृ.	देखियो
Sees	पस्सति, क्रि.	देख्छ
Seethed	सेदित, भू.कृ.	बफाएको
Seize	अवरोधन, न.	कब्जा
Seldom	चिरेन, कदाचि, अ.	धेरै पछि, कहिले काहिं
Selection	उच्चिनन, न.	चयन
Self	अत्त, पु.	स्वयं, आफै
–born	सयञ्जात, वि.	आफै जन्मेको
Sells	विक्रिणाति, कृ.	बेच्छ
–ing	विक्रिणन्त, व.कृ.	बेच्दै
Semen virile	सुक्क, न.	वीर्य
Sends	पेसेति, क्रि.	पठाउँछ
–for	पक्कोसापेति, क्रि.	बोलाउँछ
Sent	पहित; पेसित, भू.कृ.	पठाएको
Separately	विसुं; नाना, अ.	अलग
September	पोट्टपाद, पु.	सेप्टेम्बर, भाद्र
Serpent	अहि; सप्प, पु.	सर्प
–‘s body	भोग, पु.	सर्पको शरीर

Servant	सेवक, पु.	नोकर, सेवक
Service	सेवा, स्त्री.	सेवा
Sesame	तिल, न.	तिल
Sets fire	भापेति, कृ.	जलाउंछ
Setting down	अत्थगम, पु.	अस्त हुने क्रिया, नदेखिने
Seven	सत्त, वि.	सात
-teen	सत्तदस, वि.	सत्र
-th	सत्तम, वि.	सातौं
-ty	सत्तति, स्त्री.	सत्तरी
Sewing	सिब्बन, न.	सिलाई
-machine	सिब्बनयन्त, न.	सिलाई मेसिन
Sewn	सिब्बित, भू. कृ.	सिलाएको
Sews	सिब्बति, कृ.	सिलाउंछ
Shade ,Shadow	छाया, स्त्री.	छाँया
Shaken	कम्पित, भू. कृ.	हल्लाएको
Shakes	कम्पेति, क्रि.	हल्लाउंछ
Shame	लज्जा, स्त्री., धी, अ.	लाज
Shank	जङ्घा, स्त्री.	जाँघ
Shape	सण्ठान, न.	आकार
Share	कोट्टास, पु.,	भाग
Shark	मकर, पु.	गोहि
Sharp	तिखिण, वि.	तिखो
	तेजेति, तिखिणयति, क्रि.	धारिलो हुन्छ
Shaving	केसोरोपण, न.	कपाल काट्न
She	सा, स्त्री.	उनी
-bird	सकुणी, स्त्री.	चरी
-elephant	हट्टिनी, स्त्री.	ढोई
Sheath	कोसी स्त्री.	म्यान (तरवार राख्ने खोल)

	कोस, पु.	कोश
Sheerly disappointed	अच्चन्त संविग्ग, वि.	एकदम निराश
Shell fish	कोसमच्छ, पु.	कडा खोल भएको जलचर (माछा)
Shephered	मेण्डपाल, पु.	भेडा गोठालो
Sheriff	जनपदभोजक, पु.	वडा अध्यक्ष
Shield	फलक, न.	कवच
Shines	विरोचति, पभासति, क्रि.	चम्कन्छ
Ship	नावा, स्त्री.	जहाज
-boat	उपवहन, न.	नौका
Shoe	पादुका स्त्री, मकुर, उपाहनिक, पु.	जुता
Shoot	अंकुर, पु.	अंकुर
Shoots	विज्जहति, क्रि.; विज्जहन, न.	हान्छ
Shop	आपण, पु.	पसल
shop keeper	आपणिक, पु.	पसले
Shore	वेला, स्त्री.	किनारा
Short	रस्स, लघु, वि.	छोटो
Shot	विद्ध, भू. कृ.	गोलि हानेको
Should be received	लद्धब्ब, व. कृ.	पाउनु पर्छ
Shoulder	अंसकूट, पु, न.	काँध
Shouts	उग्घोसेति, क्रि.	चिच्याउँछ
Shown	दस्सित, भू. कृ.	देखाइएको
Shows	दस्सेति, क्रि.	देखाउँछ
Shrine	चेतिय, न.	चैत्य
Shroud	पापरण, न.	कफन, खास्टो
Shrub	गुम्ब, पु.	भाडी
Shuts	ठकेति; पिदहति, क्रि.	बन्द गर्छ
Shuttle	तसर, पु.	थुरी (कपडा बुन्दा धागो अगिपछि छिराउने साधन)
Sickle	दात्ता न.	हसियाँ

Sick	गिलान; रोगी, पु.	रोग
-ness	रोग; ब्याधि, पु.	रोग
- room	गिलानालय, पु.	रोगी बस्ने ठाउँ
Side	पस्स, पु.	छेऊ
Sieve	पित्तचालिका, स्त्री.	चाल्नी
Sight	दस्सन, न.	दर्शन
Signature	हत्थलञ्चन, न.	हस्ताक्षर
Signet ring	मुद्रिका, स्त्री.	सीलबन्दी छाप लाउने औंठी
Silent	निस्सद्, वि.	मौन
-ly	तुण्ही, क्रि.वि.	चुपचाप
Silk	कोसेय्य, न.	रेशम
cotton tree	सिम्बली, पु.	कपासको रूख
Silver	रजत, न.	चाँदी
Similar	समान, वि.	समान
-to this	ईदिस, वि.	यो जस्तै
Sin	पाप, न.	पाप
-ful	पापित्थ, वि.	पापी
-ner	पापकारी, पु.	पापी
Sinew	न्हारु, पु.	नशा
Sings	गायति, क्रि.	गाउँछ
-er	गायक, पु.	गायक
-ing	गायन्त, व.कृ.	गाउँदै
Singular	एकवचन, न.	एकवचन
Sinks	निमुज्जति; ओसीदति, क्रि.	डुब्छ
-ing	निमुज्जन, न.	डुब्न
Sister	भगिनी, स्त्री.	बहिनी
-in law	ननन्दा, स्त्री.	नन्द
Site for a building	घरवत्थु, न.	घरवस्तु

Sits	निसीदति, क्रि.	बस्छ
-ing	निसीदन्त, व.कृ.	बस्दै
Situated	पतिट्टित, भू.कृ.	प्रतिष्ठित
Six	छ, ३	छ
-teen	सोलस, ३	सोह
-th	छट्ठ, वि.	छैठौँ
Sixty	सट्ठि, स्त्री.	साठी
Size	पमाण, न.	प्रमाण
Skilful	दक्ख, वि.	दक्ष
Skin	चम्म, न.	छाला
Outer Skin	छवि, स्त्री.	बाहिरी छाला
Skull	सीसकपाल, न.	खप्पर
Sky	नभ, आकास, पु.	आकाश
Slate	सिलापत्थर, पु.	स्लेट
Slate pencil	सिलालेखनी, स्त्री.	स्लेटको सिसाकलम (खरी)
Slave	दास, पु.	दास
Woman slave	दासी, स्त्री.	दासी
Sledge hammer	कूट, न.	हठौडा
Sleep	निदा, स्त्री.	निन्द्रा
Sleeps	सयति, क्रि.	सुत्छ
Sleeping	सयन्त, व.कृ.	सुत्दै
Slept	सुत्त, निद्रूपगत, भू.कृ.	सुतेको
Slipper	पाद, स्त्री.	चप्पल
Slough of a serpent	निम्मोक, पु.	सर्पको काँचुली
Slowly	सनिकं, क्रि.वि.	विस्तारै
Sluise	जलनिगम, पु.	जल निगम
Small	खुद्दक, वि.	सानो
Small pox	मसूरिका, स्त्री.	दादुरा

Smears	मक्खेति, क्रि.	पोच्छ
Smells	घायति, क्रि.	सुँघ्छ
Smelt	घायत, भू.कृ.	सुँघेको
Smithy	कम्मरसाला, स्त्री.	कामदारको कार्यशाला, काम गर्ने घर
Smoking pipe	धूमनेत्त, न.	धूँवा निस्कने पाइप
Smooth	सिनिद्, वि.	कोमल
Snake	सप्प, पु.	सर्प
–catcher	अहिगुण्ठक, पु.	सपेरा
–fang	सप्पदाठा, स्त्री.	सर्पको दाँत
–gourd	पटोल, पु.	घिरौँला
Snot	सिङ्गानिका, स्त्री.	सिँगान
Snow	तुहिन, न.	हिउँ
–storm	हिमपात, पु.	हिमआँधी
So	तथा, क्रि.वि.	त्यस्तै
– and so	असुक, वि.	फलानो
–far	ताव, अ.	त्यहाँ सम्म
Soap	नहानिय, न.	साबुन
Soft	मुदु, वि.	मृदु
Soil	मत्तिका, स्त्री.	माटो
Sold	विक्रिणित, भू.कृ.	विक्रि गरिएको
Soldier	योद्धा, योद्धभट, पु.	सिपाही
Sole	पादतल, न.	पैताला
Some	एकच्च, वि.	केही
Some what	मनङ्ग, अ.	केही के
Son	पुत्त; सूनु, पु.	छोरा
Son in law	जमातु, पु.	ज्वाई
Soon	सीघं; अचिरं; खिप्पं; आसु, क्रि.वि.	छिट्टै
Sore	वण, पु. न.	घाऊ

Sorrow	सोक, पु.	शोक
Sound	रव, नाद, पु.	स्वर
South	दक्खिण, वि.	दक्षिण
South pole	अस्सकण्ण, पु.	दक्षिणी ध्रुव
South temperate zone	निमिन्धर, पु.	दक्षिणी समशीतोष्ण क्षेत्र
Sought	परियेसित, व. कृ.	खोजेको
Sour	अम्बल, वि.	अम्लय
Source	पभव, पु.	स्रोत
Sow	सूकरी, स्त्री.	पोथी बंगुर
Sows	वपति, क्रि.	रोप्य
Span	विदत्थि, स्त्री.	वित्ता
Sparrow	चटक, पु.	चरा, भंगेरा
Spear	हेति, स्त्री.	हतियार
Species	जाति, स्त्री.	प्रजाति
Speech	कथा; देसना स्त्री.	प्रवचन
Spends	विस्सज्जेति; खेपेति, क्रि.	खर्च
Spider	उण्णनाभी, न.	माकुरा
Spiritless	मंकु, अ.	उत्साहहीन
Spleen	पिहक, न.	प्लीहा (फियो)
Splendid	समुल्लसित, वि.	भव्य
Splitting	फालन, न.	विभाजन
Spittoon	खेलमल्लक, पु.	थुकदानी
Spoon	कटच्छु, पु.	चम्चा
Spreads	पत्थरति, अ. क्रि.	फैलाउँछ
Springs up	उब्भिज्जति, क्रि.	माथि उड्य
Sprout	अङ्कुर, पु.	अंकुर
Spy	चरपुरिस, पु.	जाशुस
Squeezed	मदित, भू. कृ.	निचोडिएको

Squint – eyed	वलिर, वि.	डेढो
Squirrel	कलन्दक, पु.	लोखर्के
Stable	अस्ससाला, स्त्री.	तबेला
Stair	सोपाण, पु.	सिढी
Stalk	वण्ट, न.; नाल, पु.	डाँठ
Stands	तिट्ठति, क्रि.	उभिन्छ, रहन्छ
Standing	तिट्ठन्त, व.कृ.	उभिरहेको
Stanza	गाथा, स्त्री.	गाथा
Star	तारा, स्त्री.	तारा
State carriage	फुस्सरथ, पु.	राज्यरथ
State of elephant	मङ्गलहत्थी, पु.	मंगल हाती
State of horse	मङ्गलस्स, पु.	मंगल घोडा
Stationer	लिपिभण्डक, पु.	पुस्तक पसले
Stationery	लिपिभण्ड, न.	पुस्तक पसल
Steals	चोरेति; थेनेति, क्रि.	चोर्छ
Steam bath	सेदकम्म, न.	वाष्प स्नान
Sternutatory	नत्थुकम्म, न.	नाकको चिकित्सा
Stick	यत्थि, स्त्री.; दण्डक, न.	लट्टि
Stings	डसति, क्रि.	डस्छ
Stolen	थेनित, भू.कृ.	चोरेको
Stomach	उदर; जठर न.	पेट
Stone	पासाण, पु.; सिला, स्त्री.	ढुङ्गा
– for grinding	निसद, पु.	सिलौटा
– to grind with	निसदपोत, पु.	लोहरो, पिस्ने ढुङ्गो
Stops	निवत्तति, अ.कृ.	रोकिन्छ, फर्किन्छ
Stood	निवत्तेति, स.कृ.	रोक्छ, फर्कन्छ
	ठित, भू.कृ.	स्थित भएको
Store	भण्डसाला, स्त्री.	भण्डारशाला

Story	कथावत्थु, न.	कथा
Straight	उजु, वि.	सिधा
Straight line	उजुरेखा, स्त्री.	सिधारेखा
Strainer (water)	परिस्सावन, न.	चाल्नी
Stream	कुन्नदी, स्त्री.	सानो नदी
Street	रच्छा; वीथि, स्त्री.	बाटो
Strength	बल न.; धिति, स्त्री.	धैर्य, सहन शक्ति
Strewn	विकिण्ण, भू. कृ.	विकीर्ण, फैलिएको
Strews	विकिरति, क्रि.	फैलिन्छ
Strictly	दळ्हं, वि.	दृढ
String	आवली, स्त्री.	माला, डोरी, पंक्ति
– of a bow	जिया, स्त्री.	धनुषको डोरी
– of pearls	मुत्तावलि, स्त्री.	मोतीको माला
–s	आवुणाति, क्रि.	धागो बाँध्छ
Strips (of clothes, etc.)	अच्छिन्दति, क्रि.	लुट्छ
Stumbles	पक्खलति, क्रि.	लडखडाउँछ
Style (for writing)	पण्णलेखनि, स्त्री.	पत्र लेखनी
Sublime	सुखुम, वि.	सूक्ष्म
Submarine	अन्तोदकवती, वि.	पनडुब्बी
Successfully	समिद्धाकारेन, वि.	सफलतापूर्वक
Such	तथाविध; तादिस ; एवरूप, वि.	यस्तो, यस प्रकारको
Sufficient	पहोनक, वि.	पर्याप्त
Sugar	सक्खरा, स्त्री.	सक्खर
Sugar cane	उच्छु, पु.	उखु
Suitable	पतिरूप, वि.	प्रतिरूप, उपयुक्त
Sulphur	गन्धक, न.	गन्धक
Summer	गिम्हान, पु.	ग्रीष्म
Sun	रवि; सुरिय ; भानु, पु.	सूर्य

- beam	आतप, पु.	सूर्यको किरण
-day	रविवार, पु.	आइतबार
-set	सुरियत्थङ्गम, पु.	सूर्यास्त
Suppliant	आयाचक, पु.	प्रार्थी, याचक
Support	उपत्थम्भ, पु.	सहारा
Supported	उपत्थम्भित, भू.कृ.	सहारा दिइएको
Supreme Court	सेद्वाधिकरण, न.	सर्वोच्च अदालत
Surely	वे, वि.	निश्चय नै
-have	अद्धा; धुव; जातु, वि.	निश्चय नै छ
Surgeon	सल्लकत्त, पु.	शल्य चिकित्सक
Surgery (art)	सल्लकत्तिय, न.	शल्यक्रिया
Surgery (place)	सल्लकत्तालय, पु.	शल्यक्रिया गर्ने ठाउँ
Surgical operation	सल्लकम्म, न.	शल्यक्रिया गर्ने काम
Surrounds	परिवारेत्ति, क्रि.	घेर्छ
Surveyor	भूमिमाणक; रज्जुगाही, पु.	सर्वेक्षक
Swallow	गुळा, स्त्री.	गोली
Swallow wort	अक्क, पु.	एक प्रकारको विरुवा
Swallows	गिलति, क्रि.	निल्छ
Swallowed	गिलित, भू.कृ.	निलेको
Swamp	अनुप, पु.	दलदल
Swan	हंस, पु.	हंस
Swears	सपत्ति, क्रि.	सपथ खान्छ
Sweat	सेद, पु.	पसिना
Sweeps	सम्मज्जति, क्रि.	बढार्छ
Sweet	मधुर, वि.	गुलियो
Sweet meat	खज्जक, न.	मिठो खाना
Sweet smelling	सुगन्ध, वि.	सुगन्ध
Swelling	सोफ, पु.	सुन्निएको

Swept	सम्मज्जित, भू.कृ.	बढारेको
Swimming	जलतरण, न.	पौडिनु
Swoon	मुच्छा, स्त्री.	मूर्छा
Swoons	मुच्छति, भू.कृ.	मूर्छा पर्छ
Sword	खग्ग; असि, पु.	खाग, खड्ग
Swordsman	खग्गधर, पु.	खड्ग बोक्ने मान्छे
Swum	तिण्ण, भू.कृ.	पार तरेको
Synovial fluid	लसिका, स्त्री.	जोर्नी भित्रको तरल पदार्थ
Syrup	पानक, न.	पेय पदार्थ
Table	फलक, पु.	टेबल
Table land	सानु, पु.	पहाड माथिको समतल जमिन
Tailor	तुन्नवाय, पु.	सिलाईकर्मी
Taken	गहित, भू.कृ.	लिएको
Taken away	अपहत, भू.कृ.	लगाएको
Takes into account	सल्लिखित, भू.कृ.	ध्यानमा राखिएको
Takes	गण्हाति; आदाति, क्रि.	लिन्छ
–down	ओतारेति, क्रि.	तल राख्छ
–er	गाही, पु.	लिने
Tale	किंवदन्ती, स्त्री.	किंवदन्ती
Tailpot	ताली, स्त्री.	ताडपत्र
Talk	सल्लाप, स्त्री.	कुरा गर्नु
Tall	उच्च, वि.	अग्लो
Tamarind	चिन्चा, स्त्री.	इमली
Tank	वापी, स्त्री.	पोखरी
Tanner	चम्मकार, पु.	चमार
Taste	रस, पु.	स्वाद
Tastes	सायति, क्रि.	स्वाद लिन्छ
Tasted	सायित, भू.कृ.	स्वाद लिएको
Taught	सिक्खापित, भू.कृ.,	सिकाइएको

Tavern	पानमन्दिर, न.	भट्टीपसल
Tawny	कपिल, वि.	खैरो
Tax	बलि, वि.	कर
Tea	चाहा, स्त्री.	चिया
Teacher	आचरिय, पु.	गुरु
Sought	परियेसित, व.कृ.	खोजिएको
Tear	आसु, न.	आँसु
Tempetare	मत्तञ्जू, वि.	संयम
Technical school	सिप्पायतन, न.	प्राविधिक विद्यालय
Temple	देवायतन, न.	मन्दिर
Temporal	तावकालिक, वि.	अस्थायी
Ten	दस, त्रि.	दश
Ten million	कोटी, स्त्री.	करोड
Tenth	दसम, वि.	दशौँ
TenThousand	नहुत, दससहस्स, न.	दश हजार
Ten times	दसक्खत्तुं, क्रि.वि.	दश पटक
Tarrace	वेदिका, स्त्री.	बरन्डा
Territory	जनपद, पु.	जनपद
Theatre	रंगमण्डल, न.	नाचघर
The bench	विनिच्छयासन, न.	न्यायधीशको कुर्सी
Theft	चोरिय, न.	चोरी
The other	इतर, वि.	अर्को
Then	तदा, क्रि.	त्यसबेला
Thence	ततो, नि.	त्यसपछि
Theology	देवधम्म, पु.	देवधर्म
There	तत्थ, तहिं, तहं, क्रि. वि.	त्यहाँ
Therefore	तस्मा, नि.	त्यसकारण
Thick	घन, वि.	बाक्लो

Thief	चोर, वि.	चोर
Thigh	ऊरु, पु.	जाँघ
Thin	तनु, वि.	पातलो
Thinks	चिन्तेति, क्रि.	विचार गर्छ
Think Lightly	मञ्जति, क्रि.	मनन गर्छ
Third	ततिय, वि.	तेस्रो
Thirst	पिपासा, स्त्री.	प्यास
Thirteen	तेरस, क्रि.	तेह्र
Thirty	तिसति, स्त्री.	तिस
This	इम, एता, वि.	यो
Like —	इदिस, वि.	यस्तो
This much	एत्तक, वि.	यति
Thong	वरत्ता, स्त्री.	छालाको फित्ता
Thought	चिन्ता, स्त्री. ,चिन्तित, भू.क्रि.	विचार, विचार गरिएको
Thousand	सहस्स, न.	हजार
Ten million	सतकोटि, स्त्री.	दश करोड
Thread	सुत्त, न.	धागो
Threatens	सन्तज्जेति, क्रि.	तर्साउँछ
Three	ति, ३	तीन
Three hundred	तिसत, न.	तीन सय
Three storeyed	तिभूमक, वि.	तीन तल्ले
Threshold	उम्मार, पु.	दैलो
Thrice	तिक्खतुं, क्रि.	तीनपल्ट
Throat	गलनाळी, स्त्री.	घाँटी
Throne	सीहासना, न.	सिंहासन
Through	अन्तरेना, हेतुना, क्रि.	मार्फत
Through the influence	वाहसा, नि.	कारणले
Thrown	खित्त, भू.कृ.	फालिएको

Throws	खिपति, क्रि.	फाल्छ
Thumb	अंगुट्टा, पु.	बुढी औंला
Thunder	असनि, स्त्री.	चट्याङ्ग
Thunder bolt	थनित, न.	बिजुली चम्कनु
Thursday	गुरुवार, पु.	बिहीवार
Thus	इति, इत्थान, एवं, इदिसं, क्रि.	यसरी, यस्तो
–far	एत्तावता, क्रि.	यत्तिसम्म, यहाँसम्म
Tiger	ब्याग्घ, पु.	बाघ
Tight	दळ्ह, वि.	दृढ
Tightly	दळ्हं, क्रि.वि.	कसिलो
Tile	छदनट्टका, स्त्री.	टाइल
Timber	कट्ट, न.	काठ
Time	काल, समय, पु.	समय
–of depression	विपत्तिकाल, पु.	आपतकालीन
– of prosperity	सम्पत्तिकाल, पु.	फलदायी समय
Timid	भीरुक, वि.	डरपोक
Tried	किलन्त, भू.कृ.	थाकिएको
Today	अज्ज, नि.	आज
To get	लद्धं, नि.	पाउनको लागि
Toe	पादङ्गुली, स्त्री.	खुट्टाको औंला
Toilet	वच्चकुटि, न.	शौचालय
–powder	वासचुण्ण, न.	ट्वाइलेट पाउडर
–stick	अञ्जनी, स्त्री.	ट्वाइलेट ब्रुश
Told	कथित, वुत्त, भू.कृ.	भनिएको
Toll	सुक, कर, पु.	कर
Tomorrow	सुवे, स्वे, नि.	भोली
Tone	सर, पु.	स्वर
Tongs	सण्डास, पु.	चिम्टा

Tongue	जिह्वा, स्त्री.	जिब्रो
Tonsure	केसोरोपण, न.	कपाल काट्नु
Tool	उपकरण, न.	औजार
Tooth	दन्त, पु.	दाँत
-ache	दन्तरुजा, स्त्री.	दाँत दुखाई
Top	मथका, पु.	माथि
-plate	पक्खपास, पु.	छाना
Topaz	फुस्सराग, पु.	पुखराज
Tormented	उप्पीळीत, अभिभूत, भू.कृ.	उत्पीडित
Torn	विदारित, भू.कृ.	च्यातिएको
Torrent	पवाह, पु.	प्रवाह
Torrid zone	युगन्धरा, पु.	उष्ण क्षेत्र
Tortoise	कुम्म, पु.	कछुवा
Touches	फुसति, क्रि.	स्पर्श गर्छ
Towel	मुखपुच्छन, न.	मुख पुछ्ने रुमाल
Town	निगम, पु.	शहर
Trade	वोहार, पु. वाणिजा, स्त्री.	व्यापार, व्यापारी
Trains	विनेति, सिक्खापेति, क्रि.	सिकाउँछ
Trained	विनीत, भू.कृ.	विनीत
Trainer	विनेतु, पु.	शिक्षक
Trainer of horses	अस्सदमको, पु.	घोडालाई सिकाउने व्यक्ति
Tram car	विज्जुरथ, पु.	बिजुलीकार
Transcended	पारगत, भू.कृ.	पार गरेको
Translates	अनुवादेति, क्रि.	अनुवाद गर्छ
Transmigration	पुनरूपपत्ति, स्त्री. संसार, पु.	पुनः उत्पत्ति, संसार
Trapping of an elephant	हत्थिकप्पना	हात्तीलाई तह लगाउने अंकुश
Traveller	पथिक, पु.	बटुवा
Tray	कंसाधार, पु.	थाल

Treacle	फाणित, न.	गुँड
Treatise	सङ्ग्रह, पु.	संग्रह
Treatment	सक्कार, पु.	उपचार
Tree	रुक्ख; तरु, पु.	रुक्ख
Trembles	पवेधति, क्रि.	हल्लिन्छ
Trial	अनुविज्जन, न.	परिक्षा
Triangular	तिकोणक, वि.	त्रिकोण
True to one's name	अन्वत्थनाम, वि.	अर्थ अनुसारको नाम
Trodden	मदित, भू.कृ.	मर्दन गरिएको
Trowel	करणी, स्त्री.	ज्याभल
Trumpet	काहल, पु.	तुरही
-flower	पाटली, स्त्री.	धूसर
Trunk	खन्ध, पु.	रुक्खको डाँठ
Truth	सच्च, न.	सत्य
Truthfulness	सच्चवादिता, स्त्री.	सत्यवादी
Tuesday	कुजवार, पु.	मंगलवार
Tuft	चूळ, सिखा, स्त्री.	भुप्पा
Turban	सीसवेठन, न.	पगरी
Turmeric	हळिदि, स्त्री.	बेसार
Turned against	विमुख, वि.	विमुख
Turner	भमकार, पु.	घुमाउने व्यक्ति
Turns over	परिवर्त्तेति, क्रि.	घुम्छ
Turtle	कच्छप, पु.	कछुवा
Tusk	दाठा, स्त्री.	दाह्रा
Tutor	सिक्खापक; आचरिय, पु.	शिक्षक, आचार्य
Twelve	द्वादस, ३	बाह्र
Twenty	वीसति, स्त्री.	बीस
-two	बावीसति, स्त्री.	बाइस

-nine	एकूनतिसति, स्त्री.	उनन्तिस
Twice	द्विक्खत्तुं, क्रि.वि.	दुईपटक
Twig	पसाखा, स्त्री.	हाँगा
Twists	वेठेति, क्रि.	बेछ
Two	द्वि, वि.	दुई
-hundred and fifty	अड्डतेय्यसत्, न.	दुई सय पच्चास
Type, printing	मुद्रा, स्त्री. वण्ण, पु.	मुद्रा, वर्ण
Ugly	असोभन; विरूप, वि.	नराम्पो, विरूप
Umbrella	छत्त, न.	छाता
Unable to bear	असहमान, व.कृ.	असत्थ्य हुँदै
Uncle(father's elder)	महापितु, पु.	ठूलो बुबा
Uncle (father's younger)	चुल्लपितु, पु.	काका
Uncle, maternal	मातुल, पु.	मामा
Understands	बुज्झति, क्रि.	बुभ्छ
Uneven	विसम, वि.	विषम
Unfair	असोभन, वि.	अन्याय
Unfolds	पसारेति, क्रि.	पसार्छ
Unfortunate	अलक्खक, वि.	भाग्यहीन
Unfriendly	दुहद्ध, वि.	शत्रुता
Unguent	विलेपन, न.	क्रिम
Unknown	अपाकट, वि.	प्रख्यात नभएको
United	समग्ग, वि.	समग्र
Unity	सामग्गि, स्त्री.	एकता
Universal monarch	चक्कवती, पु.	चक्रवर्ती
Universe	लोकधातु, स्त्री.	चक्रवाल
University	निखिलविज्जालय, पु.	विश्वविद्यालय
Unprotected	अरक्खत; अगोपित, भू.कृ.	रक्षा नगरिएको
Unripe	आम, वि.	काँचो

Unseasonable time	अकाल, पु.	अकाल
Until	याव-ताव, अ.	जहाँबाट-त्यहाँसम्म
Untrained horse	अस्सखलुङ्ग, पु.	तालिम प्राप्त नभएको घोडा
Up	उपरि, क्रि.वि.	माथि
Upper	उपरिम, वि.	माथिल्लो
–floor	उपरितल, न.	माथिल्लो तल्ला
–garment	उत्तरसाटक, पु.	माथि लगाउने कपडा
Uproots	उम्मूलेति; उद्धरति, क्रि.	उखेल्छ
Urinary disease	मेह, पु.	पिसाव सम्बन्धि रोग
Use	पयोजन, न.	प्रयोजन
Used to shallow water	अनुतीरचारी, पु.	किनारको छेऊ छेऊ जाने
Useful	पयोजनावह, वि.	प्रयोजनजन्य
Vallisneria	सेवाल, पु.	सेवार
Vegetable kingdom	भूतगाम, पु.	बोटबिरुवा सम्बन्धि
Vehicle	वाहन, न.	गाडि
Veil	मुखावरण, न.	बुर्खा
Village	गाम, पु.	गाउँ
Valley	उपच्चका, स्त्री.	उपत्यका
Venereal disease	उपदंस, पु.	सरुवा रोग
Venison	मिगमंस, न.	मृगको मासु
Venom	विस, न.	विष
Verandah	आलिन्द, पु.	बरन्डा
Very fortunate	महाभागधेय, वि.	महान भाग्यवान्
Very much	अतिविय; अतीव, अ.	धेरै नै
Very rich	महद्धनी, पु.	महाधनी
Vessel	भाजन, न.	भाँडा
Vice	कट्टपीळक, पु.	उप
Viceroy	उपराजा, पु.	उपराजा

Vicious	दुस्सील; पापिष्ठ, वि.	दुश्शील, पापी
Victor	जेतु, पु.	जित्ने
Victory	जय, पु.	जय
Village headman	गामभाजक, पु.	गाउँको मुखिया
Vine	लता, स्त्री.	लहरा
Vinegar	विलङ्ग, पु.	अमिलो पदार्थ
Violence	हठ; साहस; बलक्कार, पु.	हिंसा
Viper	गोनस, पु.	गोमन
Virtue	सील, न.	शील
Virtuous	गुणवन्तु; सुसील, वि.	गुणवान्, सुशील
Vocative	आलपन, न.	सम्बोधन
Vomits	वमति, क्रि.	वान्ता गर्छ
Vomitting	वमथु, पु.	वान्ता गर्दै
Voyage	समुद्रगमन, न.	समुद्र गमन
Vulture	गिज्भ, पु.	गिद्ध
Waist	मज्भ, पु.	कम्मर
Waits for	आगमेति, क्रि.	पर्खिन्छ
Walk, prepared	चंक्रमण, पु.	चंक्रमण
Walking	चरन्त, व.कृ.	हिँडिरहेको
Walking stick	कत्तरयडि, स्त्री.	लौरो
Walks	चरति, क्रि.	हिँड्छ
Wall	भित्ति, स्त्री	पर्खाल
Wall around a building	पाकार, पु.	घरको चारैतिरको पर्खाल
Wall-plate	सङ्घाट, पु.	चौवाटो (दलिन)
Wanders	आहिण्डति, क्रि.	डुल्छ
War	युद्ध, न.	लडाँइ
-cry	युद्धघोस, पु.	युद्धघोषणा
-chariot	युद्धरथ, पु.	युद्धरथ

-drum	युद्धभेरि, स्त्री.	युद्धभेरि
-office	युद्धकिच्चालय, पु.	युद्ध कार्यालय
Warehouse	साला, स्त्री.	गोदाम
Warrior	योद्धा, पु.	लडाकु
Washed	धोवित, भू. कृ.	धोइएको
Washerman	रजक, पु.	धोवि
Washes	धोवति, क्रि.	धुन्छ
Watcher	रक्खक, पालक, पु.	रक्षक
Watch	होरालोचन, न.	घडि
Watch tower	अट्टालक, पु.	घण्टाघर
Water	जल, अम्बु, उदक, वारि, न.	पानी
-fall	निज्झर, पु.	भरना
-lily	उप्पल, न.	उत्पल
-melon	वल्लिभ, पु.	खर्बुजा
-pot	घट, पु. न.	घैँटा
-pool	सोब्भ, पु.	ताल
Wave	तरङ्ग, पु.	लहर
Wax	सिथ, न.	मैन
We	अम्हे, मयं	हामी
Wealth	धन, न., वसु, पु.	सम्पत्ति
Weapon	आयुध, न.	हतियार
Wears	निवासेति; परिदहति, क्रि.	लगाउँछ
- ornaments	पिलन्धति, क्रि.	(गहना) लगाउँछ
Weaver	पेसकार, पु.	बुनाइ गर्ने
Weaves	विनाति, क्रि.	बुन्छ
Weaving	वायन, न.	बुनिरहेको
-hall	पेसकारसाला, स्त्री.	बुनाइ शाला
Wednesday	बुधवार, पु.	बुधवार

Week	सत्ताह, पु.	हप्ता
Weighing	तुलन, धारन, न.	जोख्ने
Weight	भार, पु.	भार
Weighty	भारिय, वि.	गहुंगो
Well	कूप, पु.	कुँवा
Well done	सुकत, भू.कृ.	राम्ररी गरिएको
Well-known	विस्सुत, पाकट, वि.	प्रख्यात
Well-nigh	मनं, अ.	लगभग
Well then	हन्द, अ.	त्यसो भए
Wet	तिन्त, अल्ल, वि.	भिजिएको
What	किं, अ.	के
– is to be said about	किमङ्ग, अ.	के भन्नु
–like	कीदिसा, वि.	कस्तो
Wheat	गोधुम, पु.	गहुँ
Wheel	चक्क, न.	चक्र
When	कदा, क्रि.वि.	कहिले
Whence	यतो, अ.	जबदेखि
Whenever	यदा, क्रि.वि.	जब
Where	कत्थ, कुहिं, कुत्र, कहं, क्रि.वि.	कहाँ
Wherefore	यस्मा, अ.	त्यसकारणले
Wherever	यथा, क्रि.वि.	जहाँजहाँ
Whet-stone	निकस, पु.	कसौटी
Whether	कच्चि, अ.	कहिं, कतै
Which	कतर, कतम, वि.	कुन
Whip	कसा, स्त्री.	चाबुक
Whirlpool	आवट्ट, पु.	आवृत्त
White	सेत, ओदात, वि.	सेतो
–ant / termite	उपचिका, स्त्री.	धमिरो

-eggplant	ब्रहती, स्त्री.	भ्यान्टा
-lily	कुमुद, न.	कुमुदनी
-leprosy	सङ्घकुट्ट, न.	सेतो दुबी
Who	को, पु.	को
Whose	कस्स, अ.	कसको
Why	कस्मा, अ.	किन
Widow	विधवा, स्त्री.	विधवा
Wife	भरिया, स्त्री.	स्वास्नी
Wilderness	विपिन, न.	जंगल
Wimble	आराहत्थ, पु.	छेडी पार्ने औजार
Wind	वात, पु.	हावाहुरि
Window	वातपान, न.	भ्याल
-shutter	कवाट, न.	भ्यालको खापा
- with a balcony	सीहपञ्जर, पु.	वरन्दा भएको भ्याल
Wine	मुद्दिकासव, पु.	मादक पदार्थको भोल
Wing	पख, पु.	पखेटा
Winnowing basket	सुप्प, पु.	नाङ्गलो
Wins	जिनाति, क्रि.	जित्छ
Winter	हेमन्त, पु.	जाडो याम
Wisdom	बुद्धि; मति; पञ्जा; मेधा, स्त्री	
	त्राण, न.	बुद्धि, ज्ञान
Wise	पण्डित; पञ्जावन्तु; बुद्धिमन्तु, पु.	बुद्धिमान्
a.....man	मेधावी, विदू, त्राणी, पु.	विद्वान्, बुद्धिमान्
Wish	आसा स्त्री., मनोरथ, पु.	इच्छा, आशा
Wished	इच्छित, भू. कृ.	इच्छा गरिएको
Wishes	इच्छति, क्रि.	इच्छा गर्दछ
Wish-fulfilling tree	कप्परुक्ख, पु.	कल्पवृक्ष
With	सह; सद्धिं, अ.	संग

Without	विना; अञ्जत्र, अ. रहित, वि.	बिना, रहित
Witness	सक्खी, पु.	साक्षी
Witness-box	सक्खिपञ्जर, पु.	साक्षी बस्ने ठाउँ
Wolf	वक, पु.	ब्बाँसो
Woman	नारी; वनिता; इत्थी; वधू, स्त्री.	महिला
-friend	सखी, स्त्री.	सहेली, साथी
Women's apartments	इट्ठागार, न.	महिलाको आवास
Woman's girdle	मेखला, स्त्री.	पटुकी
Won	जित, भू.कृ.	जितेको
Wonder	अच्छरिय, न.	आश्चर्य
Wonderful	अब्भुत, वि.	अद्भुत
Wood-apple	कपित्थ, पु.	काठे स्याऊ, बेल
Wooden	दारुमय, वि.	काठले बनेको
Woolen cloth	कम्बल, न.	कम्बल
Word	वाचा, स्त्री. पद, न.	शब्द
World	लोक, पु. भुवन, न.	संसार
Worm	किमि, पु.	किरा
Worships	वन्दति, क्रि.	ढोग्छ
Worth	अघनक, वि.	मूल्य
Wound	वण, पु.	घाउ
Wounded	वणित; खत, भू.कृ.	घाइते
Wounds	वणितं करोति, क्रि.	घाउ गर्छ
Woven	वायित, भू.क्रि.	बुनिएको
Wrappage	पापुरण, न.	कम्बल
Wrapped in	पारुत, भू.कृ.	ओढेको
Wraps	वेठेति, पारूपति क्रि.	मोड्छ
Wrist	मणिबन्ध, पु.	नाडि
Writes	लिखति, क्रि.	लेख्छ

Writing	लिपि; लेखा, स्त्री.	लेखन
Written	लिखित, भू.कृ.	लेखिएको
Wrongly	मिच्छा, अ.	मिथ्या
Yam	कन्द, पु.	कन्दमूल
Yard around a Bo-tree	बोधियङ्गण, न.	बोधि आँगन
Yatch	लकारनावा, स्त्री.	पाल भएको डुंगा
Yawning	विजम्भन, न.	हाइ गर्नु
Year	संवच्छर, न.	वर्ष
Yellow	पीत, वि.	पहेँलो
-fever	पीतजर, पु.	पहेँलो ज्वर
-pigment	हरिताल, न.	हरिताल
-robe	चीवर, न.	चीवर
Yellowish white	पण्डु, वि.	पहेँलोपन
Yes	आम; एवं, अ.	हजुर, हो
Yesterday	हीयो, अ.	हिजो
Yoke	युग, न.	युग
You	तुम्हे	तिमीहरू
Young	बाल; तरुण, वि.	युवा
-animal	पोतक, पु.	वयस्क जनावर
-leaf	पल्लव, पु.	कलिलो पात
-one	सुसु, पु.	बच्चा
Younger	कणिट्ट, वि.	कान्छो
Zodiac	रासिचक्क, न.	राशीफल